

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

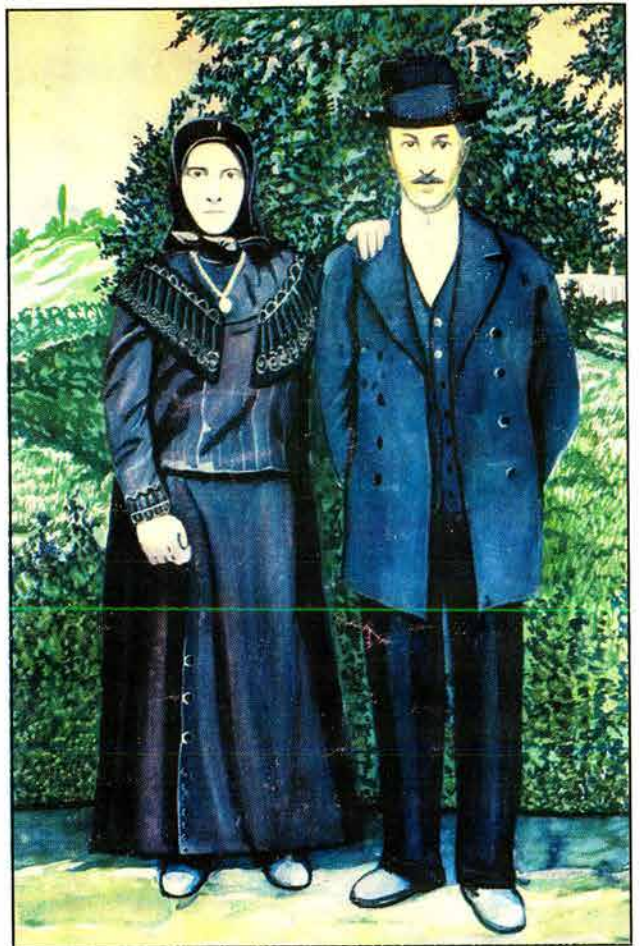
2008. október 23.

VIII. évfolyam, 4. sz.

Franciasapkás nő

Házaspár

Kenyérszegő asszony

Pajzer Rózsa, Tóth Isaszegi János és fiuk, János

ARACS

A DÉLVIDÉKI MAGYARSÁG KÖZÉLETI FOLYÓIRATA

2008. október 23.

VIII. évfolyam, 4. sz.

Támogatók:

a Szülőföld Alap,

a Tartományi Művelődési Titkárság

és az óbecsei önkormányzat.

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Biblioteka Matice srpske, Novi Sad

008+32(497.113=511.141)

ARACS : a délvidéki magyarság közéleti folyóirata /
felelős szerkesztő Vajda Gábor. – 1. évf., 1. sz. (2001) –
– Szabadka : Aracs Társadalmi Szervezet, 2001–. –
Illustr. ; 29 cm

Tromesečno.
ISSN 1451-1762

COBISS.SR-ID 94357250

TARTALOM

Mák Ferenc: Az Aracs mint katedrális – Beköszönő sorok	5
Kerekes József: Városának romlásán keseregve...	8
Gábrity Molnár Irén: Népeségmozgás – térségünk jövőképe	9
Szloboda János: Csődöt mondott oktatás	17
Tomán László: Extra Hungariam	21
Kondor Katalin: Média – hatalom – médiaegyensúly	27
Anyanyelvűségünk életfeltételei változó világunkban – Maróti István interjúja a 80 éves Ágoston Mihállyal	31
Korzenszky Richárd OSB: „Még jöni kell, még jöni fog...”	33
Kerekes József: Politizáló egyház, avagy erkölcstelen politikum?	38
Huszár Pál: Harc a diákért?	41
Czakó Gábor: Nyelv és zene	49
Huszár Zoltán: Hasonló észjárás, hasonló sors	52
Hornyik Miklós: Emlékeztető	58
Domonkos László: Nincs kedvünk elhagyni egymást	61

A Kanizsai Írótábor előadásaiból

Bálint Péter: Az én olvasóm	63
Benedikty Tamás: Árnyékharcosok és bloggerek	68
Bata János: Az én olvasóm, olvasónaplóm, naplóm és leveleim	71

Aracs-ünnep

Gubás Jenő: A Nihil ellenében ténykedők	74
Hajnal Jenő: Példamutató elszántsággal – Az Aracs-díj kitüntetettjeinek méltatása	76

Vajda Gábor emlékezete

Mák Ferenc: „Abból éltél, mit elérhettél” – <i>Főhajtás Vajda Gábor szellemi hagyatéka előtt</i>	81
Vajda Gábor versei	83
Vajda Gábor: A képmutatás kultúrája – A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete 1990–2005 (<i>Részlet a monográfiából</i>)	84
Vajda Gábor: Formális változások az irodalomban (<i>Részlet a monográfiából</i>)	104
Vajda Gábor: A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása (<i>Tanulmány a szerző hagyatékából</i>)	120
Vajda Gábor: Szenvedéstöbblet – <i>Közéleti jegyzetek</i>	130
Ninkov K. Olga: A naiv festészet kezdete	163

Az Aracs mint katedrális

Üdvözet az olvasónak

Az Aracs 2008. évi utolsó számával – melynek megjelenését nemzeti forradalmaink egyikének, az 1956-os népfelkelés évfordulója előtti tiszteletünk jelként éppen október 23-hoz kötöttük – új fejezet kezdődik a folyóirat életében. Kényszerű a változás, de elhivatottságban és világnézeti meggyőződésben töretlen a lap eszmei irányultsága. Vajda Gábor felelős szerkesztő váratlan halála immár örökséggé formálta – és ezzel veretes súlyt adott annak a hagyománnyá nemesedett nemzeti elkötelezettségnek, amely az elmúlt nyolc év során egyfelől megrajzolta az Aracs folyóirat arculatát, másfelől megjelenítette közösségünknek, a délvidéki magyarságnak eszmélési, önszerveződési törekvéseit. A századvégi fölfordulásban – két világháború, féltucat forradalom, pártütés, lázadás és árulás, sokszoros ide-oda csatolás, államterror, többségi-nemzeti diktatúra, vagyonvesztés és tömeges kivégzések után amolyan ráadásként – négy Balkán-háború rettenetes kínjai a megsemmisülés peremére sodorták a délvidéki magyarságot. Hódítóink közel egy évszázad alatt mindent kipróbáltak rajtunk, amit a gyarmati történelem produkálni tudott, s a kegyetlensége hőfokáról tanúskodik az, hogy maga is beleroppant – a birodalom leomló boltozata egyként temetett maga alá rabot és börtönört. Mondanám: méltó tragédiája ez a szenny és mocsok tekintetében egyedülálló XX. századnak – mondanám, ha nem figyelmeztetnének a megtört emberi sorsok tíz- és százazezeire, ha nem látnám az apátlan nemzedékek mai téblábolását, elveszettségét, és keserves erőfeszítését a hazavezető utak kutatásának, keresésének.

Mi, délvidéki magyarok évszázadnyi elveszettségünk súlyával a lelkünkben – végre haza szeretnénk élni. Haza, abba a nyugalomba, hagyományos rendbe, amit történelmünk, nemzeti örökségünk és szokásaink értékrendje jelent a számunkra. A mi lelkünkben ma hiányzik az otthonlét élménye, csak vágyódásainkban, az áhított nyugalom csöndjében létezik a meghittségnek az a bizonyossága és biztonsága, ami szerencsésebb nemzetek fiai számára akár a nemzeti hovatartozást is jelentheti. Talpunkkal még felismerjük az otthoni járdák téglakockáit, a távoli harangszó a vasárnapi ebédek ünnepi hangulatát idézi, s az imádságunk is a gyermekkorunk esté-

it juttatja az eszünkbe, ám mindez már csak emlék, távoli fényességek bátorító ragyogása, egy talán soha nem volt valóság még megtartó üzenete. Emlékfoszlányok, melyek megemelik a lelket, de reális értékűvé, a mai életet megkönnyítő erővé – társadalmi realitássá – nem, vagy csak nehezen konvertálható.

A délvidéki magyar valóság kínoktól terhes, az egzisztenciális bizonytalanság kivétel nélkül minden családot próbára tesz, hiszen magyarságunk keserves munkáján (mint eddig bármikor) most is mások gyűtenek gazdagságot. Valahol az ellenünk épített társadalom peremén téblábolunk, s ha kegyesek az új uraink, hát lehullik a lábaink elé némi morzsa. Papjaink némák, tanítóink tanácstalanok, írástudóink többsége egyéni sorsa alakításával van elfoglalva, miközben a nagyszülők már nem értik az unokák beszédét, nem értik, már azért sem, mert az új nemzedéknek talán nincs is mondanivalója az elfeledett elődök számára. Régen elveszett minden közösségi érték, amely a tömegnek formát adna, és irányt szabna a törekvésnek és a jó szándéknak. És ez óriási baj, mert az egészséges társadalom emelkedése csak az egyéni élet dinamikájára, felhajtó erejére épülhet, az egyéni felemelkedés igénye tölti meg életerővel, magabiztos határozottsággal. Ennek vagyunk ma híjával.

Pedig a közösségi értékeink még léteznek valahol, hiszen amit egy nemzet valaha megalkotott, azt csak a nemzettel együtt lehet elpusztítani. Bármilyen elhagyatottságban, bármilyen szolgasorban éljen is a közösség, valahol a kollektív tudat mélyén még ott él a teljesség utáni vágy, az intézményekkel körülbástyázott, törvényekkel szabályozott és jogilag elrendezett társadalom igénye. Ezért jelenti megközelítőleg ugyanazt valamennyiünknek a magyar népdal, a káromkodás, az eskü, történelmünk közös élménye, vértanúink megannyi példája, a Kárpátok fölénk tornyosuló boltíve. Van valahol közös örökség, van valahol hozzánk (is) szóló üzenet, csak éppen a nagy meneküléseinkben nem volt időnk és erőnk, nem volt bátorságunk hátranézni, hogy meglássuk, felfedezzük és visszahódítsuk magunknak elődeink szép példáit.

A XIX. század a Délvidéken, a történelmi Magyarország peremvidékén is a felemelkedés, a nagy feladatok kora volt; közösségünk szellemben, erkölcsiekben és anyagiakban egyaránt gyarapodott. Városaink épültek, településeinken gazdálkodtak, s bár a kárhozát és a felelőtlenség férgé már kikezdte a gyökereket – erről Gozdsu Elek tudott fájdalmasan szép történeteket mesélni –, az emberek többségének még volt küldetésstudata. Voltak mandátumos embereink. A sajtó felvirágzásának évtizedeiben, az 1870-es 1880-as években szinte valamennyi újság programadó cikkében megfogalmazta: a magyar társadalom építésében kívánnak részt venni, az iskoláink még a nemzetnek neveltek ifjakat, a történetírásunk is Szent István birodalma sokat megélt déli tájainak eseményeit örökítette meg, de még a herbáriumok is a saját kincseink számbavételének szándékával készültek. Vasutat építettek, folyókat szabályoztak és piacot kerestek a gabonának úgy, hogy közben mindvégig az élet szentsége lebegett a szemük előtt. Az, hogy a Tisza mente balladateremtő vidék volt, a lélek eleven tragédiaélményéről tanúskodott, arról, hogy a végzet még birtokon belül létezett, alakította az életet és meghívta a halált. Hogy mindezzel ma a magyarságunk már nem rendelkezik, hogy mindez ma már nem néven nevezhető tulajdona, annak nemcsak az az oka, hogy elvette tőlünk az idő, hanem az is, hogy föladtuk, lemondunk róla. Birtokainkért, balladáinkért, történelmi emlékeinkért nem küzdöttünk méltó elszántsággal: lábunkra adtuk el a jövőt, mert azonnal kellett a haszon. Kiszolgáltatottságunkat mások a javukra fordították.

Lemondásaink hullámvölgyének mélypontján tört ránk a XX. század, mely idegen, idegenségében szinte elviselhetetlen keretek közé szorította a délvidéki magyarságot, mely ily módon szigorúan felügyelt, béna és gyámolított közösséggé vált. Idegenné lett a saját szülőföldjén, s ezt az élményt hatalmi erőszakkal sulykolták a lelkébe és ágyazták a tudatába. Hosszú évtizedek során megtűrt alattvalói lettünk a Délvidéknek, és egy birodalomnak kellett összeomolnia ahhoz, hogy újra levegőhöz jussunk – kényszereink, bénító kötöttségeink csak évszázadnyi idő múltán látszanak lazulni, oldódni. A civil szabadság élménye legalább három emberöltőnyi időre nem adatott meg nekünk, helyette az államterror kiszolgáltatottjai voltunk, amely betört az iskoláinkba, a magánéletünkbe, átjárta ünnepeinket és megmérgezte a gondolkodásunkat. Így jutottunk el oda, hogy a baráti köszönéseink előtt is előbb a hátunk mögé pillantottunk, s csak utána emeljük kezünket a kalapunkhoz.

De egyszer el kell (el kellett) jutnunk a lélegzetvétel felszabadult pillanatához – egyszer vissza kellett találni régi, társadalmilag rendezett önmagunkhoz.

Egyszer ki kell alakítani egy teljes értékű közösségi szervezethez belül a család, az egyén, a közösség életét, egyszer meg kell alkotnunk a szabadságnak azokat a kis köreit, melyek előfeltételei a polgári létnek. A délvidéki magyarságnak egy adott pillanatában újra meg kell találnia élete értelmét, történelme folytonosságát, kollektív emlékezetének megtartó hatalmát. Enélkül nincs teljes élet számára, és főleg nincs birtokba vehető jövő. A délvidéki magyarság létkérdése, hogy vállalja-e az építkező közösség minden reá háruló feladatát és felelősségét.

Hol kell kezdeni a közösségi építkezést? A nemzeti örökségünk számbavételénél, mindazon értékek újrafelfedezésénél és visszahódításánál, amelyek bástyái és tornyai voltak az egykor létező szuverenitásunknak. Irodalmi és művészeti hagyományaink, népeletünk színes misztériuma, épített kultúrkinccsünk, intézményeink szellemi öröksége, hitvilágunk Kárpát-medencei formakultúrája, anyanyelvünk kimeríthetetlen gazdagsága és kereszténységünk megtartó erkölcsi hatalma együtt jelentik a délvidéki magyar élet lényegi tartalmát. Ennél akár hajszálnyival kevesebb is, már csak töredék. Ennél akár hunyortásnyival kevesebbnek az igénylése is már lemondás, feladás.

E hatalmas munkához kétségtelenül óriási egyéni vállalásokra van szükség. A délvidéki magyar közösség lelki-szellemi (s majdan anyagi-tárgyi) megújulása a szabadság ama kis szigetein belül – művelődési egyesületek, tájházak, magyar könyvtárak és magyar nyelvű lapjaink környékén – ma már kétségtelenül látható. Ha mégoly tétován, mégoly bátortalanul is, de jelentkezik a felszabadult élet igénye és reménye. Iskoláinkban majd a magyar- és történelemórák lényegének újrafogalmazásával kell kezdeni az emelkedést, és mielőbb folytatni az önálló magyar iskola-rendszer kiépítésével – ez kulcsfontosságú lesz a jövőnk tekintetében. Lexikonok, életrajzi kalauzok, népdal-kataszterek és történelmi bibliográfiák jelzik hagyományvilágunk kincsei számbavételének az igényét; alapvetését kultúránk és önismeretünk újjáépítésének. Ebbe a sorba vívott ki magának elismerő helyet az Aracs című közéleti folyóiratunk is, amely hivatásának tekinti délvidéki magyarságunk felemelkedésének, közösséggé szerveződésének támogatását, segítését és szolgálatát.

Az Aracs ezzel nemzeti értékrendünk újjáépítésében vállal szerepet. Közéletünk lényegére úgy kíván rámutatni, hogy a mindennapi jelenségek eredőit (okát és forrását) történelmünk alakulásában keresi. Az egyéni és közösségi azonosságtudatunk erodálódását, az elvesztettség nyomasztó súlyát, az érdekvényesítési szándék gyöngeségét, az asszimiláció előretörését, a szórványosodás rozsdafoltjait és az egymás

ellen elkövetett bűnök lényegét kívánja néven nevezni, mert hisszük, hogy a lelkünkre nehezedő gondok tisztázása nélkül nincs egyéni felszabadulás, nincs közösségi felemelkedés. Az Aracsnál azonban nemcsak a főlényk merevedő falakat és a lábunk alatt megnyíló árkokat látjuk, mi az ideológiailag körülpalánkolt világ összefüggéseinek bonyolult rendszerét szeretnénk kitapintani és számba venni, saját mulasztásainkkal és mások ellenünk elkövetett bűneivel, az árulásokkal együtt. Az Aracs közéleti lap, mert napjaink nyomasztó gondjairól kíván szólni, és történeti alapvetésű, mert évszázadnyi

hiányt kíván pótolni elfeledett nemzeti hagyományaink újrafelfedezett értékei mentén. És ez hatalmas vállalás itt a Duna–Tisza közén, a Maros-szögben, a Dráva-szögben, az al-dunai limesekben, egészen a Bánffyak lendvai várkastélyának hófehér homlokzatáig. Szólaljon meg mindenki, aki a délvidéki magyarság elesettségén szeretne jobbitó szándékkal segíteni, aki erőt érez magában arra, hogy bátorítson bennünket a felemelkedésünk érdekében tett erőfeszítéseinkben. Az Aracsban számítunk minden őszinte megnyilatkozásra.

Mák Ferenc, fő- és felelős szerkesztő

Az aracsi pusztatemplom (Henszlmann Imre rajza, 1868)

Városaink romlásán keseregve...

Szabadka – Theresiopolis

Csontjaimban rekesztett égő tűz,
ettől fáradok, nem hordozhatom már.
Nem lehet:
mert felbolydítták városunk gúnyorukkal,
felül haladtak mind a csúfolásban,
porok vagyunk, hamu és béklyó,
béklyók lábainkon, fejünkbe durva zaj
vesztünkre ékelve.
Mint részeg ember szájában tántorgó
szó, oly beszédűek és patvarkodásaik is
mérhetetlenek. Nincsen mibennünk annyi erő,
ellenállni e reánk jövő sokaságnak,
hanem csak arccal a földre függesztett
fejünk rejti siralmainkat.

Siratjuk Urunk,
és naponként siratjuk zokszóval,
szétdobált rendünk lelketlen módját,
megtépik szép mivű mennyezetink s lásd
tákolnak helyébe ormóttan pacuhákat.
Most azért mit mondjunk, ó mit édes Istenünk
mindezek után?
Könyörgünk, nagy és felszóval
szívünk buzgóságával és szemünknek
könnyhullajtásával, mi lelkünknek
ájtatos térdehajlásával:
szabadíts meg minket Isten,
mi nyomorúságunk szoros torkából.

Szabadka, 2008

Népességmozgás – térségünk jövőképe

1. A térség lakosságának alakulása

A népszámlálás adatai szerint Szerbiában 7498001 ember él (2002-ben), kevesebb, mint a legutóbbi, 1991-ben megtartott népszámláláskor. Vajdaság lakosainak száma kb. 2 milliót tesz ki. A vajdasági autochton lakosok száma 1961 óta folyamatosan csökken. Az elmúlt 11 évben Vajdaság népsűrűsége (főleg Bácskában) növekedett, de a betelepülőknek köszönhetően. A délszláv háború eseményei miatt jelentős népmozgalmi változások történtek. Az adatok komoly migrációs folyamatokat jeleznek, ezért fontos teendők várnak az itt élő lakosságra és szakembereire. Elsősorban arra gondolok, hogy reagálni kell a lakosságmozgásra, tervezni a társadalmi mobilitást, meglátni benne a vajdasági magyarok jövőjét is. Nem hunyhatunk szemet a globalizációs hatások, a térség nemzetközi, sőt tranzitjelentősége felett sem. Kidolgozásra várnak a reális regionális fejlesztési tervek, együttműködő országhatárokon átívelő vagy határmenti kapcsolatok (a beruházási és vállalkozási hajlam emelése, intézményhálózatok kiépítése: pl. az oktatás- és a művelődési intézmények hálózata), településkapcsolatok vagy a folyamatos határon túli szakemberi közreműködés kidolgozása az elit-emigráció csökkentése céljából.

A tartomány lakosságának és azon belül a magyar lakosság számának alakulása 1948-tól nagyjából kö-

veti a környező országok és régiók lakosságmozgását.

A tartományi lakosság összlétszáma tehát az utóbbi fél évszázadban eleinte (1981-ig) növekedett, majd folyamatosan stagnál. A magyarok száma 1961-ben érte el a csúcst (442 561), majd attól kezdve rohamosan csökken, amit nem lehet elmondani a szerb népességről, hiszen a számuk a folyamatos (hullámokban szervezett) betelepülés okán gyarapodott. A magyarság számcsökkenéséhez mindenképpen hozzájárult az alacsony szaporulat és főként a fiatalok elvándorlása, valamint az asszimiláció különböző formái. Az 1991. évi és a 2002. évi népszámlálási adatokat összehasonlító elemzés azt mutatja, hogy a tartomány lakosságának nemzeti összetétele egészében véve megváltozott, oly módon, hogy a kisebbségi közösségekhez tartozók száma csökkent, míg a szerbként nyilatkozók száma növekedett. Vajdaságban 2002-ben 170 454-el több szerb él, mint 1991-ben, vagyis a százalékos arányuk Vajdaság lakosságában 57.21%-ról 65.05%-ra nőtt (miközben a lakosság száma az elmúlt 11 évben mindössze 19 475-el nőtt).

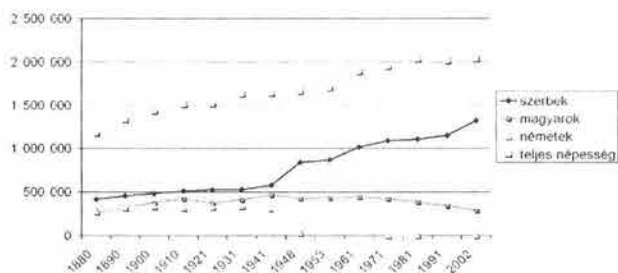
Vajdaság lakosainak száma a titói korszakban folyamatosan növekedett, de mivel a vajdasági magyarok lélekszáma 1961 óta állandóan csökken, számuk 2002-ben csak 290 207 főt tett ki. Kifejezetten gyenge a természetes szaporulat:

1. számú táblázat: Vajdaság népességének alakulása 1948-tól 2002-ig

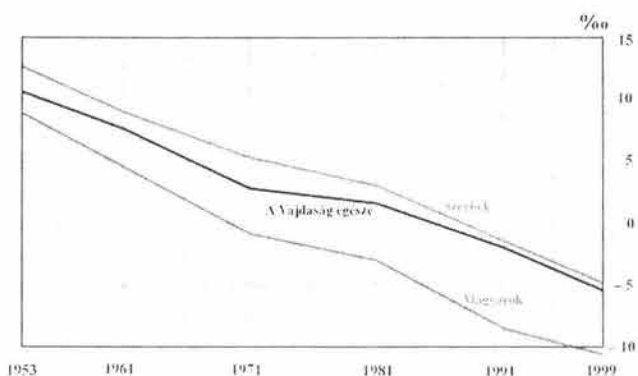
Régió neve	1948	1961	1971	1981	1991	2002
Vajdaság	1 663 212	1 854 965	1 952 533	2 034 772	2 013 889	2 024 487
Magyarok	428 932	442 561	423 866	385 356	339 461	290 207
Bácska	822 195	910 981	960 001	1 010 640	984 511	1 076 438
Magyarok	306 578	318 867	311 379	286 732	256 795	223 081
Bánát	615 788	664 3011	666 559	673 735	680 347	612 845
Magyarok	113 371	1112 785	103 093	911 259	76 629	62 890
Szerémség	225 229	279 683	325 973	350 396	349 031	335 204
Magyarok	8 983	10 909	9 394	7 365	6 037	4 236

¹ A szerző az Újvidéki Egyetem Közgazdaságtudományi Karának és a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (Szabadka) rendes tanára és a Magyarságkutató Tudományos Társaság (Szabadka) elnöke, az MTA köztestületi tagja.

1. grafikon: Néhány vajdasági nemzetiség lélekszáma az utóbbi évszázadban

2. grafikon: Vajdasági népek természetes szaporulata 1953-1999 között

Az őshonos lakosság lélekszámát a vajdasági népesség 1989 óta megfigyelhető (1991-ben évi -1,9‰, 1992-ben évi -2,9‰, 2002-ben -4,6‰-es) természetes fogyása is jelentősen csökkentette. A magyarok természetes szaporulata a délszláv háború alatt már -10 alá esett. Vajdaságon belül Bácska a legnépesebb tájegység, itt él a legtöbb magyar is.

2. táblázat: Vajdaság kistérségeinek népessége 1991-ben és 2002-ben

Körzetek	Lakosok száma 1991-ben	Lakosok száma 2002-ben	Index 1991=100
Észak-bácskai körzet	202 287	199 413	98,6
Nyugat-bácskai körzet	210 372	213 242	101,4
Dél-bácskai körzet	543 185	591 752	108,9
Közép-bánáti körzet	216 251	207 493	96,0
Dél-bánáti körzet	314 321	311 765	99,2
Észak-bánáti körzet	177 351	165 618	93,4
Szerémség körzet	302 600	335 204	110,8

Forrás: Statistički bilten, Beograd, 2002.

Vajdaság kistérségeinek népességében jelentős eltérések vannak. A két népszámlálás közötti 11 év alatt (1991-2002) Észak-Bácska, Közép-Bánát, Dél-Bánát és Észak-Bánát lakosainak száma csökkent, míg Nyugat-Bácska, Dél-Bácska és Szerémség lakosainak száma nőtt. A lakosság száma csökkenésének oka az észak-bánáti körzetben főleg az alacsony natalitás és az elvándorlás, emiatt kb. 7%-kal csökkent a népesség. E körzeten belül Ada és Zenta községekben a legsúlyosabb a lakosság fogyása, ahol jelentős a magyarok lélekszáma (kb. 10%-kal kevesebb, mint 1991-ben). A legveszélyeztetettebb község a közép-bánáti Magyarcsernye, ahol a lakosok száma 11%-kal csökkent. A lakosság számának legnagyobb növekedése a szerémségi körzetben történt, oka a betelepítés. Itt átlag 15,8%-kal nőtt a népesség. A község, ahol a legnagyobb mértékben nőtt a lakosok száma, Stara Pazova: itt 2002-ben 21,1%-kal éltek többen, mint 1991-ben). Ide három hullámban tömegesen érkeztek a menekültek Horvátországból, Boszniából, de Kosovóról is.

2. Vajdasági magyarok számokban²

A tartomány etnikai összetétele rendkívül változatos: 25 különböző etnikai csoport teszi ki a régió lakosságának egyharmadát. Vajdaságnak 6 hivatalos nyelve van, amely tükrözi a vidék sokszínű etnikai és nyelvi összetételét, kulturális hagyományait. A kérdés az, hogy ezek a tények a térség lakosságának előnyére vagy hátrányára válnak-e.

3. táblázat: Vajdaság nemzetiségi összetétele 2002-ben

Nemzetiség	fő	%
szerbek	1 321 807	65,05
magyarok	290 207	14,28
szlovákok	56 637	2,79
horvátok	56 546	2,78
nem nyilatkozott	55 016	2,71
jugoszlávok	49 881	2,45
montenegróiak	35 513	1,75
románok	30 419	1,50
romák	29 057	1,43
bunjevácok	19 766	0,97
ruszinok	15 626	0,77
macedónok	11 785	0,58
ukránok	4 635	0,23
egyéb	55 097	2,71
Összesen	2 031 992	100

² Lásd: Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk; tanulmány a Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek kötetben, 2006. 57-71 oldal

A különböző etnikumok számának és részarányának taglalásával (évtizedeken keresztüli népességmozgásukkal) most nem foglalkozom, csak a magyar lakosság alakulásával.

4. táblázat: A magyarok száma/részaránya a Vajdaságban:

1900-ban	378 634	Növekvő népszaporulat Vajdasági lakosság részarányában: 26%
60 év múlva 1961-ben	(+ 70 953) 449 587	Ettől kezdve csökkenő népesség Részarány: 24%
40 év múlva 2002-ben	(- 159 380) 290 207	Gyors ütemű fogyatkozás Részarány: 14,28%.

Mi az, ami feltétlenül szemet szúr a fenti táblázatban? Száz év alatt a Vajdaságban élő magyarok száma először több mint 70 ezerrel növekszik és a hatvanas években éri el a csúcst, amikor majdnem 450 ezren voltunk. Attól kezdve a lakosság száma folyamatosan és rohamosan csökken. A 2002. évi népszámlálás adatai szerint Szerbia területén – Kosovo nélkül – 295379, a Vajdaság területén 290207 magyar élt. Részarányuk megközelíti a 15%-ot. A legutóbbi összeírás idején a vajdasági magyarság 76,86%-a Bácska, 21,67%-a Bánát és 1,45%-a Szerémség területén élt. Észak-Bácskában és Észak-Bánátban él a tömbmagyarság. E két régióban a lakosság részarányának majdnem a felét (kb. 45%-át) alkotja (összes számuk itt 165 732). Itt él a délvidéki magyarok 57%-a. A többi régió szóróványává válása elkerülhetetlen. A közösségi érdekeket képviselők mind hangsúlyosabban emlegetik, hogy az a feladatunk, hogy optimális magyar iskolahálózat segítségével, új munkahelyekkel és vállalkozási lehetőségekkel csökkentjük az elvándorlást, s mindezzel elősegítsük a nemzeti kisebbség szülőföldön maradását. Ezek a tervek nemcsak a magyar önkormányzatok szintjén, de a magyarok egész térségre vonatkozólag összhangban kellene, hogy legyenek, külön megtervezve a tömbben és külön a szóróványban élők, vagy a szigetmagyarság részére.

Szabadka a legnagyobb magyar tömb: több mint 57 ezer magyar él a községben. Az elmúlt évtizedben a szerbek különösen kedvelt célpontjává vált ez a határ menti, 1961-ig abszolút magyar többségű nagyváros. A művelődési, oktatási és kulturális központ-

ként működő Szabadkán a magyarok már nem képviselnek abszolút, csak relatív többséget. Vajdaságon belül a többnyire a Tisza-melléken és Szabadka környékén elterülő magyar etnikai blokk községei (együttesen 2 810 km²) Vajdaság 13%-ára terjednek ki. Ezen a területen a magyarság a 18. század dereka óta a lakosság abszolút többségét képviseli.³ A jelenlegi közigazgatási beosztás szerint Vajdaság területe 7 körzetre és 44 községre oszlik. A magyarságot az Újvidék, Nagyikinda és Szabadka székhelyű körzetek között osztották szét úgy, hogy a vidék magyarjainak 48,9%-a maradt a természetes vonzásközpont, Szabadka alárendeltségében, 40% pedig Nagyikinda, illetve 11,1% Újvidék körzetéhez került. Hat községben, Zentán, Adán, Magyarkanizsán, Kishegyesen, Topolyán és Csókán abszolút többséget, további két községben Óbecsén és Szabadkán relatív többséget alkot. Ezek képviselik a régió tömbmagyarságát, míg a szóróvány magyar települések kisebb-nagyobb segítséggel, vagy magára hagyottan igyekeznek megőrizni a nemzeti megmaradáshoz oly fontos oktatási, művelődési és egyéb érdekszempontokat.

A vajdasági magyar népesség demográfiai állapotát mutató néhány jelzőszám igen figyelmeztetően e lakosság elöregedéséről és erőtlenségéről tanúskodik. A 0–14 évesek és 60 évesek és idősebbek aránya mindössze 0,5 körül van, az átlagos gyermekszám pedig 1,5 alatt!

5. táblázat: A vajdasági magyar népesség demográfiai állapotát mutató néhány jelzőszám

	Határérték	Magyarok	
		1971-ben	1991-ben
Átlagéleltekor	30 év	37,7 év	43,1 év
Az öregedési index (a 60 évesek és idősebbek aránya a 0–19 éves korcsoporthoz viszonyítva)	0,40	0,743	1,142
		1,142	1,363
		1,363	1,50 alatt
Átlagos gyermekszám	2,3	1,62	1,50 alatt
Vitalis index (0–14 évesek és 60 évesek és idősebbek aránya)	1,00	1,37	0,71
		0,71	0,51
		0,51	

Forrás: részlet Mirmics Károly táblázatából, mtt kötet Oktatási oknyomozó, 38. oldal

Ha a lakosság számbeli csökkenését és vitalitását elemezzük, akkor az okokat ne csak a számunkra kedvezőtlen migrációs mozgásokra fogjuk. Kétségtelen, hogy az elvándorlás, a gyenge natalitás jelentős mennyiségi zsugorodást okoz egy közösségben. A hátrányos kvantitatív mutatók mellett nincs más kiút, mint

³ Bácska, a történeti Bács és Bodrog vármegyék teljes területe a honfoglalástól a 16. század közepéig szinte kizárólag magyar lakosságúnak számított.

e magyar közösség előnyét, erőre kapásának esélyeit figyelni! Először elemzem a migrációs tendenciákat, majd a közösség önszerveződésének lehetőségeit és minőségi mutatóit szeretném áttekinteni.

3. Magyar migrációs hullámok⁴

A korábbi időszakok kivándorlási hullámairól tudjuk⁵, hogy a két világháború között, az 1918–24-es időszakban 45 000 magyar értelmiségit, közigazgatási alkalmazottat, birtokost és tőkést utasítottak ki az országból, 1921–29 között 14 442-en vándoroltak ki Amerikába. Itthon maradt a földnélküli magyar paraszt (a magyarok 44%-a), ők lettek az idénymunkások, kukikosok, napszámosok és cselédek. A szegény falvakból több ezer magyar költözött be városba, még Belgrádba is (egy időben, a fővárosban 30 000 magyar élt). A munkakeresés során a vajdasági magyarok bányákba, turistiközpontokba stb. is eljutottak. Az értelmiség egy része csakis az ország déli részein kapott állást. Az 1920 és 1941 közötti földreform keretében százezer szerb parasztcsaládot telepítettek Vajdaságba (családonként 5 ha-t kaptak, a hajdani magyar földbirtokosok földjeit is).

A 2. világháború után Jugoszláviából a többi kelet-európai államhoz viszonyítva átlagos mértékben távoztak azok, akik nem értettek egyet az új, kommunista rezsimmel. Mintegy harmincezer magyar elköltözött, de egyes adatok szerint húszezer, mások szerint még több, vérbosszú áldozata lett, köztük árthatlanok is.

Ha a kivándorló típusokat próbálom elemezni, a távolmaradásuk szerint ezt a csoportosítást kapom:

a.) Térségen belüli lakhelyváltoztatók az országon vagy Vajdaságon belül maradtak.

Egy csoportba tartoznak például a térségrendezés/építés (a folyószabályozások és más állami vállalkozások, földmunkák, iparosítás) következményeképpen költözködő lakosok, vagyis főleg a városba ingázók. Periodikus, de tartós ingázás/távollétet jelentett a gazdasági okok miatt időszakosan távolmaradók (ide sorolhatók az építkezésen dolgozó, kéthetente-havonta hazautazó "terénese") migrációja. Ezenkívül a térségen belül megfigyelhető a Bánságból Bácskába költöző magyarok többszöri hulláma.

b) Az úgynevezett „extrém migrálók” már külföldre mentek.

Ilyen például a nyugatra irányuló munkavállalás a hatvanas évektől, államilag szervezett volt, résztvevői kezdetben munkanélküliek és betanított munká-

sok, majd magasan szakképzett fiatalok voltak. Ők egész évben külföldön dolgoznak, csak ünnepekre térnek haza. A szerbiai magyar emigrációs veszteség így vázolható:

1944-45 - a 2. világháború után Jugoszláviából harmincezer magyar költözött el.

1948–1991 között 69 193 fő ment külföldre,

1965–1970 között 16 627,

1980-as években 25 228,

c) A 90-es években, a délszláv háború ideje alatt a tönkrement állami vállalatok "technológiai feleslege" állandó külföldi munkavállalóvá válik. Akkoriban kb. 50 000 magyar kelt útra. Legtöbbször a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből mentek el. Képzettségük gyakorlatilag azonos, vagy még jobb is az átlag lakosság képzettségével.

A jugoszláv lakosok (köztük a magyarok) kivándorlása három évtizede tart. Ennek első hulláma, illetve a fejlett tőkés országokban való ideiglenes munkavállalás 1965 után kezdődött, egy (viszonylagosan sikertelen) társadalmi-gazdasági reformfolyamat beindításakor. Az állam a határok megnyitásával, új gazdasági és rendszerbeli intézkedésekkel kívánta megoldani az agrárlakosság túlnépesedésének, a munkanélküliségnek és a szakképzetlen munkaerőnek a problémáját. Az áramlás iránya a nyugat- és közép-európai országok: NSZK, Ausztria és Franciaország. A szervezetlen és spontán kivándorlás megengedett, de váratlan volt. A pártdokumentumokban a munkaerő más országoknak való „átengedéséről” beszélnek, melyet az indokol, hogy elhárítsák a túlnépesedés és a munkaerő-felesleg kedvezőtlen következményeit. A hatvanas évek második felétől a gazdasági migráció szervezetteren folyt, a munkaképes lakosság mind tömegesebben távozott. A rendszer azt várta ettől, hogy rendbe jönnek a kedvezőtlen gazdasági folyamatok, az országnak haszna származik a visszatérők vagyionából. 1965-ös gazdasági reform közvetlen célja a gazdálkodás felélénkítése, a foglalkozottak improduktív munkájának megszüntetése, az állami gazdasági fejlesztési tervek (meghirdették a piac kereslet-kínálat gazdasági törvényszerűségének bevezetését, a hitel- és pénzügyi rendszer reformját) csökkenése révén. A nyugat-európai országokban ekkor viszonylag magas volt gazdasági fellendülés, s nagy a kereslet a szakképzetlen, betanított és olcsó munkaerő iránt. A reformerők elképzelése szerint a szakképzetlenek, munkanélküliek távozásával csökkenni kellett volna a mezőgazdasági túlnépesedésnek, javulnia a munka minőségének, és a külföldről vissza-

⁴ Lásd részletesebben: Gábrityné Dr. Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei In: Fészekhagyó vajdaságiak, 2001, 115-162 oldal.

⁵ Lásd bővebben: Mirmics Károly: Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak, In: Fészekhagyó vajdaságiak, 9-76 oldalak.

térő munkások révén enyhülni kellett volna az egyes régiók közötti a gazdasági aránytalanságoknak.

A nyolcvanas évek végéig a kivándorlás anyagi indíttatású volt, tehát gazdasági migrációról beszélhetünk. A kilencvenes években változott az ok: a távozás politikai és pszichológiai jellegű; a háború és a katonai mozgósítás veszélye, valamint a félelem háború sújtotta vidékeken új dimenziót ad a jugoszlávok kivándorlásának. A távozás tömeges volt, fiatal szakemberek, egész családok települtek át azokba az országokba, amelyek hajlandóak menekülteként vagy politikai, illetve gazdasági bevándorlóként befogadni őket (Kanada, Ausztrália, Németország, Magyarország stb.).

A belső vándorlásokhoz képest a tartomány területét elhagyó, többnyire külföldre irányuló külső migráció súlyosabb veszteségeket okozott az itteni magyarságnak, mint az asszimiláció. Kocsis Károly számításai szerint a magyar migrációs veszteség 1948–1991 között 69 193 fő volt, melyből 25 228 az 1980-as évekre esett. A nyugati munkavállalás lehetőségével és a jugoszláv gazdasági válság kibontakozásával összefüggésben, az akkor még csak ideiglenes jellegűnek, csupán munkavállalási célúnak gondolt első nagy kiáramlás 1965–1970 között történt: 16 627 magyar, a tartományból származó vendégmunkások 27,5%-a vállalt munkát Nyugaton.⁶ Legtöbb magyar akkor a szabadkai, újvidéki, topolyai, zombori és adai községekből kelt útra, legnagyobb arányban a bánsági és bácskai nyelvszigetekről.

A titói Jugoszláviának mint a keleti tömbhöz nem tartozó szocialista országnak a földrajzi-politikai nyitottságához viszonyítva szinte képtelenségnek hatott, hogy a kilencvenes években éppen az ország bezártsága, gettóvá válása okozta a lakosság emigrálását. Fontos tényező volt akkoriban a külföldre távozók esetében a szegénység, a munkanélküliség, a reformok elmaradása. A magyar szakemberek külföldre távozását serkentette a szakemberek tudásának, tehetségének kihasználatlansága, a tudományos kutatás kedvezőtlen helyzete, az elégtelen befektetések az újításokba, az anyagi megbecsülés hiánya. Ugyanakkor az egyesült Európa új, kreatív törekvéseknek adott mind nagyobb teret, ahol tehetséges szakembereink versenybe állhattak. A leszűkült szociális-kulturális kisebbségi élet- és fejlődési tér lehetetlenné tette a megfelelő hagyományörző életmód megtartását, megnyirbálta az anyanyelvű oktatást (az óvodától az egyetemig).

A politikai emigránsok a kilencvenes évek elején jelentek meg, általában arra hivatkoztak, hogy nem akarnak eleget tenni a katonai behívónak, alapvető polgári jogaikat érzik veszélyeztetve kisebbségi nemzethez tartozásuk miatt. A háború közelsége és a *háborús veszélyeztetettség* következtében a Nagy-Jugoszlávia területén a migráció nagymértékben megváltoztatta a lakosság nemzetiségi és szociális összetételét. A lakosság veszélyeztetettsége miatt tömeges és gyors menekültáradat indult meg az országon belül és külföldre is. A magyarok többsége nem érezte szükségét, hogy részt vegyen a délszláv viszály bármely formájában. A huszadik század végén a *bombázások* előzményei és következményei (el-szegényedés, mozgósítás, bizonytalanság) betetérték a tömeges emigrációt. A Szerbiából távozó magyar emigránsok kezdetben célországként, kevés kivételtől eltekintve, európai országot választottak: Németország, Ausztria, Svédország és Franciaország, s kisebb számban indultak Európán kívüli országba, például Kanadába. Legújabbban, amikor az európai országokat ellepték a menekültek és vendégmunkások, emigránsaink nemigen válogatnak, oda mennek, ahol befogadják őket: Kanadába, Új-Zélandra vagy éppen Ausztráliába.

Megállapíthatom, hogy a vajdasági magyarok közt a gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség, hiszen ebben a helyzetben nem tudott már hatni a marasztaló, érzelmi típusú vagy kulturális alapú nemzettudat.

4. Menekültkérdés – atrocitások

Az 1920-as évek óta tudatosan és folyamatosan alkalmazott asszimilációs gyakorlatnak megfelelően tízezres nagyságrendben telepítették le a kolonistákat a magyarság lakóterületén is. Érkezésük és letelepedésük több községben megbontotta a magyarság homogenitását, illetve a magyarok és a többségi nemzet közötti egyensúlyt.

1990 és 1993 között, majd 1995-ben több mint 270 ezer menekült telepedett le a tartományban, ami az összes szerbiai menekült 40%-a, Vajdaság lakosságának pedig 13%-a. A menekültek 92%-a szerb nemzetiségű volt, akik a délszláv háborúk során több hullámban érkeztek, elsősorban Horvátországból, majd Boszniából. Elsősorban Bácska délnyugati részén és a Szerémségben telepedtek le, valamint a nagyobb városokban. Főként az 1945–48 között kolonizált rokonai településeibe érkezett, és

⁶ Bukurov, B.: 1977 *Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu*. Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” 29. 135–156. o.

a kb. 30 ezer főnyi elűzött, elköltözött szerémségi, bácskai horvát falvakba, és természetesen a kedvező életkörülményeket kínáló városokba (pl. 24 487 szerb Újvidékre, 6-8 ezer Rumába, Zomborba, Pancsovára, Indijába, Mitrovicára). A Tisza vidéki magyar etnikai tömb területére viszonylag kisszámú (5891 főnyi) szerb, az összes vajdasági szerb menekültnek 2,4%-a telepedett le. A kedvező fekvésű, jó közlekedésű magyar többségű városokban és urbanizált térségekben viszont számottevő szerb menekült talált új otthonra (pl. Szabadka 6401, Temerin 3444, Óbecse 1471, Palics 1359 és Topolya 1200). A magyar-szerb, horvát-szerb népcseré eredményezte a szerbek arányának jelentős (több mint 10 százalékpontnyi) növekedését a tartomány nyugati határvidékein, Északnyugat-Bácskában és az 1991-ben még magyar többségű Temerinben, Topolyán és Szabadkán.⁷

A tartományi Vöröskereszt adatai szerint a Vajdaság több mint 200 ezer menekültet, a Szerbiába érkező menekültek 42%-át fogadta be. Az UNHCR nyilvántartása szerint 1995-ben 259 719 menekült tartózkodott a Vajdaságban. A felfegyverzett szerb menekültek számos helyi atrocitást provokáltak elsősorban horvát- és magyarlakta településeken. A magyarság körében aggodalmat keltett a szerb nacionalista erők jelenléte, amelyek egyes vajdasági községekben folyamatosan hajtják végre a menekültek végleges elhelyezését, valamint a nyugati országokból hazatoloncoltak letelepítését, a települések átstrukturálását és az eredeti etnikai arányok megváltoztatását.

A NATO jugoszláviai akcióját (bombázások 1999) követően megindult a kosovói menekültek Vajdaságba érkezése. A vajdasági magyar szervezetek becslései adatai szerint kb. 10–15 ezer új menekült (elsősorban kosovói roma) érkezett a tartomány területére. Az egykori JSZK területén 2000 körül, az UNHCR adatai szerint kb. 800 000 menekült tartózkodott, akik nagy része véglegesen itt akart letelepedni, kisebbik hányaduk pedig visszaköltözni szülőföldjére, vagy más országba kívánt emigrálni. Ezt a folyamatot látszott erősíteni a 2001 februárjában életbe lépett módosított jugoszláv állampolgársági törvény is, amelynek alapján szokatlanul rövid idő alatt megszerezhetővé vált a jugoszláv állampolgárság: összesen 125 000-en kapták meg az állampolgárságot, ebből 80 000 személy lett kétfős állampolgár. Később, 2007 folyamán újra könnyítettek a szerb állampolgárság megszerzésén

és lehetővé tették a kétfős állampolgárságot minden kérvényezőnek (pl. az összes Montenegróban élők is).

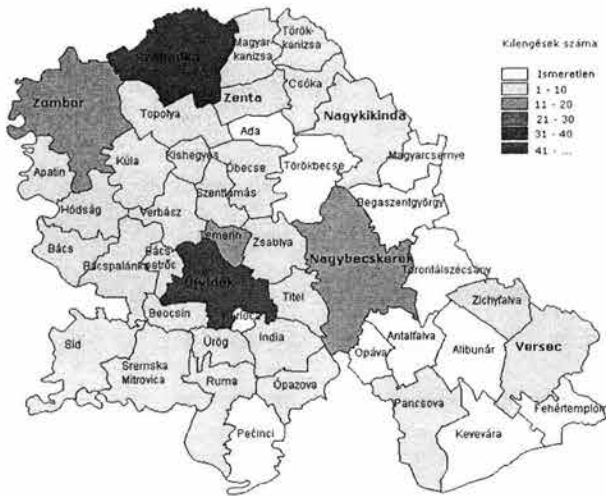
A gyors menekülthullám frusztráltságot és egyéb gondokat okozott a térségben. A Szerb Belügyminisztérium állítása szerint 2003. január 1-jétől 2004. június 30-áig Vajdaságban a magyarokat sértő incidensekből 49 esetben állítható, hogy etnikai indíttatású: 19 katolikus-temető-rongálás, 12 falfirka, vagy röpcédula, 7 templomgyalázás, 4 verekedés, 4 verbális támadás és 3 fizikai tettlegesség. A magyar pártok, civil szervezetek és plébániák feljegyzései szerint sokkal több zaklatás történt nemzeti- és vallástürelmetlenségi alapon, amit a rendőrség nem vizsgált ki. A belügyi szervek szerint 294 esetben nem bizonyítható a nemzeti gyűlölet jelenléte: 129 vagyonsértés és -rongálás (főleg albánok, muzulmánok ellen a kosovói szerbülözés idején, 2004. március 17-e után); 56 síremlékgyalázás (16 katolikus sír, 14 pravoszláv, 8 egyéb); 42 sértő vagy fenyegető jelszó, jelmondat, szimbólum kiírása és pamfletosztogatás; 20 templomgyalázás (5 katolikus, 2 pravoszláv, 13 protestáns); 7 tettlegesség; 5 épületrongálás; 1 névtelen fenyegetés.

A magyarellenes cselekmények alapvetően három kategóriába sorolhatók: verekedések (általában magyar iskolások zaklatása), magyarellenes falfirkák és röplapok, illetve temető- és templomgyalázások (sírok borogatása és összetörése, magyarellenes feliratok a sírokon, templomokon, a művelődési házak, színház ablakainak betörése, benzinpalackokkal elkövetett gyújtogatások). Figyelemre méltó volt a vajdasági magyar pártok, a vajdasági történelmi egyházak, a vajdasági civil szervezetek, illetve a vajdasági magyar tömegtájékoztatás határozott fellépése e cselekmények ellen. Nem véletlenül figyelt fel az Európai Parlament is, a 2003. évi etnikai színezetű falfirkákra, magyarverésekre Vajdaságban. Öttagú tényfeltáró bizottság (Doris Pack vezetésével) járta a terepet 2005-ben, január 28–31. között.⁸ A fiatal, a háborús években felnőtt nemzedék nem tanulta meg a toleranciát. Másrészt a Vajdaságba betelepülőknél tapasztalható leginkább a toleranciahiány. Valószínű, hogy Szerbia lakosságának nagy része most éli át a veszélyeztetettség pszichózisát, sőt a vesztes lelki zavarát, s ez kihat a fiatalok és a gyerekek magatartására is.

⁷ Kocsis Károly megjegyzése.

⁸ Az Európai Parlament Délkelet-Európával megbízott küldöttsége delegációja 2005. január 28–31. között Szabadkára, Temerinbe, Újvidékre és Belgrádba látogatott, és több száz személyt hallgatott meg. A küldöttség tagjai: Doris PACK, az EU délszláv ügyekkel foglalkozó bizottságának elnöke, a vajdasági incidenseket feltáró bizottság elnöke, az EPP alelnöke; Johannes Oboda (Ausztria, APO PES) Becsey Zsolt (Fidesz, EPP-ED), Hegyi Gyula (MSZP, PES) és Jelko Kacin (Szlovénia, ALDE).

3. grafikon: Incidensek Vajdaság területén (2003, 2004) – sötétebb színnel

5. A térség erőnléte és a magyarok állapotvizsgálata

Ha már számbelileg szinte folyamatosan csökken a magyarok számaránya a régióban, vajon a minőségi mutatók alapján hol tartunk?

A 0,772 HDI-index alapján Szerbia a 74. helyen áll (a HDI-számításokkal felölelt 178 ország között). Ha tekintetbe vesszük, hogy a 0,8 és annál magasabb indexet tekintik a fejlettek csoportjának, akkor sajnos Szerbia a közepesen fejlettek felső részében helyezkedik el. A várható élettartam-index alapján Szerbia a 73., az írástudás és képzettség index alapján a 62. helyen van, a GDP-index alapján a 92. helyen. Ebből következik, hogy a HDI javítása érdekében elsősorban a gazdasági fejlődés a hangsúlyos probléma. Megjegyzem, hogy az általános gazdasági szempontokat figyelembe véve, a magyarok vajdasági területek fejlettsége megalapozottnak mondható. A községei gazdasági életképességet mutatnak, fejlettségi szintjük sok esetben meghaladja Vajdaság fejlettségi szintjét (Szabadka, Magyararkanizsa, Zenta). Marginalizálódás az északi határrégió két községében figyelhető meg, Csóka és Ada községben. Itt minden mutató a vajdasági fejlettségi szint alatt van. Az összes többi község meghaladja a tartományi átlagos szintet, vagy legalábbis ezen a szinten mozog. Némely község, az egy főre eső nemzeti jövedelem alapján az élen jár (Szabadka, Magyararkanizsa, Törökkanizsa). A foglalkoztatottság esetében ez már nem mondható el. Szinte minden község (Szabadka és Zentor kivételével) a vajdasági fejlettségtől kevéssel elmarad, főleg pedig Csóka. Az utakat illetően Szabadka és Ada község mutat hiányosságokat; a 100 főre jutó orvo-

si ellátás Csókán, Adán és Magyararkanizsán a legrosszabb.

A humán erőforrás gazdasági mutatói tanulságosak. A magyar aktív népesség száma több mint 33%-kal csökkent 1961-2002 időszakban. Ugyanakkor az aktív keresők száma szó szerint azonos maradt! Vajdaságban a munkanélküliek legnagyobb csoportja a fémiparból és a kereskedelemből, vendéglátóiparból és turizmusból kerül ki. Jelentős számú a mezőgazdasági és közgazdasági szakterületű munkanélküliek csoportja is, de kedvező körülménynek tudható be, hogy a legtöbb szabad munkahely az utóbbi években a kereskedelem és közgazdaság területén van.

Vajdaságban a nem foglalkoztatott népesség száma és aránya állandóan nő, ugyanis 1953-ban 100 gazdaságilag aktív személyre 98 gazdaságilag inaktív kereső személy jutott; 1991-ben 108 fő és 2002-ben már 120. Az inaktív keresők, vagyis az önálló jövedelmi forrással rendelkezők száma 1953-2005 között csaknem háromszorosára nőtt (1953-ban 68 948 fő, 2002-ben 221 165 fő).

Konkrét kutatáselemzéseink a *Kárpát-Panel projektum vajdasági mintájában* (2007. évi kérdőíves felmérés, amelyet az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet koordinálásával Vajdaságban a szabadkai Magyaroktudományi Társaság végzett el) megmutatják, hogy a válaszadók egyéni és háztartási havi teljes (nettó) jövedelme a gazdaságilag aktívak esetében 234 euró, ami megközelíti a térség átlagjövedelmét. Az inaktívak 155 eurója már jóval ez alatt van. Az egy főre jutó (a gazdaságilag aktívak esetében) *családi havi teljes (nettó) jövedelem-átlag 121 EUR*. Ennél még alacsonyabb az egyhavi jövedelem az inaktívoknál: 108 EUR. Egy viszonylag alacsony havi családi költségvetés (353,5 EUR) fogyasztási struktúrája azt mutatja, hogy majdnem 90 EUR élelemre, 74 pedig a lakásfenntartásra ment el. Nagyobb tételnek számít még az oktatásra fordított költség (46,8 EUR), a háztartási, ruházati, utazási és egyéb költségek 30-35 EUR között vannak. Az alkohol és cigaretta 20 EUR-t visz el havonta, ennél alig nagyobb az egészségügyre vagy a kultúrára/szabad időre fordított összeg.

A viszonylag alacsony jövedelemszintre általában jellemző, hogy ez a réteg sokat költ élelmiszerre. Tanulságos, hogy a vajdasági magyar családok átlag a havi jövedelmük 25%-át élelemre, 21%-át rezsiköltségekre, 13%-át oktatásra és 10%-át öltözködésre, utazásra költik el. A többi 30%-nyi jövedelemrész marad a kulturális, szórakozási és egyéb kiadásokra (háztartás, bútor, közlekedés, alkohol, cigaretta). Ezek szerint a megtakarított tétel jelentéktelen. Nagyobb beruházásra a folyó jövedelemből nem telik. Az egészségügyi kiadások, a rekreációra, a kultúrára és ok-

tatásra fordított kiadások is elmaradnak a fejlett országok hasonló mutatói mögött.

A *magántulajdoni viszonyok* elemzésekor a helyzet kedvezőbb, ami még a néhány évtizeddel korábban tapasztalt magasabb életszínvonal eredménye. A magyar mintában a családtag tulajdonában van a lakások 92%-a, ami rendkívül jó adat. Mindössze 3%-uk bérel lakást, vagy 5%-uk egyéb megoldást választott. A lakás és háztartás felszereltségével kapcsolatban a helyzet már kedvezőtlenebb. A válaszadók majdnem 89%-ának van saját tulajdonú lakása, 96,3%-nak színes tévéje, 88%-uknak fagyasztóládája, majdnem ugyanannyinak mosógépe. Saját autót használ a vajdasági minta 53,1%-a, motorkerékpárt pedig 36,3%. Számítógépe, hifi-berendezése, DVD-je vagy videója a megkérdezettek kb. 43–46%-ának van, viszont internet-csatlakozása csak 32%-nak, ami igen elmarad az európai átlagtól. Értékes művészeti tárgyat mindössze 9%-uk őriz otthon, mosogatógépet, videokamerát kevesen vásároltak. Nyaraló/hétfévi ház tulajdonosa 4,2%.

Tanulságos tehát, hogy a lakástulajdonosok részaránya a vajdasági magyarok körében viszonylag magas, a háztartás felszereltsége közepes színvonalú, de a havi összjövedelem és a közlekedési feltételek (régii autók) jelenlegi mutatói elégtelen életminőségre utalnak ugyanúgy, mint a havi fogyasztási szerkezet, amikor egy-egy átlagos háztartásban nem tudnak semmit se félretenni, és hónapról hónapra élnek. Az ilyen anyagi feltételek azt jelzik, hogy a vajdasági **magyarok materiális életfeltételei nem kielégítőek, a tájkaraktert meghatározó materiális tájidentifikációs elem degradálást mutat.** Erre a válaszlehetőségek

lehetnek a munkahelyváltás, vállalkozások beindítása, elköltözés, továbbtanulás stb.

6. Összegzés

Történelmi tevékenységükben és sorsuk építésében a **térségben élő magyarok Vajdasághoz - nem pedig valamely nagyobb államalakulathoz mint egészhez - kötődnek legerősebben**; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a térség megélésében a közösség viszonylag nagy része bezártnak és esélytelennek érzi a területet, ahol él.

Az elmúlt két évtizedben az anyagi helyzet romlása, a térségben megvalósítható társadalmi-gazdasági és politikai aktivitás sorvadása jelentősen befolyásolta az identitástudat alakulását, mert **hátrányos kisebbségi helyzet és degradált állapot tudat uralkodott el a közösségen.** Első reakcióként a szerbiai társadalmi krízisre a vajdasági magyarok **negatív irányú változásokat** (feladás, hontalanság, jövőkép hiánya, bezárkózás) mutattak fel, majd kezdetben részlegesen, később átfogóan is kialakultak a **pozitív válaszkérdések** azzal a céllal, hogy önvédelmi és értéknövelő hatást váltsanak ki, sőt tudatosodott ma már az összefogás igénye. Ezt mutatják az utóbbi években tapasztalható enyhe növekedési mutatók a továbbtanulási hajlammal kapcsolatban is. A körzetek és lokális területek jelenlegi adminisztratív megoldásaival a vajdasági magyarok nincsenek megelégedve. Többségük változtatna a magyarlakta területek, de az egész tartomány státusán is, várja a külföldi beruházókat, az új munkalehetőségeket és a vállalkozási lehetőségeket.

Irodalom

Bukurov, B.: 1977 Etnička struktura radnika koji su na privremenom radu u inostranstvu. Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić” 29.

Duna–Körös–Maros–Tisza Regionális Együttműködés. Eurorégió kiadványa, 2002

Gábrityné Dr. Molnár Irén: A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei In: Fészekhagyó Vajdaságiak, 4. kötet sorozat, Kiadó: Magyarországi Kutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001

Kocsis Károly - Bottlik Zsolt - Tátrai Patrik: Vajdaság, In: Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határainkon túli régiókban (1989-2002); CD - kiadja MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006

Mirnic Károly: Az iskolaköteles kontingens alakulása, In: Oktatási oknyomozó, 12. mtt kötet sorozat, Kiadó: Magyarországi Kutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2006

Mirnic Károly: Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak, In: Fészekhagyó vajdaságiak, 4. kötet sorozat, Kiadó: Magyarországi Kutató Tudományos Társaság, Szabadka, 2001

Dr. Gábrity Molnár Irén: Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk; tanulmány a Kistérségek életerejére – Délvidéki fejlesztési lehetőségek kötetben, Szerk. Dr. Gábrity Molnár Irén és Ricz András, Kiadó: Regionális Tudományi Társaság Szabadka, 2006.

Statistički godišnjak Srbije 2005. 75. o. (Szerbia statisztikai évkönyve 2005). www.statserb.sr.gov.yu

Csődöt mondott oktatás

Itt van az ősz: erről reggelenként a fákról lehullott sepregetnivaló, valamint a hírlapokban az oktatással kapcsolatos írások tanúskodnak. Mindkettő igen-csak idegesítő jelenség. Az előbbi megrövidíti az ébredés utáni ágynyugalom kellemes perceit, az utóbbi pedig mert arra utal, hogy valami ugyancsak nincs rendjén közoktatásunk háza táján. Ez utóbbira utalnak dr. Jeges Zoltán tartományi oktatásügyi titkár úrnak, valamint Józsa László úrnak, a Magyar Nemzeti Tanács elnökének több esetben is megjelent nyilatkozatai.

Az előbbi úr Elavult oktatási rendszer címen arról panaszkodott a Magyar Szó riporterének, hogy kevés a magyar nyelven tanuló diák. A Vajdaságban 600 iskola van, s közülük csupán 73-ban folyik magyar nyelven (is) az oktatás. A tanulók száma a tavalyi 23 ezer-ről az idén 19 ezerre csökkent, s ez a létszámcsökkenés főleg a szórványban élőknek okozhat súlyos gondot. Bár az előírt létszámminimumhoz a kisebbségi tanulók esetében eddig sem ragaszkodtak, de az egy-egy iskolába jelentkező 2-3 elsős esetében már komoly gondot okozhat a tagozat megnyitása és fenntartása, ám a kombinált tagozatok megszervezése ellen rendszerint a szülők tiltakoznak, és szívesebben íratják gyermeküket szerb nyelvű osztályba. Holott az alsó osztályokban egy-egy kiváló pedagógus kis létszám esetén és jelentős többletmunka árán igen jó eredményeket képes elérni. A felső osztályosok esetében pedig meg lehet szervezni a diákok utaztatását vagy kollégiumi elhelyezését az anyanyelvű oktatás gyűjtőközpontjaiban. Dr. Jeges titkár úr szerint az „egyváltásos oktatás” és a kétszakos tanárok képzése is komoly előrelépést jelentene – s ez még különösebb költségeket sem igényelne, s oktatásunk történetében van is rá számos példa.

Az oktatás megreformálására egyébként is szükség van, hiszen ami annak minőségét illeti, arra csak egyetlen megfelelő jelzőt ismerek: a katasztrófalist. Vajon használhatunk-e erre más kifejezést annak tudatában, hogy a középiskolai felvételihez szükséges minősítő vizsga során az anyanyelvből és mennyiségtanból feltett 20-20 kérdés közül elég egyetlen tudni (tudni? talán inkább ráhibázn!)! S ehhez sincs szükség a teljes tananyag ismeretére, hiszen a

20-20 kérdést a közül a 300 feladat közül teszik fel, amelyekre a „kulcs”-ban megadott feleletek bema-golása által a jelöltek – iskolai vagy magántanári felkészítéssel – akár fél éven át is készülhettek (értsd: biflázhattak).

Nálunk a biflázásnak egyébként is óriási a szerepe az oktatásban. Az én időmben (75. életévembe fordult, nyugalmazott pedagógus vagyok) még a zárthelyi (iskolai), de különösen az érettségi dolgozatok témája hétpecsétetes titok volt, zárt borítékban érkezett a tartományi központból, és a dolgozatírás kezdetéig az igazgatói iroda páncélszekrényében őrizték. S ez így volt az egész világon, sőt az egyiptomi–izraeli háború idején az izraeli kémizslógalat, a MOSZAD egyik legnagyobb sikerének számított, hogy az egyiptomi érettségi vizsga reggelén a tel-avivi rádió beolvasta a matematikai feladatok megoldását. Nálunk – legalábbis anyanyelvből – érettségizőink már hónapokkal korábban tudják az érettségi dolgozat címét, illetőleg címeit, s ha a szülőknek anyagilag módjukban áll, akár egyetemi tanárt fogadhatnak, hogy csemetéjük számára megírassák a szellemi érettségről és irodalmi felvértezettségről tanúskodó dolgozatot, amelyet a „megérendő” jelölt egyszerűen bemagol, s ha nem sikerül „lepuskáznia”, úgy emlékezetből – jól-rosszul – reprodukál. Ezáltal az érettségi – legalábbis annak anyanyelvi része – egyszerű memória-vizsgává redukálódik, s nem annak ellenőrzése, hogy a középiskolát végzett fiatal képes-e gondolatait és véleményét értelmesen és tetszetősen írásban kifejezni.

Természetesen (?) a legtöbb iskolában ugyanez a helyzet az anyanyelvi és (magyar tagozatokon) a szerb nyelvi zárthelyi dolgozatokkal is: a szaktanár néhány nappal vagy héttel a „megmérettetés” előtt közli tanítványaival az írásbeli dolgozat címét/címeit, amit aztán a szülők, rokonok és/vagy házitanítók szép kényelmesen megírnak, s a tanuló – jól-rosszul – memorizálja. Ha mindehhez hozzátesszük még, hogy a diák az órán hallott tanári előadást a következő órán – feleléskor – igyekszik minél pontosabban reprodukálni, akkor teljesen nyilvánvalóvá válik: az ilyen iskola és az ilyen oktatás csupán arra való, hogy adatokkal tömje tele a fiatalok fejét, aminek nagy részét

életük folyamán (de többségük akár a tízéves érettségi találkozói is) elhullat, elfeled. Így hát nincs mit csodálkozni azon, hogy a középiskolával lezáruló oktató-nevelő munka eredménye olyan, amilyen, s ami a felsőoktatás szerény eredményét illeti (gondolok itt a megnyúló tanulmányi időre és a jelentős elszóródásra), az is az addigi alapozás meglehetősen ingatag voltának a következménye.

A másik, nem kevésbé súlyos gond, az államnyelv elsajátításának a feladata különösen tartományunknak azon a részein, ahol a nemzeti kisebbségek képezik a lakosság abszolút többségét. Persze, ez nem csupán nálunk tekinthető „elsőbbséget élvező” feladatnak, hanem a szocialista rendszerből a kapitalizmusba tranzitált környező országokban is. A különbség viszont egyrészt Szerbia, másrészt Románia, Szlovákia és Ukrajna között, hogy míg az utóbbi államok a kisebbségeknek az államnyelv ismerete terén történő „felzárkóztatását” az iskolai oktatás útján és közpénzek ráfordításával igyekeznek elérni, addig nálunk ezt a Magyar Nemzeti Tanács vállalta fel – fele részben a szülők zsebének a terhére. Csakhogy a szülők egy része már az MNT-nél is „korábban kapcsolt”, s belátva, hogy az államnyelv elsajátítása az iskolai oktatás folyamatában szinte lehetetlen, gyermekeiket magánórák beiktatásával igyekeznek átsegíteni a nyelvtanulás buktatóin. Igaz, ez nemcsak az államnyelv, hanem az idegen nyelvek és a mennyiségtan oktatása esetében is megfigyelhető, viszont annál nagyobb anyagi terhet ró a szülőkre, és bizonyos kereseti szinten alul már nem is lehetséges az iskolai előrehaladás érdekében ezt a „segédeszköz” igénybe venni. Minek folytán megvalósul a „társadalmi osztályok önreprodukálásának” már-már elfeledett marxi tételle.

Ugyanakkor az oktatás csődje is, ami nem vonható kétségbe, ha már az MNT sem lát egyéb kiutat, mint a nyelvi „felzárkóztató oktatást” évi 75 pótórában két éven át fele-fele arányban a szülők, valamint az adófillérekből összegyűlt segélyalapok (végső soron megint csak a szülők) pénzéből (aki meg nem tud fizetni, annak a gyereke maradjon csak anyagmozgató vagy segédmunkás). (Istenem, hol vannak már a jó emlékü Gere Vince plébános úr és társai, akik Trianon után nekiálltak szerbül tanítani a szegény sorsú zentai gyerekeket, hogy felvegyék őket a megváltozott tannyelvű iskolákba!)

Idegen nyelvet – még ha az az államnyelv is – nem lehet egyetlen tanteremben, egy olvasó- és egy nyelvtankönyv segítségével megtanítani. Szemléltető eszközök: képek, filmek, hanglemezek, de különféle helyszínek (piac, áruház, posta, állomás stb.), játékok, dalok és versek is szükségesek hozzá. Nem csodálatos dolog, hogy bár nyolcévi orosztanulás után

sem beszélek oroszul, de a tizenéves fejjel megtanult orosz dalokat sorra el tudom énekelni? Arra viszont nem emlékszem, hogy nyolc év alatt szerbórán egyetlen dalra is megtanítottak volna. (Énekórán annál többre magyarul is, szerbül is! Kár, hogy az idegen nyelven történő kommunikáláshoz nem csupán erre van szükség.) Általános iskolai tanárként diákirándulást vezetve meglepetten tapasztaltam, hogy kiváló szaktanárnak minősített kolléganóm növendékei nem tudtak levelezőlapot, bélyeget vagy különféle élelmiszereket (pl. kenyeret és tejet) vásárolni, viszont a tavaszi virágok nevét bármikor felsorolták, sőt rövid verseket is tudtak azokkal kapcsolatban. Pedig kisdiákjaink már akkor sem csak virágokat és gyümölcsöket fogyasztottak, de hát ezt tanították velük, mert hogy az olvasókönyvekben csak ezekről volt olvasmány, és ezekről lehetett látványos órákat tartani igazgatói és szakfelügyelői látogatások alkalmával.

Most pedig néhány szót a motiváltságról. Gimnáziumi tanárságom idején egy alkalommal osztályórát tartottam. Ilyenkor lehetett mindenféléről beszélni és kérdezősködni. Tanítványaim éltek is a lehetőséggel, és megkérdeztek: „Tanár néptárs, nem igazságtalanság-e az, hogy nekünk kötelező szerbül tanulni, a szerb diákoknak meg nem kötelező magyarul?” „De bizony az – válaszoltam –, hiszen a szerb szülők ugyanannyi adót fizetnek, mint a magyarok, és a gyermekeik egy tantárggyal kevesebbet kapnak cserébe az iskolától.” Kis idő múltán az oktatásüggyel megbízott elvtársak is rájöttek a dolog fonák voltára, és „választhatóvá” tették valamennyi környezeti nyelv tanulását. S lássunk csodát: a szerb szülők egy része is felvállalta „önkéntes alapon” a magyarórákat gyermekei részére, de hát hogy is ne, hiszen a két vagy több nyelv ismerete előnyt jelentett az elhelyezkedéskor és többletjövedelmet bizonyos munkahelyeken. (Annál nagyobb lett az öröm, amikor a Milošević-éra kezdetén a magyar nyelv fakultatív oktatásával együtt ezeket a rendelkezéseket is eltörölték.)

Tanítványaimnak ugyan el kellett fogadniuk, hogy a „plusz egy tantárgy” oktatása őket hozza kedvezményezett helyzetbe, csakhogy kétségtelen, hogy ezzel csorbul a korábban a Vajdaságban, jelenleg pedig egyes községekben „használatos” nyelvek egyenrangúságának elve. Szerbia és a Vajdaság területén helyenként akár többséget alkotó, nem szerb anyanyelvű lakosságnak (de a számbeli kisebbségben levőknek is) természetes joga, hogy az államnyelv ismeretének teljes vagy részleges hiány(osság)ja folytán semminemű kár vagy hátrány ne érje, azaz hogy a vele hivatalból érintkező szerv alkalmazottai legyenek kötelezve a községben használatos nyelvek használatára. Ezért logikusabbnak tekintenénk, ha az MNT nem állna be az utódállamok nacionalista kor-

mányszerveinek sorába, amelyek mint a nemzeti kisebbségek „lelki gondozói” újabbnál újabb lehetőségeket agyalnak ki és tukmálnak rá „védenckeikre” az államnyelv elsajátítása és az asszimiláció felgyorsítása végett, hanem inkább arra törekedne, hogy a közmegebiztatással rendelkező szervek, szervezetek, intézmények és vállalatok ügyfelekkel dolgozó alkalmazottait szorítanák rá a községben használatos nyelvek megtanulására. (Ami viszont ne a községi önkormányzat jóindulatától, hanem az egyes nyelveket beszélők számától vagy részarányától függjön.)

Persze, az eddig elmondottak nem jelentik azt, hogy feleslegesnek tartom az államnyelv ismeretét az állampolgárok részéről. Csakhogy figyelembe kell vennünk azt is, hogy nem mindenki képes egy idegen nyelv tökéletes elsajátítására. Egyébként is a szocialista pedagógia tévhite volt az, hogy miközben testi erő szempontjából nagyon is különbözőek vagyunk, addig a szellemiek tekintetében teljes az egyenlőség. Végül is tudomásul kell vennünk, hogy vannak és lesznek is olyanok, akik nem képesek az anyanyelvükön kívül egy másik nyelvet olyan szinten elsajátítani, hogy e téren ne érje őket hátrány. Jómagam is beszéltem nem egy bácskai vagy bánási magyar emberrel, akik bizony szorongva jelentek meg bizonyos hivatalos szervek előtt (akár még a postahivatalban is!) mert nem tudták hogyan előadni mondanivalójukat. Vagy eszembe jut az az idős bácsika, aki tanácstalanul forgatott egy szűrővizsgálatra szóló – szerb nyelvű – idézést, amelyen többek között ez a kérdés volt olvasható. „Osećate li svrbež pri mokrenju na genitalijama?» (Érez-e viszketést a nemi szervén vizelés alkalmával?) Hát aligha van olyan iskola vagy tanfolyam (hacsak az egészségügyi középiskola nem), amelynek szerbóráján ezek a kifejezések előfordulnak! Vagy az az idős csókai néni, akit vidékünk egyik »egészségügyi körzetesítése« alkalmával kezelőorvosa a zentai helyett a nagyikindai kórházba volt kénytelen utalni, mire ő sirva vallotta be, hogy anynyit sem tud szerbül, amennyivel elemi szükségleteit közölni tudná a magyarul nem értő személyzettel.

Mindebből az a tanulság, hogy az államnyelv megtanulása nem az a varázspálca, amely egy suhintásra utat nyit a kisebbségi állampolgárnak az érvényesülés felé. Egyrészt azért, mert nem mindenki képes azt a megfelelő szinten elsajátítani (anyanyelvi szinten pedig igen kevesen), másrészt pedig azért, mert mi nem szabad akarattunkból kéredzkedtünk be egy idegen nyelvű országba, hanem annak idején ez az állam (a Monarchia többi utódállamával együtt) nemzetközi kötelezettséget vállalt azért, hogy a kisebbségek nem fognak hátrányos helyzetbe kerülni az államnyelv hiányos ismerete miatt. Csakhogy e kötelezettségvállalás ellenére mindegyikük a mielőbbi beolvasztást íté-

te meg a legjobb módszerként a hátrányos megkülönböztetés kiküszöbölésére. Persze, ez sem bizonyult elég hatékony megoldásnak, hiszen csaknem kilencven évvel Trianon után – ha megfogyatkozva is –, de még mindig jelen vagyunk a Kárpát-medencei térségben, hála semmihez sem hasonlít(hat)ó, csodálatos és felfoghatatlan nyelvünknek, s ezzel együtt jelen van az átkos trianoni örökség is, amely hódítóknak és meghódoltaknak egyaránt gondot okoz. Persze csak addig, amíg az érintett nemzetállamok az államnyelvnek az iskolai oktatás gyakorlatába egyre fodorlatosabban és erőszakosabban becsempészett módszereivel meg nem oldják. Vagy úgy – mint azt az MNT javasolja, hogy önkéntesen levegyük az állam válláról ezt a számára szemlátomást teljesíthetetlen feladatot, és egyre szűkösebb anyagi eszközeink terhére oldjuk meg azt a feladatot, amelynek megoldására szemlátomást megroppant oktatási rendszerünk egyszerűen nem képes.

Mert hát miről is van szó? Elsősorban olyan nyelvpedagógusokat kellene képeznünk, akik ismerik a kiindulós és a célnyelvet is, valamint tökéletesen birtokában vannak az idegennyelv-tanítás módszertanának. Másodsorban létre kellene hozni a megfelelő taneszközöket. Nemcsak jó nyelvkönyveket, hanem különféle szemléltető eszközöket: szemléltető ábrákat, rajzokat, kivágott figurákat, bábokat, dia- és mozgófilmeket, hangzóanyagot, kitalálni különféle didaktikus és szituációs játékokat, beszerezni különféle illusztrált folyóiratokat, képregényeket, könnyen érthető irodalmi műveket. Harmadsorban: a tanulókat államnyelvismeretük szintje (és nem korosztály) szerint kisebb csoportokra (maximum 10-15 fő) felosztani, hogy minden órán valóban tevékenyen és ne többnyire csendes hallgatóként vegyenek részt. Negyedszer megteremteni a lehetőségét a más nyelvű fiatalok érintkezésének különféle rendezvények, irodalmi és szórakoztató műsorok, kirándulások, nyaralások, sporttalálkozók által, persze úgy, hogy a nyelvtanulás és gyakorlás kétoldalú legyen. Ennek céljából motiválttá kellene tenni a szerb anyanyelvűeket is a kisebbségi nyelv(ek) tanulása iránt például azáltal, hogy két vagy több nyelv ismerete valóban előnyt jelentsen a foglalkoztatásnál (különösen az ügyfelekkel való szóbeli és írásbeli érintkezést igénylő munkahelyeken) és a kereset terén is (minthogy több nyelv megtanulása többletmunkával jár, méltányos lenne ezt anyagiakban is elismerni. Világszerte több országban is ez már bevett gyakorlat.

Talán elképzelhető volna, hogy a kisebbségi tanulóknak egy harmadik idegen nyelv tanulásával való megterhelése helyett a szerb nyelvet ismerjék el első vagy második idegen nyelvnek, s a szerb anyanyelvűeknek is tegyék lehetővé, hogy második idegen

nyelvként egy kisebbségi nyelvet vagy valamely szomszédos ország nyelvét válasszák, hiszen mindennapi életük folyamán jóval több kisebbségi nyelvűvel találkoznak, mint angollal, franciával vagy némettel, s többször keresik fel a szomszédos országokat, mint a világ távol eső tájait. Talán a kosovói tragédia sem lett volna ilyen végzetes, ha az albán fiatalok – mint azt annak idején Prishtineben tanuló ismerőseimtől hallottam – esténként nem egymással párhuzamos sorokban, de a más nyelvűekkel egyetlen szót sem váltva sétáltak volna a korzón!

Végül hadd említsem meg, hogy van az idegen nyelv-tanulásnak egy régebben jól bevált módszere is: a környezetváltás. Régen »cserélték a gyerekeket«, azaz más nyelvű családokhoz adták néhány hétre vagy hónapra (rendszerint a nyári vakáció idején) nyelvet tanulni. Hogy ez milyen hatékony módszer, azt magamon is tapasztalhattam. Az akkor még nyolc osztályból álló gimnázium befejezése után olyan gyöngén beszéltem szerbül, hogy édesanyám kísért le Belgrádba, hogy beirasson az egyetemre. Fél évi nyelvgyötrés után azonban – hála szobatársamnak, egy Duško nevű rumai szerb fiúnak és még sok kedves rokonnak és ismerősnek, akik édesanyám kérésére nem voltak hajlandók magyarul megszólalni – már jobban beszéltem szerbül, mint 30 éve Belgrádban élő anyai nagybátyám. Legalábbis ez volt ujnám húgának, Jelicának a szakvéleménye (ujna=az anyai nagybátya felesége). Feleségem hasonló körülmények között tanult meg szerbül az újvidéki óvónőképző iskola szerb tagozatán – főleg Josipától, vinicai horvát szobatársnőjétől.

Persze, nem mindenki engedheti meg magának, hogy hónapokra vagy évekre a nyelvtanulás szempontjából megfelelő környezetbe telepedjék át, de rendkívül rossz nyelvérzékkel kell megverve lennie annak, aki egy év alatt sem képes környezetének nyelvét legalábbis tűrhetően elsajátítani. Kérdés, persze, hogy elegendő-e ennyi a boldoguláshoz. Tapasztá-

lataim szerint: igen. Az igyekezet egy idegen részéről a környezet nyelvének elsajátítására rendszerint rokonszenvet vált ki (ezt tapasztalhatjuk akár külföldi előadóművészek vendégszereplése alkalmával is) a kérdéses nyelvet beszélők körében. Ha mosolyt vagy nevetést, netán gúnyolódást, azt meg nem szabad a szívünkre venni, legfeljebb megkérdezhethetjük a gúnyolódót, hogy ő vajon hány idegen nyelvet beszél. Ilyenkor rendszerint kiderül, hogy egyet sem.

Végző soron azonban mégis csak az iskola feladata a tantervbe felvett tantárgyak (köztük a nyelvek) eredményes oktatása, hiszen az állampolgárok adóiból és járulékaiból ezért finanszírozzák őket. Nem erkölcsös dolog tehát sem az iskola, sem az MNT részéről a pótoktatás terhére megint csak a szülőkre hárítani, különösen ha figyelembe vesszük, hogy egyes tanulók esetenként nem is csak egyetlen tantárgyból szorulnak pótoktatásra. Jelenlegi iskolarendszerünk, amely – különösen az alapiskola szintjén – azonos oktatásban részesíti valamennyi tanulót (a szellemileg fogyatékosok kivételével), hatalmas módszertani hibát követ el, mert az ilyen oktatás csupán az átlagos képességű tanulóknak felel meg: az átlagon felüliek unalmasnak, az átlagnál gyengébbek követhetetlennek találják, valamennyien unalmasnak, s ezt magatartásukkal is kifejezik, ami viszont az átlagosak számára is lehetetlenné teszi az eredményes tanulást. A gyengébb képességű tanulók ingyenes pótoktatása az iskola dolga és kötelessége, s nem a szülők anyagi erejének a függvénye kell, hogy legyen. A társadalomnak van szüksége a termelésben vagy a felépítményben sikeresen alkalmazható dolgozókra, megfelelő képzésükről tehát a társadalomnak kell gondoskodnia. S az MNT-nek sem az a feladata, hogy megszervezze a tehetősebb szülők csemetéi részére a részben „önköltséges” szerb nyelvórákat, hanem hogy kiharcolja az oktató-nevelő intézmények felelősségén és a különböző anyanyelvű tanulók esélyegyenlőségén alapuló, hatékony képzés bevezetését.

Extra Hungariam

vagy Mit ér az ember, ha kisebbségi magyar?

Én már kisebbséginek születtem.

Származásom szerint nem vagyok magyar; egy csepp úgynevezett magyar vér sem csörgedezik ereimben... Mind apai, mind anyai ágon messze földről jöttek ide a Vajdaságba az őseim, igaz, mindannyian az Osztrák-Magyar Monarchia tájairól. Egyiküknek sem volt magyar az anyanyelve, de megtanulták, s apám, akivel gyermekkorában németül beszéltek otthon, egyetemista éveiben elhagyta a családnév végéről a második n-t, és rátette az a-ra az ékezetet. Így, gondolta, magyarosabban hangzik. Az 1948-ban megjelent Porond című újvidéki hetilapon, melynek szerkesztője volt, Tomán Sándorként szerepel, s az is marad haláláig. Sírkövére is így vésettük.

Családunkban, melynek minden tagja (legalábbis, amióta én emlékszem rájuk), németes családnéve ellenére, karakán magyar volt, észrevétlenül belém ivódott, eluralkodott az érzésvilágomon, hogy magyarok vagyunk, s a határon túl, ahova nehéz eljutni, van egy ország, ahol magyarok élnek, s mi hozzájuk tartozunk.

Gyerekfejjel nem tudhattam, de ma már nyilvánvaló: a magyarság a sorsom.

Egészen rövidre sikerült német nyelvű óvodásságom után – szüleim kívánsága volt, hogy legalább óvodai szinten tanuljak meg németül, hisz mindketten jól beszélték ezt a nyelvet (különbön is, nálunk, a Vajdaságban régebben három nyelvet illet tudni), édesapám a templomudvari magyar tannyelvű elemi iskolába íratott. Az elsőben Dopler tanító bácsihoz, a másodikban Protić igazgatótanítóhoz jártam, aki szerb létére is jól beszélt magyarul, bizonyára magyarul végezte iskoláit a Monarchiában. Harmadikba átkerültem az ún. zsidó iskolába, ahol szerb nyelven folyt a tanítás. Ez azért volt előnyös, mert Újvidéken a két világháború között nem volt magyar tannyelvű középiskola, hát elő kellett készíteni áttérésemet a másik tanítási nyelvre. A sikeres felvételi vizsga után a gimnázium (az akkori rendszer szerinti) I. osztályát tehát szerbül végeztem. 1941-től 1944-ig – a háború éveiben – magyar gimnáziumba jártam, s amikor a fordulat után 1945-ben a szerb tannyelvű gimnázium V. osztályába iratkoztam - akkor Újvidéken még nem nyílt magyar tannyelvű középiskola -, semmilyen nehéz-

séget nem okozott, hogy addig magyar iskolába jártam (ez már harmadik tannyelvűcserém volt!), semmilyen hátrányom nem származott abból, hogy magyar nemzetiségű és anyanyelvű vagyok, magyarul gondolkodom, s talán épp ötödikes gimnazista korom óta magyarul írok. (Későbbi életemre, munkámra, pályámra jellemző – s talán meghatározó – az is, hogy 1945 elején már fordítottam szerbről magyarra verseket, prózát, s ezt azóta sem hagytam abba. Ez is hozzátartozik a kisebbségi sorshoz.)

Magyarságom felsős gimnazista koromban is kifejezésre jutott. Azokban az években divatosak voltak a faliújságok. Az újságíróvér nem hagyott nyugodni. Újságot akartam szerkeszteni. (Harminc kilenc éves pályafutásom alatt mégsem voltam egyetlen napig sem hivatásos újságíró – noha hívtak erre a pályára -, mint-hogy az újságírókat a kommunizmusban nem is újságíróknak, hanem politikai munkásoknak tartották, s olyan követelményeknek kellett eleget tenniük, amelyek nem újságíróknak, hanem pártmunkásoknak valók voltak.) Ezért hát mint hatodikos gimnazista faliújságot indítottam Harcos Ifjúság címmel (hogy miért ezt a címet adtam neki, arra már nem emlékszem, talán azt hittem, hogy valamiért harcolhatok?), a gimnázium magyar diákjainak közreműködésére számítva, s nekik is szánva a lapot. (Osztályfőnökömtől és a gimnázium igazgatójától – mindketten természetesen szerb nemzetiségűek voltak, az utóbbi kommunista is – előzőleg engedélyt kértem, s nagy örömmel fogadták elképzelésemet.) Aztán a második szám után – ki tudja, anyagi vagy egyéb okokból-e – megszűnt a „lap”. Mind a két számot – egy-két cikk kivételével - magam írtam, gépeltem, én ragasztottam fel a cikkeket, én rajzoltam a fejléceket... A faliújságot persze a magyarul tudó szerb diákok és tanárok is olvasták. (El is hangzott egy-pár epés megjegyzés.)

Volt más vállalkozásunk is. Összefogtuk a három újvidéki szerb tannyelvű gimnázium magyar anyanyelvű diákjait, s a magyar tannyelvű algimnázium tanulóival együtt (meg néhány magyar fiatallal, aki különféle okokból kimaradt az iskolából) megszerveztük a Novi Sad-i Magyar Diákok Önképzőköreit. Egy iskolaévben működött – jómagam sokféle tisztséget viseltem, és állandóan felleptem az összejöveteleken

-, de amikor a magyar tannyelvű algimnáziumot főgimnáziummá fejlesztették föl, s élére új igazgató került, egy kevésbé jóindulatú (magyar!) tanár akadémkoskodása miatt megszűnt.

A gimnáziumi érettségi után jött a Tanárképző Főiskola – magyar szak egyetemi szinten akkor még nem volt Jugoszláviában, Újvidéken egyetem sem -, majd kilencévi tanároskodás három helységben, több iskolában, s végül, pályám csúcsa: pontosan 30 év az újvidéki Forum Könyvkiadó szerkesztőségében.

A kisebbségi élet jobb megvilágítása kedvéért most néhány évtizeddel vissza kell lépünk.

Édesapám, aki orvostanhallgatónak indult az első világháború idején – nagyapám, majd nagyanyám halála után, de a Bácska Jugoszláviához való csatlakozása miatt is -, kénytelen volt abbahagyni egyetemi tanulmányait, s Pestről hazatérni Újvidékre. Itthon özvegy édesanyja és négy testvére várta, hogy mint a legidősebb fiú, kenyeret adjon nekik. Mivel 1918-ban a már említett Porond című hetilapot szerkesztette – persze nem hivatásszerűen, hanem szenvedélyből, az írott szó és az igazság iránti szeretetből, amely élete végéig lángolt benne -, 1920-ban ott volt a Dél-Bácska című újvidéki napilap indulásánál és első munkatársai között. Később ennek a lapnak – mely 1929-ben Reggeli Újságra változtatta a nevét – szerkesztője, majd egy ideig főszerkesztője volt, s jelentős szerepet töltött be az újvidéki magyarság kulturális életében. (Sokat foglalkozik vele Hornyik Miklós A Dél-Bácska története című, 1985-ben megjelent könyvében.) Nálunk tehát otthon különös hangulat uralkodott. Újságírók, folyóiratok, könyvek vettek körül bennünket, szólt a rádió, újságírók, írók, az újvidéki magyarság vezetői jártak hozzánk. Magam újságíróként minden napos látogatója voltam a Reggeli Újság szerkesztőségének, korán megéreztem a varázslatos nyomdászagot, önkéntelenül ismerkedtem az újságkészítés mesterségével. Hadd álljanak itt az akkori újságírók nevei, úgyse nagyon emlegetik őket az utóbbi évtizedekben, pedig abban, hogy mi még megvagyunk, nem kis részük volt: Andrée (később Arva) Dezső, az utolsó főszerkesztő, Bencz Mihály, Blazsek Ferenc, Kende Ferenc, Kollin József, Schaffer Márton, Tóth Bagi István, Vig Erzsébet. Szinte mindegyikükről oldalakat lehetne írni: Andrée-t halálra ítélték és kivégezték a partizánok, mert a Reggeli Újság főszerkesztője volt 1941 és 1945 között, s első világháborús kitüntetései révén a vitézi címet is elnyerte; Blazsek Magyarországra került, ott halt meg a háború után, Kende szintén; Vig Erzsébet Izraelben fejezte be földi pályafutását, Bencz és Kollin a háború után is újságírók voltak, az előbbi az Újvidéki Rádiónál, az utóbbi a Magyar Szó című újvidéki napilapnál dolgozott; szegény Schaffer Márton, a kiváló gyorsíró zsi-

dó volt, 1944 tavaszán, amikor fel kellett tenni a sárga csillagot, s nem dolgozhatott többé a lapnál, Pesten szeretett volna meghúzódni, felutazott, s nyoma veszett; ki tudja, melyik haláltáborban végezte életét. Tóth Bagi Istvánt 1941 tavaszán a Dunán, egy csónakban gyilkos golyó érte, amikor belgrádi riportútjáról tért vissza.

Persze hogy ez a környezet, melyben csak magyarul beszélünk, tartósan, mondjam-e, hogy végzetesen – de legalábbis véglegesen – befolyásolta életemet. Állandóan szemem előtt lebegett, hogy magyar vagyok, magyarok vagyunk, ez az érzés szüntelenül ébren volt bennem, még ha magyarságom nyilvánítása újságíróként lehetetlen volt is, lévén a két háború közötti Jugoszláv Királyság igazi nacionalista állam, ahol a szerb volt az államnyelv, magyar iskolákat csak elvétve találhattunk, viszont aránylag fejlett volt a magyar sajtó – négy-öt magyar nyelvű napilap és nagyszámú hetilap meg folyóirat jelent meg 1918-tól 1941-ig a Vajdaság területén -, virágzott a műkedvelés, a dalkultúra, igen sok magyar filmet vetítettek a mozikban, noha a nemzetközileg elismert és előírt kisebbségvédelem egyáltalán nem érvényesült.

Magyarrá válásomban – de nemzeti tudatom megtartásában is – még három tényező játszott kisebb vagy nagyobb, többé vagy kevésbé fontos szerepet.

Az egyik a budapesti rádió. Amennyire vissza tudok emlékezni, se nálunk, se a Zeiner-, illetve a Lerch-rokonságnál, akiknél sok időt töltöttem gyermekkoromban, más állomást nem hallgattak, csak a pesti rádiót. RÁDIÓ BUDAPEST I. Reggeltől késő estig szólt a rádió, akár ún. cigányzene, operettzene vagy hírek voltak műsoron. A készülékből áradt a magyar szó, a magyar zene – s persze a magyar szellemiség -, s ez hatott rám.

A második tényező: magyarországi rokonságunk. Habár 1941 előtt csak kétszer-háromszor látogattuk meg őket – csupán édesanyám meg én, mert édesapám, a kisebbségi magyar újságíró, „megbízhatatlan”, sőt államellenség, kémgyanús lévén nem kaphatott vízumot Magyarországra (más országokba bármikor elutazhatott) -, mindig nagy élményekkel tértem haza. Édesanyám néneje a pécsi Zrínyi Miklós Hadapródiskola tanáránál volt férjénél, őket látogattuk meg. Magyar gyerekekkel játszottam, a kadétokkal – a „cögerek”-kel – barátkoztam. Egy alkalommal egy kis fémtokban magyar földet hoztam haza Pécsről. Ez nagyon fontos volt számomra: mindig velem volt egy kis magyar föld.

Akármilyen furcsa is talán, de a harmadik tényező magyarságom kialakulásában és megtartásában: a labdarúgás. Mégpedig a Ferencváros. Arra nem emlékszem, hogy lettem Fradi-szurkoló, de mindig az voltam, amióta tudom, mi a foci. Minden Fradi-siker –

és gyerekkoromban a Ferencváros nagy csapat volt! - magyar sikernek számított. A magyar labdarúgó-válogatottnak is hozzájárult nemzeti öntudatom kialakulásához és megtartásához. Külföldön, kisebbségben – akkor persze ezt a szót, ezt a fogalmat még nem ismertem – magyar csapatnak, a magyar csapatnak szurkolni, kiállás volt, a magyarság vállalása. Kötelező volt meghallgatni minden közvetítést, s közben a magyar csapat győzelméért izgultunk.

Amikor 1941 elején megkötötték a jugoszláv-magyar örök barátsági szerződést, édesapám leverten mondogatta baráti körben: Most már sohasem kerülünk vissza! Ezért ismerőseink, akik másképp gondolták, akik reménykedtek a visszatérésben, fekete hollónak nevezték. Eljött azonban 1941 húsvétja, s utána a három év, amikor mint kisgimnazista végre anyanyelvemen tanulhattam – de a szerb órákat is látogattam -, magyar cserkész voltam s az egész világ körülöttem más volt, mint addig. Ez az időszak nem volt azonban felhőtlen.

Mindaz, ami 1941 és 1944 között nálunk történt, nemcsak hogy nem találhatott bennünk megértésre, helyeslésre, a leszámolások, deportálások, a háborús események minket is veszélyeztettek, ismerőseinket, barátainkat, rokonainkat veszítettük el, de egyben kérdésessé tették jövőnket, mert tudtuk: ha a háborúban vesztes fél leszünk – s ez az idő múlásával mind bizonyosabbá vált -, aligha kerülhetjük el a bosszút, a büntetést, a megtorlást. S ami várható volt, az megtörtént. Az 1944 végi események azokat igazolták, akik elítélték a kilengéseket, melyek e három és fél év alatt történtek. Sajnos, a háború idején sokan rövidlátónak bizonyultak, tapsoltak annak, amit a magyar hatóságok tettek, szélsőséges nacionalista szervezetekhez csatlakoztak. Megittuk a levét 1944 őszén.

Hogy ez az írás az legyen, aminek szánom: valomás, emlékezés, számadás, újra ugranom kell az időben. 1948-ba, 1948 őszére, amikor mint érettségizett ifjú sok ingadozás, töprengés, fontolgatás, bizonytalankodás után, a szülői óhajok, javaslatok, tanácsok ellenére – hogy legyek én csak fogorvos, az biztos egzisztencia, amellet még írhatok szabad időmben -, egy hirtelen elhatározással (és sok hiú reménnyel) az újvidéki Tanítóképző Főiskola magyar-szerb szakára iratkoztam. Az ott megszerzett általános iskolai tanári oklevéllel a zsebemben 1950 őszén elmentem tanítani – az akkori előírások szerint oda, ahova kineveztek: vidékre -, s mivel a magyartanár nem mentesült a népműveléstől sem, mindent csinálnom kellett: a művelődési egyesületekben titkárokodni, könyvtároskodni, színdarabban játszani, ismeretterjesztő előadásokat tartani, összefogni a magyarságot... (Egy magyartanárt még az a gond is gyö-

törte, hogy az előírt tananyagot úgy tálalja, hogy ne kerüljön összeütközésbe lelkiismeretével, valamilyen elkerülje az ideológiai színezetű olvasmányokat, s igazi, jó irodalmat tanítson, de közben ne keltse fel az illetékesek figyelmét. Azt hiszem, a körülményekhez képest, nekem sikerült.)

Ez alatt az idő alatt volt két intermezzo is. 1950 áprilisában beléptem az irodalomba: a Híd című újvidéki folyóirat úgynevezett ifjúsági számában először álltam írásommal a nagy nyilvánosság elé; addig csak barátaim olvasták a verseimet, prózáimat, persze kéziratban vagy az általunk egy példányban készített szamizdat folyóiratban, s hogy most, addigi elveimmel ellentétben, a Hídnak adtam írást, ezt egy kissé megalkuvásnak tartottam. (Hányszor kellett később is megalkudnom!) Mindjárt botrányt is okoztam azzal, hogy a hivatalos irodalom ellen emeltem fel szavamat, majd egy év múlva – s közben is vitatkozva, perlekedve a velem szemben állókkal – az Ifjúságban. A vajdasági magyar fiataloknak szánt hetilapban írtam Az új magyar nemzedék sorsa címmel – pártkörökben megdöbbenést, felháborodást, dühös kitérőket kiváltó – cikket, melynek lényegét a következő mondatok fejezik ki: „Minden évben több és több magyar egyetemista – orvos, mérnök, középiskolai tanár, gyógyszerész, állatorvos, jogász, közigazdász – végez Jugoszlávia különböző egyetemén. Aztán széthelyezik őket ebben az országban, Maribortól Bitolyig és Polától Nisig... Hogyha értelmiségünket elhelyezik szűkebb hazájában, idegen ajkú és nemzetű környezetbe, világos, hogy az elnemzetietlenedés veszélye fenyegeti... Nekünk gondolnunk kell arra, hogy a most diplomázó fiatal magyarok megmaradjanak magyaroknak... A felszabadulás óta nagyon kevés szó esett itt minálunk épp nemzeti, kisebbségi ügyeinkről. Mintha elfelejtettük volna, hogy ilyenek is vannak. Pedig, láthatjuk, nagyon is vannak... Jövőnkéről van itt szó, az utánunk következőkről. Mi nem engedhetjük meg, hogy a Jugoszláviában élő magyarok, szétszóródva az országban, elveszenek a magyarság számára... Kemény összefogásra, mély nemzeti életre van szükségünk. Adjanak magyar iskoláink, színházaink, sajtónk, könyveink magyar nevelést is! Senki ne akarja az új magyar nemzedék sorskérdését, a megoldás szükségességét tagadni! Létünk szükségét tagadná vele... Irodalmunkban megindult a forrás (Itt a fiatal írók 1950-es betörésére utalok. - T. L.), de kinek írnak majd a jövőben íróink – ez a nemzedékprobléma megoldásától függ. Kisebbségi életünk megannyi kérdése is eléggé nyitott még. Meg kell őket oldanunk, ha meg akarunk maradni.”

Azt hiszem, magam sem voltam tudatában, milyen vihart fogok aratni evvel a cikkel. Csak amikor néhány hétre rá az Ifjúság első oldalán A sovinszta Tomán

László kétségbeesett jajveszékelése alkalmából címmel, s egy addig ismeretlen névvel aláírva egy félelmetes hangú cikk jelent meg, melynek végkövetkeztetése ez volt: „Tománnak nincs helye pedagógusaink között...”, akkor ébredtem rá, hogy darázsfaszekbe nyúltam.

Támadott a Magyar Szó, a Népfront napilapja is: „Kicsit úgy érezzük magunkat, mintha a Reggeli Újság megszállás alatti (azaz 1941-1944 közötti – T. L.) számaiban tallóznánk. (Célzás édesapám múltjára. – T. L.) Alattomban még azt is mondja a fiatal Tomán: ...a szétszóródás, az elnemzetietlenítés itt történik Jugoszláviában. Így írt Tomán László szentistvánieszmés, revizionista szellemű cikket, amely csak Sztálin világhódító imperializmusának és budapesti lakája, Rákosi jugoszlávellenes sovíniszta uszításának tehet jószolgálatot... Nem hazánk vezetői és az országunkban érvényesülő politika veszélyeztetik a mi anyagi és nemzeti megmaradásunkat, hanem az orosz hódítók, akik nyakunkba akarnak ülni. Itt benn az országban csak az az ellenségünk, aki régi receptek szerint éket akar verni magyarok és szerbek közé, nép és vezetősége közé... A „magyarvédő” Tomán László cikkének magyarellenes, káros volta nem vitás.” Válaszomat, védekező cikkemet nem volt hajlandó közölni a Magyar Szó. Viszont az ügynek az lett a következménye, hogy 1952-ben, miután leszolgáltam katonaidőmet, az illetékesek közölték velem, hogy nem alkalmaznak többé a pedagógusi pályán. (Az eset hátterének magyarázatául meg kell jegyezni, hogy 1951-ben, amikor írásom megjelent, nagyban folyt az ideológiai harc Jugoszlávia és a Szovjetunió, valamint a szovjetbarát keleti országok között, a határvillongások sem voltak ritkák, még börtönbe zárták azokat, akik nem értettek egyet Tito politikájával. Alighanem emiatt tartották merényletnek az Ifjúságban megjelent cikkemet.) Csak egy év múlva kaptam tanári állást Verbáson, az ottani magyar tannyelvű általános iskolában, hála egy jóindulatú tanfelügyelőnek, aki korábbról ismert, s nem vette tudomásul letiltásomat, vagy nem is értesült róla.

Amennyire óvatosságra intett ez az eset, mert nem akartam kellemetlenséget okozni se magamnak, se másoknak (cikkem közléséért az akkori főszerkesztőt meghurcolták, félreállították), annyira növelte a dacot lelkem mélyén, sőt talán tudat alatt is, és csak erősítette a változás iránti vágyamat, habár akkor oly kilátástalan volt a helyzet egész Kelet-Európában, hogy kivételes látnoki tehetséggel lehettek megáldva azok, akik sejtették, mi történik majd negyven év múlva (ha egyáltalán voltak ilyenek), azokat pedig, akik kitaróan, tántoríthatatlanul reménykedtek, és hittek a változásban, talán fanatikusoknak tekinthetjük. A történetek hatása alatt elővigyázatosan, minden össze-

tűzést óvatosan kerülve, a közéleti szerepléstől visszavonulva, kissé magamba zárkozva, inkább irodalmi alkotó munkával, esszé- és kritikáírással igyekeztem hozzájárulni a vajdasági magyarság ügyének előmozdításához, a kisebbség fenntartásához, a megmaradásért folyó – bizonyára inkább ösztönös – harchoz. S amit tanárként, később szerkesztőként, írótként szóval tettem – amikor és ahogy lehetett -, ezzel a céllal tettem. Verseimet, elbeszéléseimet csak ritkán, elszórtan jelentettem meg, mégpedig épp azért, mert bennük – mindenekelőtt a versekben – nem kerülhettem el a nyíltabb állásfoglalást, egyébként pedig úgy véltem, hogy ez nem vág össze többé-kevésbé állandó kritikusi működésemmel. Sajnos, most amikor azt hittem, hogy verseim gyűjteményével a nyilvánosság elé léphetek, újra olyan helyzet alakult ki, hogy jobbnak láttam leállítani a kötet nyomdai munkálatait. Ismét kénytelen vagyok az úgynevezett jobb időket várni...

Ilyen volt egy kisebbségi magyar értelmiségi sorsa Jugoszláviában, főleg olyan viharos időkben, mint a negyvenes, ötvenes évek. Később sok minden megváltozott, enyhült a légkör, lazultak a kötelékek, nagyon lassan, fokról fokra tágultak a lehetőségek, időnként szabadabban lélegezhettünk – de utána rögtön le is csapott a hatalom vaskeze, mert féltette uralmát a szabadon gondolkodóktól (lásd Đilas, Nikezić, Koča Popović stb. esetét, a 71-es horvát hullámot, némely belgrádi egyetemi tanár kiebbrudalását) -, s mi ezt igyekeztünk kihasználni, s lépésről lépésre meghódítani a szabadságot. De azt hiszem, a szabadság még ma is oly messze van tőlünk, mint a csillagok. Előbb túl kell élni azt, ami most történik Jugoszláviában, míg ezt a vallomást kopogom az írógépen. Úgy érzem, ezekben a napokban nem is a kisebbségi kérdés a leglényegesebb a számunkra – noha a kisebbségeket, főleg az albánt és a magyart, fokozottan fenyegeti a sovíniszta veszély -, mert ebben az örületben, amely nálunk dühöng, eltűnt a különbözőség kisebbségi és többségi között; a golyó nem tesz különbséget anyanyelv, nemzetiség, származás szerint. Igaz azonban, hogy a kisebbségek sorsa e vészterhes napokban is nehezebb: a többség ráébredt, hogy a kisebbség idegen test, csak zavarja őket céljaik megvalósításában.

Néhány mondat erejéig vissza kell térnem a „sovíniszta” cikkem következményeihez. Nemcsak hogy egy évig nem dolgozhattam a szakmámban, írásaimat nem közölték, vagy név nélkül, esetleg álnéven jelenhettek csupán meg. Mindenhol ferde szemmel néztek rám, szinte megbélyegzettnek éreztem magam (egy humorista csúfolt is, hogy én hoztam a betegséget a faluba), egyik-másik barátom – még ha csak egy időre is – elhidegült tőlem. Ezért óvakodtam a későbbi-

ekben, hogy nemzetiségi ügyben szót emeljek. Tudtam, rögtön előveszik a „bűneim”-et, s csak ártanék a sokáig gyanús hangzó nevémmel. Voltak bátor, becsületes szerkesztők, akik elfogadták, közölték írásaimat. Herceg János 1955-ben, amikor átvette a Híd szerkesztését, felkért munkatársául, s megszüntette az álnév mögé való bújás kényszerét. Mindig hálás leszek neki érte.

Van életemnek egy rövid, de jelentős fejezete, melyről nem feledkezhetek meg.

1956. október 21-én kora reggel rokon látogatásra érkeztem Pestre, s a levert szabadságharc után, november 12-én tértem vissza Újvidékre. Az a három hét életem egyik legnagyobb élménye volt. Néhány napig szabadságban éltem, míg november 4-én hajnalban ágyúörgésre nem ébredtünk... Közben október 23-án felvonultam a tüntetőkkel, ott álltam a Parlament lépcsőin, az oroszlan mellett, s utána végigéltem mindazt, ami Budapesten történt. A népfelkelés csak megerősítette bennem a magyarságtudatot: majd két héttig a magyar szabadságnak örülhettem, utána a magyar szabadságot és a vértanúkat gyászoltam. Most már tudjuk: a történelem a magyar októbernek és Nagy Imrének adott igazat. Ez nekem is elégtétel.

Szerkesztői pályafutásom valójában 1956 kora őszén kezdődött, amikor két újvidéki kollégámmal havonta megjelenő „élő irodalmi folyóirat”-ot alapítottunk Szép Szó címmel. Felvonultattuk a vajdasági magyar írók színe-javát, szép számú állandó közönséget toboroztunk, s ez szemet szűrt a hatalomnak. (Lehet, hogy az én szerkesztői szereplésem is szálka volt a szemükben.) Nem egész egyévi megjelenés után olyan nyomás nehezedett ránk, hogy a munkát az addigi alakban nem folytathattuk. Én lemondtam, azoknak pedig, akik folytatták a munkát, sikerült lassan felszámolniuk a megmozdulást.

A nyelvművelés mindig szívügyem volt. 1958-ban elérkezettnek láttuk az időt, hogy magyar nyelvművelő szervezetet létesítsünk. Az illetékesek azonban (mindig azok az illetékesek!) beleszóltak, s azt tanácsolták, inkább közös nyelvművelő egyesületet alakítsunk minden Vajdaságban beszélt nyelv számára. Rövid, néhány hónapos működés után azonban ez az egyesület egyszerűen megszűnt létezni, mert nem lehetett megoldani a soknyelvű szervezet tevékenységének módját. Bizonyos idő múlva mégiscsak megalakult a magyar nyelvművelő egyesület, kezdetben tisztséget is vállaltam benne, részt vettem munkájában, de aztán elváltak útjaink. Én nem úgy képzeltem el a nyelvművelést, ahogy az egyesületben csinálták. Jobbnak láttam, ha cikkekben igyekszem tisztázni a nyelvhelyességi kérdéseket, a Forumban pedig megindítottam a Nyelvművelő füzetek című könyvsorozatot.

Az a harminc év, míg a Forum Könyvkiadó szerkesztője voltam – hogy ezt a feladatot rám bízta, kisére a rehabilitációmnak számíthatott, már csak azért is, mert az ötvenes évek derekán a Testvériség-Egység Könyvkiadó nem akart befogadni, 1961-ben pedig Steinitz Tibor, a kiadó akkori főszerkesztője minden előítéletet félretéve kiállt mellettem –, ugyancsak a kisebbségi helyzet jegyében telt el. Apám sorsa, úgy érzem, bennem teljesedett ki (vagy ismétlődött meg?).

(El kell itt mondanom, hogy 1944 után, amikor a hatalomváltás miatt megszűnt a Reggeli Újság, édesapám soha többé nem lépte át egy szerkesztőség küszöbét sem; nem is hívták – egy volt kollégája szerint neve vörös posztó volt a vörös újságírók előtt –, de biztos vagyok benne, hogy nem is vállalta volna azt a munkát, mely ellenkezett elveivel. Nyugdíjba vonulásáig sem kapott olyan állást, melyben képességei érvényesülhettek volna, mi több, a negyvenes évek végéig egy fajta száműzetésben élt falun. Az itteni magyar sajtóban csak halála után, gyászjelentésében és Herceg János szép nekrológiájában jelent meg ki nyomtatva a neve: tisztán, úgy, ahogy élt.)

Amit megtehettem, megtettem. Nehéz évek maradtak mögöttem, noha némelyeknek úgy tetszhetett, hogy színekúrát kaptam, csak hogy hallgassak. Kemény munkát fektettem abba a majd 350 könyvbe, melynek kéziratát gondoztam. Meg kell vallanom – habár ez bizonyára közismert -: ahány könyv, annyi megalkuvás. Megalkuvás az íróval, a művel, megalkuvás nézeteimmel. Megegett, hogy változtatást ajánlottam, amikor úgy láttam, hogy a szerző tapasztalatlanságából, meggondolatlanul, hogy ne mondjam: gondolati, emberi éretlenségből – magamról tudtam, mit jelent és mit hozhat ez – a kákán is csomót keresők, szaglászók – a Forum valamelyik helyiségében mindig ott ült az állambiztonsági szolgálat embere –, ügyszek szemét szűrő, félreérthető, félremagyarázható, a rendszer hűséges kiszolgálóit, híveit esetleg bántó szöveget adott le. Lehet, hogy ezért az érintettek cenzúrázással vádoltak, de ma már tudjuk, hogy kár lett volna saját magunk alatt vágni a fát, fejjel a falnak menni, virtuskodásból a könyveket – s még sok minden mást – veszélyeztetni. (Vagy az én 1950/51-es esetem meg mondjuk az 1971/73-as boszorkányüldözés tett túlságosan óvatossá?) Voltak persze írók, akik metaforában öltöztetve vagy más irodalmi formák mögé bújva bátor gondolatokat mondtak ki, eretnek eszméket hirdettek, amelyek a hivatalból könyvet olvasók körében gyanút ébresztettek, visszatetszést keltek. A mű mégis megjelent. (De megértette-e az olvasó?)

Nem tudom, tipikus kisebbségi sors-e az enyém; tipikus kisebbségi értelmiségi sors-e. Ha végigtekintek az elmúlt 73 év vajdasági magyar értelmiségiek

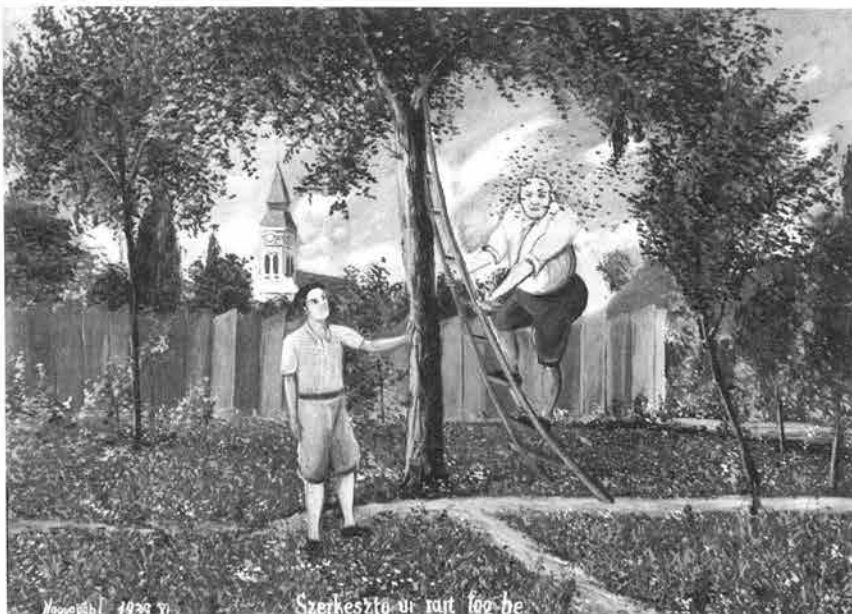
során, Szenteleky Kornéltól kezdve a mai napig, azt látom, hogy minden ilyen sors egy-egy dráma, néha egyéni tragédia. S nem tudjuk már, most különösen nem, 1991 véres, halálos őszén, amikor naponta hozták haza koporsóban a magyar fiúkat a frontról, milyen lesz nemcsak az értelmiségi sorsa, hanem minden kisebbségié. Nem tudjuk, mi vár ránk, nem állunk-e a teljes megsemmisülés előtt - több ezer vajdasági és horvátországi magyar hagyta el otthonát, szülőföldjét a háborús veszély miatt, a népirtás vagy a fegyverfogás elől menekülve -, nem pusztulnak-e el anyagi javaink, szellemi kincsünk, s legnagyobb értékünk: az ember, a kisebbségi, a magyar. Hozzá kell tennem: nem lehetünk közömbösek akkor sem, ha nem a magyarságról van szó, hanem a szerbekről, horvátokról, albánokról s mindazokról, akikkel az elmúlt 73 évben együtt szenvedtünk, együtt örültünk. Ez a háború mindent és mindenkit elpusztíthat. A nemzetek közötti gyűlölet félelmetes mértékeket öltött Jugoszlávia-szerte. A hatalmon lévők szeme vérben forgott. Gonoszok, pszichopaták, megrészegült nacionalisták tombolnak az országban. Vért akarnak látni, és halottakat, üszköt és romokat. Jugoszlávia vége a kisebbségek létének végét is jelentheti.

Az utóbbi hét évtized azt bizonyította, hogy a többségi népek egy része, alkalmasint a zöme, nem érti, nem tudja átérezni a kisebbségek helyzetét, sőt feleslegesnek, zavaró mozzanatnak, ötödik keréknek tartja, legszívesebben a határon túlra küldené őket (e sorok íróját már figyelmeztették: készítse az útlevelét!),

nem ismeri történelmüket, múltjukat. (Mirko Jović, egy szélsőségesen nacionalista szerb szervezet vezére azt állította múltkoriban, hogy a magyarok 1956-ban jöttek Vajdaságba, s mivel most Magyarországon nincs többé kommunizmus, amely elől menekültek, menjenek vissza. Jellemző a helyzetre, hogy erre senki sem válaszolt, senki sem tiltakozott ellene, senki sem cáfolt.) A toleráns, demokrata többségek természetesen kiállnak a kisebbségek jogai mellett – erre Szerbiában, a Vajdaságban is nem egy példát tudunk -, elismerik jogaikat, támogatják, sőt partnernek tekintik őket, s nekünk, kisebbségieknek ez mindenképpen jólesik, de sajnos, ezek is kisebbségben vannak saját népük soraiban. A többségi nemzetek tömegei, amelyeket ugyan nem szédítettek meg a nacionalista vezérek, a demagógok, az uszítók, közömbösen viszonyulnak a kisebbségi kérdéshez. Sokszor csodálkozva állapítják meg – főleg a távoli vidékekről származók -, hogy mások is élnek ezen a területen, hogy itt számukra idegen nyelveket hallanak, amelyeket nem értenek, de ha nem akadályozzák őket céljaik elérésében, az érvényesülésben (sokszor persze a kisebbségiek kárára!), akkor elfogadják a békés együttélést.

Az Ady Endre-i kérdés parafrázisát – Mit ér az ember, ha kisebbségi – a fentiek fényében így kellene módosítani: Mit ér az ember, ha ember? Mert akár kisebbségi, akár többségi valaki, csak akkor ér valamit, ha ember. Ez mindennek az alfája és omegája.

1991. november 13-án, Újvidéken

Média – hatalom – médiaegyensúly

Hol tartunk?

Mint ahogy igazságos – vagy azt megközelítő – rendszerváltozás sem volt, úgy csaknem 20 esztendeje álságos minden, ami a sajtó, a média világában történik. Miképpen a rendszerváltás is megrendezett akció volt, azaz a hatalom régi birtokosai lettek zömmel a hatalom új bitorlói, s még „időben” maguknak privatizálták a korábban közösnek hazudott javukat, a „nép” vagyonát, úgy a sajtó is szinte változatlan személyi összetételben és irányultságban kezdte meg működését 1990 után.

A hatalom régi-új birokosai arról is „gondoskodtak”, hogy a vidéki sajtót, azaz a megyei lapokat még „időben” átjuttassák, eladják két multinacionális cégnek, persze azzal a háttéralkuval, hogy azok korábbi irányultsága és személyi összetétele ne változzon. Nem is változott. Így az a példátlan, vagy ha nem is példátlan, de mindenképpen felháborító eset fordulhatott elő, hogy a nemzeti sajtó idegen kézbe került. Máig nem érthető, hogy saját erőből miért is nem tud kiadni lapokat – megyei, nemzeti lapokat – egy ország? Talán, mert a nemzettel nem lehetne háttéralkut kötni?

Mindezt csak azért érdemes megemlíteni, mert így talán világossá válik, hogy roppant nehéz feladat áll azok előtt, akik két évtized múltán akarják megváltoztatni a velejéig igazságtalan helyzetet.

A negyedik hatalmi ágként emlegetett média Magyarországon az álságosság, igazságtalanság háló-jában vergődik, s szerintem cseppet sem önálló hatalmi ág, hanem a pénzvilág fura urainak a kiszolgálója. Ahol a pénz, ott a hatalom, s ahol ezek vannak, ott a sajtó. A „fősodratú”, a terjesztőhálózatok kedvezményezettje mindenképpen.

Ennek az írásnak nem célja az elmúlt időszak sajtóhelyzetének részletes elemzése. A fenti sorokat csak vázlatos emlékeztetőnek szánjuk, amolyan helyzet-meghatározónak. Ezért idekíváncozik az a megjegyzés is, hogy mostanában a magyar média balliberális túlsúlyának fölemlgetésekor hallatszanak már olyan – szándékosan félrevezető – hangok is, miszerint immáron kiegyensúlyozódni látszik a két nagy politikai erővonal közti sajtóarány, hiszen megjelent

néhány nemzeti-konzervatív irányultságú újság, televízió, rádió. Akik ezt állítják, vagy tudatosan nem mondanak igazat, vagy nem ismerik a szaklapok, bulvárlapok, zeneinek álcázott rádiók, bulvártévék hazai világát.

Ezek működése külön elemzést érdemelne, de ennek híján is mindenképpen megemlíteném, hogy igen nagy feladat hárul arra, aki az igazságosságot szem előtt tartva „rendet akarna vágni” ezen a területen is. A kronosz múlásával a kairosz is elszállni látszik, bár vigasztalhatjuk magunkat, hogy jobb későn, mint soha.

A mai helyzet leírására kölcsönveszem dr. Varga László kereszténydemokrata országgyűlési képviselőnek, a parlament egykori korelnökének, a pár esztendeje elhunyt megkérdőjelezhetetlen erkölcsű ügyvédnek a sajtóról írt sorait. Róla egyébként tudni kell, hogy több évtizedes emigráció után, a rendszerváltáskor érkezett haza Amerikából. A messziről jött embernek józanabb talán a rálátása, mint azoknak, akik itthon élnek át a történéseket.

Íme az ő lényeglátó gondolatai:

„Tudatos megtévesztés folyik a sajtó közreműködésével, amely gyengíti a demokráciát, aláássa a társadalmi békét és mindeközben tudatosan gyengíti, elszigeteli, majd végképp megszünteti az igazságot, az igazságba vetett hit erejét. Óriási károkat okozva ezzel. Szándékosan, előre megfontolt céllal vezeti félre a polgárokat: az értékeket semmisnek tekinti, az értékteleneket pedig feldicséri.

A fontos, népünket komolyan érdeklő és érintő eseményekről nem szól, vagy azokat a valóságtól eltérően mutatja be. Az építő szellemű, tehetséges emberekről hallgat, de a gyengéket és az alkalmatlanokat kiemeli, így közéletünk erkölcsi súlyát is gyengíti, társadalmunkat megfertőzi.

A Kádár-rendszerből itt maradt, de annak „szellemiségét” árasztó hírszerkesztők idegenként élnek a demokráciában. Nem tudják megszokni az igazságot, a tények megfellebbezhetetlen szavát, hiszen ifjúságuk hazugságban telt, egyéniségük a hazugságok elfogadása által alakult ki, se ezt ők már magukkal viszik a sírba.

De cinizmusukat előtte még átadják a hazugságok könnyebb kenyerét választó tanítványaiknak. Nagyon sajnálatos az, hogy a hírszolgálat nem tudott megszabadulni az ilyen mentalitású emberektől! Pedig kitetszik valódi énjük. Olyan könnyedén öntik a gyánúsítást, a rágalmozást és olyan kiismerhetetlenül árad belőlük a gyűlölet a demokratizmus vívmányai és a nemzeti értékek iránt. Tevékenységük gátat vet annak, hogy hazánkban tárgyilagosságra, tényekre, igazságra alapuló hírszolgáltatás működjön. Lehetetlené teszi azt, hogy az emberek méltóságát és jogait megbecsülve együtt, közösen építsük, építhessük a jövőnket. Ezek a szellemi terroristák osztják ketté az országot. Még mindig – akarva, akaratlanul – azt a kommunista rendszert képviselik, amelyben az igazságnak nem volt szerepe, csak a féktelenül tomboló hazugságözönnek. De a szellemi terroristák mérhetetlen bűnt követnek el azzal is, hogy megfertőzik az állampolgárok tájékozottságát. A helyestől, a jótól elzárták őket; megfosztják énüket attól, hogy támogathassák az értékeket, segíthessék a kiválókat, növelhessék az ország erejét. Ők – a szellemi terroristák – az ország kettéosztottságának súlyos felelőségét viselik.”

Váteszi szavak, mondatok ezek, pedig amikor úgy 8 esztendeje dr. Varga László minderről beszélt nekem, még nem gondoltuk, hogy a hazugságözön mára szinte teljesen elborít bennünket.

A posztkommunista hatalom a médiában kb. 80 %-nyi túlsúllyal rendelkezik, a pontos aránymegállapításhoz valódi szakemberek, való helyzetelemzésére lenne szükség. A hatalmat kiszolgáló média – közszolgálati és magán egyaránt – rendszeresen kapja az állami támogatást, amelyet természetesen meg kell szolgálni.

Számos példa van erre, mint ahogy az ORTT enyhén szólva is vitatható tevékenységére is.

Ám még mielőtt azt hinnénk, a fentebb emlegetett tájékoztatási manipuláció csak a hazai sajtó jellemzője, meg kell jegyezni – fenntartva azt a véleményt, hogy az igazságosság, a sokoldalú tájékoztatás követelményének a különböző országok különböző mértékben felelnek meg, s ezen megfelelést illetően a magyarok bizonyítványát bizony nem érdemes kirakatba tenni – az európai politikai közvéleményt is nagymértékben befolyásolja a multinacionális tőke által irányított médiahatalom. A nyugati világot jól ismerők állítják, hogy az ottani közvéleményt mintegy tíz médiatársaság határozza meg, az európaiét még kevesebb. Társadalomra vonatkozó ideológiájuk liberális, gazdasági ideológiájuk, érvrendszerük pedig neoliberais és cseppet sem zavarja őket, hogy ezen gondolkodásmódok a világban – meg a gyakorlatban – bukásra állnak.

Itt tartunk most.

Mi a teendő?

Az eddig vázolt helyzetképből egyenesen következne, hogy a megoldás: „mínusz eggyel beszorozni” a rosszat, azaz pozitívrá változtatni, ellenkezőjét csinálni.

Mindenekelőtt a pénzvilág fura és sokszor arctalan uraival szemben ellenállást kell tanúsítani és a nemzetnek az önrendelkezés útjára kell lépni. A nemzeti vagyont (a sajtót is) saját tulajdonba kell visszavenni és velük a saját érdekeinket szolgálni. Az igazságtalan és nemzetellenes privatizációkat felül kell vizsgálni, megint csak az életünk minden területén. Másképp nem megy, minden részmegoldás a jelenlegi helyzetet konzerválja és a társadalom nemkívánatos passzivitását növeli. A hazugság, az erkölcs telenség nem szűnik meg önmagától, tenni kell érte. Sokat. És hosszantartóan. Nekünk. Mert nincs kire mutogatnunk. A médiavilág lejáratásához mindnyájan hozzájárultunk. Ki azért, mert megteremtette a lehetőséget, hogy idáig süllyedjen a színvonal és az erkölcs, ki pedig azért, mert mindezt eltűrte.

Az élet bármely részterületéről legyen is szó, tudomásul kell venni néhány olyan tény, melyek tudomásul vétele nélkül semmiféle változás nem képzelhető el.

- Nem a magántulajdon, nem a piacgazdaság, s nem a tőke működése, léte ellen szól az, aki a közszolgálatot, a közszolgáltatást közösségi ellenőrzés alatt, s köztulajdonban tartaná, aki ezek túlbujánzása ellen szigorú szabályozást követel.

- A nemzettudat erősítése, a nemzeti érdekek védelme nélkül nincs megmaradási esélyünk a világ-tengerben. Tehát aki ezek ellen dolgozik, annak nincs helye Magyarországon. Világosabban: a közösség elleni, egyes befektetői – külföldi, belföldi – csoportok kizárólagos érdekeit szolgáló törvényeket meg kell változtatni.

A fenti követelményeket azért írtam le, mert ezek teljesülése nélkül életünk egyetlen területén, így a médiavilágban sem valósítható meg a rend és a társadalmi igazságosság minimuma. A médiavilágban a félretájékoztatók monopóliumát kell megváltoztatni mindenekelőtt.

Miképpen?

- Újra kell alkotni a médiatörvényt a szakma és a civil szervezetek egyenrangú bevonásával.

Ebben a törvényben elő kell írni a médiaegyensúlyt a frekvenciaelosztásban.

Meg kell határozni a közszolgálati fogalmát, annak szakmai, pénzügyi és emberi feltételeit, valamint a szankciókat arra az esetre, ha az egyes médiumok nem tartanak be a törvényben, a szerződésben foglaltakat.

A kereskedelmi rádiók és televíziók számára is határozottan elő kell írni az értékteremtést azon a területen, ahol működni kívánnak.

Az ifjúság védelmére és műveltségének gyarapítására, valamint nevelésére külön médiastratégiát kell építeni.

A Kárpát-medencei magyarság számára elérhetővé kell tenni a közszolgálati televíziókat és rádiókat.

Meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a magyar művészek alkotásait a médiumokban megismerhesse a közönség, hogy filmek, színdarabok, dokumentumműsorok készülhessenek televíziókra és/vagy rádiókra alkalmazva.

- Kívánatos a magyar sport lényegesen markánsabb jelenléte a televízióban, rádióban. Ennek érdekében megfontolandó egy nem tisztán kereskedelmi alapon működő egészség és sport adó felállítása.

- A sajtóperek jogi hátterét rendezni kell, a hazugságok, rágalmak büntetési tételeit lényegesen szigorítani.

- Alternatív, azaz egy új terjesztőhálózatot kell létrehozni a nemzeti sajtótermékek számára.

- Nemzeti értékeink és a manipulációmentes tájékoztatás mellett elkötelezett médiaiskolákat kell létrehozni, amelyekben a történelmi, kulturális és sajtótörténelmi ismeretek és hagyományaink oktatása kiemelten szerepel.

- A közszolgálati médiumok kuratóriumaiban politikai csatározás folyik. A társadalmi kuratóriumok is agyonpolitizáltak. Ellenőrző szerepüket nem töltik be. Ezekbe a testületekbe – újrafogalmazott jogkörrel – köztisztviselőként álló, az élet különböző területeiről érkező, művelt, nemzeti elkötelezettségű emberek kerülnek.

- Sajtódiplomáciai testületet kell felállítani, amely a külföldi sajtóorgánumokat figyeli, munkájukat elemzi, adott esetben fellép a ferdítések, hazugságok ellen, s ezekre megfelelő válaszokat ad, továbbá igaz információkkal látja el a külföldi sajtót, követségeket, alkalmanként meghív újságírókat, segíti őket a tájékoztatásban.

Segítség a tanulmányban szereplő fogalmak tisztázásához

Közszolgálat

Említettem, hogy a médiatörvény nem tisztázza a közszolgálati fogalmát. Ma már sejtem, hogy

mindez nem véletlen. Fogalmi tisztázás nélkül lehet a legjobban halászni a zavarosban.

Miközben szívem szerint azt mondanám, hogy egyetlen mondatból állna az én médiatörvényem, amely így szól: „Ne hazudj!”, pontosan tudom, hogy erkölcsvesztett világunkban ez nem bizonyulna elegetőnek. A közszolgálati meghatározásához tehát néhány kapaszkodót kínállok.

A közszolgálat elsődleges feladata az értékközvetítés. Mindenek fölött. Politikai, kulturális, tudományos, közéleti értékeket igazul, változatosan, közérthetően, szép és helyes magyar nyelven és elfogulatlanul kell közvetíteni, az erkölcsi szempontokat meg nem sértve s úgy, hogy a társadalom különböző csoportjai megtalálják a saját értékrendjüknek megfelelő műsorokat. Ezek nem sérthetik a nemzeti érdekeket.

A közszolgálat azt is jelenti, hogy minden egyes megnyilvánulás az emberek (nézők, hallgatók, olvasók) szellemi gyarapodását, műveltségük növelését, személyiségének gazdagítását, elméjének pallérozását segíti elő, mind a tájékoztatás, mind az ismeretterjesztés és a szórakoztatás területén.

A közszolgálati fontos feltétele, hogy nem nézettségi, hallgatottsági adatokat céloz meg, hanem a céljainak rendeli alá a műsorpolitikát, melynek megvalósításához a szükséges pénzt is hozzárendeli.

Nemzettudat

A magyar médiának alapvető kötelessége (lenne), hogy folytonosan, kötelességszerűen erősítse bennünk ezt az érzést. Ehelyett jelenleg többségében rombolja nemzettudatunkat, önbecsülésünket, hamisítja történelmünket. Emiatt felülkerekedett a társadalomban a sehová sem tartozás érzése. Sok-sok ember értékrendjében nem szerepelnek olyan fogalmak, mint haza, hagyomány, hősök tisztelete, áldozat a nemzetért. Már nem is ismerik fel azokat a jelképeket, amelyek az egyének a közösséghez való tartozását szimbolizálják. Így aztán önazonosság-tudat nélkül élnek, nem ismerik saját történelmi korszakuk tényeit sem, nemhogy összefüggésbe tudnák hozni ezeket a folyamatos történelemmel.

Aki hiján vannak ennek a képességnek, azok belső egyensúlyukat nem találják. (Beteg is a nemzetünk!) Nincs önbizalmuk, nem tudnak válaszolni a „ki vagyok én”, „honnan jövök”, „merre tartok” kérdésre.

Ugye nem volna nehéz ezekre a fogalmakra, kérdésekre műsorokat építeni? Már csak abból a megfontolásból sem, hogy nemzeti hovatartozásunk nem hősi póz, nem nacionalista elhajlás, hanem a harmonikus testi-lelki fejlődés alapja. Az otthonra talált ember tud igazán hatékonyan védekezni a külvilág fe-

lesleges zaklatásaival szemben. Közös érdekünk, hogy nemzettudatunk erősödjön a média segítségével is.

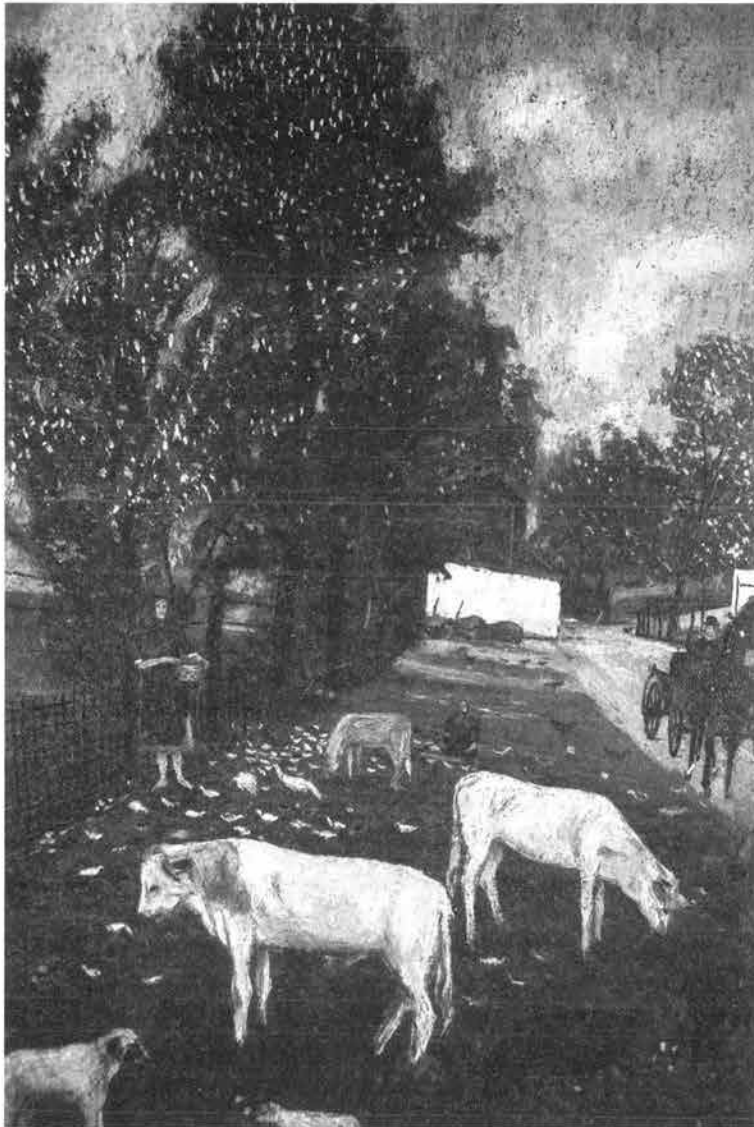
Zárszavak, elsősorban a kétkedőknek

Napjainkra világossá vált, hogy a pártok jelenléte – bár fontos – egy sor társadalmi gondra nem jelent megoldást, talán azért sem, mert az egymás közti öldöklő harcban hátrébb szorul, vagy eltűnik a közérdek, a közjó. Ebből következik, hogy a civileket, az emberek helyi önszerveződéseit nem hagyhatják fi-

gyelman kívül, vagy ha ezt teszik, ki kell követelni, hogy ne tegyék. A sajtó világában is.

A gonosz csak akkor tud uralkodni, ha a jó emberek nem csinálnak semmit. Hát csináljunk! Megfontolandó M. Ghandi mondása. „Először tudomást sem vesznek rólad, agyonhallgatnak, utána gúny tárgyává tesznek, kinevetnek: ezt követően harcolnak ellened, megbélyegeznek, és végül mégis győzöl.” Én hozzáteszem: természetesen akkor, ha igazad van.

Meggyőződésem, hogy a Magyar Nemzetstratégia készítői egy jobb utat találnak, mint az eddigi zsákutca, és végül győznek, mert igazuk van.

Anyanyelvűségünk életfeltételei változó világunkban

Beszélgetőtárs Maróti István

Ágoston Mihály, a vajdasági és az ősszmagyar nyelvtudomány és nyelvművelés kimagasló egyénisége, az Újvidéki Egyetem nyugalmazott professzora ez év júliusában töltötte be 80. életévét. Ebből az alkalomból folyóiratunk néhány közérdekűnek tekinthető kérdést intézett az ünnepelthez, egyszersmind további számos alkotó évet, újabb sikereket kíván neki.

1. Egy tanulmányodban azt olvastam, hogy jól megtervezett és országosan szervezett nyelvújításra lenne szükség. Mit kell ezen érteni?

Fölgyorsultak a társadalmi változások. A fogalmak zöme, melyekről az utóbbi tíz-tizenkét évben újonnan értesültünk, idegen nyelvi közvetítéssel került ismeretvilágunkba, s ma is többnyire az idegen elemek révén próbáljuk őket az anyanyelvünkben keletkezett hézagokba iktatni.

A frissen jött idegen közsavak ésszerűtlen gyomlálására nem gondolhatunk, bármennyire is elriasztó az, ahogyan elárasztották nyelvünket – vagy inkább boltjainkat, utcáinkat s médiánkat. Korunk ismeretszerzésével párhuzamosan szükségünk lenne anyanyelv-korszerűsítő mozgalomra. Ezt a magyar nyelvészet és a megfelelő szaktudományok képviselői szervezhetnék meg. A szaktudományok magyar művelőitől, persze, nincsen okunk nyelvészkedést elvárni, de azt igen, hogy teljes szaktevékenységükből (mikrobiológia stb.) se írásban, se szóban ne hiányozzon a magyar nyelv használata, függetlenül attól, hogy általában idegen nyelven is publikálnak. Magyar szövegében a szaknyelvi megoldásokkal ki-ki a maga szakterületén – erre legilletékesebbként – már tehetne gyakorlati javaslatot. Az aztán a magyar nyelvész dolga lenne, hogy a nyelvújítási anyagot összegyűjtse, rendezze, nyelvészetileg értékelje és összehangolja, valamint hogy terjessze.

Más nyelvek újfajta hatásai érnek bennünket megfelelő anyanyelvi egyeztetések nélkül. A lakosság nagyobb rétege nem tudatosan tapasztalja az idegen grammatikai elemeket, s magyarra váltva is emezek szerint próbál fogalmazni. Vagy fordítva. Az ismereteink bővülését szolgáló nyelvújítás mellett(!) tehát szükségünk lenne olyan nyelvi kalauzra is, hogy amikor az adott nyelvek rendszerbeli sajátosságaival ta-

lálkozunk, ráfigyeléssel el tudjunk igazodni a kontesztív elemek között.

A magyar kommunikálásban az idegen betűszók angol vagy más idegen nyelvű olvasata apró, de sajátos gondot okoz. (Fordított esetben is keletkezne zavar.) Például az „áj-en-dzsi”, az „ejcs-bí-ou” magyar mondatokban hallott kiejtésénél csak a „ká-end-há” magyar-angol keveréke a meghökkentőbb.

Nemcsak a magyartól, hanem egyetlen európai néptől sem várható el, hogy amikor a maga anyanyelvén írt mondatban latin betűket lát a számára idegen betűszóban, mint amilyen például a pr, vagyis PR (vö. NATO, tbc, UNESCO), akkor ezeknek a betűknek egy másik nyelvbéli nevét(!) (például *jú, pí, ejcs*) kapásból ejtse vagy megértse. Ez hamisan és egy kis sé sarkítva az írástudatlanság érzetét kelti bármelyik nyelvi közösség polgárában. Jogtalanul.

2. Mi a lényege a nyelvpolitikának?

Nyelvpolitikán kormány, intézmények és hatalmi szervek elemzéseit, döntéseit, intézkedéseit meg ezek hiányát értem. Mindazt, ami a lakosság (anya)nyelvi körülményeit és viszonyait érinti.

Egynyelvű közegben is szükség van nyelvpolitikára, hiszen a munkahelyen, a médiában, a művelődési életben, a közigazgatásban, az utcán, a közellátásban, az egészségügyben stb. az anyanyelvűség feltételei változékonyak, és időnként tudatos módosítást igényelnek. Az anyanyelv-politika összhangba hozható s hozandó a többnyelvűsítés politikájával.

Helyzetünk nyilvánvaló. A magyar nyelv ügyét hivatásból bizonyos tekintetben főlvállaló nyelvészek szakmai és erkölcsi felelősségét és avatottságát más (szak)ember nem helyettesítheti, nem is ellen-súlyozhatja. Övék a felelősség mindazért, ami ez ügyben történik, késik vagy elkéshet. Nem csekély ez, még illetékességük korlátozottsága ellenére sem. Mert szakmai elhivatottságuk nemcsak felelősség és illetékesség, hanem szellemi privilégium is.

3. Az anyanyelvi kultúra megőrzése és fejlesztése, gyarapítása érdekében mi a feladata a családnak, az otthonnak és az iskolának?

Ahol van otthon, s még együtt van a család, meg ahol még nem zárták be a falu vagy a környék egyetlen iskoláját, ott a jövő nemzedék anyanyelvének jó meg-

alapozásáért általában ez a három tényező tehet és tesz legtöbbet. A jó alapozásra pedig ma még nagyobb szükségünk lenne, mint akár száz évvel ezelőtt is volt. Bizonyos tekintetben ugyan zárkózottabban és „magányosabban” élünk (pl. a számítógép és a tévé előtt), de mérhetetlenül többen és többször szólunk egymáshoz mobilon, interneten, tévécsatornákon, szórólapon.

A család maradandó és pótolhatatlan anyanyelv-alapozást végez akkor is, hogyha csak egyik szülő neveli a gyerek(ek)et, s, természetesen, akkor is, ha a szülők csak valamelyik tájnyelvet ismerik, hiszen éppen a tájnyelvek képezték és képezik az alapját a viszonylag egységes köznyelvnek. Az otthoni környezet szolid feltételei révén (mint amilyen az anyanyelvtudat, a házbeliek anyanyelvi készsége, olvasottsága, hagyomány- és közösségtisztelete) nemzedékek adnak tovább maradandó értéket, és időtálló újat hoznak létre. Ez elsőnek hat a gyerekekre, mégpedig spontánul és folyamatosan.

A közoktatás azonban jellemformáló, anyanyelv-pítő és az anyanyelvű általános műveltséget alapozó szerepét zömmel csak úgy töltheti be jól, ha pedagógus és szülő ebben méltó és egymást kiegészítő partnerek. A korszerű iskolából nem hiányozhat a társadalom és a diákok által egyaránt megbecsült pedagógus, sem az országszerte jól felszerelt tanterem, sem az avatottan megfogalmazott s kipróbált tanterv. Ebben a nemzedéképítő és -alakító munkában ma is elemi fontosságú tényező lenne a minden gyerek iránti felelősségvállalás és szeretet, meg a kölcsönös bizalom és tisztelet szülők, pedagógusok és gyerekek között.

E hagyományos tényezők nemcsak az egyén anyanyelvi készségét (és erre épülő általános műveltségét) hivatottak jól megalapozni, hanem jelentős mértékben a közösség anyanyelvűségének állapotát és sorsát is. Tudjuk viszont, hogy sok családnak ma nincs otthona, és sok otthonban fölbomlott vagy lehetetlenné vált a családi élet, vagy számos családban nincs is gyerek, illetve az nincsen, aki fölnevelje. A házassági kapcsolatok jelentős része pedig széthullik vagy létre sem jön. Az új nemzedékben pl. a közgondolkodás egyik legfontosabb mozaikkockáját: a szolidaritás fogalmát és érzését – családi környezet és szülői nevelés híján – gyakran csupán az iskola alakíthatná ki. Az az intézmény erre egyedül aligha lehet képes.

Az iskolák bezárói ma elsőnek az eddig is hátrányosabb helyzetű vidéket taszítják még nagyobb lemaradásba.

Már-már úgy kérdezhetünk: mi lenne a család alapozó föladata, s mi lehetne az otthoné meg az isko-

lái? Közéletünkben – míg el nem késtünk vele – helyre kellene állítani a részben elhanyagolt, részben megingatott s megzavart anyanyelvtudatot és közösségi értékrendet, hogy tisztánlátást nyerjünk az irányvételhez, s erőt meg hitet a közösség- és egyénépítő munka gyorsulásához.

4. Az anyanyelv és a világnyelv közötti kapcsolatról mit illik tudni? Mit jelent számokra az anyanyelv és a világnyelv?

Korunk két ősi, de mindmáig gyakran félreismert vagy félremagyarázott, értékes társadalmi tényezőjét érthetjük rajtuk, s jelenünk két aktív nyelvi föladatát is.

A maga fejlődése és fönmaradása érdekében egy-egy nyelvi közösség általában kommunikálni törekszik több más közösséggel is, ehhez a kommunikáláshoz azonban jobbra közvetítő nyelvre van szüksége. Ugyanekkor ugyanezeknek elsődlegesen állna érdekében átfogóan elsajátítani anyanyelvüket, s célszerűen fejleszteni, hogy általa képessé válhassanak anyanyelvi lemaradásuk behozására vagy elkerülésére, valamint hogy elháríthassák más közösségek lesben álló nyelvi, gazdasági és politikai hegemónizmusát.

A mai világnyelvek egyidejűleg és elsődlegesen egy-egy nagyhatalmi közösség anyanyelvéül szolgálnak. (Igaz, közvetítőnyelvi alkalmasságuk is éppen abból ered, hogy élő nyelvek.) Súlyos következménnyel járhat, ha a jól bevált világnyelvet valahol nem kizárólag többnyelvűségű helyzetben alkalmazzák, azaz ha nem csupán közvetítésre, hanem az anyanyelv valamelyik vagy egyre több természetes funkciójában is. Ilyenkor a világnyelv ezzel (ha nem akarva is) árnyékot vet a helyi anyanyelv közéleti elhivatottságára. És az is, ha a közösség illetékesei – egyoldalú nyelvpolitikából eredően – tartósan elmulasztják anyanyelvük megfelelő korszerűsítését.

Egyre gyakrabban tapasztalhatjuk anyanyelvünk helyzetének bizonyos mértékű degradálódását és degradálását. Helyenként anyanyelvűségünk szűkülését okozzuk például az angol nyelv téves többletű vagy célú szerepeltetésével, s ezzel még többnyelvűsödésünk is az idegen egynyelvűsödés irányába korlátozódhat.

A magunk számára alapos körültekintéssel és mielőbb meg kellene fogalmaznunk anyanyelvünk s a világnyelvek párhuzamos rendeltetését, és megvizsgálni a vélt és a nemcsak vélt szerepeltelődásokat, nehogy a század végére anyanyelvünk „helyszín”-e a frissen fölavatott anyanyelvi múzeum leltárába szűküljön.

*Helyreállítani a megingott anyanyelvtudatot címmel kissé rövidített változatban megjelent a budapesti *Édes Anyanyelvünk* 2008. októberi számában.

Ezzel az írással köszönti az Aracs szerkesztősége dr. Ágoston Mihályt.

„Még jőni kell, még jőni fog...”

Magyarság, vallás, jövő

Témánk a jövő, a magyarság jövője. Ez a kérdés nem független Európa jövőjétől. Egyre inkább úgy érzem, hogy az európai kultúra végnapjait éljük. Mi nem fogjuk megélni és megérni, hogy az európai kultúra, amit ráadásul keresztény kultúrának vagy keresztény eredetű kultúrának neveznek, ki fog pusztulni. Tény, hogy kultúrák tűntek már el ebből a világból, s nem a magyarságnak ígértetett meg, hogy a pokol kapui nem vesznek erőt rajta. (Lásd: „Te Péter vagy, és én erre a sziklára építem Egyházamat, és a pokol kapui nem vesznek erőt rajta.” Mt 16, 18)

A kereszténység és a magyarság számunkra természetesen adottság. A legtöbb ember nem választja meg a hazáját, és nem választja meg a vallását sem, hanem beleszületik az anyanyelvbe, sajátja az anyaföld. Mindannyian ismerjük Tamási Áron szállóigévé vált mondatát: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

„Itthon vagyok. S ha néha lábamhoz térdepel / egy-egy bokor, nevét is, virágát is tudom. / Tudom, hogy merre mennek s kik mennek az uton...” (Radnóti: Nem tudhatom) Mindenképpen hozzátartozik az otthonossághoz, hogy ismerjem a körülöttem lévő világot, s hogy engem is ismerjen a többi ember. Az ismertség, az ismeretség közösséget jelent. Akit ismerek, az számomra már nem idegen, s ha én ismert vagyok a másik számára, akkor vagy barátként, vagy ellenségként jelen vagyok az életében.

Legalább negyven éves, vagy ki tudja pontosan, hány évtizedes törekvések következményeit kell kihavernie a Kárpát-medencének. De nemcsak a Kárpát-medencének – sok-sok nemzetnek, sok-sok saját kultúrával rendelkező népnek. Két törekvés volt érzékelhető: elszakítani a horizontális kapcsolatokat, elvágni az embereket egymástól. Megszüntetni közösségeket, lehetetlenné tenni azt, hogy emberek meg tudjanak bízni egymásban. A másik pedig: felülről lezárni az ember világát, hogy ne gondoljon másra, csak arra, amit itt közvetlenül lát és tapasztal. Kiölni az emberből az igényt a transzcendencia iránt. Megszüntetni a közösség iránti vágyat és megszüntetni azt a természetes vágyat, ami minden ember személyiségének lényegéhez tartozik, hogy ebben a világban otthon van. Hiányoznak a vízszintes kapcsolatok, és na-

gyon sok emberben nincs meg a fölfelé tekintés képessége. Ebben a helyzetben élnek népek, nemzetek, nációk, kulturális közösségek.

Nemzet és vallás

A téma meglehetősen bonyolult. A nemzet fogalom újkori. Bonyolult a téma azért is, mert a vallás és a közösség, a vallás és a náció sokféle formában kapcsolódik össze szerte a világon. Zárójelben jegyzem meg: vallásszociológusok közelmúltban végzett felmérései szerint itt, ebben a régióban, amelyben mi élünk – a poszt-szocialista államok régiójában a vallásosság általában csökken. Két ország van, ahol a vallásosság kimutathatóan növekszik: Szlovákia és Románia, ahol a nemzeti öntudat újjáéledése, illetve az államiság kialakítása szorosan összefügg azzal, amit vallásnak nevezünk. Hogy mi a vallás lényege, külön előadás témája lehetne. Beszéljünk inkább „vallásosság”-ról. A vallásosság bizonyos gyakorlatokat jelent, bizonyos közösségi megnyilvánulásokat, a nyilvánosság előtt való együttes megjelenési lehetőséget. Jelenti annak kinyilvánítását, hogy nem vagyunk izoláltak, hanem együvé tartozunk.

Európában vagyunk mindannyian. Sokszor halljuk a célkitűzést: „Úton Európába!” Reméljük, hogy a határok, ahol most még meg kell állni az utazóknak, egyre inkább légiessé és szimbolikussá válnak, nem da-rabolódnak szét kulturális közösségek.

Európa valamiféle egységet jelent. Az Európai Unió ösatyáinak álma az érték-közösség volt. A valóság azonban az, hogy érték-közösség helyett sokkal inkább beszélhetünk gazdasági közösségről, szabványok egységéről, ahogy mondani szoktuk: euro-kompatibilis, nem euro-kompatibilis... Azt is jelenti, hogy egyre kevésbé kell majd pénzt átváltani, mert ugyanazt a pénznemet fogjuk használni a terület nagy részén. De ha csak ez lenne Európa, ez nagyon kevés. S kérdés, hol van ebben az egységesülő Európában helye a nemzeteknek. Megfigyelhetjük, hogy párhuzamosan az európai egységesüléssel megjelenik a regionalizálódás törekvése is. Európa a régiók közö-sége kell, hogy legyen. A régiók pedig nem egysze-

rűen gazdasági egységek. A régiók kulturális egységek, nyelvi közösségek is.

„Az emberi tisztesség igényli, hogy legyen valami, amiért az ember kész önmagát elkötelezni; az, ahol gyökerei vannak: a haza és életközösség” – mondja Romano Guardini, a neves katolikus teológus és vallásbölcsele. Elkötelezni önmagamat ott, ahol a gyökereim vannak.

Pár évvel ezelőtt kaptam egy levelet, amely éppen a Vajdasági Pax Romana elnökétől érkezett. Azt a zárónyilatkozatot továbbította, amelyet az akkor éppen tizenegy éve működő szervezet fogalmazott meg a ketős állampolgársággal kapcsolatban. „Mi mégis kitartottunk és megmaradtunk magyarnak, akkor is, amikor fizikai megsemmisítéssel fenyegettek bennünket. Megmaradtunk magyarnak ott, ahol őseink már ezer éve éltek. És a Vajdaságban szeretnénk magyarnak maradni.”

„Anya-kultúra” és globalizáció

A régiók Európájában nagyon fontos, hogy mindenkinek meglehessen a szülőföldje, és vállalhassa a szülőföldjét, s a szülőföld is vállalhassa őt, minden kirekesztés nélkül. Történelmi órákat élünk. Azoknak a területeknek a határai, amelyekben a hűség gyökerezik – ti. a nemzetek –, egyre oldottabbá válnak. A tér, amelyben az ember él, egyre nagyobbá tágul. Már a fiatal ember is megtanulja, hogy földrészekben, sőt: a földkerekségben, „globálisan” gondolkodjon. Az én gyermekkoromban elképzelhetetlen volt, hogy az osztrák határt – bár tíz kilométerre tőle nőttem föl – valaha is átléphetjük. Ha valaki eljuthatott rokonokat látogatni, pár száz kilométerrel távolabbra, Kassára, úgy néztünk rá, mintha idegen földrészre készült volna.

A határon kívüli magyarokkal kapcsolatban van egy élményem. Egyik volt diákom valamikor a hetvenes évek elején a következőt mondta: „Tegnap találkoztam egy csehvel, aki Kassáról jött és azt mondta magáról, hogy magyar. Hogy lehet ez?” Azt mondtam neki, nem minden indulat nélkül: akivel te találkoztál, az valószínűleg csehszlovák állampolgár volt, és ha Kassáról jött, saját jogán lehetett szlovák, német vagy magyar. Nem tudták, és még most is sokan vannak, akik nincsenek tisztában azzal, hogy vannak emberek, akik szülőföldjükön élnek, nem hagyták el a hazájukat, de a határok elmozdultak körülöttük. A szülőföld maradt. S a szülőföld tiszteletének biztosítása kötelessége minden jogállamnak. A jogegyenlőség, ami után mindannyian vágyakozunk, kell, hogy magával hozza mindenki számára, hogy a szülőföldjén hű maradhasson anyanyelvéhez, nemzeti kultúrájához, vallási közösségéhez. Hű maradhasson ahhoz,

ami különbözik attól, amit államnak vagy országnak nevezünk. Ezt úgy hívjuk, hogy nemzet – a nemzet pedig nem politikai képződmény.

Senki sem sziget

Térségünk helyzetét a következőképpen jellemezhetjük: visszanyert szabadság – ugyanakkor magárahagyatottság. Gazdasági válság, társadalmi méretű bizonytalanság, az ajándékba kapott szabadság önfeléd boldogsága után keserű kiábrándultság. Volt egy eufórikus állapot, megteltek a templomok is, optimizmus töltött el mindenkit. S most valamiféle keserű kiábrándultság uralja ezt a régiót.

Egyre inkább érzem, hogy a nem Magyarországon élő magyaroknak nagyon is szükségük van arra, hogy meglátogassák őket, hogy közösséget vállaljanak velük. Hogy kinyilvánítsuk: igenis együvé tartozunk, mert az izoláltság, az elszigeteltség az identitás elvesztésével fenyeget. Nemcsak a nemzeti identitás elvesztéséhez, de az emberi személy identitásának elvesztéséhez is. Erre utal Thomas Merton trappista szerzetes nagyon mély könyvének a címe: „Senki sem sziget”. Ugyanakkor – más szempontból – szembe kell nézni a sziget-léttel. Szigetekre vonulva élnek szinte mindenütt az emberek. Ezeket a szigeteket össze lehet kapcsolni, össze lehet fogni az azonos gondolkodású embereket, bármilyen anyanyelvűek is legyenek.

Korunk célkitűzései: „Úton Európa felé”, önrendelkezés, a személy szabadsága és autonómiája, szociális piacgazdaság kialakítása, átjárható határok az országok között. Ideológiai pluralizmus korát éljük a válság közepette is. Volt s megszűnt egy monolitikus, egységesnek elképzelt rendszer. Az a rendszer, amelyben nem lehetett másként gondolkodni, csak úgy, ahogy felülről diktálták. Ez megszűnt. De tényleg megszűnt? Bizonyára többen ismerik Kányádi Sándornak a „Kuplé a vörös villamosról” című versét. Így kezdődik:

holtvágányra dőcögött végül
a kopott vörös villamos
kalauz és vezető nélkül
dőcögött holtvágányra végül
a kopott vörös villamos
nem volt rakva virágos néppel
bezzeg amikor érkezett
bíborló színben sok beszéddel
meg volt rakva virágos néppel
bezzeg amikor érkezett

S van egy mellékdala:

de holtvágányra döcögött-e
vajon a veres villamos
eljárt-e az idő fölötté
és holtvágányra döcögött-e
vajon a veres villamos

Megszűnt egy totalitárius, diktatórikus rendszer, és nagyon izgalmas, fájdalmas és keserű azt tapasztalni, hogy egy másfajta diktatúra telepedik ránk, amelyik nem ismer határokat. Nem az Egyesült Európa diktatúrája – az EU nem diktatúra. Létezik ellenben diktatúrája a tőkének, sőt – világalma, amelyben nem a gondolkodó emberre, nem a szuverén, önálló személyiségre, nem a polgárra van szükség, hanem a fogyasztóra, a vásárlóra. A technikai civilizáció fejlődésének következtében eljutunk oda, hogy az embereknek nem a munkaerejére van szükség, hanem a vásárlóerejére. Nagyon furcsa és paradox ez a helyzet: vásárlóereje csak akkor van, ha van munkája. Kísérteties, azt is mondhatnám: ördögi, hogy a tőke felhalmozódását éppen a szegény emberek, a nem tehetősek sok-sok kis pénze teszi lehetővé. Ők kényszerülnek arra, hogy a hatalmas áruházláncok olcsóbb áruit vásárolják, és ne a minőséget. A tömeg-vásárló egészen más, mint a minőségi vásárló. A tömeg-vásárló szegény. S az ő szegénységükből, egyre növekvő szegénységükből jön létre a világon nagyon keveseknek nagyon nagy gazdagsága. Kettészakad a világ. Vannak nyertesek és vannak vesztesek. Ebben a helyzetben már nem a nemzet kérdéséről van szó, hanem a kereszténységnek, a keresztényeknek egyetemes felelősségéről. Tudnak-e a keresztény egyházak ebben, az ilyen módon egységesülő világban határozott értékeket képviselni, és tudnak-e határozottan véleményt mondani? Nem fognak tudni mondani, ha az egyházak nem élnek.

Az egyházak is és minden eszme tulajdonképpen a közösségben él. A közösségek pedig helyiek, regionális közösségek. A kereszténység mindig konkrét helyen és konkrét időben kell, hogy megjelenjen.

Biosz és Zoé

Érdekes tény: amibe az ember beleszületik, az az embert túléli. Beleszületik a nemzetembe, beleszületik a vallásomba. A nemzetem is generációkon túlívelő valóság, aminek múltja volt, van és kell, hogy legyen jövője. De ha lehetetlenné tesszük az emlékezést, akkor nincs jelenünk, mert nem tudjuk, hogy hol vagyunk. S ha nem tudjuk, hogy hol vagyunk, nem lesz jövőnk sem. Az egyházaknak nagyon nagy szerepük van abban, hogy az emberek amnéziáját, emlékeztetését meggátolják, vagy ha ez mégis megtörtént, akkor kigyógyítsák belőle. Minden tudatos értékörző

közösségnek felelőssége, hogy megtanítsa, továbbadja, hogyan kell emlékezni, hogyan kell nyitottnak lenni. Mert ha egy nemzet úgy próbál nemzet lenni, hogy valamivel szemben nemzet, akkor valójában semmi köze nincs a kereszténységhez.

A kereszténységnek univerzális igénye van. Nem világalmat akar Jézus, ezt világosan ki is mondja: „Az én országom nem ebből a világból való”. (Vö. Jn 18,36) Ugyanakkor a kereszténységnek, az Isten országának igénye, miként Pál apostol megfogalmazza, az igazságosság, a béke, az öröm: az élet.

Érdemes odafigyelni az Apostol kijelentésére: „A mi hazánk az égben van.” (Ef 3,20) S amit mi nemzetnek és hazának nevezünk, az nem a végső, hanem ideiglenes állapot. Úgy is mondhatnánk: az utolsó előtti állapot. Az utolsó szót azonban csak akkor mondhatjuk ki, ha kimondottuk az utolsó előtti. Tehát nem hagyhatom ki ezt az „utolsó előtti” állapotot. Nem mondhatom, hogy semmi közöm nincs hozzá, nem érdekel, mert a mi hazánk az égben van. Igen, a hazánk az égben van, de az életünk, amibe beleszülettünk, az itt van, s innen ível át az örökkévalóságba.

Idős rendtársam, Oloffson Placid atya, aki túl van a kilencvenedik évén, megjárta az orosz fogolytábor, a gulágot, szinte rögeszmeszerűen beszél – bizonyára megbocsátja nekem – a túlélés négy szabályáról. Arról, hogy miként próbálták ők ott, a legembertelenebb körülmények között tartani egymásban a lelket, elvágván minden közösségtől, a hazától, szinte még az anyanyelvi közösségtől is. Az ő elbeszélésében figyelttem föl arra, hogy a görög nyelvben az életre két szó is van, a biosz és a zoé. (Bio-lógia, zoo-lógia, mindegyik az étellel foglalkozik.) Ennek a két szónak egymástól különböző teológiai jelentésére korábban sosem gondoltam. A „biosz” jelenti szerinte azt az életet, ami elkezdődik a születésünkkel, pontosabban: a fogantatásunkkal. Ez a közvetlenül tapasztalható „biosz” a halálunkkal megszűnik. De belegyökerezve az igazi életbe, Krisztusba a keresztség által, részeseivé válunk a „zoé”-nak, amely túléli azon a horizonton, amit az emberi tekintet képes belátni. A „Zoé” átível az örökkévalóságba.

Amit ellenben nekünk emberi módon le kell élnünk, az a fogható, a tapasztalható, a „biosz”. Nem tekinthetjük fölöslegesnek, mellékesnek, hogy hol vagyunk, hogy vagyunk, miként élünk.

Kereszténység – kultúra

A keresztények kultúrája Európában azonosságok és különbözőségek hordozója volt és ma is az. Ezek a régi, ősi értékek, amelyek évszázadokon keresztül formálták sajátos arculatunkat, kihívásként jelentkeznek ma is. A kereszténységnek fel kell támaszta-

nia azokat az értékeket, amelyek Európa lelki egységét megformálták, amelyek Európát egységessé alakították és civilizációjának fényét jelentették. Annak a civilizációnak a fényét, amelynek ezen a világon ma is sok nép adósa. A kereszténység – minden különbözőségük ellenére – tudat alatt ma is összeköti az európai népeket. Ezt a tudat alatti együvé tartozást tudatossá kell tennünk. Nem szabad abszolutizálni azt, amit úgy nevezünk, hogy „náció”, a nemzet. Az élet fölötté van ennek. Érték a nemzeti kultúra, de nem abszolút érték. S a másik ember nemzeti kultúrája ugyancsak érték, de ugyanúgy nem abszolút érték, akárcsak a mienk. „Köztetek nincs többé zsidó vagy görög, rab-szolga vagy szabad... Krisztusban mindnyájan testvérek vagytok.”

Valaki ezt írja: lehet, hogy a keresztény egyházak jövője más kontinenseken bontakozik ki, de Közép-Európa sorsáért még ma is felelősek. Sokan vannak, akik egy latin-amerikai vagy afrikai pápára várnak, mert a kereszténység nem szükségképpen európai jelenség. Palesztina sem Európában van, ahol az apostolok Jézus megbízásából elkezdtek hirdetni az evangéliumot.

A kereszténység és Európa, illetve a kereszténység és magyarság nem szükségképpen összetartozó fogalmak. Ugyanakkor Európában kereszténynek lenni, magyarként kereszténynek lenni komoly kihívás mindannyiunk számára. Európában vagyunk, s nekünk, keresztényeknek lelkiismeret-formálónak kell lennünk.

Ez a társadalom, függetlenül az országhatároktól, beteg társadalom. Ez az egész európai társadalom halálosan beteg. Hadd ne soroljam föl most a betegség tüneteit. Elég csupán arra gondolni, hogy ha Európa annyira nem rendelkezik jövőképpel, hogy az európai népek nem óhajtják reprodukálni önmagukat (nem csupán a magyarsággal kapcsolatban van ez így), akkor az európai nemzeteknek megpecsételődött a sorsa. Remélem, nem értik félre a következő kijelentést: ha a keresztényekkel nincs baj a társadalomban, baj van a keresztényekkel. Ha a keresztényeket nem tekintik a társadalomban nyugtalanító tényezőnek, akkor baj van. Mit jelent ez? Ha a keresztények nem képviselik határozottan az igazságot a hazugsággal szemben, hanem egyetértenek a hazugsággal, akkor sokak számára a keresztényekkel semmi baj nincs. De ha merjük vállalni az igazság képviselőjét, szükségképpen együtt jár ezzel az, hogy üldözni fognak. Nem lehet külön a tanítvány a mesterénél. Amint engem üldöztek, titeket is üldözni fognak... A kereszténységnek nem az a feladata, hogy belesimuljon a világba, hanem hogy só legyen, ami ízt ad a világnak.

A történelemben egymást kizáró, egymással látszólag ellenkező törekvéseket figyelhetünk meg. Az

egységre való törekvést, amely megnyilvánul pl. föderációs elképzelésekben, olykor birodalmi gondolkodásmódban, illetve az elkülönülésre való törekvést, amely a különbözőségeket hangsúlyozza, az önmagával való azonosságot, identitást, a másától való elkülönülést. Ennek a kettős törekvésnek ki kellene egyenlítenie egymást.

A történelemben mintha valamiféle ingamozgás figyelhető volna meg. Hol az egységesülés, hol az elkülönülés: ebben a régióban, amelyben élünk, az elmúlt ötven vagy még több év története világosan bizonyítja ezt.

A kereszténység sokak számára elsősorban kultúrát jelent. Ezzel szembe kell néznünk. Amikor bekövetkezett a rendszerváltozás, sokan nem gondoltak arra, hogy a kereszténység: vallás. Vállalás. Azt gondolták, hogy újra szabad útja van a keresztény kultúrának. Nincs külön keresztény kultúra. Van a keresztényeknek kultúrája, amit áthagyományoztak. Van keresztény életstílus, amit ugyancsak át kell, át kellene hagyományozni. De a kereszténység elsősorban magatartásformát jelent, értékrendet, erkölcsiséget, hitvallást, mindennapi életünket átjáró valóságot. Fakadhat ez egyszerűen szokásrendszerből, hagyományból, de fakadhat sokkal mélyebbről: a keresztény hitből, a Krisztushoz való tartozás megélt valóságából.

Vallásszociológusok elemezték a Kárpát-medencei kisebbségek vallásosságát. Érdekes összefüggést tapasztaltak a gazdasági elmaradottság és a vallásosság (nem a hit!) intenzitása között. A vallásosság sokszor egyszerű szokásrendszer csupán. Nem szeretném, ha úgy értenék, hogy a szokásokat, a rítusokat fölöslegesnek tartom. A szokásoknak, hagyományoknak, rítusoknak megtartó erejük van, közösségformáló erővel rendelkeznek. Egy lakodalmi étkezésnek is megvan a maga hagyományos szokásrendje, rítusa, és akik részt vesznek ezen a lakodalmon, egy több évszázados hagyománynak a részei, amivel közösséget vállalnak.

De a kereszténység nem egyszerűen kultúra, nem hagyomány csupán. Szoktak arról beszélni, hogy az evangélium hirdetése együtt kell hogy járjon az inkulturációval. Nem az európai kultúrát kell hithirdetés címén hirdetni a kínaiaknak vagy az afrikaiaknak. A kereszténység igazságait át kell ültetni azokba a kultúrákba, amelyekben az adott népek élnek.

Szembe kell néznünk egy furcsa kísértéssel. Beleszülettünk keresztény és magyar hagyományainkba. De mintha egy gazdasági jellegű parancsuralom más kultúrát óhajtana ránk kényszeríteni, aminek következtében elveszítjük saját magunkat. Egyszerű, érdekes példája ennek a blue jeans, a kék farmernadrág. Amikor az ötvenes évek végén, a hatvanas évek

elején megjelent, éppen az önállóságom, az identitásom, a különbözőségem kimutatására bújtam bele a kék farmernadrágba, mint minden kamasz, - minek következtében az egész iskola diákcsoportja úgy nézett ki, mint egy fegyenctelep lakóinak csoportja. S közben mindenki büszke volt az önállóságára, különállására, arra egyáltalán nem is gondoltak, hogy idegen gazdasági érdekek diktátuma következtében elveszítették az identitásukat. Furcsa paradoxon, ellentmondás, és ma is érvényes az életünkre, hogy azt gondoljuk: hogy akkor leszünk többek, értékesebbek, ha jobb fogyasztókká váltunk. Óvodapedagógusok tudnának beszélni arról, micsoda feszültségeket lehet tapasztalni apró gyerekek között az öltözködés tekintetében, s hogyan követelik ki a szülőktől a kicsiny gyermekek, hogy nekik is legyen meg az, ami a másoknak már megvan. Legyek olyan, mint a másik... nem pedig olyan, amilyen csak én lehetek. Pedig egyszeri és megismételhetetlen minden ember. Egyszeri és megismételhetetlen személyes létében, s ugyanígy nemzeti létében is.

Egyetemesség

A vatikáni zsinat tanításából idézek: Az egyház küldetésénél és természeténél fogva nincs hozzákötve semmilyen kultúrához, semmilyen politikai vagy gazdasági rendszerhez. Éppen emiatt az egyetemessége miatt lehet a legszorosabb összekötő kapocs a különböző csoportok és nemzetek között. Ezért inti az egyház a híveit, sőt az egész emberiséget is, hogy Isten gyermekeinek ebben a családi szellemiségében emelkedjenek fölül a nemzetek vagy fajok között támadó minden nézeteltérésen, és tegyék belsőleg szilárdá a jogon alapuló társulásokat.”

Nemcsak az egyetemességről van szó, hanem arról is, hogy igenis létjogosultsága van minden közösségi szerveződésnek.

Az egyetemesség, az igazi katolicitás hatalmas lehetősége az egyháznak. Befogadni mindenkit, s elfogadni mindenkit, sajátosságaival együtt. Elfogadni:

ez nem azt jelenti, hogy átvenni, azonossá válni vele. Tudomásul venni, hogy a másik: más. Gyakran kiskarítom: ha azt akarják, hogy én elfogadjam mások „más”-ságát, fogadják el akkor az én „ilyen”-ségemet. Ragaszkodnom kell önmagamhoz, az „ilyen”-ségemhez. Az ilyenségem – mondhatom egyszerűen identitásnak – olyan adottság, amibe beleszülettem. Nélküle nem tudom leélni az életemet. Ennek az identitásnak a megszüntetése sátáni erők műve. A dia-bolosz (a sátán) a szét-választó. Az egyház a hitvallást szimbólumnak nevezi. Szün-ballo: egybekapcsolni, egybevetni. Mi, akik ugyanazt valljuk, egy közösségbe tartozunk.

Témánk: a magyarság jövője keresztény szemmel. A magyarság egy népcsoport identitását jelenti. Az, hogy magyar vagyok, jelenti az én személyes identitásomat. Még akkor is, ha nekem lengyel felmenőim vannak apai ágon, anyai ágon pedig cseh, osztrák és szlovén. Az én identitásomat az a táj határozza meg, ahol születtem, az az anyanyelv, aminek segítségével birtokba vettem a világot. Mindannyiunknak fontos megőrizni sajátosságainkat, elfogadni másokat, nem elfelejtve, hogy „a mi hazánk az égben van”. Ugyanakkor az életünket itt kell leélni, úgy, hogy nem adjuk fel önmagunkat. Még akkor sem, ha számtalan erő próbálkozik azzal, hogy elveszítsük gyökereinket.

Szabó Magdának az Ókút című novelláskötetében található „A prédikátor” című elbeszélése. Ebből idézek: „Nem kellett sok idő, hogy megérezzem, hogy ő volt a legszabadabb rokonom, ez a szigorú prédikátor, akinek csak azt kellett volna mondania, hogy nem hiszi már, amiben hitt, és megmaradhat az otthonában, a szerettei között, még baj sem éri – csak éppen nem mondta, mert tisztában volt vele, hogy nincs az a tengerzúgás, ami lebírhajta az ember belsejében szóló hangot, és mit számít deportálás és fogság és bilincs és elveszett otthon vagy a család, vagy akár az elveszett élet is – mind lényegesen egyszerűbben elfogadható, mint amikor az ember megtagadja és elveszíti önmagát.” (Szabó Magda: Ókút, Bp. 1972. 178. o.)

Politizáló egyház, avagy erkölcstelen politikum?

„Az egyházaknak nem szabad politizálniuk, a magyar társadalom többsége szerint. Ez abból az országos reprezentatív felmérésből derül ki, melyet a Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központjának megbízásából a Median közvélemény-kutató intézet készített, 2004 októberében.”

„...a személy jogainak védelme a polgárok számára egyénileg is, és közösségileg is szükséges ahhoz, hogy aktív szerepet vállaljanak a közéletben és közhivatalokban.” Részlet a II. Vatikáni Zsinat határozataiból”

Két szögletesen ellentétes vélemény feszül itt egymásnak a fenn idézett mondatokban. Mindkettő közvetlen környezetünknek egy-egy világszemléletét képviseli. A felkínálkozó kérdésre: kinek van igaza, leg egyszerűbb lenne kimondani az ilyenkor szokásos közhelyet: az igazságot valahol a középen kell keresni s élni tovább békés mindennapunkat. Mi azonban, arcos emberek ne így tegyünk, ne válasszuk a széles utat. Bár rögsnek tűnik az utunk, igyekezzünk állást foglalni, elemezve a közelmúlt történéseiben azokat a pontokat, ahol a két szempont keresztezte egymást.

Induljunk ki egy hírből, amely ugyan feltűnést keltett világszerte, a hírmagyarázók azonban meglepő óvatossággal kezelték, még az Európa Tanács sem fűzött hozzá kommentárt: XVI. Benedek pápa visszautasította a meghívást, amikor arra kérték, szólalna fel Strasbourgban az Európai Parlamentben. Ezen a fórumon, ha emlékezetünk nem csal, utoljára II. János Pál szólalt fel 1988-ban, amikor még aktív párbeszédet folytattak az EU vezető politikusai az egyházakkal. Azóta fokozatosan romlott a viszony e két intézmény között, mélypontját pedig a közelmúltban érte el, amikor is eltávolították Isten nevének említését az Európai Alkotmány szövegtervezeteiből. Amíg az „európai közös ház” alapító-atyái Konrad Adenauer és Schuman még mélyen vallásos emberek voltak, a mai Európa közös házat az elvilágiasodás nem csak fenyegeti – ma már pontosabb, ha ezt mondjuk: beárnyékolta, beborította, lassan beleépül a tetőzetébe. A katolikus egyházfő, bár a visszautasítás okaként a korára és egyéb elfoglaltságaira hivatkozott,

akkor éppen Ausztráliában vendégeskedett s Sydneyben 400000 ember előtt elhangzott tőle egy mondat, amivel nyilván az Európa-házra utalt: „Az anyagi jólét mellett a belső üresség és a csendes kétségbeesés lelki sivataga terjeszkedik.” Beavatkozott-e ezzel a lépésével a pápa a nagypolitikába, miként az ellenfelei, a szekularizáció fejtáncosai állították? Szerintem, tette a dolgát és finomabb, sőt találékosabb lenne a fogalmazásunk ekként: álláspontjával a politikai élet árnyékára taposott keményen.

A történelem arra tanít, hogy az egyház és az állam szétválasztására történtek kísérletek, az ún. felvilágosodott gondolkodók részéről, már a XVIII. század közepe táján. Angliában John Locke és David Hume, Franciaországban pedig Montesquieu, Voltaire és Rousseau voltak a racionális gondolkodás eszményítői. Eleinte törekvésük inkább a papság ellen mint kiváltságos réteg ellen irányult és kevésbé magának az Istenbe vetett hitnek a felszámolására. A francia forradalom második évében (1791) azonban elindult egy minden kompromisszumot elutasító indulatos igény, amely célba véve az egyházi intézményeket, azoknak anyagi és szellemi megsemmisítésére irányult. A forradalom szószólói – élükön a jakobinusokkal – ugyanis egybemosták a királyi abszolutizmust a konzervatív erővel összefonódott egyházzal, és kivívták a vallás és az egyház teljes jogfosztását és eltörlését, amit azóta is az egyházhoz közelálló gondolkodók, a forradalom egyik túlkapásaként tartanak számon. S valóban, Robespierre és jakobinusai hamarosan belátták, az így keletkezett óriási erkölcsi és lelki vákuumot valamivel gyorsan be kell tölteni, ezért két évre rá, bevezettek egy új forradalmi vallást, amely egy igen homályosan körvonalazott *Legfelsőbb Lény* tiszteletét írta elő. Miközben a Mars mezőn hivatalos összejövetelt tartottak e Legfelsőbb Lény népszerűsítésére, a bíróságok hamarjában 30000 embert ítéltek halálra mint az új rendszer vélt ellenségeit. Hasonló folyamat játszódott le a volt kommunista államokban, ahol az ideológia kanonizálódott Marx, Engels és Lenin képében, illetve a mindenkor kommunista diktátorok szentté avatásával, Titótól Enver Hodzsáig.

A szekularizált állam teljes valóságában több mint száz évvel a francia forradalom után, 1905-ben született meg, amikor is a Francia Köztársaság törvényt hozott az állam és az egyház teljes szétválasztásáról, s amely rendelkezés mind a mai napig alapja a francia állam és az egyház közötti viszonynak. A vagyonától megfosztott, állami támogatást nem élvező egyház békésen tevékenykedhet ugyan mind a mai napig szűkre szabott anyagi és szellemi keretei között, ám idővel az új és új vallásos meggyőződés nélküli nemzedékek fölnevelkedésével a hitben élők és ateisták különállása egyre nőtt, s ez a tény visszafordíthatatlanná változtatta az egyház és állam teljes szétválását. A francia szekularizáció eszmei formája ezek után lassan tért hódított Európa környező államaiban is, ma pedig az Európai Unió vezető országának egyikeként, teljes súllyal nehezedik – egyebek között – földrészünk készülő alkotmányának elveire, de a közfelfogásra gyakorolt hatása is igen nagy súllyal bír. Franciaország ma a vallás és az állam szétválásának legkeményebb formáját alkalmazza és terjeszti, amennyiben nemcsak az anyagi támogatás teljes megvonásának élharcosa, hanem tűzzel-vassal úzi az egyházat az oktatásból, művészetből, irodalomból, filozófiából, általában a kulturális élet minden területéről. Sehol máshol a világban, de Európában sem, a laicizmus, illetve szekularizáció tekintetében nem ilyen végzetesek és véglegesek a kialakult erővonalak. Az Egyesült Államokban, amely ma a világ egyetlen stabil szuperhatalma, az egyház szellemi befolyása ma is tetten érhető, hiszen Bush elnök döntései előtt több egyházi vezetővel rendszeresen konzultál s ezek időnként markáns politikai állásfoglalásokat tesznek, legújabbán például nyílt levélben kérték az elnököt, hogy írja alá a kyotoi szerződést, amely a károsanyag-kibocsátást szabályozza. Szakértők szerint az utóbbi 30 évben megerősödött a keresztény szavazótábor, s a két Bush, úgy tűnik, győzelmét ennek köszönhette. Egyre több egyházi vezető véli úgy az Egyesült Államokban, nem a melegellenességről kellene felismerni a keresztényeket. Nem értenek ugyan egyet a homoszexualitással, különösen nem annak nyilvános utcai hőbörgéseivel, de úgy vélik, több megértéssel és jézusi irgalmassággal kellene feléjük fordulni.

Ebben az írásban nem foglalkozhatunk részleteiben az eltorzított vagy akár a mérsékeltebb „iszlámizmus” szerepével, sem a kommunista államokban elburjánzott ateista világkép kialakulásával, habár ez utóbbi hatása ma is erős kisugárzással bír Szerbia és az anyaországunk viszonyára a történelmi egyházakkal szemben.

Egy volt miniszterelnök pár évvel ezelőtt anyaországunkban kijelentette: „A zsinat tanítása szerint az

egyháziak politizálása tilos”. Nemcsak az iskolaügyben, hanem a kettős állampolgárságra vonatkozó népszavazás körüli csatározásban is gyakran hallottunk és olvastunk ilyen kijelentéseket: „Az Egyház nem politizálhat!” Vajon így lenne valóban? Ilyen egyszerű lenne az egyház szerepének semlegesítése a közállapotokban? Ha igen, az egyház tanításait akkor és onnan zárják ki, amikor és ahonnan egyeseknek kedvük szottyan. Egy interjúban Tökés László röviden így válaszolta meg a fenti állításokat: „a vallás kitiltása a társadalmi életből kommunista csökevény, az pedig, hogy az egyház nem politizálhat, kommunista mellébeszélés”. S valóban: eltekintve attól, hogy a katolikus egyház több mint 100 éves szociális tanítása igenis kötelezi tagjait az aktív részvételre a közéleti kérdések minél jobb és igazságosabb megoldásában, nem kötődve eközben egyetlen politikai párthoz sem formálisan, elképzelhetetlen lenne a hallgatása, amikor erkölcsi útmutatást kell adni híveinek (azaz saját magának) az emberi szolidaritás, a szegénység és nyomor, a mindennaposá vált polgárháborúkat megszenvedő civil társadalom védelmében, a környezetvédelem, az eutanázia, a drog és más, az egészségre káros szenvedély-függőségek témaiban.

Térjünk most vissza az előbb feltett kérdésre, politizál-e az egyház, vagy fogalmazzunk ellenfelei nyelvén: beleavatkozik-e azokba a kérdésekbe, amelyek pártpolitikai tárgykörbe tartoznak? Politizált-e II. János Pál, amikor a gazdasági értelemben ezer sebből vérző kelet-európai kommunista államok végleges lebontásához, szellemi kiállításával, megadta a végső lökést? Pártpolitikai értelemben nem, hiszen beszédeiben szigorúan csak az egyház álláspontjára hivatkozott, ám eszmei eszközökkel, csupán a bibliai tanításokra támaszkodva, lezárta a világtörténelem egyik legvéresebb, legembertelenebb korszakát. Politizál-e XVI. Benedek, amikor ellenáll az európai tudat radikális szekularizációjának, ami magyarán azt jelenti, hogy a modern Nyugat egyre több olyan egyént termel ki, aki nem vallási alapokon értelmezi a világot és saját életét azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a hívő emberek csoportját a közélet egyik eldugott kucájába száműzze? Lehet, hogy politikai ízű véleményt formált, ám nem csapódott e tétivel egyetlen európai párthoz sem, hanem csak a ráhagyott evangéliumi tanítást védi, és emlékeztetni kíván azokra az elidegeníthetetlen jogokra, amelyeket az ENSZ által jóváhagyott Emberi Jogok Egyetemes Deklarációja is elismer. Tette a dolgát: utalt elsősorban azokra az erkölcsi értékekre, amelyeknek az ember személyisége áll a középpontjában. Az egyház nem tehet kompromisszumot azon a határvonalon túl, ahol a Tízparancsolat egyetlen betűjét is sérelem érné. Az egyház

nem tehet engedményeket azokban a kérdésekben, amelyekre a keresztény hit adta meg a tanúságot immár kétezer éve. Lebontva ezt a keresztény ember viselkedésére, aligha engedheti meg magának a krisztusi hitet viselő egyén sem, hogy olyan törvényjavaslatra szavazzon, amely ellentétes a hit és erkölcs tételeivel. Soroljunk fel néhányat ezek közül, nem a teljesség igényével: a szegény, a beteg, a szociális nyomorba taszított és a magzat védelme, a felebaráti szeretet parancsolata, a kizsákmányolás, a háború, a nép- és nemzetirtás, általában az emberölés elítélése, a hitélet érvényesítése az oktatásban, és sorolhatnánk még azokat a társadalmi kérdéseket, amelyek egyaránt megközelíthetők erkölcsi és társadalmi vonalon is. Noha az egyház elismeri, hogy a politikai döntések egyedüli járható útja a demokrácia intézményeinek fenntartása, teszi ezt azzal a kitételrel, hogy a polgárok döntései akkor lesznek sikeresek, ha azok az emberi személyiség helyes felfogásán alapulnak. Ezt a gondolatot a II. Vatikáni Zsinat tanítása ekként definiálja „a személy jogainak védelme a polgárok számára egyénileg is, és közösségek is szükséges ahhoz, hogy aktív szerepet vállaljanak a közéletben és közhivatalokban.”

Politizált-e a református egyház, amikor Tőkés László és Bölcseki Gusztáv javaslatára visszautasította a magyar állam által érvényesíthető 200 millió forint segélyt a 2006-ban megrendezett Magyar Reformátusok Világtalálkozójára? Mielőtt válaszolnánk, tisztázni kell, hogy a Magyar Református Egyház Trianon után szakadt szét, de lélekben sohasem mondott le az egység tartozás gondolatáról. Az V. református világtalálkozó vezérmotívuma az emlékezés volt a Bocskai felkelést lezáró Bécsi béke 400. és az 1956-os felkelés 50. évfordulójára. A világtalálkozó két jelmondata közül az egyik a fejedelem végrendeletének egyik szakasza, amely így hangzik: „Meghagyom, s írom, szeretettel intvén mind az Erdélyi és Magyar Országi Híveinket az egymás között való szép egyezsége. Atyafiúi szeretetre az Erdélyieket, hogy Magyar Országtól, ha más fejedelemség alatt lesznek is, el ne szakadjanak. A Ma-

gyar Országiakat, hogy az Erdélyieket töllel el ne taszítsák, tartsák ő atyafioknak, és ő véreknek, tagoknak.” (Részlet Bocskai István erdélyi fejedelem végrendeletéből. 1606. december 17.) A másik pedig Bocskainak a genfi emlékműre vésett egyik gondolatát idézi: „Hitünknek, lelkiismeretünknek és régi törvényeinknek szabadságát minden aranynál feljebb becsüljük.”

A fentiek tudatában jogos a kérdés: erkölcsileg ildomos lett volna kiigényelni a világtalálkozóra annak az államnak a pénzét, amelynek vezetői megszegték Bocskai István végakarát 2004 decemberében? Mindez természetesen nem felekezeti kérdés, hiszen a kettős állampolgárság szavazati kimenetelének kudarcázete éppúgy tetten érhető a többi történelmi magyar egyház körében is.

Végül, politizált-e az egyház, amikor Csete Szemesi István, a Szerbiai Református Egyház püspöke nyilvánosan védelmébe vette Kis Nándor református lelkészt, aki tüntetően felállt és elhagyta Nagybecskerek képviselő-testületének ünnepi gyűlését, mert a magyarságra sértő kifejezést használt egy felszólaló, eltanácsolva minket, magyarokat oda, „ahonnan jöttek, vissza Ázsiába”. A kisebbségnek, az elesettnak, a meggyengültnek, a megalázottnak védelme vajon nem erkölcsi ügy a bibliai tanítás tükrében? Ha a püspök beleavatkozott védelmével és az eset kemény elítélésével a közbiztonságiak dolgába, abban az értelemben tette, amiként a Biblia tanított bennünket. A politikai erkölcs csorbulhat, és tanúi vagyunk mindennapos hiányának. A hit embere viszont két évezrede megtanulta és tanítja az erkölcsi normákat, és nem tévedhet annak alkalmazásában, hiszen Istentől kapta azt ajándékba.

Feledjük el az 50 év agymosásának beidegződött jelszavait, amelyek mögött elmélyült gondolkodás sohasem állt. Tanuljuk meg: az egyház tagjainak és vezetőinek kötelessége a politizálás, ha ezt az evangelizálás megköveteli. Hogy mit hoz a jövő? Jó volna már ebbe a végsőkig polarizált világban összetenni a jobb és bal kezét, és így dolgozni, így imádkozni. Talán ez az esélye annak, hogy tegyünk valamit világnak és önmagunk jobbításáért.

Harc a diákért?

Avagy másféle küzdelem?

**„A mélységből kiáltok hozzád, Uram!
Uram, hallgasd meg az én szómat,
Legyenek füleid figyelmetesek könyörgő szavamra!”¹**

Egyházi fenntartású iskoláink – de hovatovább már minden más iskolánk, oktatási, nevelési, gyógyító, ápolási és gondozási intézményünk – jelenlegi helyzetének legtalálhatóbb jellemzésére a fentebb említett igehellyel egyidőben legyen szabad idéznem egy kedves, hasonló tartalmú énekünket²:

*„Szűkölködünk nagy mértékben,
Segedelem nélkül. Reménykedünk
Örök Isten, Te légy segítségül.
Dicsérhessünk, és lehessünk
Jézus szava hallgatói, igaz megtartói!”*

Mindezek mellett is szeretném előrebocsátani, hogy hívő keresztyén emberként és tanárként egyaránt optimistán tartom és vallom magamat, hiszen a Teremtő és Megtartó Istenben hívő és bízó ember csak optimista lehet, a tanári hivatásnak pedig szintén nélkülözhetetlen kísérőeleme az optimizmus, anélkül lehetetlen volna évtizedeket eltölteni ezen a pályán. A zsoltárváltóval együtt én is hiszem és vallom, hogy Mennyei Gazdánk fülei valóban meghallják, és nyitottak is maradnak buzgó könyörgésünk meghallására, valamint a kitartással kért segedelem is megérkezik, hogy valóban Jézus Krisztus szavainak hallgatói valamint igaz megtartói lehessünk és maradhassunk. Magam is úgy tartom és vallom, hogy Istenünk Egyháza nem emberi csinálmány, és Teremtő Istenünknek gondja van az Egyházra és annak „veteményes kertjére” – amiként Luther Márton nevezte az iskolát. Végső soron az Ő biztos kezében van tehát egyházi fenntartású iskoláink, intézményeink sorsa, ami persze egyáltalán nem azt jelenti számunkra, hogy az isteni gondviselés tudatában, sőt bizonyosságában ölbe tehetnénk kezünket, és kényelmes semmittevésben hátradőlhetnénk karosszékünkben. Ellenkezőleg, Is-

ten ügyének hűségese sáfaraként minden tőlünk telhetőt el kell követnünk iskoláink fennmaradása, sőt további eredményes működése érdekében becsülettel helytállva azon az őrhelyünkön, ahova Mindenható Istenünk állított bennünket, mert éppen az Ő rendeléséből bizony rajtunk is múlhatnak a dolgok, tőlünk is függhet valamilyen mértékben, hogyan alakul Isten országának, ifjúságunk krisztusi lelkületben történő nevelésének ügye.

A cím első kérdésére – „Harc a diákért?” – egyszerűbben és rövidebben válaszolhatok, hiszen mindannyiunk előtt ismert *hazánk katasztrofális demográfiai helyzete*, ami az iskolák számára úgy realizálódik, hogy kevés, sőt egyre kevesebb a felvehető gyermek. Iskolák ürülnek ki, falvak néptelenednek el. E folyamat „eredményessége” messze meghaladja a rosszszemlékű, kondukátor – ha ugyan majd két évtized múltán még egyáltalán emlékszik valaki ere a gyalázatos fogalomra és az általa jelzett, valóban és méltán dicstelen véget ért személyre – falurombolási elképzeléseit és elvárásait. Egyre nagyobb a realitása a költő Tompa Mihály tragikus hangvételű víziójának: „... *mint oldott kéve, széthull nemzetünk.*” Ez a szomorú tény önmagában is kellemetlen helyzetbe hozza az iskolákat. Vészesen súlyosbítja azonban helyzetüket az a – liberális eredetű, de a Deák Ferenc által képviselt szabadelvűségtől alapvetően különböző, attól bizony több fényévnyi távolságra álló – finanszírozási rendszer, amely a *fejkvóta* alapján a tanulócsoporthoz létszámától teszi függővé az iskolák anyagi forrásait. „*A tudás társadalmának*” jelszavát álságosan hangoztató politikai erő keresve sem találhatott volna eredményesebb finanszírozási módszert a minőségi munka ellehetetlenítésére. A mennyiségi – avagy inkább haszonelvű? – szemlélet győzött a minőség igénye felett, a lét és a nemlét határán vergődő iskolákat pedig kíméletlen harcra kényszeríti a minél több diák megszerzése érdekében. A nevelés és az oktatás szempontjából ideálisnak tekinthető alacsony csoportlétszámok anyagi csődöt jelentenek az iskoláknak, ennek lehetőség szerint elkerülése ér-

¹ Zsoltárok Könyve. 130: 1-2.

² Énekeskönyv a magyar reformátusok számára (172. dicséretét) Budapest 1990. 248. p

dekében valóban *harc folyik a diákokért*, minden iskola igyekszik valamivel bővíteni választékát, kiszélesíteni profilját, valami olyasmit (is) kínálni, fennmaradása érdekében, amit a többiek valamilyen ok folytán nem tudnak. Küzd, hogy elkerülje a bezárást, ne váljanak munkanélkülivé tanítói és tanárai, ne tűnjön el a kistelepülésekről a kultúrházak bezárása után immár utolsónak megmaradt szellemi műhelynek tekinthető iskola. Küzd, hogy a lelkész, az orvos, állatorvos és az egyetemi végzettségű falugazda távozása után ne hagyja el a kistelepülést utolsó diplomásként a tanító és a tanár is. Hátborzongató, de ennek ellenére nagyon is reális vízió, hogy amennyiben ez a folyamat tovább tart, kiürülnek azok a falvaink, amelyek évszázadok folyamán biztosították hazánkban a nemzetmegtartó erőt. Ennek fényében talán más megvilágítást kap az iskoláknak a diákokért folytatott harca. Megérdemli figyelmünket, mert értünk, a mi megmaradásunkért is folyik ez a harc.

Kétségtelen, hogy az állami oktatási rendszer bizonyos válságjelei másutt, külföldön is tapasztalhatók. Legyen szabad ezúttal a németországi példára hivatkoznom, ahol reneszánszukat élik a – részben alapítványi, részben egyházi fenntartású – „magániskolák.” Bajorországban gyakorlatilag minden második gyermek, illetve fiatal az állami iskolarendszernek hátat fordítva felekezeti, illetve alapítványi iskolában tanul.³ Ezen természetesen csak úgy szabad változtatnia az államnak, ha egyáltalán van ilyen szándéka, hogy komoly anyagi ráfordítások árán – ellentétben a nálunk, Magyarországon tapasztalható haszonelvűséggel – emeli az állami oktatás szakmai színvonalát, hogy a sajtó se írhasson az *állami iskolákból történő menekülésről*,⁴ hiszen ez a jelenség egyetlen kormányzat jóhírére sem növeli.

A fentebb említett németországi példával ellentétben itthon országos horderejű problémák gyengítik, illetve egyre inkább szétzilálják oktatásügyünket. A jelenlegi kormányzat reformok ürügyén óriási pénzüsszegeket von el az iskolaügytől, amelynek következménye iskolák tömeges méretű bezárásában, illetve összevonásában realizálódik. Az kétségtelen tény, hogy egyre kevesebb gyermek iratkozik be az iskolába, mert egyre kevesebb születik. Erre azonban csak a haszonelvű szemlélet diktálja az iskolák bezárását, a tanítók és tanárok tömeges elbocsátását, hiszen a „tudás társadalma” – ha valóban komolyan venné, nemcsak hangoztatná a szocialista-liberális kormányzat – minőségi munkát igényelne. A mai diák többszörös törődést igényel az iskolától, mint a 40-50

évvel ezelőtti, mert töredékét sem kapja meg annak a szülői gondoskodásnak, amit elődei a kommunista diktatúra gyötrelmes viszonyai ellenére is megkaptak. Akkor ugyanis kevesebb szülői energiát kötött le a *karrierépítés és a karrierfeltés*, a mi szüleink annak idején nem anyagi javakkal igyekeztek megváltani a szülői gondoskodást, hiszen módjuk sem lett volna rá. Jó lenne megtanulni attól a generációtól, mi a *gyermek igazi helye a társadalom értékrendjében*. Akkor ugyanis még nem az anyagi javak minden áron való hajszolása, de nem is a kényelem, nem is az önzés határozta meg a szülő-gyermek kapcsolatot. Az állampárt által megkövetelt ateizmus ellenére a családok jelentős részében az állami tilalom ellenére is még sokáig szinte egyértelműen működtek a keresztény értékrendnek alapvetően a Tízparancsolat szellemében fogant automatizmusai, amelyek mindkét irányban – mondhatnám: oda-vissza – kedvezően befolyásolták, mondhatnám: meghatározták a gyermekek és szüleik kapcsolatát. A mai helyzet sajnos igen messze, tragikusan messze áll ettől, óriási hiányosságokat, anomáliákat mutat.

Nemzetféléstől indítva teljes joggal ostorozhatjuk mi az *agyelszívás* veszélyes jelenségét, de nagy eredményt nem várhatunk dohogásunktól, ha időnkénti öltrohamaiban még a kormányfő is arra biztatja fiataljainkat, hogy „el lehet menni.” Neki a – ne kutassuk, milyen eredetű – milliárdjai birtokában talán nem is kell aggódnia, ki „keresi meg” majd a nyugdíját. Mi viszont annyit feltétlenül megtehetünk, és felelőségünkön kívül követhetően meg is kell tennünk, hogy a haza és a nemzet olymértékű szeretetét igyekszünk kialakítani neveltjeinkben, amely az esetleges külföldi tapasztalatgyűjtés után hazahozza őket, hogy tudásukat magyar nemzetünk, szüleik és nagyszüleik és majdani utódaik javára itthon hasznosítsák.

Összetettebb, bonyolultabb – szintén társadalmunk egészét érintő – dolgról szól az a bizonyos *„másféle küzdelem”*. Ha egyetlen mondatban és persze, alaposan leegyszerűsítve kellene megfogalmaznom ennek lényegét, úgy mondhatnám: folyik a csendes küzdelem az egyházi fenntartású iskolák és más – nevelési, gyógyítási, ápolási, gondozási – intézmények ellehetetlenítését, kevésbé finoman szólva: megfojtását célzó harc, amelynek esetleges sikere ismét a templom falai közé számúzná egyházaink tevékenységét, miként az a kommunista diktatúra idején történt. Azzal a különbséggel, hogy most mindez nem az állampárti, hivatalból ateista ideológia, hanem a mindenhatónak kikiáltott piac és a profit – egy igen

³ FOCUS Nr. 17. 23. April 2007 53. p.

⁴ U. a. u. o. 53. p.

találó megfogalmazás szerint: *a fogyasztás diktatúrája* – nevében és érdekében történik, bár a kormánypálca ugyanazok kezében van, akik annak idején a „tőke megdöntésének” jelszavával igyekeztek némaságra kárhóztatni, sőt a múlttal együtt „végleg eltörölni” egyházainkat is. Nem rajtuk múltott, hogy törekvésük nem járt sikerrel. Abban a reményben vagyunk itt, hogy az Úristen nekünk is szerepet szán abban a küzdelemben, amely éppen azt a veszélyt akarja fölülünk elhárítani.

Minden bizonnyal szükségtelen, az egyértelműség kedvéért azonban legyen szabad röviden és tömören megfogalmaznom egyházaink tevékenységének lényegét. Hadd hívjam segítségül ehhez a Szentírást, mert annál precízebben senki sem tudná azt meghatározni. Minden egyéb egyházi tevékenységet megelőző fontosságában a lelkek gondozása, Isten országa ügyének szakadatlan munkálása:

„Nékem adatott minden hatalom, mennyen és földön. Elmenvén azért tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket az Atyának, a Fiúnak és a Szent Léleknek nevében. Tanítván őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam néktek, és imé én tiveletek vagyok minden napon, a világ végezetéig.”⁵

Íme, korunk legfőbb – hol áldásként, hol átokként realizálódó – jelenségének, a globalizációnak legősibb válfaja azzal a lényeges különbséggel, hogy Krisztus Urunk missziós parancsa az *isten kegyelem és az isteni szeretet világuuralmának megteremtését* bizza tanítványaira, tehát miránk is. Miközben a mai globalizáció a pénz és a piac kíméletlen uralmát akarja megvalósítani, amely kegyetlenül maga alá gyűr minden lényeges emberi értéket: a hitet, a szeretetet, a gyengédséget, a szolidaritást, a hűséget, a bizalmat, a megbízhatóságot, a becsületet, a családot, a nemzetet és mindazt, ami akár a legkisebb mértékben is akadályozza világbíró terveinek megvalósításában. Ezért jelent szálkát egyházaink megélenkült tevékenysége a globalizáció szálláscsinálóinak és haszonélvezőinek szemében.

Hasonlóan fontos egyházaink – szintén Krisztus Urunk szeretet-parancsán alapuló – karitatív tevékenysége, amely a betegek gyógyításában és ápolásában, a szegények és elesettek segítésében, a testi és szellemi fogyatékosok gondozásában, az árvák és özvegyek ügyének felkarolásában, az öregek és magukra hagyottak befogadásában és a velük való tö-

rődésben nyilvánul meg. Ahogyan Megváltó Krisztusunk mondta, legemberibb feladatunkként meghatározta:

„Mert éheztem, és ennem adtatok, szomjúhoztam, és innom adtatok, jövevény voltam, és befogadtatok engem. Meztelen voltam, és felruháztatok, beteg voltam, és meglátogattatok, fogoly voltam és eljöttetek hozzám.”⁶

Fontossági sorrend, illetve bármiféle rangsor nélkül feltétlenül meg kell említenünk egyházaink tevékenységi formái között a gyermekek, illetve fiatalok nevelésének és tanításának nemes feladatát, amely az óvodától az általános- és középiskolán át az egyetemig realizálódhat egyházi fenntartású intézményeiben. Engedjessék meg ebben az ügyben két bibliai Igére hivatkoznom:

„Vegyétek az én tanításomat és nem a pénzt, és a tudományt inkább, mint a választott aranyat.”⁷

„... a ti hitetek mellé ragasszatok jócselekedetet, a jócselekedet mellé tudományt.”⁸

A közelmúltban – láthatóan minden rossz szándék nélkül – megkérdezte tőlem valaki, hogy az egyházi fenntartású iskolák is részesülnek állami finanszírozásban? Engem a kérdése lepett meg, őt meg az én válaszom. Kifejtettem neki, hogy egyházi fenntartású oktató-nevelő intézményeinkben a Magyar Köztársaság adófizető állampolgárainak gyermekeit nevelik és tanítják, akiket természetesen ugyanúgy megillet a tanuláshoz való jog, mint más iskolába járó nemzedéktársaikat. Zavartan jegyezte meg, hogy ő erre nem gondolt, de így már természetesnek tartja egyházi iskoláink állami támogatását. Ez a – valóban nem rossz szándék által motivált – kérdés frappánsan jellemzi végzetesen szekularizált társadalmi közgondolkodásunkat ebben a tekintetben. Ennél sokkal markánsabb, mondhatnám: gorombább megfogalmazásokkal is találkozhatunk, amelyek gyakran még leplezni sem próbálják a nyilvánvaló rosszindulatot. Hadd reflektáljak röviden ezen megjegyzések, pontosabban inkább vádak közül a legismertebbekre:

Nem akarjuk *„lenyúltni Európát.”* Bizony igen hiányosan ismeri a XXI. század Európáját az, aki – üljön bár az Európai Unió parlamentjében! – elvakult ostobaságában el tudja képzelni, hogy korunk elvilágiasult „legöregebb” földrészét, amely keresztyén jellegét elveszítve ma már egyértelműen missziós területnek tekintendő, tehát ezt a mára zömében vallástalan kontinenst bármelyik egyház a maga hatalma alá tudná gyűrni. Szeretném ennek kapcsán megjegyezni,

⁵ Mt. 28: 18-20.

⁶ Mt. 25: 35-36

⁷ Péld 8: 10.

⁸ 2Pét 1: 5.

hogyan ez a képtelen vád eredetileg a Római Katolikus Egyház ellen irányult, de egyértelműen le kell szögezünk, hogy az egyik egyházunkat ért ütés, nemtelen támadás előbb vagy utóbb törvényszerűen másoknak is fájni fog, amiként azt a kommunista diktatúra gyötrelmes évtizedei alatt keservesen megtapasztalhattuk, bár bizonyos erők nagyon szeretnék ezt is a múlt ködébe mosni.

Nem akarjuk „*uralmunk alá hajtani a társadalmat.*” Legyünk őszinték, hiába is akarnánk. Mai földrészünk erősen elvilágiasodott társadalmi igen messze állnak attól, hogy akár a legkisebb mértékben is engednének valamiféle hasonló nyomásnak. Talán elegendő ebben a tekintetben az Európai Unió alkotmánya kapcsán kiobbant vitára hivatkoznunk, amelynek során sem Isten szent neve, de még a „keresztyén vallási gyökerek” fogalma sem került bele az integrált Európa legfontosabb dokumentumába. Úgy tűnik, ebben a szekularizáció élharcosának tekintett Franciaország álláspontja győzött. Hol tartunk már a gyakorlatban az alapító atyák szellemiségétől! A Páneurópai Unió megalapítója Coudenhove-Kallergi gróf egyértelműen a keresztyén Európa egységének megteremtését írta mozgalma zászlajára, a Német Szövetségi Köztársaság első kancellárja, dr. Konrád Adenauer, az európai integráció egyik gyakorlati élharcosa szerint: „*A keresztyénség meglenne Európa nélkül, de Európa a keresztyénség nélkül nem lenne ugyanaz.*”

Nem akarjuk „*bevinni a politikát a templomba.*” Nem akarjuk bevinni, mert nem ott van a helye. Hisszük és valljuk, hogy a templomi szószék Isten Igéjének, a Megváltás Örömmüzenetének a fóruma. Ez persze korántsem jelentheti azt, hogy egyházaink tagjai hátat fordítanak a közéletnek. Ellenkezőleg, „egymás terheinek hordozása”⁹ igen fontos feladatunk. Ebből következően is helyesnek tartanánk, hogy az Evangélium szellemisége, lelkesége kapjon helyet és szerepet a közéletben. Gondoljunk csak el, milyen zavartalan lenne az élet abban a társadalomban, amelynek minden egyes tagja betartaná a „*Tízparancsolat*”¹⁰ előírásait! Kiürülhetnének a börtönök, feleslegessé válnának az ügyészségek és a bíróságok, a rendőrségnek legfeljebb a közlekedési rendszabályok betartására kellene ügyelnie. Ez lehetne az igazán „*olcsó állam*”, ráadásul sem az egészségügyből, sem az oktatásügyből sem kellene kivonulnia. Nem részesítené előnyben a vagyonosokat, és nem hagyná sorukra a közösség támogatására rászorulókat.

Nem akarjuk „*kisajátítani a nevelés- és oktatásügyet*”. Ha akarnánk, akkor sem tehetnénk. Napja-

inkban a Magyar Köztársaság oktatási-nevelési intézményeinek mintegy 10-12%-a működik egyházi fenntartásban. Ugyan, mit szólnának az egyházi fenntartású iskolák heves ellenzői a közel 50%-os bajországi helyzethez, ahol – miként fentebb már utaltam rá – a tanulók közel fele egyházi, illetve alapítványi iskolában tanul.¹¹ Nem hiszem, hogy bárkinek is féltene kellene ettől a miénknél bizony kicsit fejlettebb bajor demokráciát. A magyarországi felekezeti iskolák 10-12%-os aránya igen messze áll attól, hogy a kisajátítás egyáltalán szóba jöhetne. Nem is ez a célunk, hiszen egyházaink ebben a vonatkozásban is eljutottak teljesítőképességük határára. A megszorított, sőt megsarcolt önkormányzatok ugyan kész örömmel adnák egyházi fenntartásba iskoláikat, hogy megszabaduljanak a *kiegészítő normatíva* fizetésének kötelezettségétől, egyházaink viszont nem „léphetik át saját árnyékukat,” nem vállalhatnak magukra olyan feladatokat, amelyek megfelelő szintű teljesítésére nincs elegendő erejük és energiájuk. Nem a mennyiségi szemlélet vezérel bennünket, de azt szeretnénk, ha iskoláink valóban a „*só és kovász*”¹² bibliai értelemben vett feladatát tudnák eredményesen betölteni ifjúságunk nevelésében és oktatásában.

Nem akarjuk „*visszahozni a papok uralmát.*” Ez a vádló megfogalmazás is tájékozatlanságról, ostobaságról, sőt rosszindulatról árulkodik. Egyházaink nem uralkodni, hanem szolgálni akarnak, szolgálni Istennek és szolgálni embertársainknak. Éppen a szolgálat érdekében vállalnak magukra olyan feladatokat, amelyeket a nagyobb közösség, a nemzet megbízásából a mindenkori államnak kellene elvégeznie, illetve elvégeztetnie az oktatás-nevelés, a gyógyítás és betegápolás, valamint a magukra maradt idősök és a fogyatékosok gondozása terén. Egyházaink jelenlegi anyagi helyzetéből következik, hogy önkéntes vállalkosok csak akkor képesek teljesíteni, ha az állam ugyanazon anyagi feltételeket biztosítja az egyházi fenntartású intézményeknek, mint az államiaknak, illetve önkormányzatiaknak, alapítványiaknak. Az egyházi fenntartású oktató-nevelő, gyógyító-ápoló és gondozó intézmények annyiban feltétlenül többet nyújtanak a gondjaikra bízottaknak, hogy a lelki szükségletek kielégítésére, a test mellett a lélek ápolására is gondjuk van. Hazánk állampolgárainak ilyen irányú – az Alkotmányban biztosított – igényei csak ezekben az egyházaink által működtetett intézményekben teljesülhetnek.

Nem akarunk „*világnézetiileg semleges iskolát.*” Nem akarunk ilyent, mert ilyen nincs, csak a fenti ha-

⁹ Gal. 6: 2.

¹⁰ II. Mózes. 20: 2-17.

¹¹ FOCUS Nr. 17. 23. April 2007 50-56. p.

¹² Mt. 5: 13.

mis jelszó kiigyalóinak fantáziájában léteznek. Az oktatás a nevelési folyamat szerves része, nehéz lenne viszont elképzelni azt a tanítót, tanárt, aki a tanórára történő bemenetekor az osztályterem külső kilincsére akasztaná a maga meggyőződését, világnézetét, majd az anélkül megtartott óra után kimenetben újra magához venné – képletesen szólva: a nyakába akasztaná – azt. Ez persze nem létezik. A globalizáció szálláscsinálói és haszonélvezői azt értik semleges világnézet alatt, ami az ő haszonelvű elképzeléseiknek megfelel, amelyben nem jut érvényre a keresztyén hit, a hazaszeretet, a házastársi hűség, a gyermekekért és a szülőkért vállalt és viselt felelősség, a becsület, a nemzet iránti elkötelezettség. Semmi olyan nem juthat érvényre benne, ami a pénz és a piac minden valós emberi értéket maga alá gyűrni akaró uralmát a legkisebb mértékben is veszélyezteti.

Hasonló ehhez az a híres-hírhedt jelszavuk, miszerint semmi szükség a kisgyermek megkeresztelésére, *majd ha felnő eldönti*, hova, melyik vallási közösséghez kíván, illetve kíván-e egyáltalán valamelyik vallási közösséghez tartozni. A liberalizmus mezébe, áruhájába öltöztetett maszlagban ott van a csúsztatás, hogy amennyiben elmarad a kisgyermek megkeresztelés, és az azzal együtt megfogadott vallásos nevelés nélkül nő fel, akkor már nincs lehetősége a választásra, mert a kérdés már eldőlt. Rendkívüli, tehát igen ritka esetben – általában katarzist jelentő élmény hatására – változhat meg az ifjú felnőtt ebbéli helyzete. Ez az élmény azonban olyan ritkán adódik, hogy ennek hatásával átlagos körülmények között reálisan nem számolhatunk. Ezzel persze ennek a hamis „tanításnak” a hirdetői is tisztában vannak, ezért szorgalmazzák önös érdekeiknek megfelelően annak terjesztését.

Nem akarjuk, hogy ifjúságunk talajtalanul, gyökértelenül növekedjék fel, nem akarunk a keresztyén- és nemzettudattal rendelkező fiataljaink helyett primitív – ugyanakkor persze rendkívül ravasz – reklámokon nevelkedett „konzum-idiótákat”, akik azt teszik, azt veszik, azt eszik, sőt azt is gondolják, amit a pénz és a piac érdekeit minden áron megvalósítani akaró reklámok sugallnak nekik hallatlan szívóssággal. Nem akarunk számítástechnika-órát a történelemóra helyett, mert ifjúságunknak ismernie kell őseink küzdelmeit, az emberiség történelmében játszott szerepét, hiszen a múlt ismerete nélkül a jelen sem érthető, a jövőt pedig végképp nem lehet anélkül reális alapokon elképzelni. Nem akarjuk, hogy ifjúságunk számára ismeretlenek maradjanak a hit dolgai, nem akarjuk, hogy megfosszák fiataljainkat attól a lelki támasztól és valós erőttől, amit a Szentháromság Egy Örök és Igaz Istenébe vetett hit jelent.

Vegyük sorra, *mit várunk el a keresztyén iskoláktól?* Mindenekelőtt krisztusi lelkeségben nevelkedett fiatalokat, felnőtteket, keresztyén hitét, magyar azonosságtudatát vállaló és megélő értelmiségieket. Valljuk, hogy *a hit Isten ajándéka*, de azt is tudjuk, hogy a hozzá vezető út neveléssel és oktatással – legfőképp e kettőt egyesítő személyes példa erejével – lerövidíthető. Rajtunk is múlik, mennyire tudunk hitelesek lenni ebbéli tevékenységünkben szülőként és nevelőként egyaránt. Olyan nevelők és oktatók kellene iskoláinkba, akik a kitűnő szakmai-módszertani felkészültség és a kiemelkedő munkaerő mellett személyes példaadásukkal, minden megnyilvánulásukkal hajlandók, akarják és tudják a Krisztus-hitet közvetíteni a gondjaikra bízott gyermekeknek, fiataloknak. Hisszük és valljuk, hogy a Teremtő és megtartó Istenbe vetett hit olyan felvérteztséget jelent, amelyre feltétlenül szüksége lesz neveltjeinknek az élet kemény küzdelmeiben, ennek segítségével képesek lehetnek tisztességgel állni a sarat ebben a harcban.

Akarjuk az *egészséges nemzettudattal rendelkező magyar társadalmat*, amelyben a *keresztyén lelkiületű értelmiség* komolyan veszi a nemzet egésze iránti felelősségét, hiszen az értelmiség – az írástudók! – felelőssége mindig nagyobb az átlagemberénél. Az értelmiség képviselői olyan talentumokat is kaptak, amelyeket a *hűséges sáfár felelősségével* a nemzet egésze érdekében kell használniuk, nem tekozolhatják el azokat felelőtlenül, de a földbe sem rejtetik gyávaságból, vagy tunyaságból, mert a történelem és a Történelem Ura előtt majd számot kell adniuk arról, miként kamatoztatták a rájuk bízott értékeket.

Akarjuk a *családban felnövő új generációt*. Ehhez persze szükség van mindenekelőtt magára a családra, a házasság intézményére. Ugyanakkor mély megdöbbenéssel kell megtapasztalnunk, hogy a szó legteljesebb értelmében lemeztelenített *érdekharc elsőszámú és legjelentősebb vesztese a család*. A társadalom legfontosabb alapegysége, a történelem viharait egészen napjainkig hősiessé álló, sikeresen túlélő család a globalizáció következtében mindinkább elveszíti *szerepetközösségi* jellegét, egyre kevésbé képes a „*Noé bárkája*” szerepének betöltésére, amelyet eredeti – keresztyénhez méltóan szólva: Istentől kapott – feladatához mért legnemesebb kritériumaként értelmezhetünk. A globalizáció által alakított „szereposztásban” a család egyetlen, sőt kizárólagos funkciójaként a fogyasztásnak a reklám által hallatlan mértékben szorgalmazott – a viszonyok ismeretében helyesebb lenne így mondanunk: kieroszakolt – realizálását, illetve a munkaerő hosszú távú utánpótlását kellene értenünk, amennyiben hajlandók lennénk a globalizáció „értékrendje” szerint gondolkodni a világról

és önmagunkról.¹³ Mi persze nem ilyen családot akarunk. A keresztyén család két szülőből: édesanyából és édesapából áll, akik együtt nevelik gyermekeiket. A nagyszülők közelléte azért is hasznos lehet, mert így a gyermekek szülei példáján keresztül megtanulhatják a nagyszülők szeretetét, megbecsülését is.

A házasság intézményéről szólva gyakran hallhatjuk azt a hamis érvelést: „Mit számít az a papír?” Két ember érzelmileg valóban megalapozott házasságkötése nem a puszta papírt jelenti, de nem is csupán az adott két emberre alkalomszerű összeszövetkezését jelöli, amely addig tart, „amíg nekem jó,” de kimondatlanul is magában foglalja a majdani utódokról történő felelősségteljes gondoskodást is. Tudom, a másik keresztyén felekezetek házasságkötési fogadalmát is idézhetném, hiszen alapvetően nem térnek el a miénktől, de a Református Egyház fogadalmi szövegét ismerem jobban – magam is erre tettem ünnepélyes ígéretet immár több mint negyven esztendővel ezelőtt, és Istennek hála ma is aszerint élek – álljon hát itt az egész életre szóló fogadalom patinás szövege:

„Én N. N. esküszöm az élő Istenre, aki Atya, Fiú, Szentlélek, teljes Szentháromság egy örök és igaz Istene, hogy ezt a nőt, akinek most Isten színe előtt a kezét fogom, szeretem. Szeretetből veszem el őt Isten törvénye szerint feleségül. Hozzá hű leszek, vele megelégszem, vele szentül élek, vele tűnök, vele szenvedek, és őt sem egészségében, sem betegségében, sem boldog, sem boldogtalan állapotában holtomiglan, vagy holtáiglan hitetlenül el nem hagyom, hanem teljes életemben hűségem gondviselője leszek. Isten engem úgy segítjen!”¹⁴

Amennyiben ezt komolyan vesszük, Isten színe és embertársaink előtt megfogadjuk, és becsülettel betartjuk, az bizony nem „csak a papírt” jelenti. Ez a szövetségkötés egy életre szól, annak derűs és borús időszakaira egyaránt. Ennek értelmét, szükségességét próbálják kétségbe vonni a globalizáció lelkes – helyesebben szólva: lelketlen – hívei. Ne engedjük, hogy nekik legyen igazuk!

Akarjuk a generációk közötti harmóniát, ez ugyanis a társadalom békességének egyik leglényegesebb kritériuma. Milyen nagyszerűen és világosan fogalmazza meg ezt az V. Parancsolat: „Tiszteld atyádat és anyádat...”¹⁵ Manapság gyakran hallhatjuk, hogy a vallás magánügy – a dolog szépséghibája, hogy többnyire azok hangoztatják, akik nem is olyan régen egyáltalán nem tekintették annak, sőt üldözték, megtorolták a vallás gyakorlását. Megítélésem szerint a

vallás a legszemélyesebb közügyünk. Legyen szabad ismét utalnom rá, mennyire megváltozna a világ, ha mindannyian megfogadnánk a Tízparancsolat minden előírását, és aszerint élnénk.

Akarjuk az élet krisztusi alapon történő megbecsülését. Ennek megfelelően az élet feltétlen tisztellete a fogantatás csodájával kezdődik és a természetes halál pillanatáig tart. Felfogásunk kizárja a magzat szándékos elpusztítását éppúgy, mint a kegyes halálként álcázott eutanáziát. Milyen csodálatos egyszerűséggel fogalmazza meg ezt a Szentírás a VI. Parancsolatban: „Ne ölj!” Ezen az alapon kell tisztelnünk az emberi életet. Ennek megfelelően nem engedhetünk meg semmiféle kibúvót az Isteni Törvény érvényessége alól.

Akarjuk a krisztusi szellemben megvalósított életvitelt. Krisztus Urunknak a tanulmány legelején már idézett Missziós Parancsa előírja számunkra – akik szintén Krisztus tanítványainak tekintjük és valljuk magunkat – hogy tanítsuk meg a ránk bízottakat mindannak megtartására, amit mi is a Megváltó Krisztustól tanultunk, és továbbadni kötelességünk. Engedjék meg nekem ismét a személyes – szülői és nevelői – példa jelentőségére és erejére hivatkoznom, amiként azt fentebb már részletesebben is megtettem. Azért hivatkozom rá, mert egyik legfontosabb önvédelmi eszközünknek, Krisztus-hitre történő nevelésünk zálogának tartom.

Akarjuk magyarságtudatunk megtartását és megőrzését gyermekeink és ifjaink gondolkodásmódjában és világszemléletében. Azt akarjuk elérni, hogy szeressék saját nemzetüket és kultúrájukat, valamint becsüljenek meg minden más nemzetet és azok kultúráját. Nemzettudatuk értékeléséhez hadd ajánljam – a közel fél évszázaddal ezelőtt Veres Pétertől hallott jó tanács alapján – ezt a népdalsort: „Vagyok olyan legény, mint te, vágok olyan rendet, mint te.” Ezzel úgy lehetünk büszkék magyar identitásunkra, hogy senki mást meg nem sértünk vele. Ezért is érdemes, sőt szükséges megismertetni tanuló ifjúságunkkal nemzetünk népdal- és néptánckincsét.

Akarjuk a minden magyar állampolgárt megillető jogaink megőrzését. Nem követelünk magunknak előjogokat, de tiltakozunk az ellen, ha mások ilyen vagy olyan hivatkozással előjogokat vindikálnának maguknak a mi sérelmünkre. Ugyanakkor fontosnak tartjuk belenevelni gyermekeinkbe és fiataljainkba, hogy a jogok a kötelességekkel együtt érvényesek, a haza sem csak jogokat biztosít, hanem kötelességeket

¹³ HP: Keresztyén szemmel a globalizációról CONFESSIO 2003/3. 92. p.

¹⁴ Református Házasságkötési Fogadalom – Ágendás Könyv 137. p.

¹⁵ II. Móz. 20: 2-17.

is támaszt, az hivatkozzék hát jogaira, aki kötelességeit már teljesítette! Gyakran tapasztaljuk ugyanis a médiában, hogy – vélhetően az ifjúság lelki-szellemi korrumpálása érdekében – csak a jogok kapnak teret, csak azokat hangsúlyozzák a kötelességek említése nélkül.

Milyen „önvédelmi eszközei” vannak, illetve lehetnek az egyházi iskoláinknak? Kell ugyanis, hogy legyenek, mert iszonyúan nagy szükség van rájuk, hogy iskoláink megmaradjanak, és valóban betöltsék a „só és kovász” feladatát, hiszen ez jelenti létjogosultságukat. Egyházi iskoláink „szakmai” lejárására gyakran próbálják szembeállítani a hitet és a tudást, miszerint e két fogalom kizárná egymást, az egyházi iskolákban pedig a hitre nevelés háttérbe szorítaná a tudást. Az állításban ott a csúsztatás, hogy a hit és a tudás nem egymás ellentétei, mert a hit ellentéte a hitetlenség, a tudásé pedig a tudatlanság. Gyakorlati tapasztalatok, nagy tudósok személyes példája alapján tudjuk, hogy a kevés tudomány ugyan elválaszthat Istentől, de a sok tudomány garantáltan visszavisz hozzá. Mellesleg az egyházi iskoláink eredményei önmagukért beszélnek.

Iskoláink komoly fegyverének számít a megmaradásért vívott harcban a *minőségi munka*. Mondhatnánk, hogy ennek – miként a jó bornak – cégér sem kell, azonban nem így áll a helyzet. A legjobb nevelési-oktatási eredményt is el kell ismertetnünk, ma talán úgy illenék „korszerűen” mondanunk: akkreditáltatnunk kell. Miközben az egyházi fenntartású középiskolák – többségében gimnáziumok – számaránya a 10-12% körül mozog, egy közelmúltbeli felmérés alapján az ország 100 legjobb gimnáziumából 25 egyházi kezelésben állt. Itt bizony az arány 25%-os. A tények makacs dolgok, nem engedelmességek a „szakmaiság” leplébe burkolt rosszindulatú híreszteléseknek.

Az eredményes keresztyén nevelés fontos feltétele az iskola (tanárok), a család (szülők) és az egyház (gyülekezet) alkotta triász együttműködése. Érthetően tart igényt az iskola a család és az egyház támogatására, mert mindkettőre szüksége van. Ez annak ellenére így van, hogy tudván tudjuk: nem csak kifogástalan keresztyén lelkeségű, hitüket tartalommal és formában egyaránt megélt családok gyermekei alkotják egyházi iskoláink tanulóifjúságát. Az is lényeges, hogy gyülekezeteink magukénak tudják iskoláinkat mint „az egyház veteményeskertjét,” hiszen ők jelenthetik a jövőt, a folytonosságot. Annak ellenére érvényes ez a megállapítás, hogy mindannyian jól ismerjük a magvető példázatát: tudjuk, hogy a tövisek közé is, a terméketlen köves talajra is hullnak magok,

egy részük pedig a madarak táplálékává lesz, tehát nem várhatunk tőle termést és aratást. A többség azonban remélhetőleg mégis termékeny talajra hull.

Egyházi iskoláinknak jó esélye van a *személyes példa erejével* történő keresztyén nevelésre. Ez elsősorban tanárainkon múlik, mennyire tudnak a kitűnő szakmai-módszertani felkészültség, a tudományos igényesség mellett keresztyén emberi példát is mutatni. Ennek hatékonyságához azonban szükség van egyrészt a tantestületen belüli megerősítésre. Ha egyetlen tanárunktól ezzel ellenkező példát látnak a tanulók, az az összes többi tanár ebbéli törekvését meghiúsíthatja. Ezért elengedhetetlen ebből a szempontból is a tanári kar azonos nevelési álláspontja. Jó dolog, ha a diák azt látja, hogy minden tanára számára természetes az istentiszteleteken és az áhitatokon való részvétel, sőt az utóbbiakon a személyes közreműködés. Ekkor látja be a tanuló, hogy az ő iskolájában ez így természetes, így válhat valós igényévé az egyháza életébe történő bekapcsolódása, illetve tudatosan tevékeny részvétele abban. Az imént említett hatást nagy mértékben fokozhatja a tanuló családjának, szüleinek, nagyszüleinek személyes példája, akik *nem küldik, hanem hívják* gyermeküket, illetve unokáikat az istentiszteleti alkalmakra. Gyakorlati tapasztalataim alapján azonban azt kell mondjam, még nem jutottunk el ehhez az ideálisnak nevezhető állapothoz.

Azt is akarjuk, hogy fiataljaink ebben az értékváltástól gyötört világban minden ellenkező ráhatás ellenére rendelkezzenek jövőképpel, sőt ez a *jövőkép krisztusi alapokra épüljön*. Keresztyén nevelésünk egyik legfontosabb követelménye, hogy a gondjainkra bízott gyermekek és fiatalok ne csupán ismerjék a Szentírás tanításait, de el is fogadják, sőt azokra alapozva próbálják kialakítani jövőképeiket, amelyben természetesen nincs helye a ma divatos pesszimizmusnak, nihilizmusnak, bármilyen hangosan sulykolja is beléjük a média a „No future” [= Nincs jövő.] teljesen hamis szólamát. Azt akarjuk, hogy az említett zagyvaságok ésszerű ellensúlyozására fokozottabb szerephez jussanak keresztyén nevelésünkben „a Léleknek gyümölcsei: a szeretet, öröm, békesség, békétűrés, szívesség, jóság, hűség, szelídség, mértékletesség.”¹⁶ Ezek megléte, illetve neveltjeinkben történő működése jelentheti az a lelki-szellemi felvérteztséget, amelynek birtokában eredményesebben szállhatnak szembe a globalizáció nemzetellenes, egyszersmind emberellenes megnyilvánulásával.

Természetesen egyházi iskoláink tanulónak összetétele is tükrözi magyar társadalmunk jelenlegi – főként az értékváltsággal jellemezhető – sok-sok elentmondással terhelt állapotát. Diákjaink egy tekin-

¹⁶ Gal. 5: 22.

télyes része *csonka családból* érkezik, egyre inkább a kellemes kivételek közé kell sorolnunk azokat, akik *élő hitű, keresztyén életvitelű* családokból származnak. Ezekre a tanulókra is hatással vannak mindazok a jelenségek, folyamatok, amelyek természetesen a nem egyházi iskolában tanuló kortársaikat sem kímélik. Elsősorban a média káros hatásaira gondolok, a teljes szabadság és modernség ürügyén a *szabados életformát népszerűsítő televízióműsorokra, a hamis értékrendet sugalmazó reklámokra* – „Valósítsd meg önmagadat?” „Mert megérdemlem.” „Az én testem, azt teszek vele, amit akarok.” „Vásárolj, hogy nyerjél!” – gondolok. Ezek ésszerű ellensúlyozása rendkívül nagy feladatot jelent szülőnek és tanárnak egyaránt.

Egyházi iskoláink *tanulóinak személyes környezete*, a család és a baráti kör sem csak olyan impulzusokat közvetít, amelyek egyértelműen a keresztyén lelkiségű nevelést segítenék elő. Nemcsak olyan hatások érik őket, amelyek egyházi iskoláink nevelési törekvéseit erősítenék fel. Természetesen nem is vonhatjuk ki őket a megítélésünk szerint kedvezőtlen hatások alól, nem zárhatjuk karant-

ténba őket, hiszen az iskola elvégzése után fiatal felnőttként is az adott társadalomban kell helytállniuk. Nem védhetjük ki a káros hatásokat, azt viszont keresnünk kell, miképpen tudnánk azokat a leghatékonyabb módon ellensúlyozni, hatásokat csökkenteni. A „másféle küzdelem” jelenlegi állapotában nemcsak szívderítő jelenségekről, eseményekről adhattam számot, bár szívesen tettem volna, örült volna a lelkem, ha csupa örömről szólhattam volna egyházi iskolánk kapcsán, de egyelőre még távol vagyunk ettől az állapottól. Szeretnék azonban mindenkit óvni a pesszimizmusnak még a látszatától is, hiszen sem a keresztyén ember, sem a tanár nem lehet pesszimista. Aki viszont e kettőt egyesíti, annak nem is illik feltennie a kérdést: „*Mi lesz velünk?*” Sokkal inkább arra kell összpontosítania figyelmét: „*Ki lesz velünk?*” e számunkra fontos küzdelemben. Istenünk iránti feltétlen bizalommal, az Ő segedelmét szüntelenül kérve és remélve igyekezzünk helytállni azon a poszton, ahova Ő állított bennünket. Legyünk Isten országa ügyének hűséges sáfárai abban a szent meggyőződésben, miszerint: „*imé én tiveletek vagyok minden napon, a világ végezetéig.*”¹⁷

¹⁷ Mt. 28: 20

Nyelv és zene

A nyelv és a népzene a kultúra és az élet két alapköve. Vajon milyen a viszony a magyar nép beszéde és zenéje között? Az iskolában azt tanultuk, hogy nyelvünk finnugor, zenénk törökös, tehát semmi közük egymáshoz.

Nyelvünk oly gazdag és egyszerű, amilyen csak egy ősi nyelv lehet. Korosságát alátámasztja zenénk régisége is, melyről Kodály Zoltánt idéztem A magyar nyelv lelkéről c. esszében¹.

Könykünkön rokotalan zenénk és nyelvünk benső erejéből tartja magát az idegen közegben. Mi lehet ez a belső erő?

Elemi élményünk a todalékolás. De mit todalékolunk? Ha például *szemérmetlenkedünk* szavunkról leszdedjük a ragokat, képzőket, jeleket, marad a gyök, amelyből, mintegy gyökérből hajtanak ki a szavak és bokraik. *Szem* gyökszavunkból népes család sarjadt – a tyúkszemtől a szemérmetlenen át a személyig. A változtató hatások megtorpannak, lelassulnak egy-egy szócsoporthoz, mert olykor száznál több szónak és a bennük rejlő szemléletnek egyszerre kellene módosulnia. Tehát a gyökrend a nyelv benső, megtartó ereje. Erről bővebben lesz szó A magyar nyelv lelkéről c. esszének A gyökrendről szóló fejezetében.

Juhász Zoltán bizonyította be, hogy népzeneink is apró – gyökszerű – motívumokból épül.

A nyelvjárások rendszerint nyelvbontók, ám a mi tájbeszédeink közti különbség a gyökrendnek köszönhetően csekély; a göcseji tökéletesen fogja a palaócot, a témérinit, a szögedit. Zenénkben ugyanígy nem különültek el nyelvjárások! Kodály Zoltán így ír: „A zenei néphagyomány nagy lelki egységről beszél. Eddig nem tudtunk külön kun, besenyő, palóc, maty stb. zenét kimutatni. Egy két tucatnyi székely és dunántúli dallam bizonyult eddig helyhez kötöttnek. Egyébként mindenfajta dallam közös az ország minden részében. (Meglépő egyezések akadnak a legtávolabbi vidékek között.) Naiv tudatlanságból néha „székely dalok” címén szerepelnek országszerte is-

mert dalok. Hogy a székelyek, sőt a moldvai, bukovinai magyarok is tudják, amit az egész ország tud, azt bizonyítja, hogy mily nagy a centripetális erő a magyarság legkülönbözőbb eredetű, egymással nem is érintkező csoportjaiban.”

A közös zenei gyökrend miatt?

*

Már Kodály kezdeményezte a különféle népzenei számítógépes összehasonlítását, ám az akkori technika gyöngének bizonyult. Azóta javultak a gépek, és a világhálón immár hatalmas a géprekész népzenei adattömeg: Amerikától Kínáig, népenként több ezer dal.

A 2006-os esztendő legizgalmasabb magyarságtudományi könyvét Juhász Zoltán, a Központi Fizikai Kutatóintézet tudósa, a kiváló furulyaművész írta. Címe: *A zene ősnnyelve*.²

Juhász művében *kizárólag matematikai és zenei szempontokat* követett. A történeti, nyelvészeti, régészeti stb. eredményekre csupán tárgyilagosan utal, magyarán kikerüli az ugor-török háború azóta sem csendesült utóharcait, meg a „délbábokat.”

Könyvében kilenc népzene egyenként ezemél, olykor kétezernél több dallamát vetette egybe: a kínait, a Volga-vidéket, a szicíliait, a szlovákokat, magyart, az Appalache-it (kelta: zártan élő ír-skót bevándorlók muzsikája), a németet, a franciát, a bolgárt. A végeredmény magyar szempontból: igen szoros összefüggés az első négy között, erős az Appalache-ival, gyenge a némettel és a franciával, alig kimutatható a bolgárral. Gyakori föllépésein Juhász eljártssza az összefüggéseket, kötetben pedig tanulmányozhatják a matematikai módszereket, levezetéseket, grafikonokat és persze a kottákat. Az adatokból kiderül, hogy a vizsgált népzene a magyaron keresztül érintkeznek egymással. Juhász következtetései: 1. *a kínai-volgai-szicíliai-magyar („keleti”) csoport és a kelta (ír-skót)-német francia-szlovák („nyugati”) csoport zenéje közti kapcsolat a magyar és a szlovák népzene; 2. ha létezett „nyugati-” illetve „keleti zenei ősnnyelv”, akkor a Kár-*

¹ Kodály Zoltán: *Magyarság a zenében*, Magvető, Bp. 1984.

² Frig kiadó, Bp. 2006.

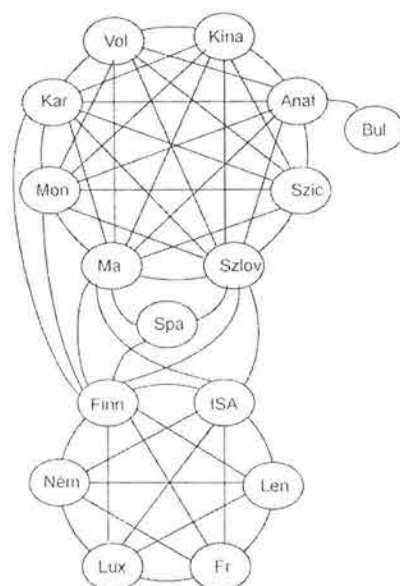
pát-medence népzeneje mindegyikből (!) kihagyhatatlan; 3. a magyar egyszerre a leghívebb őrzője a „keleti” és „nyugati” zenei ősnyelv elemeinek – a szlovák a magyaron keresztül kapcsolódik hozzájuk; 4. ez csak közvetlen érintkezés eredménye lehet; 5. a magyar népzene azokban a távoli évezredekben gyökerezik, amelyekben a zenei ősnyelv(ek) alapelemei kialakultak...”

Hogy mikor, hol és miként került ilyen mély kapcsolatba a magyar népzene a „keletiekkel” és a „nyugatiakkal”, egyelőre nem tudjuk. Juhász Zoltán időközben folytatta kutatásait.³ Könyve megjelenése óta újabb hét népzene-t vizsgált meg, a finnt, a lengyelt, a Bartók által is kutatott anatóliai, a kaukázusi karacsáj-balkárt, a mongolt, a spanyolt, a luxemburgi-lotharingiai, és az Appalache-i ír-skót gyűjteményt kiegészítette az angollal. Összesen tehát tizenhatot.

Magyar:	2323 dallam
Szlovák:	1940 dallam
Volga-vidék:	1604 dallam
Kínai:	2041 dallam
Mongol:	1568 dallam
Karacsáj-balkár:	1099 dallam
Anatóliai török:	2299 dallam
Szicíliai:	1380 dallam
Bulgár:	1040 dallam
Finn:	2400 dallam
Lengyel:	1572 dallam
Skót-ír-angol:	2207 dallam
Francia:	2048 dallam
Német:	2421 dallam
Luxemburgi+lotharingiai:	1200 dallam
Spanyol:	1418 dallam

Kiderült, hogy a finn népzenekeincs közelebb áll a magyarhoz, miként eddig a zenekutatók gondolták, de mégis inkább a „nyugatihoz” tartozik, tehát a német, francia, luxemburgi-lotharingiai, spanyol, lengyel társasághoz, melyek közül – meglepő módon a spanyol a legközelebbi rokonunk. Utána következik a finn, valamint az ír-skót-angol vegyes válogatott. Még izgalmasabb, hogy a tömeges dallamegyezések miatt a szicíliai népzene átkerült a „keleti” csoportba, a kínai, a mongol, a karacsáj-balkár, a Volga-vidéki, az anatóliai és a magyar meg a szlovák mellé.

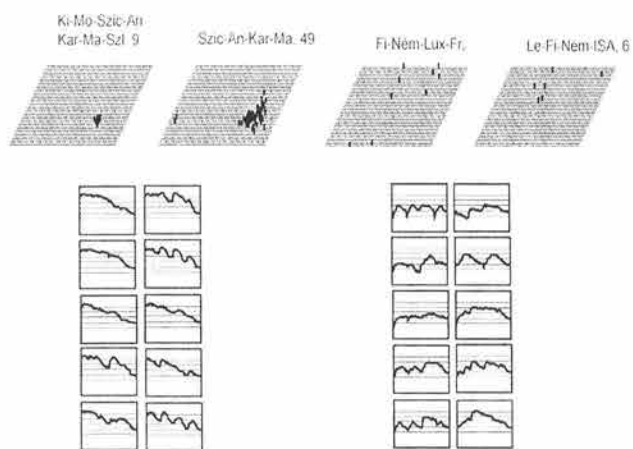
A kutatás kiterjesztése megerősítette az eddigi eredményeket, ugyanakkor az is kivilágolt, hogy a „keletiek” közt létezik 9 olyan egymáshoz közeli dallamvonal, amely mintegy közös „ős”-nek, dallammagnak tekinthető. „Ezek bonyolult, oktáv terjedelmű, ereszkedő, bizonyos esetekben pontos kvintváltó, leg-

1. ábra. 16 eurázsiai népzene kapcsolatrendszere. Az élek azt jelölik, hogy az okszerű kapcsolat valószínűsége nagyobb, mint 0,999. (Juhász, 2008.)

többször négyesoros dallamok.” Sőt, azt is kirajzolta a számítógép, hogy a szűkített „keleti” csoport szicíliai, karacsáj-balkár, mongol és magyar négyesének vizsgált zenekincsében 49 közös dallamcsoport található! Ezzel szemben a „nyugati” népzene nem szerveződik egy vagy több mag köré, a kevés közös elem – 9, illetve 6 – elszórta helyezkedik el a gép által készített „ősnyelv térképén.”

2. ábra. Bal: A keleti mag típusai az ősnyelv térképén, néhány jellemző dallamvonallal.

Jobb: négy nyugati kultúra közös típusai a térképén, és néhány dallamvonal. (Juhász, 2008.) A dallamvonalak az ötvonalas kottán értelmezhetők. A keletiek egységes nagy hangterjedelmű ereszkedő, a nyugatiak kis hangterjedelmű, változatos típusok.

³ Juhász Zoltán: A magyar népzene eurázsiai kapcsolatainak vizsgálata mesterséges intelligenciák segítségével, A magyar-ság és a Kelet, II. Östörténeti Konferencia, Magyarok Világszövetsége, Bp. 2008.

Ezek az egyezések igen egyszerű, kis hangterjedelmű, laza szerkezetű dalocskák. Vagyis a „dalammag” léte nem szükségszerű.⁴

Annyi biztos, hogy népzeneink, akárcsak nyelvünk, nemcsak ezer esztendeje szilárd tömb, hanem messzi rokonságok egyesítője is. Bartók Béla valami hasonlóra gondolhatott, amikor így írt: „Az a gyanúm, hogy a földkerekség minden népzeneje, ha elegendő anyag és tanulmány áll majd rendelkezésünkre, alapjában visszavezethető lesz majd néhány ősförmára, őstípusra, ős – stílus – fajra.”

*

Népdalaink és beszédünk első és leglátványosabb hasonlósága a képiség. A szó elején, a gyökben kimondott kép a különféle tájszólásokban beszélgetők tudatában ugyanazt jeleníti meg, pl. *tör, dúr, durva, dara, törékeny, törek stb.* Az egyszerűbb mondatot ugyanígy szerkesztjük: a mondanivalót helyezük az élre.

A magyar népdal hajszára ilyen szerkezetű: nagy erejű láttatással indul, melyet szinte ragként illeszkedő további képek egészítenek ki: „Az hol én elmegyek,/ Még a fák es sírnak,/ Gyenge ágaikról/ Levelek lehullnak.” Dalainkban a hangsúly ereszkedik a következő mondatig, azaz zenei gondolatig. Kodály írja:

„Az ötfokúság (...) eredete és múltja teljes homályban van. Legújabbban a matriarchátus kultúrájával akarják kapcsolatba hozni.” Az ötfokúságot Bartók is ősréginek tartotta: „Az ős-zenének maradványait még ma is fellelhetjük egyes – zenei hagyományokat hűségesen őrző – nemzetek alkotásaiban.”

Nyelvünk további alapereje a szervesség. A befogadott idegen szavakat nyelvünk gyököknek tekinti, s a ragok meg egyéb toldalékok által magába szövi őket. Selmeczi György hívta föl a figyelmemet arra, hogy a zenei anyanyelvünk a gregoriánt pentatonná tette.

Zenénk szervességéről írja Bartók: „A népzene tehát a természet tüneménye. Mai formái olyan környékek öntudatlan alkotásának eredményei, amelyek minden kulturális befolyástól mentesek. Ez az alkotás ugyanolyan szerves szabadsággal fejlődött, mint

a természet egyéb élő szervezetei: virágok, állatok stb. Éppen ezért olyan gyönyörű, olyan tökéletes a népzene.”

Szabad a szórendünk, a szóalkotásunk, ki ne értené, hogy „Az időjósna befellegzett?” E szabadság csillog népzeneink helyi változatainak szinte végtelen gazdagságában, sőt, a zenéhez kapcsolódó táncokban is. Talán ez az oka annak, hogy a mi táncaink, különösen a férfiakéi nem közösségi, körtánc jellegűek, hanem szólókra, a táncos személyiségére épülnek.

Szülőfalumban élt egy híres táncos, Fülöp Feri bácsi. A néprajzosok sokat filmezték. Megkérdezték egyszer tőle: Feri bácsi, tegnap ugyanerre a zenére a verbunkost úgy járta, most meg így? Azért, mert tegnap este fehérbort ittam, most meg pirosat.

*

Lehetséges, hogy zenénk és nyelvünk azért hasonlít annyira egymásra, mert bölcsőjük közös otthonban ringott a messzi múltban, amikor még sem „finnugorok”, sem „törökök” nem léteztek?

Megérjük-e, hogy anyanyelvünk belső természete, népzeneink és tánc-anyanyelvünk tananyag lesz a magyar oktatásban? Hogy Juhász eredményeit nyelvészeink átveszik, lefordítják-e a maguk tudományára és betemetik a köztük és a magyar ajkúak közt százötven éve mélyülő szakadékot?

Hogy mikor, hol és miként került ennyire mély kapcsolatba a magyar népzene a „keletiekkel” és a „nyugatiakkal” – egyszerre? Külön? A Kárpát-medencében? A Volga-vidéken? Nem tudjuk. Annyi biztos, hogy a kizárólag északra tekintő honi őstörténet-kutatás látkörébe Juhász Zoltán fölfedezése nem illeszthető. A tudós művész mindenestre folytatja „ásatásait”.

Ma már csupán elhatározás kérdése, hogy Juhász módszerét nyelvészeink átveszik-e, lefordítják-e a maguk tudományára, s elvégzik-e az összehasonlító elemzéseket. Egyelőre ennek nem mutatkoznak jelei, márpedig az ő ideológiamentes módszere lehetőséget teremtene végre nyelvtudományunk és a magyar ajkúak közt százötven éve mélyülő szakadék betemetésére.

⁴ Juhász Zoltán, 2008.

Hasonló észjárás, hasonló sors

Azt talán már a kisiskolás is tudja, hogy a finnek nyelvrokonaink, de már arról szinte semmit sem tud még a főiskolás sem, hogy a törökség mint nép a magyar valódi rokona. Sőt, arról győzték meg tanárai és irodalmi olvasmányai, hogy a magyar legnagyobb ellensége éppen a török. Történészek, nyelvészek, újságírók, sőt még írók is fölváltva vagy együttesen fáradoznak azon, hogy minden szílat elvágjanak, mely bennünket a törökséghez köt. Ezek félnek valamitől, féltik az így-úgy megszerzett jogaikat? Valószínűleg igen. Úgy rémlik, nyomós okuk van rá. Ha ugyanis a magyar rokontalan sziget a hatalmas tengerben, mely körülveszi, vagy csak elenyésző számú rokonai vannak, akkor védtelen, és könnyebben irányítható arafelé, amerre ők akarják. Az az igyekezet pedig, hogy őseink közt hatalmas ugyan, de rég letűnt, kihalt népeket (sumer, etruszk, szkíta stb.) tart számon – még ha részben igaz is – komolytalan és haszontalan. Mi ugyanis a jelenben élünk, és mai, élő népektől várhatunk csak baráti jobbot és segítséget, ha bajba jutunk, mint ahogy a többi környező nép. A kérdés tehát így merül föl: kik rokonszenveznek mivelünk, elsősorban most, a jelenben, nem pedig úgy, hogy kikkel szeretnénk mi barátkozni? És nehogy bedőljünk annak az álságos híresztelésnek, mely azt sugallja, hogy akkor mi is kihalunk, és csak örülhetünk, hogy még élünk, akárhogyan is, de élünk. Rossz útra vezet tehát az a gyakorlat, mely azt emeli ki múltunkból, hogy milyen kitartóan védelmeztük a Nyugatot a keleti barbároktól, miközben majdnem elvéreztünk. Mert hálát és köszönetet ezért nem kaptunk, és úgy rémlik, ezután sem kapunk. Segítséget még kevésbé. Ha végigtekintünk az elmúlt száz, kétszáz, háromszáz éven, segítség és rokonszenv más irányból jött a nehéz időkben.

Mikes Kelemen majd háromszáz évvel ezelőtt arról számol be szemtanúként, tehát hitelesen, hogy Rákóczi Ferenc fejedelemnek el kellett hagynia Franciaországot, ahová menekültként érkezett a szabadságharc bukása után, s noha rokonságban állott Orleans herceggel, aki akkor az ország valószínű ura volt, az leveleire még csak nem is válaszolt. A fejedelem végül kíséretével együtt Törökországban talált menedéket. Ott igen szívélyesen fogadták őket. „Itt pe-

dig az urunk nagy becsületben vagyon. Pénzt eleget adnak, és annyit, hogy Franciaországban hat esztendeig sem adtak annyit, mint itt esztendőre adnak.” Külön utcát bocsátottak rendelkezésükre üres házakkal, hogy oda beköltözhesse. Mikes egy török szokásról, az ajándékozásról is szól. Rákóczi pl. ahányszor csak látogatásba ment a szultánhoz vagy a tatár kánhoz – a tatár is török –, nyerges lovat kapott ajándékba. Jellemző, hogy a félretájékoztató hatására a magyarok mindig idegenkedtek a törököktől. Egy ilyen látogatást Mikes, aki a fejedelem kíséretében volt, így ír le: „*Urunk ma a tatár kán látogatására ment a tatár kán lován. Igen nagy barátsággal fogadta. Azt gondoltam elsőben, hogy majd elrabolnak bennünket, már csak azt néztem, hogy melyik kötöz meg, de ezek igen emberséges emberek, jó szívvvel beszélgettek volna velünk, de oly kevés idő alatt nem lehetünk tatárokká.*” Az igazság az, hogy Mikesék később sem, az évekig, évtizedekig tartó ottlétük alatt sem tanultak meg törökül. Viszont Mikes franciául a Franciaországban töltött hat év alatt jól megtanult, és Törökországban is elsajátított néhány görög kifejezést. Furcsa, mondhatnánk, de mivel magyarokról van szó – érthető. De miért is tanultak volna meg törökül? Hiszen arról ábrándoztak éveken át Rákóczival az élen, hogy majd visszatérnek Franciaországba vagy Erdélybe. Ebből persze nem valósult meg semmi.

Mikes egyik levelében megjegyzi, hogy törököt látogatni unalmas dolog, mert: „*Először is helyet kínálnak meg, azután egy pipa dohányt ad és egy findza kávét, hatot vagy hetet szól az emberhez, azután tíz óráig is elhallgatna, ha az ember ezt türelemmel végigvárná.*” Viszont egy másik levelében Mikes bevallja, hogy neki is micsoda természete van, három óráig is elhallgatná az embert, hogy egyet se szóljon. Lám, ugyanaz a jellemvonás tőle sem idegen, de addig nem jut el, hogy hasonlóságot lásson a magyar és a török szokás között.

Egy 1720. május 28-án írt leveléből megtudjuk, hogy városuknak a földje olyan, mint egy jól megművelt kert, és gyönyörűséggel nézi az ember a szántóföldeket, a szőlőket és a sok veteményeskertet. „*Itt nem karózzák a szőlőt, mint nálunk, azért is az ágak mind le vannak hajolva, a szőlőfürtöt a levelek befödve, a földet*

is árnyékban tartják, ez pedig szükséges ezen a meleg földön, ahol nyáron igen kevés eső jár – így a föld nedvesen marad, és a szőlő nem szárad el.” A továbbiakban beszámol róla, hogy a nagyságos fejedelem legkedvesebb időtöltése az, ha a műhelyében az esztergapad mellett dolgozhat, ezért köntöse sokszor fűrészporos és forgáccsal teli. Pedig Rákóczi igen művelt ember volt, több nyelven beszélt. Ez volna a jó példa, a megoldás áldatlan helyzetünkre: a szét húzásra, a meg nem értésre és minden bajunkra? Úgy tetszik, igen. Az ugyanis, hogy az értelmiséginek az íróasztala, a könyvtára mellett legyen műhelye és kertje is, ahol kedvtelve dolgozhat, a kétkezi munkás pedig művelődjön úgy, hogy szabad idejében váljon értelmiségivé, azaz legyen neki is könyvtára a műhely és kert mellett. A közeledés egymás felé – nagy szükség van erre! –, az egymás megértése és megbecsülése így nyilván könnyebbé válna, és elősegítené, meggyorsítaná a nemzetné válás folyamatát.

Mikes tehát kénytelen beismerni, hogy a török nemzet nem is olyan „irtóztató, valamint a híre nagyon” Nem ismer ugyanis olyan nemzetet, mely nagyobb csöndességben élne, mint a török: „sohult olyan békesség maradásunk nem lehetne, mint itt.” Akárhon találnak törököt, mindenütt jó szívvvel látják őket, mert „a török leginkább a magyarokat szereti.” A város örmény negyedében kaptak szállást, ahol az örményeken kívül görögök is laktak. Mit ír vajon Mikes ezekről a szomszédokról? A görögökről annyit, hogy kevélyek, s ha velük lett volna dolguk, ha ők rendelkezhetek volna, annyi ideig nem maradhattak volna ott. Ezek ugyanis „noha keresztények, de bennünket gyűlölnék.” Mikes beszámol arról, hogy még gyilkosság is esett, de ezt nem törökök követték el, hanem janicsárok (leginkább délszláv eredetű katonák), görögök és örmények. Mégis az egyik levelét így kezdi Mikes: „Pola tétí! Látod édes néném, hogy már jó napot is tudok mondani görögül.” Görögül igen, de törökül nem.

Milyen nyelv is hát az a török, hogy olyan nehéz megtanulni? Rövidre fogva a szót – első hallásra érthetetlen ugyan és furcsa, de egy kis elmélyedés után egyre több hasonlóságot fedezhetünk föl a magyar és a török nyelv között. Kezdjük az elején, a hangokkal. A török is tisztán ejti ki a hangokat a szó egészében, akár a magyar, vagyis nem rágja el, nem nyeli le a szó végét, mint ahogy más nyelvekben szokás. Tehát ebben az üdvözlésben, köszöntésben: lji günler, mely magyarul jó napot jelent, a szóvégi ler szótag ugyanolyan tisztán hangzik, mint a pot szóvégi szótag a magyarban. Ez a jelenség arra utal, hogy mindkét nép nem siet a beszéddel. Kevés, de tisztán ejtett szóval közli a mondandóját. Viszont a hangsúlyozásban jelentős különbség van a két nyelv között. A magyar-

ban ugyanis az első szótagra, azaz a szó elejére esik a hangsúly: kicsi (a ki a hangsúlyos), a török inkább a szó végét szereti megrántani – a végén csattan az ostor elv szerint: kücsük (a csük a hangsúlyos), de szép számmal vannak olyan török szavak is, melyeket magyarosan hangsúlyoznak a törökök is, pl. amdzsa=nagybácsi, poszta=posta, banka=bank, simdi=most, csünkü=mert, güzün=összel, öszön, Ankara (Törökország fővárosa) stb. De ez még nem minden. Tudjuk, hogy egyes magyar nyelvjárásokban sem szokatlan a törökös hangsúlyozás, vagyis az, hogy a szóvégi toldalékot külön is megnyomják – függetlenül attól, hogy a szó harmadik, ötödik szótagja-e: Kecskemé-ten, Debrecen-ben stb. És hogy a török hangsúlyozás még bonyolultabb legyen, olykor a hangsúly a szó belsejére esik: Isztambul, Avrupa (Európa), lokanta=vendéglő stb. Ezt a változatos, szaggatott, furcsa hangsúlyozást akkor érthetjük meg, ha arra gondolunk, hogy a törökség leginkább nyeregben ülő nép volt ősidőktől fogva olyannyira, hogy még a nők is megülték a lovat, ha szükség volt rá, és nadrágot viseltek, amikor még az európai férfiak is szoknyafélében parádéztek. Talán innen ered, hogy a török beszéd megmegtörpanó, libbenő, nekilendülő, majd toppantó, bakatató, mint amilyen a lovaglás.

A török hangokat a helyesírás szabálya ellenére – a török írás ugyanis latin betűs – magyar betűkkel írtam le. Így a mély í-t y-nal jelölöm. Ennek a hangnak a kiejtése egyszerű. Úgy kell ejteni, mintha á-t akarnánk mondani, tehát nyitott szájjal, ajakkerekítéssel és hátul képezve. Ez a hang régebben megvolt a magyarban is, de a környező más nyelvek és a latin hatására kiveszett nyelvünkéből. Kár. Emlékét az olyan szavak őrzik, mint a híd (hídra és nem hídre, mint a vízre), isznak (és nem isznek, mint a visznek) stb. Az a betűvel jelölt hang olyan, mint a palóc rövid a, vagyis olyan, mint ahogy a környező népek ejtik. A régi magyar nyelvben ez is megvolt. A mai rövid, zárt a hangunk és a hosszú, nyílt á újabb képződmény, mely talán a sokféle idegen hatás ellenúlyozására alakult. A törökben nincs sem rövid, sem hosszú é hang, csak rövid e hang van, mint amilyen a vezet szavunk e hangjai. Megjegyzendő, hogy a rövid é, vagy ahhoz hasonló hang (megyek) a környező nyelvekben általános: idete, sprechen stb. A törökök hosszú magánhangzót igen ritkán ejtenek, és akkor is főleg az idegen eredetű szavakban. A régi magyar nyelv sem ismerte a hosszú magánhangzót. Ez vagy cseh hatásra keletkezett, vagy belső fejlődés, változás következményeként (fölváltva a kettős hangzókat, ill. a szóvégi rövid magánhangzó lekopásával). A régi utu szavunkból így lett út. De a dunántúli nyelvjárás még ma is gyakran röviden ejt néhány hosszú magánhangzót: víz helyett viz, húsz helyett husz, a Ti-

szán túl pedig megmaradt a kettős hangzó (szerencsére!): jao (jó helyett, Peiter (Péter helyett), eö (ő helyett) stb. A török nyelvben sok a cs és a dzs más-salhangzó. A magyar szó náluk madzsar. Érdekes-séggként megemlíthetjük, hogy a legrégebb hírforrások, melyek rólunk tudósítanak – arab és görög nyelven – következetesen a madzsjeri szót használják, nem a magyart – nyilván az akkori magyar kiejtés szerint lejegyezve. A török nyelvben c, gy, ny, ty hang nincs és zs is csak idegen szavakban fordul elő. A régi magyar nyelvből is hiányoztak ezek a hangok. Mindebből következik, hogy a török beszélt nyelv keményebb és mélyebb hangzású a mai magyarnál, de nem a régi-nél. Bárczi Géza nyelvész állítása szerint ugyanis nyelvünk fejlődése, változása során világosabb színezetűvé, magasabb hangzásúvá alakult, és ez csak javára vált nyelvünknek. Ezzel némileg vesztett ugyan keménységéből, súlyából, de nem annyira, hogy elerőtlenedett volna.

Sem az eredeti magyar, sem az eredeti török szavak nem kezdődnek mássalhangzó-torlódással, és még az idegen szavakban sem kedvelt ez a jelenség. Így lett a szláv Vlah szóból a török Ulah és a magyar oláh, a Hrvat meg a Srbijsza szóból Hyrvat, Szyrbija, ill. horvát és Szerbia. Újabbban azonban engednek az idegen nyomásnak: szpor, sport stb.

Jellemző, hogy a szláv (mint ahogy a német, latin stb.) eredetű jövevényszavaink nagy többsége – sok van belőlük – főnév, tehát élőlények, tárgyak neve, melléknév, számnév, kivált ige alig akad e szavak közt, de testrészek neve, rokonságra utaló szó is igen ritka. A török eredetű, azaz a törökségre utaló szavaink között viszont igen sok az ilyen jellegű szó. Mindez azt bizonyítja, hogy a magyar-török kapcsolatok sokkal mélyebbek, mélyrehatóbbak voltak az összes többi kapcsolatnál együttvéve, úgyhogy jogosan beszélhetünk rokon, testvéri kapcsolatokról – az előbbiekkel ellentétben. A török eredetű szavakat ezért elhibázott, téves dolog jövevényszavaknak nevezni. Ezek a szavak ugyanis éppolyan jellegűek, mint a többi eredeti magyar szó, vagyis az alapszókinccs részei. Csak néhány példát említsünk a sok közül: atya, anya, néne, néni, dada, társ, pajtás, kobak, kar, nyak, boka, térd, gyomor, zsiger, szakáll, a nemi szervek neve, kék, sárga, tarka, óriás, kicsi, apró, tar, erős, gyenge, öreg, bátor, gyáva, szép, csúnya, régi, olcsó, tömény, gyarló, bűvös, sok, hat, iker, bocsát, borít, csöng, csavar, kever, ér, dől, tűr, csökken, öröl, söpör, késik, koldul, szór, arat, szökik, kaszabol, ölt, szűnik, szűr, ernyed, alszik, gyárt, gyúr, tapos, gyűlöl, bosszant, ír, tér, gyűjt, a nemi élet igéi stb. A személyes névmások: én, te, ő – törökül: ben, szen, o. A kérdő névmások: ki, mi – törökül: kim, ne.

De ezeknél a szavaknál még fontosabb és meggyőzőbb érv a két nyelv rokonságára nézve az a tény, hogy sok nyelvtani, szerkezeti elem azonos vagy hasonló jellegű. A török nyelvnek és a magyarnak is jellegzetes sajátossága, mely leginkább megkülönbözteti a környező népek nyelvétől, a birtokos személyragozás, vagy ahogy újabban nevezik: jelezés. Egy-két példa: zseb, zsebem – törökül: dzsep, dzsehim, szakáll, szakálla – törökül: szakal, szakal'y (mély í-vel). Ugyanez szerbül: dzsep, moj dzsep (vagy dzsep mi), brada, nyegova brada (vagy brada mu). Aztán a hangrend és illeszkedés ill. a magánhangzó-harmónia – az, hogy eredeti szavainkban, a toldalékosban is (ritka kivételtől eltekintve), vagy csak mély vagy csak magas magánhangzó van: asszonyokat, törökül: kadynlary, gyermekeinknek, törökül: csodzsuklarymyza. A magyar is, a török is ragos és névutós névszót használ előljárós (prepozíciós) névszó helyett: Ankarába = Ankaraja, szerbül: u (vagy: za) Ankaru, városunkban = sehrimizde, szerbül: u nasem gradu, városunk fölött = sehrimizin üzérinde, szerbül: nad nasim gradom. Sem a török, sem a magyar nem ragozza a jelzót a jelzett szóval együtt, és számnév után nem teszi a főnevet többes számba: kücsük ev, kücsük evde, güzel köj, güzel köjde. Magyarul: kis ház, kis házban, szép falu, szép faluban. Ugyanez szerbül: mala kutya, u maloj kutyi, lepo szelo, u lepom szelu. Egy alma, három alma – törökül: bir elma (vagy alma), üç elma. Szerbül: jedna jabuka, tri jabuke. A fosztóképző szintén megtalálható mindkét nyelvben: tuzszuz, szonszuz, evsziz = sótlan, végtelen, hajléktalan. Szerbül: neszlan, beszkrajan, beszkrutynik.

Talán hiányolhatjuk, hogy a magyarban a főnévnek nincsen neme, mint más nyelvekben, de a törökben sincs. Ez a hiány akár még e két nyelv javára is írható, így ugyanis rugalmasabbá, szabadabbá válik a fogalmazás, mert nem köti gúzsba egy-egy szigorú, merev nyelvtani szabály. Pl.: ez az ember, asszony és gyerek – törökül: bu inszan (vagy adam), kadyn ve csodzsuk. Szerbül: ovaj csovek, ova zsena i ovo dete. Szemmel látható, hogy a magyar és a török kifejezés szabadabb és tömörebb a szerbnél.

Az igehasználásban is sok a hasonlóság. Mindkét nyelv igen gazdag igékben. Ez elevelegről, fiatal-ságról, tette készségről tanúskodik, és arról, hogy mindkét nép szereti a cselekvés, történés sokféleségét, árnyalati módosulását is kifejezni: szökik, szökell, szökken, szökdös, szökdél, szökdécsel, szöktet, szökhet – csavar, csavarint, csavargat, csavarog, csavarodik, csavartat, csavarhat stb. Összehasonlítva: csykarmak = kihúz, kivesz, csykartmak = kihúzat, kivetet (műveltető igeképzés). Kacsabilmek = szökhet, menekülhet (ható igeképzés) stb. De a törökben megtalálható a mozzanatos, gyakorító, visszaható és

egyéb igeképzés is. Példa a visszaható igeképzésre: taramak = fésül, taranak = fésülködik, jykamak = mos, jyanak = mosakodik. Szerbül: cseslyati = fésül, cseslyati sze = fésülködik (fésüli magát – a sze a szebe = magát szó rövidítése). Így lesz a prati = mos szóból prati sze = mosakodik kifejezés. A szerb tehát két szóval fejezi ki azt, ha a cselekvés visszahat a cselekvőre, a magyar és a török pedig egy szóval. Ez a nyelvi, nyelvtani sajátosság másutt is jelen van. Ezért mondjuk, hogy a magyar és a török nyelv összetevő, összefoglaló, egyesítő (szintetikus), a szerb, román stb. nyelv pedig elemző, elemeire bontó, szétválasztó, taglaló (analitikus) nyelv.

Habár van szenvedő igeragozásunk, helyette inkább a cselekvő igeragozást használjuk: az mondatik helyett azt mondják. A török nyelv az igeragozásban gazdagabb a magyarnál, de az igeképzésben már nem. Mi szinte minden névszóból képezhetünk igét, még a számnevekből, névmásokból is: fa, fásít, fásodik, fátlanít, egy, egyel, te, tegez, tegezódik stb. Az igék ilyen sokféle használata helyett más nyelvek leginkább körülírást alkalmaznak – elemző módon, nehézkesen. Igekötőinkkel még pontosabbá tehetjük mondanivalónkat. A török nyelvben nincs igekötő, de a régi magyar nyelvben sem volt, tehát ez is újabb fejlemény: olvas, fölolvass, leolvass, megolvass, összeolvass, ráolvass stb. A tárgyas ragozás jellegzetes magyar nyelvi sajátosság: újságot olvas, de: az újságot olvassa. Ez sincs a török nyelvben. De a török is meg tudja különböztetni a határozott tárgyat a határozatlanól – egyszerű tárgyraggal: gazete okujor, gazeteji okujor. Ezt a szerbek körülírással teszik: csita novine, csita te (ove, one) novine.

Nézzünk még egy-két nyelvtani hasonlóságot az igeidők és igemódok területén: geldim=jöttem, gitim=mentem, icstik=ittunk, megittuk (múlt idő). A jövő időt a török is ki tudja fejezni jelen idejű igével: szever=szeret (majd), szeretni fog. Jazsa, gitse=írna, menne (feltételes mód). Szerbül: písao bi, isao bi. A török az igeidőkkel fejezi ki a felszólítást: jaz, git=írj, menj. De: gidejim mi=menjek-e, ne dijejim=mit mondjak, jazajym=hadd írjak. Érdekes, hogy a török felszólításnak is van rövidebb és hosszabb alakja. Az előbbi szigorú felszólítást, parancsot fejez ki, az utóbbi enyhébbet, inkább kérést: acs=nyisd (ki), acszana=nyissad (ki), ver=adj, verszene=adjál.

Ha már benne vagyok a dolog velejében, nem hallgathatom el azt sem, hogy az általános vélemény szerint az acs, ács, ecs, ics, ucs, csa, cse, csak, csák, csek, csik, csuk, ak, ák, ik, ek, ka, ke, da, de, ta, te, la, le, lik, na, ne, an, en, in – szláv képzők és ragok, holott a valóság inkább az, hogy ezek csak átvételek a szláv nyelvekben. A török (hun, avar, besenyő, kun, tatár, oszmán-török stb.) nyelvből kerültek át után-

zasképpen a szláv nyelvekbe, minden szláv nyelvbe. Sőt még az sem kizárt, hogy a germán er képző szintén átvétel a törökből. Az er(kek) ugyanis férfit jelent törökül. Ez az er található a magyar népvételt jelentő szóban is: moger, magyer, megyer, madzsjeri. A törökök ugyanis semmiképpen sem vehették át a szlávoktól, de még a germánoktól sem ezeket a nyelvi elemeket. Véletlen azonosságról vagy pedig ősi török – indoeurópai népet föltételezni furcsa, eléggé hihetetlen dolog – a mai nyelvi és genetikai adottságokat figyelembe véve –, hacsak nem nyúlunk vissza a bibliai őskorba.

Szokás emlegetni, hogy a magyar, ill. egykor magyar, besenyő, kun nyelvterületen szláv eredetű földrajzi név szép számmal található, de török eredetű alig. Ezt a hiedelmet látszik igazolni, hogy állítólag ezen a tájon a magyarok előtt szlávok laktak, török eredetű népek nem, és a magyarok csak átvették az itt lakó szlávoktól ezeket a földrajzi neveket: Tihany, Balaton, Pest, Visegrád, Baranya, Csongrád stb. Ezt a tételt tudtommal még senki sem cáfolta meg. Pedig nem ártana már egyszer alaposan utánanézni, valójában kik adták ezeket a neveket és mikor. Vajon nem újabb keletiek-e ezer évnél? Ha régebbiek, akkor hogyan maradtak fenn annyi ideig, hiszen az ott lakó és nagy többséget alkotó magyar népesség számára ezek a földrajzi nevek semmit sem jelentettek. Hát akkor kinek az önértékét táplálták? A dolog igen homályos és gyanús. A nyilvánvalóan török eredetű földrajzi nevekről viszont legszívesebben hallgatnának az illetékes történészek, földrajztudósok és nyelvészek: **Buda, Csepel, Gölle, Baja, Badacsony, Üllő, Dorozsma, Öttömös, Szatymaz, Balmaz, Karcag(Karszak), Csökmő(Csykma), Alpár, Algyő, Érd, Zilah, Szabolcs, Hortobágy, Erdély, Szatmárcseke, Küküllő, Csik, Somlyó, Kárpátok, Olt, Solt, Patacs, Ormánság, Csák, Eszék, Sziszek, Futak, Bács, Becskerek, Becse, Temes, Torda, Zenta, Kikinda, Pancsova, Ada, Mohol, Zombor, Torontál, Ilács, Aracs, Begecs, Ittabé (Ittebe), Rábé, Arad, Kiszács, Mohács, Csóka, Bóka, Kúla, Csonoplya, Tavankút, Kölpény, Galga, Szalka, Kassa, Munkács, Kondoros, Bulkeszi stb.**

A török mondat szerkesztés számunkra nehezen érthető. Pedig a régi magyar nyelv mondat szerkesztése hasonlatos volt a mai törökhöz. Kevés volt benne az alárendelő mondat és kötőszó, sok az igeneves szerkezet – képzővel, raggal ellátva. Hogy ezt megértsük, nézzünk egy-két példát a régi nyelvemlékeinkből. Hallotta holtát (Hallotta, hogy meg fog halni.) Valék siralom tudatlan. (Nem tudtam, mi a siralom.) Egy jóval későbbi mondat: Nem akartam becsület fogytával hagyni el a falut. (Nem akartam úgy elhagyni a falut, hogy becstelenné tartsanak.) Mai török mon-

datok. Evden csykt'yjymyz vakit kar jahmaja baslady. Magyarul: A házból való kilépésünkkor a hó esni kezdett. (Amikor kiléptünk a házból, esni kezdett a hó.) Onun geldijiszi isittim. = Hallottam az ő érkezését. (Hallottam, hogy megjött) Gidedzsejim kent güzel mi? = Az általam meglátogatandó város szép-e? (Szép-e az a város, ahová menni fogok?) Hyrszyz beni gördüjü gibi kacst'y. = A rabló meglátván engem, elmenekült. (A rabló mihelyt meglátott engem, elmenekült.)

Némelyik török mondat akár rejtvénynek is beillik. Nem kis fejtörést igényel a megfejtése. Ehhez bizony nem elegendő a szótári ismeret. Ismerni kell a nyelvtani, szerkezeti elemeket is és ezeknek a szerepét. Hát akkor beszélni, fogalmazni? Még nehezebb. De jó mulatság.

A régi magyar nyelv szavait tanulságos külön-külön is szemügyre venni. Ilyen szavakat találunk ugyanis a régi szövegekben: volou=való (volt), enek, enek=egyék, egyen (enni), nopun=napon, buabeleül=bújából, sirou=síró, vilagumtul=világomtól. Mindez arra utal, hogy régen jóval több u hang volt nyelvünkben, mint ma, és hogy a régi magyar nyelv szavai is közelebb álltak a török szavakhoz, mert a magánhangzók rövidek voltak, esetleg kettős hangzók, az o után u, az e után i következett – ez jellegzetes török hangrendi szabály. Még az e-ü is elfogadhatóbb, mint az e-ö. A mai középzárt e (vagy rövid é) ugyanis valószínűleg ö-nek hangzott valamikor, mint ma is még egyes nyelvjárásokban: eszünk=öszünk, és az ö-ü is török hangrendi sajátosság. Aztán az ilyen kifejezések, mint: világnak világa, virágnak virága... A szóisméltés, az ikerszavak ma is gyakori kifejezőmódja mindkét nyelvnek: ajry ajry=külön-külön, asahy jukary=körülbelül, javas javas=lassan, lassan, ypkrymyzy=vérvörös stb.

A nyelvi anyaghoz álljon itt még egy-két török közmondás (bir iki Türk ataszözü) is izelítőül. Közismert pl. ez: It ürür, kervan jürür, azaz: A kutya ugat, a karaván halad. (A céltudatos embert az akadályok, gáncsokodások nem térítik el az útjából.) Bugünkü isini jaryna byrakma, azaz: Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra. Udzsuz etin szuju tatszyz, azaz: Olcsó húsnak híg a leve. Szel gecser, kum kal'yr, azaz: A víz szalad, a kő (iszap) marad. Damlaja damlaja göl olur, azaz: Cseppekből áll a tenger (a tó). Jalan'yn ajaklary kyszadyr, azaz: A hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát. Jazyn gölge hos, kysyn csuval bos, azaz: Aki nyáron sokat hűsöl, télen szűkölködik. Adam olana bir szöz jeter, azaz: Aki emberséges, annak egy szó is elég. Szabyrszyz olan kisi, szakat olur isi, azaz: A türelmetlen embernek minden munkája rossz. Bycsak jaraszy gecser, dil jaraszy gecmez, azaz: A késsel ejtett seb begyógyul, a szóval okozott sérelem megmarad. Göze jaszak olmaz,

azaz: A szemnek nem lehet parancsolni. Ijri otural'ym, dörü szöjlejelim, azaz: Görbén üljek, egyenesen szóljak.

Négyesy László, az MTA Nyelvművelő Szakosztályának az elnöke a múlt század harmincas éveiben így vélekedik: „A magyar nyelv hangalakjára, szerkezetére, szellemére nézve különbözik a környező népek nyelvétől. Hasonló kelméjű és szerkezetű nyelvek csak Európa északi és keleti szélein találhatóak.” Tehát az ún. uráli nyelvcsaládba tartozó nyelvek: finn, észt stb. Úgy van. Csak ehhez hozzátehetjük, hogy ezenkívül az ún. altaji nyelvcsaládba tartozó nyelvek is (török, mongol stb.) igen közel állnak ebben a tekintetben a magyar nyelvhez. Az európaiaskodók erre nyilván rázzák a fejüket: – Mi közünk nekünk Altajhoz, mely Ázsiában van? Csakhogy a németek, románok, szerbek stb. büszkék arra, hogy az ő nyelvük a hatalmas indoeurópai nyelvcsaládba tartozik, márpedig az indo- Indiát jelenti, és az is Ázsiában van. Ha nekik szabad, miért ne volna szabad nekünk is ázsiai rokonsággal dicsekednünk? Persze ha az európaiság élharcosai akarunk lenni, vagyis európaiabbak náluk, akkor érthető ez a furcsa hozzáállás anyanyelvünkhöz. Európa urai még ma is ferde szemmel tekintenek ránk, nem azért, mintha tatárok volnának, hanem azért, mert minket néznek tatároknak, noha ma már szőröstül-bőröstül európai jellegűek vagyunk, mint ők. Úgy rémlik, akárhogy törleszkedünk hozzájuk, ezen az áldatlan alaphelyzeten az semmit sem változtat. Ezért kaptuk eddig még mindig hála és segítség helyett a kemény botot: a betelepítések hosszú láncolatát egészen az első világháborúig, Trianont, Párizst és egyebet.

A fiatal **Germánus Gyula**, a későbbi Kelet-kutató és egyetemi tanár jó száz évvel ezelőtt elkezdett törökül tanulni csupán azért, mert egy kisgyerekkori fényképén félholdas matrózzubbonnyban látta magát. A félhold ugyanis török jelképnek számított akkoriban, és visszaemlékezésében arról ír, hogy diákos tudatlanságában minden keletit töröknek hitt és minden mohamedánt. Ez a hiedelem általános volt nemcsak az ún. török hódoltság korában, hanem később is. A szerbek a mai napig töröknek állítják a bosnyákokat, akik valójában nem, vagy alig tudnak törökül, mivel szerb az anyanyelvük (ők persze ezt bosnyáknak mondják), és szerb vagy legalábbis délszláv eredetűek. A szerbek éppen ezért árulóknak tartják őket, figyelmen kívül hagyva, milyen sokat köszönhetnek nekik: a terjeszkedést nyugat felé egészen a tengerpartig és észak felé a Kárpát-medencében.

Érdekes, hogy nálunk a rokon nyelvekkel leginkább jövevény magyarok kezdtek foglalkozni: Sajnovics, Budenz, Hunfalvy, Reguly, Vámbéry, Kunos, Germánus stb. S miközben az angolok, franciák, németek, oro-

szok gondosan összeállított finn és török nyelvkönyveket vehettek a kezükbe, magyarul csak igen szerény folytatása lett a kezdeti buzgalomnak. Tudtommal, mind a mai napig használható finn és török nyelvkönyv, szótár nem készült el. Honnan ez az érdektelenség? Úgy látszik, várunk kell még, amíg a bennszülött magyarok közül valaki alaposan hozzá nem fog a nagy munkához, hogy a hiányt pótolja. Úgyszintén arra is várunk kell még, hogy történelmünket végre valaki rendbe tegye a sok érdektelen, mellékvágányra futott, pepecselő tanulmány és vaskos kötet után.

Germánus Gyula egyetemi hallgatóként hosszabb időt töltött Törökországban, és a kis-ázsiai Kutahiában is megfordult, ahol Kossuth Lajos és társai a szabadságharc leverése után egy ideig tartózkodtak. A legnehezebb időkben ugyanis, mint Rákóczi Ferenc és kíséretének a tagjai, szintén Törökországban találtak menedéket, ahol befogadták őket. „Ez az esemény – írja Germánus – roppant nagy mozgalmat és háborús feszültséget idézett elő. Az osztrák kormány hiába követelte a menekültek kiadását, a Porta kezeken megtagadta. Ausztria és Oroszország mozgósított... a török kormány a menekülteket Kis-Ázsia belsőjébe, Kutahiába szállította... A háborút a török diplomácia ügyesen elkerülte... 1851-ben egy amerikai hadihajó Kossuthot és számos társát az Egyesült Államokba szállította.” Kutahiában emléktábla örökíti meg Kossuthék ott-tartózkodását, és török családok őrzik „a madzsar kardaslar” (magyar testvérek) emlékét.

Germánus Karahiszár városában megcsodálhatja az ügyes török lakosság által készített messze földön híres iparművészeti tárgyakat: a káprázatos anatóliai szőnyegeket és a gyöngyház berakású bútorokat. Járt Aksehirben is, ahol régen Naszrettin hodzsza élt, akinek számtalan története azóta bejárta a földkerekséget. Ezekből kettőt hadd idézzünk mi is.

A hodzsza elment a török fürdőbe. Szerény ruházata miatt a fürdőzők nem sokat törődtek vele, és csak ímmel-ámmal dörzsölték meg testét. Amikor távozott, egy fényes ezüst tallért adott baksisnak. A következő héten ismét fölkereste a gőzfürdőt. Nagy tisztelettel fogadták, vízzel leöblítették, alaposan ledörzsölték, paskolták, simogatták, ahogy úri vendégekkel szokás. Távozáskor sorfalat álltak, de ő csak egy rézgarast dobott oda nekik. Csodálkozásukra a hodzsza megmagyarázta: – Az ezüst tallér a mai kezelésért volt. A rézgaras a múltkoréért.

Egyszer egyik barátja rajtakapta hazugságon. Szamarát kérte tőle kölcsön. – Sajnálom, felelte a hodzsza, a szamaram messze kinn van a legelőn. A szamár véletlenül éppen ekkor ordította el magát az is-

tállóban. – Ejnye, szólt hozzá barátja, nem szégyelled magadat így hazudni? – De furcsa ember vagy te, válaszolta a hodzsza, nekem nem hiszel, de annak a számarának hiszel.

Igen talpraesett, magvas beszéd ez, mely gyors észjárásról és helyzetfölismerésről tanúskodik. Az ilyen észjárás nem idegen a bennszülött magyaroktól sem, sőt ezt jóval többre becsülik a hosszú lére eresztett magyarzokodásnál. „A háború után (az első világháború után) a győztes nyugati hatalmak Törökországot szétdarabolták, és a törökséget halálra ítélték – írja Germánus. De a sors másképpen akarta. Musztafa Kemal pasa (Atatürk) kiverte a gyarmatosítóktól támogatott görög sereget Kis-Ázsiából, és bevonult Konstantinápolyba (Isztambulba). Törökország európai köztársaság lett.”

Az idők folyamán az idegenszerűségek sokasága árasztotta el a magyar és a török nyelvet. Ennek a visszaszorítására mindkét nyelvben kísérlet történt. A magyarban 1945 után az ismert okok miatt ez a kísérlet megakadt, és az idegenszerűségek áradata még csak fokozódott. A török nyelvújítás 1945 után is folyamatos maradt, mert ott nem volt „felszabadulás”, a második világháborút ugyanis sikerült elkerülniük. Szerencséjükre! Náluk nem volt olyan erő, mely a nyelvújítás folytatását megakadályozhatta volna.

A történelem folyamán magyarok és törökök (török népek) sokszor hadakoztak egymással, legtöbbször oktalanul és céltalanul. Ennek rendszerint egy harmadik fél lett a nyertese, az, amely ravaszul a háttérben szította a tüzet. De volt magyar-török barátkozás is: Bocskai, Thököly és az első világháború idején. A jog és az igazság gyenge érv az erővel szemben. Az erővel csak erőt lehet sikeresen szembeállítani. Ezt láthatjuk Törökország esetében is. Törökország ma nyolcvan milliós ország. Területe több mint hétszáz ezer négyzetkilométer – nagyobb, mint Franciaország, Németország, Anglia, Ukrajna. Török népek másutt is élnek több tízmillióyan önálló országokban, mint amilyen: Azerbajdzsán, Türkmen Köztársaság, Üzbegisztán, Kirgiz Köztársaság, Kazahsztán. De Bulgáriában, Iránban, Afganisztánban, Kínában és Oroszországban is megtalálhatók több milliós népként vagy kisebbségként: ujugurok, baskírok, csecsenek, volgai és krími tatárok stb. Érdekes, hogy a magyarokon (székelyeken) kívül még csak az ujugurok, kazakok és mongolok tartják magukat a hunok egyenes leszármazottainak, a török nyelv és nyelvjárásszerű változatai tehát igen nagy területen használatosak, és törökül már csak ezért is érdemes megtanulni.

Emlékeztető

Érdemes volna egyszer tüzetesebben megvizsgálni azt, hogy miként fogadta a jugoszláviai-délvidéki magyar irodalom alkotásait a magyarországi irodalomkritika a két világháború közötti időszakban és a háború éveiben.

A legismertebb korabeli vélemény Szerb Antal 1934-ben kiadott magyar irodalomtörténetében olvasható: „Legkevésbé fejlődött ki önálló magyar szellemi élet a Délvidéken, a trianoni béke által Jugoszláviához csatolt területeken. Ezeknek a részeknek nem voltak önálló magyar kulturális hagyományai, és a magyar lakosság politikai, társadalmi és gazdasági helyzete kevésbé kedvez az irodalmi életnek. Az a kevés, ami ilyen irányban történt, mind a fiatalon meghalt Szenteleky Kornél nevéhez fűződik. Ő alapította a Kalangya folyóiratot; e köré a folyóirat köré gyűl az ottani irodalmi élet”.

Csuka Zoltánt 1933-ban kiutasítják Jugoszláviából. Láthatár címmel Budapesten kisebbségi szemlélt szerkeszt, és minden követ megmozgat, hogy az idézett sommás vélemény pozitív értelemben megváltozzék. Több cikket is ír a délvidéki magyar irodalom értékeiről, novellaantológiát állít össze az általa legjobbnak ítélt elbeszéléseinkből, és Bisztray Gyula segítségével 1943-ban sajtó alá rendezi Szenteleky Kornél irodalmi leveleit, de ez sem hoz igazi áttörést.

A második világháborút közvetlenül megelőző időszakban és a háború éveiben nem volt esély arra, hogy egy-egy jugoszláviai-délvidéki magyar író nagyobb nyilvánosságot kapjon Budapesten, Magyarországon. Az általános légkört és a korabeli körülményeket leghívebben talán Szabó Dezső Március mérlegén: a Gömbös-kormány és az „Új Korszak” című tanulmánya jellemezte, amely 1935. március havában, a Szabó Dezső Füzetek 7. számában látott napvilágot. Íme egy részlet ebből az írásból:

„Nem tudok súlyosabb bünt a magyarság elemi érdekei ellen, mint ha az irredentát a belpolitikai érvényesülés, a hatalom-megtartás eszközévé tesszük. A magyarámitás legirtózatosabb módjának találok azt, ha az égető magyar problémák sürgetéseire így felelünk: – Ezeket most hagyjuk, várjunk jobb időre, most minden erőnket az elvesztett területek visszaszerzésére kell koncentrálnunk. – Ezzel a politikával csak azt ér-

hetjük el, hogy végzetes elsorvadásban még azt is elveszítjük, amit ellenségeink a kezeink közt hagytak. Közben pedig az eltépett részek magyarjai szenvednek, pusztulnak. Csak tegnap vonult el szemeink előtt háromezer jugoszláviai földönfutó magyar passiója. De mi szörnyen irredenták vagyunk a hazafias kirakatban, és talán tízszer annyi voksot kapunk a legközelebbi választáskor, mint amennyi magyar elpusztul tragikus határainkon kívül.” A „háromezer jugoszláviai magyar földönfutó” 1935. évi, vélhetően budapesti „passiójáról” közelebbi adatot egyelőre nem találtam a korabeli lapokban, de Szabó Dezső indulatos figyelmeztetése – a történelem tanúsítja – indokolt volt.

Ilyen légkörben tisztán irodalmi kérdésekről aligha alakulhatott ki érdemleges párbeszéd az érintettek között. Arra azonban érdemes fölfigyelnünk, hogy a vidéki magyar lapok (a szegediek és a pécsiek) szinte minden esetben több megértéssel írtak irodalmunkról, mint a budapestiek. Ennek kis részben a földrajzi közelség, nagyjából azonban a nagyobb fokú problémaérzékenység a magyarázata: „erősebb lét sodrában” megerősödik a szolidaritás az emberek között.

Ebből a szempontból is tanulságos lehet újraolvasnunk a Várkonyi Nándor által szerkesztett *Sorsunk* című pécsi folyóirat egyik közleményét, amely név-aláírás nélkül jelent meg, s amely az 1943. évi palicsi író-táborozásról számolt be a lap olvasóinak. Stílusjegyei alapján valószínűsíthető, hogy Csuka Zoltán volt e cikk szerzője.

Délvidéki írók nyári táborozása Palicsfürdőn

A két évvel ezelőtt felszabadult magyar Délvidék – a Bácska – írói elérkezettnek látták az időt arra, hogy a nemrég alakult Szenteleky Társaság rendezésében, baráti összejövetelen, háromnapos nyári táborozás keretében vitassák meg a megváltozott körülmények közé került délvidéki magyar irodalom problémakörét. A nyári táborozás Kosztolányi „tündéri tavának” partján, a színes Palicsfürdőn zajlott le, augusztus 20-tól 22-ig. A Szent István napján egybegyűlt író-koszorú egyben a bácskai magyar irodalom seregszemléje is

volt. A Nyári Táborszón részt vett Bencz Boldizsár, akinek Jézusarcú búzaszem című kötete vár kiadásra, Berényi János költő és újságíró, Csuka Zoltán, az ismert költő és fáradhatatlan szervező, Cziráky Imre, a kedves humorú elbeszélő, Draskóczy Ede, a kisebbségi sorban élő délvidéki magyar irodalom régi támogatója, maga is kitűnő esszéíró, Dudás Kálmán, a mai bácskai líra nagy ígérete, Fekete Lajos, az anyaországban is régóta elismert kitűnő lírikus, [Vörösvári] Heinz Vilmos költő, Herceg János, a kitűnő elbeszélő, a Kalangya szerkesztője, Kelemen János, újság-szerkesztő, Kisbéry János, a Kosztolányi felfedezte őstehetség, Kókai Károly magánnyelvész [?], Laták István, a tehetséges autodidakta munkásíró, Majtényi Mihály elbeszélő, Prokopy Imre, a Szenteleky Társaság társelnöke, nemzetiségi szakértő, Stadler Aurél költő, B. Szabó György, a tehetséges fiatal műkritikus, Szirmai Károly, a délvidéki irodalom első nemzedékének legizmosabb és legeredetibb egyénisége, Szőnyi Kálmán, az anyaországból Bácskába került tanulmányíró, Timár Ferenc költő és újságíró, Thomka Viktor, a [budapesti] Teleki Intézet tanára és Zimándi Pius [István], a kitűnő premontrei pedagógus és kritikus. A táborozás nem könnyű technikai megrendezését két szabadkai író – Létmányi István, a Délvidéki Magyarság szerkesztője, költői nevén Czákó Tibor és Lévay Endre, a szabadkai Városi Könyvtár vezetője vállalta. Az előadásorozatokon megjelent Flachbart Emil debreceni professzor, a kisebbségi ügyek szakértője és Batizfalvi János szegedi egyetemi tanár, a Délvidéki Szemle szerkesztője is. A propagandaügyi minisztert Eszterhás István, a jeles író, az Országos Irodalmi és Művészeti Tanácsot Gedényi Mihály, a Kultuszminisztérium kulturális osztályát Romhányi Gyula múzeumőr képviselte. A [pécsi] Janus Pannoniusz Társaság képviselőjében Makay Gusztáv, a Társaság titkára vett részt a táborozáson és az előadásorozatban.

A fővárosi napilapok némelyike már a táborozás hírére is szükségesnek tartotta, hogy megtámadja az összejövetelt. A támadás ismét a vidék irodalmi erőfeszítéseinek lekicsinyléseként tűnt föl, elvi oka azonban bizonyára az volt, hogy a cikkek írói – köztük a kitűnő fővárosi költő, aki maga is sokat szenvedett a meg nem értés és költői elismertetésének késedelmeskedése miatt – valami divatos közösségi, sőt talán politikai színezetű szervezkedést szimatoltak az összejövetel tervében. Erről azonban szó sem volt. A délvidéki írók, akik hivatást töltöttek be az elszakított idején, s úgy érzik, hogy hivatás vár rájuk most, a felszabadulás után is, csupán elveik és eszméik kicserélésére és baráti megbeszélésre jöttek össze Palicson, hogy új lendülettel továbbépítsék a bácskai magyar irodalmat, mindegyikük a maga őrhelyén.

A Délvidék valóban hivatást töltött be nemcsak a Trianon utáni idők kisebbségi életében, hanem a magyar századok során is. A Kárpátok zárt koszorújának egyetlen tágabb nyílásában a Kapu szerepét kellett vállalnia. Egyrészt a jótékony kulturális szétszórás és kicserélődést bonyolította le a Kapun keresztül, másrészt kétszeres súllyal nehezedett rá az éber kapuőrzés felelőssége. A Trianon utáni időkben lassan kifejlődött délvidéki magyar irodalom hol tudatosabban, hol öntudatlanabban, de mindenképpen igyekezett megfelelni ennek a hivatásnak.

A felszabadulás után azonban valami bizonytalanság lett úrrá a bácskai irodalmon. A „semleges megfigyelő” a palicsi táborozás előadásorozata és vitái során főleg négy problémában láthatta ennek a bizonytalanságnak és útkeresésnek a nyomait. Ezek közül kettő a múltba néz arcával, kettő a jövő felé fordul.

A múlt problémáinak elseje a színvonal kérdése volt, már a délvidéki irodalom első szervezkedése óta. Már Szenteleky Kornélnak, a vajdasági magyar irodalom hős lelkű szervezőjének és irányítójának, a Kalangya első szerkesztőjének is a színvonal igénye és a buzdítás, a magyar erők lehető legteljesebb összefogása és kifejtése között kellett örökösen választania. „Többször érzem annak a vádnak igazságát – írja egyik 1932-ből származó levelében –, hogy dilettánsokat nevelek, de másrészt a felelősség nagyon nagy: nem riasztok-e el keményebb kritikával egy olyan – talán kezdetben nehezen kibontakozó – tehetséget, aki később értékes munkása lenne nyelvünknek és kultúránknak?” S csakugyan: mint szerkesztő, hasonlított Osvát Ernőre, a Nyugat szerkesztőjére, aki minden ígéretes tehetségnek hóna alá nyúlt, és az időre bízta, hogy igazolja-e reményét, vagy sem. Szenteleky halála után a Kalangya szerkesztését nyolc évre Szirmai Károly vette át, akiben Szenteleky oly baráti hévvel támadta a szigort az étellel, a sorssal és az emberekkel szemben. Szirmai félt a dilettantizmustól, és magas mértéket követelt a Délvidék íróitól. Magát sem kímélte – nehezen dolgozik ő maga is, aggodalmasan érlelve műveit –, és bajtársaitól is műgondot, érett műveket kívánt. Sokan úgy érezték, hogy a gazdagabb írói utánpótlás útja rekedt el ezzel a szigorral, mert az elriasztott dilettánsok közt az érzékenyebb, önbizalomtalanabb tehetségek is elnémultak, vagy kiadó nélkül maradtak.

A másik probléma a céltudat megingása volt. A délvidéki írók, akik az elszakított idején 23 éve alatt, a zárt kisebbségi sors keretei között, sajátos és öntudatos hivatást szolgáltak a magyar lélek és kultúra megtartásában, a felszabadulás után egyszerre új körülmények között találták magukat írói szerepükben is. A kisebbségi céltudat helyett most az a feladat várt

rájuk, hogy erejükkel, sajátos színeikkel az egyetemes magyar irodalom színképét gazdagítsák. Az átváltás természetszerűen problémákat adott; a sokáig cenzúrába tört írói lélek még mindig nem találta meg szabad szárnyalását, az író nehezen talál újból magára. Minden átmenet többé-kevésbé nehéz, s a délvidéki irodalmat – meg kell mondanunk – sokkal mostohább fogadtatás várta a hazai irodalmi és kiadói körökben, mint az átütő tehetségekben bővelkedő erdélyit, vagy a szervezettebb felvidékit. Szenteleky nemrégiben kiadott leveleskönyve tárja föl legélesebben, milyen hősi küzdelmet vívott ez az irodalom a létéért, a közöny, a makacs ellenfelek, a cenzúra, az anyagi erők szerénysége és a bőséges tehetségek hiánya ellen; s ez a küzdelem bizonyos mértékig ma is folytatódik a délvidéki irodalom mezőin, csak hogy a színvonal kiegyensúlyozottabb igénye és az egyetemes haza elismerésének kivívása felé billen át.

Már inkább a jövő felé mutat az a vágy, amely ma benne él a délvidéki irodalom szellemében, s amely a táji sajátosságok fokozottabb érvényesülését kívánja a délvidéki írótól és költőtől. Tény, hogy míg Erdély sajátos táji adottságai és szelleme kezdettől fogva nagy erővel, gazdagon visszatükröződtek az új erdélyi elbeszélő irodalomban, addig a bácskai táj sajátos képe, élete és szelleme csak lassan szívódott föl a délvidéki írók műveibe. Szenteleky l'art pour l'art-os íróból fejlett át couleur locale-t, sajátos bácskai ízeket és hangulatokat követelő irodalomirányítóvá; de vetése csak lassan ért meg, és még ma sem hozott teljes eredményt.

Persze, nagyon szűken értelmezné a táji problémát az, aki csupán a táj és a rajta élő élet realista, tárgyias ábrázolásában látná a táji jelleg érvényesülését. A táj lelke sokkal bonyolultabb utakon is fölszívódhat a költő lelkialkatába, sajátos szemléletén, hangulatain és költői eszközein keresztül. Kosztolányi Bácskát idéző verseinek tájmisztikájában és némely regényének hangulatában, Lovász Pál miniatűr táj- és életképeiben, Fekete Lajos vergődő sorsot, fojtó légkört lehelő verseiben, Szirmai Károly komor életlátásában, nehézlelkű embereiben, Herceg János szegény emberekről szóló elbeszéléseinek halk szomorúságában a táj reális képe nélkül is benne van a délvidéki kisebbségi magyar lelkesége, Cziráky Imre ízes beszédű falusi figurái is ezen a tájon termettek. A táji jelleg szűkebb értelmében is egyre jobban érvényesül a délvidéki irodalomban. A fiatal Dudás Kálmán a verseiben kivetített étellel, színekkel és mondanivalóival már jellegzetesen bácskai költő, s Majtényi Mihálynak sajátó alatt készülő, a Csatornáról szóló regénye [Császár csatornája] a bácskai táj egész történetének kereszt-

metszetét igéri. A regény egy ember életének története, akinek kusza csatornaépítő álmait megmosolyogták. A Csatorna mégis elkészült, gályarabok és azokkal sorsközösségben élő kubikosok készítették el, és ma megrakott uszályokat vontat rajta gazdag terhükkel a gőzös. Ezeknek és a hasonló műveknek kell majd bizonyosságot tenniük a délvidéki költők egyikének szép szaváról: „Ez a tájék talán nem olyan szép, mint a dunántúli, de a lélek térfogata itt sem kisebb”.

A mai délvidéki irodalom negyedik problémája egészen gyakorlati jellegű. Már a múlt szerény anyagi lehetőségei között is a művek kiadása volt a legégetőbb nehézségek egyike, Csuka Zoltán fáradhatatlan buzgólkodása ellenére. Sajnálatos tény, hogy a délvidéki írók legtöbbször ma is meglehetősen nehéz anyagi és emberi körülmények között keresi magabiztos helyét a világban és irodalmunk egyetemességében, és még ma sem találta meg a sima utat a kiadókhoz. Az anyországi kiadók közül eddig egyedül a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda adott ki gyűjteményes kötetet a délvidéki elbeszélők egy-egy reprezentatív írásából (A diófa árnyékában), de tudomásunk szerint még több tehetséges író és mű várja a kiadók megértését. A délvidéki irodalom tehetségei csakugyan megérdemelnék, a hősi korszak lezáródása után is, az elismerést és a megsegítést új feladataik, jövőbe mutató hivatásuk teljesítésében. A Janus Pannonius Társaság mindig szeretettel és érdeklődéssel kísérte sorsukat – Fekete Lajos és Lovász Pál egy-egy verseskötete a Társaság kiadásában jelent meg, s a magyar Délvidék felszabadulása óta a Sorsunk is szívesen ajánlotta föl lapjait írásaik számára.

A palicsfürdői táborozás még az új feladatok keresését, az elvek bizonytalanságát és a gyakorlati nehézségekkel való küzdelmet mutatta. Még túl sok nyílt vagy rejtett seb fáj az írókban, még sok az energiaemésztő személyi sűrűlódás. De ahol a pillanatnyi csüggedés nyomai mellett annyi igaz tehetség, hit és jó szándék él az írókban, mint a Délvidéken, ott az alkotás folytonossága nem szakadhat meg. Az író ugyanis alkotásokkal felel legméltóbban mindenfajta elvi problémára.

Az eddigi alkotás eredményességét tükrözte az az irodalmi est is, amely dr. Reök Nándornak, Baja és Szabadka irodalombarát főispánjának bevezető előadása után a palicsi Vigadó nagytermében berekesztette a háromnapos írói táborozást. Az est, amelyen a délvidéki írók egy-egy alkotásukat mutatták be, a vendégszereplésre ígérkező Tamási Áron lemondása ellenére is szép sikert aratott.

(Sorsunk, Pécs, 1943. október)

Nincs kedvünk elhagyni egymást

Író tábor Magyar Kanizsán

A Tisza – ezt Juhász Gyula óta tudjuk – több mint folyó, sőt, több mint a legmagyarabb folyó. A Tisza intézmény. A parti füzesek, a lomha kanyarulatok álmatag szökesége: univerzum. Van valami borzongatóan, gyönyörűen titokzatos a tiszai világban, Attila hármaskoporsójától a kérészek haláltáncos virágzásáig. A déli Tisza mente, apai őseim földje, a Szeged alatti bácskai-bánsági rónaság az elszakított Délvidék máig legmagyarabb része, Magyar Kanizsa pedig – amely alig néhány éve kaphatta vissza hivatalosan is nemzetiségi viszonyait hűen tükröző településnév-előtagját – az egyik lehangulatósabb, legbájosabb magyar kisváros Juhász Gyula folyójának partján.

Alighanem a kifinomult izlés, a csönd, a szépség, a nyugalom és a meghittség szeretete készíthette az alig hétesztendő második, immáron titói Jugoszláviában az irodalomszervező szakférfiakat arra, hogy éppen Kanizsán rendezzék meg az újra megszerzett, Vajdaságnak elnevezett tartomány – majd később az egész ország – írástudóinak táborát.

Ne feledjük, 1952-t írunk: innen alig tizenöt kilométerre betonbunkerek sora, aknazár, vasfüggöny, a gaz imperialisták láncos kutyája, a délszláv partizánvezér-pártfőnök – csupán azért, mert négy évvel korábban nemet mert mondani a világtörténelem legvéresebb kezű zsarnokának. Az 1944-ben megtizedelt délvidéki magyarság még mindig az ájult rettegés időszakában, ráadásul az anyaországtól is hermetikusan elzárva.

A gondosan kinevelt-kiemelt janicsárok teszik a dolgukat. Nagy szükség van rájuk.

Az illetékes elvtársak elérkezettnek vélik az időt a nagyobb szabású kirakatrendezésre (ebben errefelé később is profinak bizonyultak): előbb '52 nyarán Palicson megtartják a roppant látványos Ünnepi Játékokat, az elcsatolás óta először nyilvános magyar dallal-táncos-vigalommal, azután szeptemberben: író tábor Kanizsán. Ezután évtizedeken át ennek „alkalmi és törzsvendégei alig szólhattak nyíltan a kultúra hozzájuk közel álló kérdéseit boncolgatva az ország pusztulásának okairól. A társadalmi normák szerint ugyanis az számított erkölcsösnek, aki a párt szellemében forgatta a tollat, és tisztában volt vele,

meddig nyúlnak a Kommunista Szövetség adományozta liberalizmus határai. Szófogadó írók kellettek Kanizsán” – írta az egyik legjobb délvidéki irodalomtörténész, a közelmúltban elhunyt Vajda Gábor. Olyanok például, akik – a szintén délvidéki Hornyik Miklós szavaival – „neoavantgárd divatprózát írtak, többnyire az élet seszínű dolgairól, jó esetben a női hüvelyizmok akaratlagos mozgásáról”.

A mellébeszélés e félelem és gáncs nélküli lovagjai pedig évről évre itták a hús fröccsöket vagy a fél deci szilvapálinkákat a magyar Kanizsai Vigadó monarchiás teraszán, gyönyörködtek a hajnali Tisza lélegzetelállító fenségében, lubickoltak a gyógyfürdő medencéjében, és általában, miként Vajda fejtegeti, „noha többé-kevésbé mindenki tisztában volt a táborvendégek között a jugoszláv társadalom dekadenciájával, képes volt megtalálni az adott körülményekhez való alkalmazkodás módját”. Amikor pedig 1982-ben *A csönd városa* címmel reprezentatív kötet lát napvilágot Kanizsáról és író táboráról, az újvidéki Magyar Szóban az irodalomtörténész így fogalmaz: „Hogy mi hiányzik A csönd városából? A történelmi, gazdasági és művelődési múltat feltáró tudományos beszámoló, a rajongó és eszményítő versek mellett talán azoknak a szemléleteknek is helyet kellett volna adni, melyek nem látják különösebb értelmét az író tábornak, vagy szokatlan javaslatokkal rukkolnának elő. A szellemi horizontnak ilyenfajta kiszélesítése korántsem lett volna ünneprontás.” Csakhogy a cikk bizony annak bizonyult, s a jutalom nem is maradt el: az államvédelem ezután több mint tíz évig távol tartja a szerzőt Kanizsától.

Azután 2003-ban váratlanul történik valami: a Tisza mentén ekkoriban már huzamosabb ideje több településen magyar vezetésű önkormányzat működik, s a magyar Kanizsai lehetőséget ad egy óbecsei illetőségű, ekkor már nemcsak odahaza, hanem az egész Kárpát-medencében jó nevű, ötvenéves költő-szociográfusnak, a képzőművészként és magyar közéleti emberként is elismert Tari Istvánnak, hogy „vegye át”, frissítse fel az író tábor. Néhány lelkes, kitűnő szervezőképességű, a korábbiaktól alapvetően eltérő szemléletű segítő társával Tari alig fél évized alatt kisebbfajta csodát tesz: a Magyar Kanizsai Író tábor a ma-

gyar nyelvterületen a felelős, népben-nemzetben gondolkodó írástudók reprezentáns seregszemléjévé válik. Nem akármilyen szellemi munícióval: az író-tábornak tradicionálisan minden évben külön „központi témája” van, ezt illenék a maguk eszközeivel alaposan, mélyen körbejárniuk a részt vevő tollforgatóknak. (Csak a teljesebb előkép, a már emlegetett múlt jellemzéséül: még 1988-ban is, midőn tudvalevően már igencsak rengett a föld az anyaországban, az író-tábor olyan, alapvető és eleven közérdekű kérdést tűzött napirendjére, mint a kertek és a parkok problémája.) Izelítő a 2003 és 2008 közötti témákból: Gyilkosok között élünk; Szorításban – az író felelőssége és a szabadság; Egyik lábunk Európában, másik a Balkánon – hol a szívünk?

Az elmúlt öt év során a délvidéki magyar szellemi élet kipróbáltan minőségelvű, a közösségért felelős alkotói lettek Magyarokanizsa szeptemberi vendégei: a prózaíró-publicista szabadkai Dudás Károly; a törökkanizsai pap költő, az észak-bánsági elhagyatott magyarság apostola, Bogdán József; a többszörösen elátkozott, a titói hatalom által kétszer is bebörtönzött író, Vicei Károly; a temerini költő és író, Csorba Béla; a rendkívül tehetséges költő-publicista, tanár, a horgosi Bata János. Az anyaországból Ács Margit és Ambrus Lajos, Buda Ferenc és Döbrentei Kornél, Bertha Zoltán és Sarusi Mihály, Benedikty Tamás és Szokolczay Lajos, továbbá Márkus Béla, Cs. Nagy Ibo-lya, Kalász Márton, Pomogáts Béla, Serfőző Simon. A Délvidékről elszármazottak közül Apró István, Bognár Antal, Mák Ferenc, Hornyik Miklós – és a Muravidékről itt van a kiváló költő-lapszerkesztő Bence Lajos, a kárpátaljai illetőségű irodalmár, S. Benedek András, a délszlávokat pedig a szabadkai horvátok egyik legigényesebb entellektüelje, a magyarul kitűnően beszélő költő-esszéista, Milovan Miković képviseli. Ebben a közegben rövid idő alatt természetessé váltak a „szülőatyja”, Tari István sorai: „közösségként létezni kezdett / ami addig nem létezett kis időre át-éltük / az együvé tartozás erejét kényszerét”. Ez a vonzó kényszer, az új és még újabb átélés vágya hozza

a varázslatos Tisza-partra évről évre azt az eszmeiséget, amely ellen a váltig csupán alanyban-állítmányban gondolkodók a magyar írószövetséggel szemben véghezvitt, sötét akciót idéző tartós bojkottal (is) fellépnek – régi, jól bevált fegyverüket, az agyonhallgatást is bevetvén, hiszen, jól tudjuk, amiről nem beszélünk elvtársak, az nincs.

Ám az író-tábor nagyon is van, sőt: egyre inkább van. Látványos bizonyíték a mostani találkozóra megjelent szép kivitelű, vaskos kötet, a megújult Magyarokanizsa író-tábor fél évtizedének antológiája – természetesen Tari István válogatásában és szerkesztésében. Az anyaországiak főhajtását a legtömörebben talán Döbrentei Kornél fogalmazta meg, aki a szabadkai 7 Nap-nak adott interjújában többek között ezt mondta: „A megváltozott szellemet, hangulatot nem lehet nem észrevenni: a korábbi rossz, álkompromisszumos, álnemzetközieskedő alapállás helyett a tábor már valami egész mást sugall. A történelmi helyzethez és nemzetünk szellemiségéhez felnöve Tari István átvette a vezetést, és ez garanciát jelentett. Igaz magyarok vannak jelen Kanizsán, és köszönöm, hogy közöttük otthon lehettem.”

Két esztendeje egy igazi bácskai magyar tanyán rendezték meg az író-tábor búcsúebédjét. Ahogyan az már lenni szokott, a program jócskán elhúzódott, eleve később értünk ki a ragyogó szombat délben a róna mélyén, árnyas fák között megbúvó, igézó illatokkal fogadó épülethez. Nem feledhető, talán még a hajnali Tiszánál is szebb kép: már jócskán délutánba hajlik az idő, s az udvaron még itt is, ott is önfeledten beszélgető csoportok. Elutazni négy nap sem akarózik senkinek. Nincs kedvünk elhagyni egymást. Köpcös, ősz hajú-szakállú, ragyogó szemű emberke lőt-fut a csoportok között, int, nevet, kommentál, hozzászól, felkiált, most egy hölgyet ölel meg pajkosan, aztán egy szálkás arcú, középkorú magyar vállát veregeti meg biztatón, hogy majdan máris önfeledt hahotában törjön ki a többiekkel együtt. Mint egy kedélyes délvidéki sámán, gyönyörködik a művében. (Magyar Hírlap, 2008. október 4.)

Az én olvasóm

Töprengések Szabó Lőrinc Születésnapjára írt c. írása kapcsán

1.

„Az én olvasóm”: ilyesfajta címet adni egy esszének, tanulmánynak, irodalmi anknak, jobb esetben is megmosolyogtatónak tűnhet, a címadás békebeli éveket idéz, amikor a saját emlékezetét, múltját, műhelyitkait faggató író, bizonyos értelemben az „irodalmi Kamcsatka” lakójaként emlegették. Ez persze nem teszi sem időszerűtlenné, sem érdektelenné, legfőképpen pedig irodalmiatlanná nem, hogy az író tükört, sőt, nem ritkán tükröket tartson önmaga és nem utolsósorban a feltételezett olvasója elé, s irodalom-má tegye önmagát, sokféle beesési szögben megvilágított hasonmásait.

Értem, vagy legalábbis érteni vélem, a magyarok írói tábor szervezőinek azon szándékát, hogy az írók – vagy bármely híresség – naplóját, levelezését, önéletrajzi szövegeit tegye meg a párbeszéd tárgyává, miért az olvasót helyezték előtérbe. Szemérmesen kerülték a kérdést, melyet Gyergyai Albert vetett föl Madame de Sévigné levelezése méltatásakor: miért olvasunk, ha egyáltalán olvasunk, olvasunk még ilyesfajta magánjellegű szövegeket? (Persze Gyergyai meg is adja a választ: „mert az íróktól a jelen élet magyarázatát, megszépítését, sőt meghosszabbítását várjuk, s mint a hívők a hit révén, a többiek a hiúság révén hisznek a hírnévben, ebben a laikus 'halhatatlanság'-ban”). Véletlen, vagy nagyon is sorszerű, hogy e szöveg írása közben újra a kezembe került, mondhatni a kezemre játszott Géher István karsú kötete: a *Mesterségünk címere*, s hogy belelapoztam, döbbenve láttam: megcsalt az emlékezetem. Az egyik pompás esszéjében ugyanis ő tette fel, pontosabban ő is feltette e kérdést: „miért olvassuk az írók magánleveleit, amikor a műveiket is olvashatnánk? Gyanúm, hogy azért is, mert lelkünk mélyén nem egészen hiszünk az irodalomban, s keressük mögötte az igaz történetet. Úgy gondoljuk, hogy a magánszemély igazibb, mint a 'lírai hős' vagy az 'elbeszélő-én'. Tudnunk kellene pedig, hogy a művész mindig és mindenütt megjátssza magát (magát játssza meg, az a művészet): az író a leveleit is írja”.

Helyben is volnánk! Az írók magánjellegű szövegeit megfontolás, beszélgetés, vita tárgyává tenni

szándékozó szervezők, tudatosan vagy áttételesen, *Az irodalom helyzetéről* 1986-ban szubjektív és eszméltető vallomást tevő Géher István szavait erősítették föl: „az irodalomról beszélni és gondolkodni is irodalom, annak lehetőségeivel és kötelezettségeivel”. S ezt az egyébként evidenciának tűnő kijelentést, mely ma még eszméltetőbb, mint elhangzásakor, annak a komor ténynek a nyugtázásával indokolta, hogy: „a mai irodalom, ilyen körülmények között, leszokott arról, hogy irodalomként foglalkozzon magával és a világgal. Így van. Irodalmunkat, valljuk be, nem nagyon érdekli az irodalom”. Engem viszont, évtizedes napló- és magánlevelezés búvárlásom során kizárólag az irodalom érdekelt; az a – Szabó Lőrinc szavával élve – „lekiismereti munka”, melyet egyes írók saját műveik kommentálásával, retusálásával, át- vagy fölülírásával végeztek; az a fiatalkori „mulasztásokat” pótló igyekezet, melynek hátterében, s egyáltalán nem véletlen a hasonlat, a Valéry-féle tökéletes Mű létrehozása, az életmű egészében való gondolkodás sejlik föl. Géher István fenti tényközlésének időszerűsége (mely az akkoriban nálunk még alig vagy egyáltalán nem ismert Maurice Blanchot kijelentésére hajaz: „Amikor Mallarmé azon gondolkodik, hogy 'létezik-e olyasvalami, mint az irodalom', e kérdés az irodalom maga: a saját lényegével való foglalatossággá vált irodalom”), és saját írói tapasztalataim okán értettem meg, hogy a hajdan volt értő és műélvező, képzeletét és szellemét olvasmányához kölcsönző olvasó hiányában – bármennyire is szeretnénk az ellenkezőjéről meggyőzni magunkat –, az irodalom magára marad, az írók magán- és belterjes ügyévé válik, s nem működik irodalomként. Legfeljebb valami másként: vagy másként is.

2.

Úgy tűnik, Szabó Lőrincet alkotói természeténél fogva, sokszor és sokat foglalkoztatja nemcsak a műteremtés, az alkotói lélekállapot, az alkotás lélektani és esztétikai háttere, de a létrejött mű olvasója is. Eleget beleolvastunk az irodalom helyzetét, saját korát és társadalmát olykor a szociológus érzékenységgel faggató különböző szövegeibe, azt észleljük: köl-

tőnk saját művészi megfontolásai és öngazolásai mentén definiálja, s egyben tipologizálja az olvasókat. A *Technika és költészet* írásában ekként fogalmaz: „Az önállótlan olvasóknak, vagy általában műélvezőknek az tetszik, amit megszoktak, amit más is szeret, amiben nincs újság, meglepetés. Az ízlés bizonyos gyávasága ez”. Szabó Lőrinc, noha bevallottan nem feltétlenül és mindenáron akar modern lenni (egy helyütt írja: „az igazi irodalom sohasem születik a modernség, a divat szándékával, de mindig új, eredendően új, örök regenerálódás”), és a modernséget egyébként sem a költői tárgy újszerűségében, a valóság technikai újdonságaiban, a zseniális eredetiségben ragadja meg, inkább az évszázados költőtársaktól ellesett fogások ismeretében, a szavak és a kifejezésmódok összjátékában, a „helyzetek és lélekállapotok milliárdféle lehetséges kombinációjának vegyelemzésében, a részletek organikus egyé-formálásában” tudatosítja, nyilvánvalóan az általa le- és körülírt „művészi újszerűség” mezsgyéin járó olvasót tartja jó olvasónak. A *Divatok az irodalom körül* terjedelmesebb írásában olvashatjuk: „S az igazán hivatott kritikus és az az olvasó, akinek jó intuíciója van, az új terméknek, az új írónak nem mint újságnak, egyszerű különözésnek, hanem mint többletnek, gazdagodásnak örül, hiszen számára az új mű teljes testi és lelki harmóniája jelenti azt az csodát – s nem azt az új divatot, új érdekességet –, amely egyedül érdemli meg és egyedül bírja maradandónak megőrizni az életét”. A fentebbi idézetben a meglepetés hiánya és a gyávaság (mely a „regenerálódást” nélkülöző, a korábbi nemzedékek, az egyes íróársak remekműveinek utánzásából származó művek létrejöttét, kockázat nélküli és távlatatlan sikerességét eredményezi), azért válik külön-külön is kulcsszóvá, mert a Baudelaire-Mallarmé-Valéry tengely mentén körvonalazódó modernség és meg-hökkentés bátorsága – Szabó Lőrinc perspektívájából nézve! – nem is oly túlságosan távoli múltra tekint vissza nálunk.

Amikor Szabó Lőrinc a *Költészet és optimizmus* írásában feltérképezi a maga befogadó környezetét, számba veszi költészeti hagyományát és saját törekvéseit, egyfelől az önnön megélhető élettörténetét és megírható „fejlődéstörténetét” akadályozó kiúttalanságával kénytelen szembesülni: „Harcincéves lehettem, amikor aztán ezzel az elégedetlenségemmel is elégedetlenkedni kezdtem. Untam, meguntam az örökös lírai siránkozást, az öngyilkosság és a mámoros elragadtatás közt hányódó belső kilengéseket”. Másfelől azt érzékeli, hogy nem, vagy nem mindig állt rendelkezésére az európai modernségen pallérozódott szellemű, a kor életérzéseit és távlatait befogó réteg, amelyik az ideális olvasójává válhatott volna. „Nyilvánvaló, hogy erős, nagy, jómódú magyar kultúrkö-

zéposztály, vagy ennek valamilyen ekvivalense kellett ahhoz, hogy a költészetem, amelynek pesszimizmusát, sőt részleges dekadenciáját nem tudom kétségbevonni, egyrészt igazán széleskörű megértésre találjon, másrészt az élet és az irodalom természetes kölcsönhatása révén átszíneződjék és harmonikusabb legyen”.

De hagyjuk most már azt a kérdést, hogy kinek ír az író, ki a feltételezett, az elképzelt, az író által ideálisnak tartott, és mindezen túl a valóságos olvasója! Tegyük föl inkább azt a látszatra szentségtörőnek tűnő másikat: mi történik akkor, ha az író olvasója: egyben önmaga? Azt az esetet vegyük górcső alá, amikor az író évekkkel, évtizedekkel később válik kritikus olvasójává saját egykori szövegének. Hogy nem is az ördögtől való a gondolat, Szabó Lőrinc *Születésnap ajándék* című írása: kitűnő példa rá. „Nagy meglepetés a szívemben: örülök. Örülök, hogy élek, hogy legalább eddig éltem. Régóta nem éreztem ilyen könnyűséget, pedig ugyanakkor erősebben, biztosabban állok a földön. S mindez azért, mert rendeztem a múltamat: kijavítottam ifjúkorom hibás verseit. Nem lett volna jó valahonnan a túlvilágról esetleg egy egész örökkévalóságon át bosszankodva nézni vissza a földre, hogy milyen rendetlenség maradt utánam. Mert biztosan ott álltam volna – ott állanék – tehetetlen kísértetként minden könyvtárban, ahol előveszik a műveimet. Elképzelni is szörnyű szorongás, hogy csakugyan ott vagyok, ott lebzselek keringek az olvasó előtt és mögött és sehogy se bírok jelt adni neki, nem tudom megkérni, hogy azt a verset így értem, azt a sort úgy, és hogy a harmadikon legyen szíves egyszerűen túllapozni, úgyis reménytelen az ügy”.

Szabó Lőrinc maga is döntőnek, örömtelinek, a születésnapjához számát figyelembe véve, egyenesen megnyugtatónak tartja, hogy megélt egy bizonyos életkort, amelyből vissza lehet tekinteni – s mint a szövegből kiderül, szükséges is volt visszatekinteni – a múltba: a szövegjavítás szándékával. Szabó Lőrinc esetében ez a bizonyos életkor nem tűnik soknak, mindösszesen negyvenhárom év; mindazonáltal világosan a tudomásunkra hozza: „egy negyvenhárom éves férfinak egészen más a tudása, a kultúrája – de nem is ez a döntő: egészen más a látása, az érzékelése, a teste, a mirigyműködése, mint egy huszonkét évesnek”. Szabó Lőrinc már korábban is leírta, az 1937-ben napvilágot látott *Könyvek és emberek az életemben* címmel közre adott visszaemlékezésben, hogy: „Csodálatos és megnyugtató, hogy tanúságuk szerint mindig ugyanaz történik, hogy minden jó író tulajdonképpen mindent végiggondol, ha elég sokáig él hozzá...”. Magam is úgy véltem, André Chamson önéletrajzi kötetének: az „*Il faut vivre vieux*”, (magyarán: meg kell élni egy bizonyos kort) ígézetében,

valóban meg kell élni egy bizonyos életkort, hogy az „öregkori élelés” más optikából, más érzékelésből, másfajta „mirigyműködésből” láttassa a szemléleti objektummá avatott életet és művet, műteremtő szándékot és az ifjúkori alkotásokat. Sőt, ahhoz is meg kell élni egy bizonyos életkort, hogy az ember észbe vesse azt az intést, melyet Nietzsche a *Hajnalpír*-ban megfontolásra ajánl: „a legnagyobb óvatosság volna ajánlatos az *öregkort* illetően és arra nézvést: hogyan ítéli meg a hajlott kor az életet, kivált azért, mert az öregség, akár az este, szívesen álcázza magát új és vonzó erkölcsiséggel (...). Nem ritka eset ugyanis, hogy az idős ember holmi nagy erkölcsi megújulás és újjászületés megszállottja lesz, és ebből az érzésből kiindulva ítéli meg életművét és pályafutását, mint ha csak most kezdene tisztán látni: és mégis, e jó érzés, e bizakodó ítéletek mögött nem a bölcsesség áll sugalmazóként, hanem a *fáradtság*”.

Különös dolog ez a „fáradtság”; számos ponton tetten érhetjük a napi gondokba, a szünni nem akaró politikai és irodalmi harcokba, szerelmi belharcokba befáradt Szabó Lőrinc panaszait: „Jó volna nekem végre olyan 'sors', amely 'támogat', és nem gáncsoskodik, ha már felismerte, hogy érdemes volnék rá”, írja egy feleségének címzett levelében. Ugyanakkor a versírás robotosa, aki egy 1924-es vallomásában, Németh László szavát kölcsönözve: az árral szemben úzás dölyfösségével mondta: „megértésre nem nagyon számítok, biztos vagyok magamban, csinálom, amit csinálnom kell, s csinálni fogom akkor is, ha teljesen egyedül maradok a magam igazával” –, az 1943-ban napvilágot látott *Születésnap ajándék*ban már ekként vélekedik: „Ügylátszik, nagyon sietve dolgoztam fiatalon, sok szuggesztívó és sok felületesség csábított. A most véglegesen lerögzített verseken kellett volna még dolgozni egyenként három-négy órát. Ezeket az elmulasztott munkaórákat, igaz, most adtam meg nekik, most pótoltam a mulasztásaimat”. A fiatakkori kísérletezőkedv, túlfűtött szenvedélyesség, „sok szuggesztívó”, melyek mégis csak az alkotói lendületről, a duzzadó alkotóerőről és az ösztönös magabiztosságról árulkodnak, a negyvenéves férfinál, a sokizületi-gyulladás kínjaitól szenvedő költőnél elhamvadni látszik. E fiatakkori erényeket és hibákat fölülírva, a Nietzsche említette „újjászületés megszállottja” ellenben jóleső érzéssel nyugtázza a tisztánlátást, a szakmai tudást. „A régi verseknek számtalan része mutatja, hogy írójuk már fiatalon is tudott kész és végérvényes szövegeket teremteni. Időnkint, helyenkint, sőt nem is ritkán elérte mindazt, ami a kifejezés kvalitásában elérhető”. A távlatosság és a mesterségbeli jártasság megszerzése két fájdalmas tényezővel szembesíti a múltba visszahelyezkedőt. Egyfelől a „dekadens elemekkel”, az „életrágalmazásokkal” leszámoló, az

önmagát és művét irodalmi „foglatossággá” tevő Szabó Lőrinc kénytelen-kelletlen tapasztalja meg, hogy sajtósági irodalmárkodása másfajta olvasóközöniséget és olvasatot feltételez, mint amelyet szeretett volna. „Legjobban azt sajnáltam, hogy ez a tulajdonságom bizonyos határig és bizonyos értelemben elzár a néptől és polgárvá, 'kultúrköltővé' tesz” – írja a *Költészet és optimizmusban*. Másfelől, e veszteséget tudatosítva, az is tudatosodik benne, hogy Damokleszkardjaként lebeg a feje felett a műátírás és az önmagafölülírás „szorító feladata”, mert – reflexív költőről lévén szó – a halandóságot és időhatárokat feszegető túlélési álmok nem hagyják nyugodni, a halhatatlanságát kockára tevő restségével szembesítik folyton: „Hányszor meghalhattam volna közben, hogy másról ne is beszéljünk, hát csak ama bizonyos tégla miatt is!”

Hogy jobban hiszünk egy bizonyos életkort megélt írónak önreflexióit és jóvátételeit olvasva, mint egy fiatalabbnak, abban Szabó Lőrinc is a kezünkre játszik, amikor a következőket írja: „aki ezeket a verseket most és az elmúlt években átírta, az nem én vagyok, az nem a mai énem volt. Nem a mai tartalmam, lelkiállapotom. Az ősem végezte el a szükséges munkát, az az ősem, aki annak idején voltam s akinek – wordsworthi értelemben – az örököse vagyok: tudjuk, hogy a gyermek a felnőtt apja!” Szabó Lőrinc játszik: velünk és magával, delejez, evokál (ahogy a *Beszéd a költőkhöz* írásában értelmezi a szót: „csak az igazi, pontos kifejezés evokál, és az igazi, pontos evokálás, földézés mindig egyszerű”), összeköttetést keres egykori és mostani alkotó-énje között, átlép az időn, kilép a jelenvalóság idejéből, hogy az időt megszüntesse, a konkrét időhöz köthető magából kiléphessen, s egy szakrális időben és térben magamagára találjon. A befelé irányuló mozgás, a múltból történő „előhívás”, az életesemények és magukat kellető szavak közötti keresgélés és „kihámozás”, az élmény összes alkatrészeinek felidézése és átalakítása, a már megírt mű át- és fölülírása, véglegesítése – Szabó Lőrinc szavával élve – : a „bűvös munkát” alkotja. Azt, melynek során a művet átalakítva maga a költő is megváltozik (fordítva is igaz: a költő átalakulásával elengedhetetlennek véli a mű átalakítását; a halál fenyegetőzése elől a mű, a véglegesnek hitt, valójában soha le nem záruló mű terébe menekülést, hogy – Gide szavával élve – „biztonságba helyezünk valamit a halál elől”). A szövegek véglegesítésének szándéka ugyanakkor az életművön történő folyamatos munkálkodást is eredményezi; nem is annyira az észlelhető és felülírható hibák rettentik el, vissza a költőt, mint inkább a nem írás, az írni nem tudás félelme.

Az öregkori éleslátással rendelkező költőt az a rémület fogja el, az önmaga elé tartott tükörben megpillantva fiatalkori önmagát, hogy képtelen a „sok szuggesztio” felidézésére, birtoklására, a birtokbavétellel együtt járó élmények, az élmények „alkatrészeinek” megidézésére. Nem a zabolázhatatlan szuggesztiók, a delejező és szökni akaró élmények, a műhelybéli szavakkal birkózás feszültségei izgatják már, jóval inkább a dolgok költői birtokbavétele, művé átalakítása, saját fejlődéstörténetében a megszakítottságok, repedések eltüntetése, mivel helyette már: a maga teremtette nyelv beszél, nem ő: a szavak természete tükröződik vissza. Csakis egy bizonyos életkort megélt, költői szemléletében letisztult, a nyelv által és nyelvben önmagát birtokló költő beszél ekként, mint Szabó Lőrinc a *Beszéd a költökhöz* írásában: „Minden, ami a természetestől és igaztól eltér, tehát pl. a hagyományos ’költői’ magatartás nevetséges pátosza, a salangos nyelv, a cifra szóképzés és nyelvtan, a megmerevítő konvenció, a rímek és verszene erőltetettsége és minden un. költői szabadság csak arra jó, hogy rontsa, piszkítsa, erőlténitse a vers tisztaságát, egyszerűségét, a hatás biztonságát és maradandóságát”. Az „örökös”, a pajkos, a megzabolázhatatlan, a szemlélt dolgokkal játszani merő gyermek meg gondolatlanságait, utólagosan észrevett hibáit írja fölül. S bár elismeri, hogy az ő „tartalmát”, „lelkiállapotát” megjelenítő versek nyújtották azt az expozíciót, azt a kiindulási pontot, melyet megragad és rajta keresztül visszafordul a múltba, a mű és önmaga átalakításának, végérvényesítésének szándékával, fenntartja magának a jogot, hogy a kiigazítás, a fölülírás révén eltüntesse a fiatalembert, akivel, a halhatatlanságról kergetett túlélési álmaitól indítva megtett visszaúton találkozott. Meglehetősen rigorózus és önző, dicsőséget kisajátító és öntelt ez a fajta viszonyulás, melyet Szabó Lőrinc képvisel másik-énjével, a wordsworthi értelemben vett örökösrel szemben. Gesztusát a jövő, az utókor kritikus szemlélete, a saját halhatatlanságba vetett reménysége uralja. Persze e kijelentésnek csak akkor van komolysága, irodalmi hozadéka, ha figyelembe vesszük: néhány ezer kilométerrel odébb, egy másik kis nemzet fia, a huszadik századi költészet egyik legtalányosabb és legnagyobb alakja: Fernando Pessoa mit írt *A heteronimiáról* szóló fragmentumaiban az általa teremtett én-kék szövevényes összjátékáról: „Sem ennek a műnek, sem azoknak, amelyek követik, nincs semmi közük ahhoz, aki leírja őket. Írójuk nem ért egyet, de nem is helyezkedik szembe azzal, ami bennük van. Úgy ír, mintha diktálnának neki; mintha egy barátja diktálna neki, aki joggal kéri őt arra, hogy írja le, amit diktál, és érdekesnek találja – ámbár lehet, hogy csak barátságból – azt, amit a diktálás nyomán leír”.

3.

A *Születésnap ajándék* című írást bevezető hosszú passzusból érdemes kiemelni az alábbi részt: „sehogy se bírok jelt adni neki, nem tudom megkérni, hogy azt a verset így értem...” –. Visszatérve egy pillanatra e részletben érintett olvasóhoz, olybá tűnik nekem, hogy az a fajta „aggodalom” járja át Szabó Lőrincet is, melyet Blanchot említett Valéry kapcsán, miszerint nagyon is elképzelhető: műveletlen olvasója „azt szeretné, ha olvasás közben a könnyedség válna cinkosává”. Nyomban felvetődik bennünk a kérdés: valóban ettől fél Szabó Lőrinc? Vagy netán attól, hogy az általa is észrevett, „jóvátételre” és kijavításra ítélt, kellő távolságból és költői tapasztalat birtokában „mü gonddal” fölülírandó szövegekre nem áll azon kijelentése, hogy: „egyedül bírja maradandónak megőrizni az életét”? Vagy esetleg attól fél, hogy minimális vagy jelentős átírás, felbontás, váza-újraformálás nélkül az a bizonyos költői halhatatlanság kerül veszélybe?

Szabó Lőrinc, miközben önelemző írásában maga jelöli meg pontosan, mely műveit – az első négy verseskötetét – illetően érzi úgy, hogy „egy egész örökkévalóságon át bosszankodva” nézne vissza a földre, s állna a könyvárakban „tehetetlen kísértetként” az olvasó mellett, a mű és hatása, az alkotó és utóélete sokizületi-gyulladásos kérdését vetette föl – Emmanuel Lévinas gondolatmenetét követve –: az író akar-e kortársa lenni saját sikerének, avagy a siker, a hírnév fényezését az utókorra hagyja? s mennyiben befolyásolja az „öregkori éleslátás, melyben feloldódik a fiatalkor valamennyi meg gondolatlansága”? Olybá tűnik, hogy Szabó Lőrinc tudatos, sőt öntudatos költőként (azt állítja magáról: „kritikus is vagyok”), semmit sem bíz a vak véletlenre – s mivel bizonyos fenntartásai vannak az utókorral szemben, talán mert Gyergyáival együtt vallja: „a művész végleges képét nemcsak maga, nem is a műve, hanem az exegesis formálja” –, maga igyekszik saját ifjúkori alkotásainak hibáit fölön csipni, fölülírni, Lévinass szavával: a „meg gondolatlanságokat” feloldani. Maga határozza meg magamagának a feladatot: „Fel kellett bontani az alkotórészeiket, megolvastani a szöveget, visszaidézni az eredeti lelkiállapotot, amely sugallta őket, s úgy kellett újraönteni az öntvényt. (...) újra meg kellett formálnom egy-egy szép vázát, amelyen láthatatlan vagy nagyon is látható repedések húzódtak”. Szabó Lőrincnek nincs semmiféle illúziója afelől, hogy a kései korok olvasói „úgyis számontartják” az első négy kötetben fellelhető előnyöket és hibákat. Sőt, e kijelentést egy nyelvi fordulattal – tudatosságára jellemző módon –, esztétikai sikra tereli: „számontartja a többi, a későbbi,

az, ami jó, ami igényli az előzményt, az expozíciót". Végtére nem is az olvasó felől közelít a gondolatban felmerült műmegtagadás helyett az átírás kényszeréhez, mivelhogy „a halálom utáni jövőnek nem parancsolok”, hanem a felismerést követő belső, szorító feladat veszi rá a versek újrateemtésére: „hogymost már eltűnjék róla a repedés, a gondolati törés, amelyen át elfolyik, elillan a víz, a párfőm”. Semmi kétség, hogy a költői tudatosság, az esztétikai igényesség, a MŰ-teremtéssel szembeni alázat, az öregkori éleslátásból fakadó önkritika és önfegyelem, a fiatalkori élménykifejezések fonalának újbóli felvétele,

az önmagához való hűsége készítette módosítások megtételére Szabó Lőrincet. Semmi kétség afelől sem, hogy Szabó Lőrinc maga is úgy véli, egyedül a mű, az életmű létrehozója adhat értelmet és igazságot a maga teremtette műnek, teljes az egyetértés e tekintetben Maurice Blanchot-val, aki azt írja egy helyütt: „...az ember a halála felől létezik, szorosán odaköti magát a halálához, olyan kötélekkel, melyről ő ítél, megcsinálja a halálát, halandóvá teszi önmagát, és ezáltal szerzi magának a képességet arra, hogy létrehozson, s hogy értelmet és igazságot adjon annak, amit létrehozott”.

Árnyékharcosok és bloggerek

„Csak önmagunknak volna szabad írunk, kiiktatva minden didakszist. Másoknak *magyarázunk*, önmagunknak legfeljebb *sugalmazunk*. Nincs bosszantóbb, mint egy elmélet egy naplóban” – fogalmazott tömören Cioran, a múlt század egyik legjelentősebb gondolkodója, esszéistája, aki már évtizedekkel ezelőtt hadat üzent az anyagtalán grafomániának, a parttalan fecsegésnek, a „posztmodern” címkével divatozó szöveggyártásnak. Szerinte ezzel a mai szóáradattal csak az üresség nyílik meg előttünk, melyet filozofikus pótlékek töltenek meg, ködös kozmogóniák, kétes látomások.

Ha csupán önmagunk használatára, szórakoztatására locsogunk, kevésbé kötnek műfaji és stílusbeli szabályok, korlátlanabban csaponghatunk térben, időben, tematikában, nem viczorog ránk minden mondatunk után a pongyolaság réme. Induljunk ki abból, hogy nincs intimebb, személyesebb és a lezserségig szabadabb prózai műfaj a *naplónál*, ugyanakkor valamiféle folyamatosságot is elvárhatunk tőle.

Az idő feltartóztathatatlanul múltat fabrikál létezésünkben. Amikor tehát naplót írunk, rendszerint a pillanatokat és történéseket lineáris sorrendjében jegyezzük fel mindazt, amit a vándorút során fontosnak tartunk, vagyis amit a sorsunknak gondolunk, és ami saját értelmezésünkben valamelyest a világ sorsa is. A napló önként vállalt szembesülés saját magunkkal, sorozatos vallomástétel, gyónás, viviszekció, lelepleződés, ám egyúttal önbecsapás, hiúságaink, indulataink, jellemhibáink, vereségeink szubjektív tükre, mindig úgy, ahogyan *mi akarjuk látni magunkat*.

Mint valami kutató bűvárhajó, a naplóírás ürügyén lemerülünk vágyaink, szándékaink, nyomorúságaink, szenvedéseink legmélyére, hogy felszínre hozzuk azokat az életkavicsokat, amelyekből – mozaikká rakosgatva, illesztgetve – valamiféle válaszszerűséget remélünk. Mikor, miért és miért úgy történt velünk és másokkal is az, ami történt? Ki lapul bennünk? Gyáva, tehetségtelen senki? Gátlástalan törtető? Botcsinálta hős? És miféle szörnyetegek lesnek ránk? Mi folyik körülöttünk? Merre van az irány, a holnap világ-trendje?

Naplónk óhatatlanul őszinteségrohamokra készíti bennünket – ezt nem kerülheti el senki. Olyan titko-

kat fecsegünk ki, amelyek szégyenletesek ránk nézve, de a korra, a társadalomra, sőt a mindig manipulatív utókorra is. Aki ezt tudatosan kontrollálja, elnyomja, átfogalmazza, kigyomlálja, az a *rejtőzködő* naplóíró. Persze mindenképp más és más az a határ (erkölcs? tartás? mentalitás?), ahol azt mondja: ne tovább! És azt gondolja: „Szexuális aberrációim, aljaságot súroló, gyilkos ösztöneim, hatalom utáni epekedésem, pitiáner féltékenységem mások, riválisok, pályatársak sikerei láttán; megingásaim, indokolhatatlan gyávaságaim, önimádásom és önistenítesem ocsmány pillanatai nem tartoznak senkire. Mindig részen vagyok, csak annyit tárok fel gyengeségeimből, hogy a magamról alkotott szentkép *vonzóan esendő* legyen, nehogy kiessek a »faszagyerek« szerepéből, nehogy megbotránkoztassam leendő olvasóimat, s főként: nehogy eliszonyodjak magamtól!”

Jónéhány, egyébként jellemes és zseniális alkotóművésznél naplóvezetésük Achilles-sarkát e tartózkodó visszafogottságban vélelem felfedezni. Például a naplókirály Márainál, aki pedig intellektusban, stílusban, reflektálásban valami mágikusan egyedülállót teremtett naplóival. Letehetetlen kötetei rabul ejtik, lenyűgözik a művelt, kifinomult ízlésű olvasókat is. Ámde morfium ide vagy oda, Csáth Géza ámokfutása, jajgatása, bonctani jellegű önelemzése az emberi bukás, önpusztítás, gyengeség, pokoljárás olyan mélységű feltárása, amely a személyesség legkegyetlenebb és legmesszebb hatoló megnyilvánulása egy napló ürügyén. Csáth viszont ebben világbajnok.

De vigyázzunk, ne keverjük össze a mentalitásból, szemérmességből, vagy az éppen uralmon lévő zsarnoki rendszerből, ideológiából levezethető tartózkodást, óvatosságot a szándékos ferdítéssel és a hazudozással! A sötét múltú politikusok, hadvezérek, tömeggyilkosokat hatalomra segítő ideológusok, szolgalelkű értelmiségiek naplói hemzsegnek az önmosdatásra, történelemhamisításra törekvő mondatoktól.

Minden napló panoptikum: hajdani machinációkkal, cselszövésekkel, árulásokkal, érdekösszeütkezésekkel, megalkuvásokkal éppúgy találkozhatunk, mint az emberi szenvedések, megpróbáltatások közepette is megnyilvánuló bajtársiassággal, a nyo-

morúságok ellenére is virágzó örömmel, boldogsággal, a beteljesülés nyúl farknyi eufóriájával, zsenik esetében valamely találmány, műalkotás születésének vagy éppen eltírásának döbbenetes élményével.

Az őszinteség alapvető kritérium – legalábbis a szándéka – és ha érzékletesen fogalmazott a betűvető, ha alakjai karakteresek, ha a szituációk eleveenségét kellő humorral, keserűséggel, tárgyi hűséggel, ábrázoló erővel táplálja, a múlt ködéből valós figurák lépnek elénk, s a színpad ott van tőlünk karnyújtásnyira, akár oda is képzelhetjük magunkat.

Összefoglalva tehát azt mondhatjuk, hogy a hiteles napló lelkünkig csonkolt meztelenség, s egyúttal szubjektív elfogultságaink múmiagyolcsába tekert önáltatás, vagyis általában az utókor megbecsülésére, elismerésére sandító, többé-kevésbé kikozmetikázott egónk főszereplése az általunk elképzelt darabban. Hogy mikor szerencsés, mikor tűnik hitelesnek, mitől megragadó, elbűvölő ez az elegy, az nemcsak a naplótól, de a naplóíró életétől is függ.

Építkezéseknél, hajózásnál, repülésnél kötelezőek a munkanaplók. Ugyanez érvényes a gyógyintézetekben és az iskolákban. Háborús naplók. Börtönnaplók. Szerelmi csalódások, nyavalygások, átkok naplói. Művésznaplók. Misztikusok naplói. A politikusokról és hasonszőrűekről már szóltam. Egy-egy híres rabló, tolvaj, gyilkos naplója, ha van kellő inspirációja és íráskészsége. (Közülük Jean Genet aratta a legnagyobb irodalmi sikert.)

Levelezés, emlékirat, napló: testvérek. Gyakran csak egy láthatatlan fonál választja el őket, olykor összeolvadnak, s rendszerint kikerekítik egymást. Őriási hagyománya van nálunk a levelezésnek, az emlékirat- és naplóírásnak. Csodálatos a termés. Csak így találomra, a teljesség igénye nélkül: Kanizsay Orsolya és Nádasdy Tamás, Árva Bethlen Kata, Mikes Kelemen, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kosuth Lajos s a levert szabadságharc emigránsnaplói. És nagy íróink naplói a XX. századból: Füst Miláné, Szabó Dezsőé, Radnóti Miklósa, Déry Tiboré, Márai Sándoré.

Valamennyiünknek van sorsa, mégsem ír mindenki naplót. Én sem írtam soha, levelet viszont annál többet, sokaknak, vesztetre. Túl fiatal voltam még, magányos is, meg nem is (rengeteg „baráttal” körülveve) ahhoz, hogy naplóírásba bonyolódjak, amikor váratlanul letartóztattak. Istenem, hogy megkönnyítettem volna a politikai nyomozók munkáját, ha egy könyvelő precizitásával és egy grafomán szófosó gátlástalanságával teregettem volna ki a diktatúra elleni gyűlöletem, megvetésem, undorom minden pillanatát! Így is rengeteg „muníciót” halmoztam fel gondolataimból, érzéseimből, politikai, társadalmi, gazdasági és esztétikai elképzeléseimből barátaimhoz írott leveleimben,

melyeket már két évvel a lefogásom előtt sorra felbontottak, lefényképeztek, s a kópiákat egy dossziéban gyűjtötték.

Azt azonban el kell ismernem, hogy mindmáig a kádárista politikai rendőrség és rám állított ügynökei voltak a legszorgalmasabb, s egyben a legostobább, legkegyetlenebb olvasóim. Megjegyzem, írói pályám kezdetén ért ez a „megtiszteltetés”. Néhány filmkritikából, könyvkritikából, novellából, versből s egy kisregény-tervezetből kerekedett ki az akkori termés. Természetesen nem jelent meg addig tőlem semmi.

Enyhe hányingerrel lapoztam át az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Hivatalának rólam szóló, kigyűjtött anyagát, mintegy 1200 oldalt. Állítólag legalább van még ugyanennyi különböző polcokon, aktákban, esetleg más hivatalokban, rejtkehelyeken, csak ki kell várni, amíg összegereblyézik. Így aztán elolvashattam ügynökeim homályos butaságait „írói tevékenységeről”, valamint a tartótisztek utasításait: melyik spicli mire figyeljen. Íme besúgóim színes csokra: évfolyamtárs, strandon felszedett nő, hajdani gimnáziumi tanárom, a helyi lap egyik újságírója és persze egy „jóbarát” is. Voltak még mások is, csak ennyi év távlatából lehetetlen őket beazonosítani.

Mintha egy naplót olvasnék, ami rólam szól, de nem én írtam. Negyven év késéssel végre beavatódttam nyomozóim operatív terveibe. Például abba, hogyan lopóddzanak be lakásomba távollétem idején, titkon átkutatva szobámat, titkon átlapozva novellás füzetemet, hogy amikor majd a végén, házkutatás ürügyén értem jönnek, mindent a szokott helyén találjanak. Az is kiderült, hogy a letartóztatásomat megelőző évben, lengyelországi utamon titokban egészen Gdanskig követtek, és még fényképeket is készítettek rólam. Még a lengyel titkosszolgálatot is bevonták, hátha lelepleződöm, amint CIA-összekötőmmel találkozom. Mekkora lehetett a meglepetésük, amikor a szocialista gyarmatbirodalom első világsztárjával, a csodálatos színésszel, Zbigniew Cybulskival akadtam össze Sopotban, aki nem átalott velünk, magyar egyetemistákkal leállni néhány perces beszélgetésre.

Tucatszám olvashattam a nyomozati anyagban, hogyan akartam megdönteni a rendszert, hol úgy, hogy órákózi szünetben egyetemista társaimmal a KGST hátrányairól vitatkoztunk, hol úgy, hogy egy preszszóban a szocialista realizmust lelki pestisnek minősítettem, hol úgy, hogy egy „jóbarát”-nak kisregény-tervezetemről meséltem, melynek főszereplője egy festő, akinek kötelezően előírják a színeket.

Meglehetősen derűtséget keltett bennem, amikor a jegyzőkönyvben Marguerite Duras-ból Duro, Ionesco-ból Jonkoszkó, Sartre-ból Szarte lett, tanúsítván pribékjeim alulmúlhatatlan műveletlenségét. Még az is bűn volt a szemükben, hogy francia egzisztencialis-

tákat olvasok, és beszélek róluk másoknak. „Maga ilyen szart olvas? És még tovább is adja, ahelyett, hogy a nőket izgatná?” – szellemeskedett egyikük.

Kopóim valamennyien hithű és paranoid elkötelezettjei voltak a rendszernek, s ugyanakkor saját egzisztenciális helyzetük foglyai. (Talán megsejthettek volna valamit, ha nem káromkodásként hangzik fülükben az „egzisztencia” és az „egzisztencializmus” szó, amelyről azt hitték, hogy az imperialisták fellazító kampánya.) Állandóan azon mesterkedtek, hogy saját szerepüket eltúlozzák, nélkülözhetetlenségüket bizonygassák a helyi és a legfelsőbb pártvezetés előtt. Úgy kellett nekik az „osztályellenség”, mint éhes farkasnak a Piroska nagymamája. Ha nem volt, hát kreáltak, szikráztak az éberségtől! Akár a kutyák, állandóan szimatoltak az ifjúság, főleg az egyetemisták, valamint a börtönből szabadult vagy egyéb módon meghurcolt ötvenhatosok körében. Ismerem a pribékek közül olyat, aki azóta „történész” lett, és igazi szakértő módjára bújja a „lelőhelyeket”, hiszen ő még most is jól tudja, hová kell nyúlni...

Szabadulásom után csak a legnagyobb titokban írhattam, ami annyit jelentett, hogy finom tollal cigarettapapírra körmöltem verseimet, s miután anyám maga töltötte cigarettáit, az az ötletem támadt, hogy a dohányos dobozába, a füstölő alá, közé rejtem irkafirkáimat.

Napló? Levél? Netán egy vers közlésének a megkísérlése? Miközben egyfolytában figyeltek, gyötörtek, munkahelyről munkahelyre, segédmunkásságból segédmunkásságba üldöztek? Sokszor gondoltam arra, hogy érdemes volna egy dolgozatot összeállítani az ügynöki jelentések és a rendőrségi titkos operatív tervek, határozatok, utasítások, végrehajtott akciók feljegyzései alapján úgy, hogy csak az anyagból vett idézeteket rakom egymás alá. Kezdeném mindjárt az általuk összeállított listával, melyen 10-12 név szerepelt rövid jellemzéssel, s vélemények, hogy kit miért vol-

na érdemes letartóztatni, és mellém ültetni a vádlottak padjára, lehetőleg minél veszélyesebbre, monstroszusra dagasztva így az általam vezetett összeesküvést, melyre az elvtársak a *Próféták* címkét ragasztották. (Minden nagyobb politikai ügynek volt egy belügis fantázianeve.) Így lettem én *főpróféta* a rólam koholt titkos „naplóban”, habár mi sem állt tőlem távolabb, mint a vallásalapítás.

De mi értelme volna prófétaságom dokumentumaiból csemegézni? Kit érdekel ez ma már, amikor a tőzsdei részvényindexek is zuhannak, és az arany meg az olaj ára is csökken? *Szamuraók* című regényemben (Szépirodalmi; 1989) egyébként is megírtam már letartóztatásomat, s a „Szerv”, vagyis a kádárista poszt-ÁVH vallatási módszereit, meg az úgynevezett „konszolidációs” időszak börtönviszonyait egy áttételes, több szálon futó történetben. Azóta is síri csend van körülötte, akárcsak későbbi, ötvenhatos témájú regényem, a *Szuvenir* körül.

„A tegnapi harcok árnyékharcos” – ez Günter Grass egyik verssora a hatvanas évek közepéről, és immár nekem is mottóm másfél évtizede. Árnyékharcos lettem, még szerencse, hogy a Nap kisüt, és így valami keskeny csík is látszik néha belőlem. Mindannyian sejtjük (ha nem is tudjuk hajszálpontosan), hogy mi játszódott le 1989-90-ben, amit én nemes egyszerűséggel, makacs következetességgel rendszerátmaszkírozásként szoktam emlegetni.

Akivel kezdtük, azzal végezzük. Cioran a *Történelem és utópia* című kötetében már fél évszázaddal ezelőtt tiszta képet rajzolt az olyannyira áhított jövőről: „Ma a szörnyűvel megbékélve, az utópia és az apokalipszis összecsúszásának vagyunk a tanúi: a beharangozott 'új föld' egyre inkább az új pokol képét ölti fel.” Ehhez viszont új naplóírók kellene. Jöhet Gyurcsány, jöhet Tomcat, jöhetnek a bloggerek.

Az én olvasóm, olvasónaplóm, naplóm és leveleim

Minden írás olvasással kezdődik.

1974. január 3-án egy Plútó kutyás és kölyök Kacsa Palis, piros borítójú füzet első oldalára, egy papírtekerésre lúdtollal író, cilinderes tücsök alá fölírtam a nevemet, és azt, hogy: Ezeket a könyveket olvastam ki 1974. január 3. –, majd kettőt lapozva, a zöld keretbe foglalt, megvonalazott oldalakra, egymás alá beírtam:

Cím:

Író:

Dátum:

Cím:

Író:

Dátum:

Cím:

Író:

Dátum:, és így tovább, és így tovább egészen 240-ig.

Az első könyv, amelynek címét, íróját és olvasási dátumát bejegyeztem, minő véletlen!, A kőkecske titka című Fehér Ferenc-gyermekregény volt. Ennyi év távlatából úgy emlékszem, sokat szenvedtem vele, mivel három napig tartott elolvasnom, a bejegyzés szerint: január harmadikától hatodikáig. Szenvedtem, mert akkorra már túl voltam jó néhány Fekete István, meg sok más könyvön is, amelyek, köztünk szólva, nem voltak azonos szinten Fehér Ferenc regényével. (A könyvet mégis elolvastam, mert olvasni akartam egy „igazi” írótól is valamit – Fehér Ferenc „igazi” író volt nálunk, ugyanis anyámnak gimnáziumi osztálytársa, nagybátyámnak közeli ismerőse, akár barátja is lehetett, s ritka, családi összejöveteleink alkalmával az író-költőt nálunk csak Fehér Ferenc-ként emlegették, aki egykoron talán még tiszteletét is tette nálunk, gondolom én, az ifjúkori emlékek földidézése céljából. Szenvedtem a könyvvel, mert nagyon unalmasnak találtam, de ha már egyszer belekezdtem, meg hát az „igazi” író miatt is... Őt, vagy hat év múltán, amikor már a szabadkai fordítói szakközépiskolában magyarórán a vajdasági magyar irodalom jeles alkotóiból feleltetett bennünket az a vérgommunista magyartanár, aki egyik drága osztálytársnőnknek Jézusról mint példaképről írt iskolai dolgozata kapcsán meghurcolt, megalázott és majdnem

kidobott bennünket – de ez egy másik történet – szóval, azon a magyarórán egyik butuska osztálytársnőnk éppen Fehér Ferencből felelt. A segítőkész lányok, mert a lányok úgy általában véve segítőkészek, bőszien súgtak neki, de nem sok sikerrel. Szenvedett I., szenvedtünk mi, meg talán még a tanár úr, bocsánat, tanár néptárs is. A lány végre eljutott az író műveinek felsorolásához, így A kőkecske titkához is. Csakhogy a kőkecske nem éppen mindennapi fogalom volt már akkor sem, nemhogy manapság, meg aztán sügni általában csak sügva lehet, amiből a felelő vajmi keveset ért, különösen akkor, ha fogalma sincs az előadandókról, persze, ha fogalma lenne, akkor meg nem kellene neki sügni, szóval, amikor I. büszkén, hogy azért ő mégis csak tud, kívágta A kőkecske titka című Fehér Ferenc-művet, az osztályban elemi erővel robbant ki a röhögés...)

Sokáig szenvedtem a kőkecskével, mert ha nézem a következő bejegyzéseket, a kettes számú A kék sirály című hanyagolható kötelező olvasmányt, harmadikként, január 23-ai dátummal az Egri csillagokat kezdtem el olvasni. Négy nap múlva a végére értem. Tarzan kalandjait hat kötetben kétnaponként váltogattam, majd jöttek Cooper csodálatos indiánregényei: Az utolsó Mohikán, a Nyomkereső, a Börharisnya, a Vadölő, a sokáig May Károlyként nyomtatott Karl May winnettous vadnyugati történetei, a Kincskereső kisködmön, a Kossuth Lajos tengerésze, a Kalandok a kalózhajón, a Rózsa Sándor, és a másik „magyar”, a Verne Gyula: a Grant kapitány gyermekei, a Nyolc-száz mérföld az Amazonason, A tizenöt éves kapitány, az Észak dél ellen, a Kétévi vakáció, a Nyolcvan nap alatt a föld körül, a Rejtelmes sziget. És ekkor olvastam A beszélő köntöst, A láthatatlan embert, A vadon szavát. Ha nem lenne leírva, talán én magam sem hinném: egyetlen év alatt hatvanhárom könyvet olvastam el! 1974-ben tizenegy éves voltam...

Aztán jöttek még könyvek, és jöttek még évek. Az utolsó bejegyzés ebbe a füzetbe 1979. március 14-én került. Azon a napon kezdtem el olvasni a Gyászt, de ekkor már nagyon hanyag voltam: azt már nem jegyeztem föl, mikorra értem a végére. És azóta is hanyag vagyok, azóta sem jegyzem, mikor mit olvastam el, legföljebb csak, nem eléggé elítélhetően, alkalom-

adtán írok néhány megjegyzést, gondolatot egy-egy könyvről.

Ebbe a piros füzetbe azonban húsz év múltán kerültek még bejegyzések. Előbb lányom írása, abból a korszakából, amikor igazi betűket még nem, csak betű-utánzatokat írt, apja krikosz-krakszjaihoz hasonlókat, de itt vannak az első igazi szavak: a HORGOS, a NAGYKANIZSA, a HÁZ, a BUTOR, az AUTO, a MOTOR, a BICIGLI, a VASALO, a TLEVON, a TÉVÉ, a LÁMPA, az ASZTAL, és az, hogy: EZEKET ÁGI ÍRTA.

2003. január 30-ai keltezéssel egy oszlopban számok olvashatók: 063

855

483

4BA

TACS

ALÁ

D.TE

LEFO

NJA

Ezt már a fiam írta.

*

A naplóm: '89.III.17.

„Régóta foglalkozom a gondolattal, hogy naplót kelene írni. Aztán olyan csábító volt ez a füzet is – keményfödélű, vonalas füzet, jó minőségű papírral...

Nem tudom, lesz-e elég erőm és bátorságom őszintén megírni, hiszen olyan időket élünk, amikor gondolatokban is félek megfogalmazni sok mindent, nemhogy leírni? De csak őszintén érdemes...

A szorongás erősödik bennem, néha kisebb intenzitású, máskor fölerősödik. »Újra kirakatok és koponyák törnek«, s csak reménykedhetünk abban, hogy bennünket elkerül.»

Ezt a naplót 1996 decemberéig végéig írtam. Akkor, abban az időben, amikor már minden bomlott, szakadt és bűzlött. Akkor hullottak szét országok – szerencsésebb helyeken „bársonyos” forradalmakkal, a kevésbé szerencsésebbekben hullahegyek jelezték a változásokat.

Ma már tudom, nem volt sem elég erőm, sem elég bátorságom ahhoz, hogy egészen őszinte legyek. (Talán ezért is hagytam abba a naplóírást!) Még a szoba biztonságos, meleg félhomályában sem, akkor, amikor csak a toll volt, a füzet, meg a gondolataim. És még most sem lenne elég merszem ahhoz, hogy mindent nyilvánosságra hozzak abból, azokból az átfésült, fegyelmezett gondolatokból, amelyeket ide s tova két évtizede vetettem papírra. Pedig úgy gondolom, soha szélsőséges eszméket nem vallottam, senkinek az életére nem törtem, soha nem gondoltam azt, hogy én bárkinél is többet érnek, és mindig csak az igazat,

illetve az általam igaznak látott vagy vélt dolgokat, történéseket jegyeztem le. Abban az időben, az internet és a számítógépek világa előtti időkben volt egy kényszerképzetem: mi lenne akkor, ha valaki (a titkosrendőrségtől, vagy valami, ahhoz hasonló szervezettől) az írógépem hengeréről leolvasná mindazt, amit én leírtam, legépeltem! És itt nem is a naplóról van szó, hiszen annak részleteit csupán az utóbbi években jelentettem meg, hanem azokról az írásokról, amelyek döntő többsége megjelent. Nem tudom, mi lett volna velem, ha erre sor kerül, vagy mi lenne velem, ha erre valaki most sort kerítene, de a tudatalattimban éveken át jelen volt ez a félelem. Érdekes mód, végleg akkor tűnt el, amikor számítógépen kezdtem el írni – ami, ugye, abszurd, hiszen a gép memóriájából bármikor bármi előhívható, az elektronikus leveleinket vidáman, vagy éppen dühösen elolvashatja az, aki éppen el akarja olvasni, és a bekapcsolt mobiltelefonainknak köszönhetően még csak be sem kell poszkázni az otthonainkat!

*

A leveleim: A legtöbb levelet a Jugoszláv Néphadsereg katonájaként írtam, 1981 októberétől 1982 augusztusának végéig. Az első katonalevelem még civilként írtam meg, a kőrösi-križevci, akkor elhagyatottan álló kistemplom előtti füves dombocskán. Barátnémnak írtam, akihez, a korban talán szokatlannak nem mondható, mélységes lelki kapcsolat fűzött, tudományosabb nevén: plátói szerelem, egy olyan kapcsolat, amelyben egymással megosztottuk még a (freudi értelemben vett) álmainkat is... A levelem megírtam, a borítékot megcímeztem, s az otthonról magammal vitt bélyeggel fölülbélyegezve a kék „kofertá”-t, a Jugoszláv Posta valamelyik, sárga levelesládájába dobván útjára bocsátottam. Ez az út haza vezetett, az otthonomhoz, amely több száz kilométerre volt attól a lankás, horvátországi kisvárostól, ahol, minden berzenkedésem, tiltakozásom és utálatom ellenére bő tíz hónapot el kellett töltenem, pontosabban szólva: ennek a horvátországi kisvárosnak a kaszárnyájától, mivel attól az órától kezdve időm nagy részét abban a monarchia építőmestereit idéző kaszárnyában töltöttem.

Minden nap írtam, és majdnem minden nap kaptam levelet. Azért csak majdnem, mert vasárnaponként nem járt a posta, így a vasárnapi leveleket hétfőn olvashattam el. A normális világgal az egyetlen kapcsolatot a levelek jelentették, amelyek jöttek és mentek. A csúcs, ha jól emlékszem, öt levél volt egy nap. Barátném mellett anyám volt a leghűségesebb társam abban a levél-világban, amely lehetővé tette számomra, hogy túléljem azt az évet – hát, igen, a nők, a drága,

jó nők, az asszonyok... (Ha valaki venné magának a fáradságot és a kapott, valamint az elküldött leveleket összegyűjtve Az ifjú B. J. szerelme és szenvedései címen, a levelek alapján egy jó kis regényt kanyarítania belőlük, azzal nem csak az olvasókat örvendeztetné meg, hanem a pszichoanalitikusoknak is bányatavi mélységű búvárkodásokat biztosíthatna.)

Aztán az évek jöttek és mentek, a levelezést kiszorította a telefon, a kézzel írott leveleket az író-, majd a számítógép. Ezért olvastam a közelmúltban oly nagy örömmel és megdöbbenéssel Benedikty Tamás kézzel írott levelét! Örültem, mert Tamás kézzel írta le-

velét, és megdöbbenett, amit aztán meg is írtam Neki, hogy tudniillik, nem is emlékszem arra, mikor kaptam azelőtt kézzel írott levelet, és még kevésbé emlékszem arra, mikor írtam én kézzel levelet!

*

Az olvasóm: az olvasóm mindenki, aki elolvas engem. Hogy is volt az? – Minden írás olvasással kezdődik. Minden írás jó volna, ha eljutna az olvasóhoz. De hát, tudjuk: az (író)ember az olvasóit nem váltogathatja meg, csak a könyveit.

A Nihil ellenében ténykedők*

Tisztelt Ünnepeltek, kedves Megjelentek!

„(...) még száz év múlva is lesznek emberek – so-
kan lesznek – akik hazájukat szeretik, kik az embe-
riség nagy bajait orvosolni törekszenek —, kik a nép-
erkölcsöt nemesítik —, (...) kik a semmiből teremte-
ni, az embererőt istenerővé emelni igyekeznek: (...)
de ezekkel szemben fog állni az a másik óriás, aki-
nek neve Nihil, a Semmi, aki nem hisz semmit, sem
Istent, se hazát, se nemzetet, ... se államot, se em-
beri törvényt, se családot, se becsületet ...”

Jókai Mór, a nagy magyar író több mint százötven
évvel ezelőtt írta le ezeket a gondolatokat, de még az
ő képzeletvilágát is felülmúlta az a megpróbáltatás,
amit az azóta eltelt idő alatt a magyarságnak a sors
által átélteni rendeltetett. Mert legtöbbször nemcsak az
erkölcsösség és a becstelenség között kellett vá-
lasztania, hanem (kiszolgáltatva a hatalom kénye-ked-
vének) a lét és az erény, a halál és a becsület között.
Nagyon sokan becsületük megőrzéséért a halált vá-
lasztották, a meleg otthon helyett a bujdosást, vagy
a jól fizető állás és rang helyett a börtönt. Abban vi-
szont igaza volt a nagy írónak, hogy száz, sőt száz-
ötven év után is vannak emberek, akik „az emberis-
ség nagy bajait orvosolni törekszenek, ... akik a nép-
erkölcsöt nemesítik, ... és akik a semmiből teremte-
ni, az emberi erőt isteni erővé emelni igyekeznek.” So-
kan vannak, de most csak néhányukat ünnepeljük,
ezért gyűltünk össze. Köszönetet mondani mindazért
a munkáért, amit a délvideki, illetve az egyetemes ma-
gyarság érdekében, a most is ólálkodó Nihil ellené-
ben tettek és tesznek.

Mert a Nihil száz és száz formájában most is je-
len van. A globalizáció, a titoizmus, a kozmopolitizmus
eszmevilága, a fogyasztói életstílus, a pénz és a rang
birtoklása, azt is mondhatni, imádata ma is tömege-
ket kerít a hatalmába, ami mint fában a szú, belülről
roncsolja a magyar társadalmat. Ma még inkább be-
teljesülni látszik Tompa Mihály szomorú megállapítása,
miszerint „testvér testvért, apát fiú elad ...” Így az anya-
országi magyaroknak egy megtévesztett része meg-
tagadta külhoni testvéreit, a délvideki magyarságnak
pedig egy jelentős százaléka „agymosáson” esett át,
a szlávtságot dicsőítő és a nemzetünket becsmérő is-

koláztatása következtében, nem kell hát csodálkoz-
ni, hogy elhatárolódik az egyetemes magyarságtól, és
magát vagy jugoszláviai, illetve ma már csak „vajda-
sági magyarnak” nevezi, vagy egyszerűen szerbiainak,
akinek semmi köze az anyaországi magyarokhoz. A
mai magyar fiatalok többsége nem tudja, mely kö-
zösséghez tartozik, illetve hova kell tartoznia. A
nemzet, az anyanyelv, a haza fogalma és jelentősé-
ge csak mint zavaros érzésvilág él a tudatában, ami-
vel foglalkozni nem is érdemes, még kevésbé taná-
csos.

Sajnos, magyar intézményeink, amelyek biztos út-
mutatást adhatnának fiataljainknak, többnyire hasonló
identitászavarban szenvednek. Képtelenek megsza-
badulni a titoizmus szellemiségétől, ami az egyetemes
magyarságtól való távoltartást és a különutas politi-
kát jelenti. Még elszomorítóbb, hogy némely magyar
párt (érthetetlenül, a hatalom viszont érthetően) épp
ezeket a nem magyar szellemiségű intézményeinket
támogatja. Végső ideje lenne már felmérni, hogy in-
tézményeinknek mennyire magyar a szellemiségük.

Ha ez a magyarságtudat-hasadásos állapot a to-
vábbiakban is rátelepszik a délvideki magyar ifjúság
szemléletére, akkor tíz-húsz év múlva nem lesz
olyan értelmiségünk, amely kijelölhetné e kis magyar
közösségnek a megmaradás útját. Hogy ezt elkerül-
jük, ki kell alakítani egy nemzetstratégiát, és ezt ösz-
szefogással meg is valósítani. Ehhez a közéleti mű-
veltség emelésével és közösségteremtéssel juthatunk
közelebb. A XX. század kommunista eszmeisége
ugyanis épp ezt a közösségi tudatot rombolta szét,
amit csak egy keresztény erkölcsösség révén leszünk
képesek újból felépíteni.

Akiknek ma itt a kitüntetésekkel köszönetet mon-
dunk, mindannyian e feladatok sikeréért munkálkod-
nak. Akik „az emberiség nagy bajait orvosolni törek-
szenek, ... akik a néperkölcst nemesítik, ... és akik
a semmiből teremteni, az emberi erőt isteni erővé
emelni igyekeznek.” Ezért mindannyiunknak köszönetet
mond a jelen, és emlékezetében tartja a jövő.

Végezetül, fogadalmunkhoz híven, emlékezzünk
meg azokról a nemzettársainkról is, akik a múltban
életükkel fizettek magyarságukért és azért, amit mi-
értünk tettek. Korábban már felidéztek a zombori Deák

Leó ügyvéd, a torontálvásárhelyi Gachal János püspök úr, a szabadkai Bogner József újságíró, országgyűlési képviselő, a csúrogi ft. Dupp Bálint plébános és a péterrévei ft. dr. Takács Ferenc plébános emlékét.

Ma Kristály István padéi tanítója és közismert íróra emlékezünk, akinek csak azért kellett meghalnia, mert magyar értelmiségi volt. Szombathelyen született 1890-ben. Az I. világháború után többéves orosz fogságból tért haza az akkor forrongó Magyarországra. De baloldali világnézete miatt ismét emigrálnia kellett, és mint pécsi menekült Jugoszláviában talált menedéket. Többhónapi hányattatás után a csáktornyai tanítóképzős oklevelével Padén kapott tanítói állást, ahol családot alapított. A húszas évek közepétől kapcsolódott be a délvidéki magyar irodalmi életbe. Munkatársa volt az újvidéki Reggeli Újságnak, a szabadkai Naplónak és a Kalangyának. Szoros barátságban élt Sentelekyvel, annak ellenére, hogy voltak köztük némi nézetkülönbségek.

Jobbról az első Kristály István lánya, Klára asszony

Kristály egy levelében Sentelekyt például túlzott kozmopolitizmussal és nemzetárulással vádolta meg. Herceg János szerint azért, mert Kristály „robosztus tehetség, aki rettentő indulatokat hordoz magában —

... minden írásában van valami lázító szándék: olykor szociális, olykor a nemzeti elnyomásból származó keserűség.” És ezért a magyarságáért kellett a két háború közt az egyik legolvasottabb délvidéki magyar írónak meghalnia. 1944 októberében a partizánok elhurcolták, és csak a véres ingét, valamint az otthonról hozott érintetlen ebédjét adták vissza a családjának. Valószínű, hogy a Padé és Szaján közti úton végezték ki. A sírja mind a mai napig ismeretlen. A háború után a nevét is alig volt szabad kiejteni. Bori Imrét is megvádolták, mert a feledés süllyesztőjéből vissza kívánta emelni. A titói sovinszta rendszer magyarságot irtó magatartásának cinizmusát jelképezi ez az eset is, ugyanis a kommunista hatalom egy baloldali világnézetű értelmiségit öletett meg csak azért, mert magyar volt, és magyarságát ki is merte nyilvánítani. Ez is azt bizonyítja, hogy ez a rendszer sokkal inkább volt sovinszta, mint kommunista.

Visszatérve az ünnep témájához, ismételten megköszönöm a díjazottak eddigi tevékenységét, azt kívánva, hogy még nagyon sokáig jó egészségben dolgozzanak a délvidéki magyarság szellemi és anyagi felemelkedésén. Köszönöm, hogy meghallgattak.

Elhangzott Szabadkán, 2008. szeptember 19-én az Aracs Társadalmi Szervezet díjátadó ünnepségén

Véren vett ország – a budapesti Regélők együttes zenés, verses műsort adott elő

Megyeri Pál fotói

Példamutató elszántsággal

Tisztelt ünneplő Közösség! Kedves korábbi és jelenlegi Díjazottak!

Azt szoktuk mondani, hogy múlik az idő, és minden változik. Mi azonban ma este – az elmúlt tíz évhez hasonlóan – a lehetetlennel próbálkozunk: egy röpké órára megállítani az idő múlását így adva teret az ünnep megszentelt pillanatának, amely lehetővé tette számunkra, hogy körünkben üdvözölhessük a magyar szabadság és hazaszeretet lángjának őrzőjét; a józan emberi hang és a lélek megváltó mesterét; az irodalom értő, halálában is élő kutatóját; a házaspárt, férjet és feleséget, akik mint kerekas kút páros vödre, szolgálják párban ezt a közösséget; a zene két kiváló mesterét, akik életük küzdelmeivel minket is a szívós alkotómunka szeretetére nevelnek.

Őket köszöntöm most abból az alkalomból, hogy az Aracs Társadalmi Szervezet Aracs-díjakat odaítélő bizottsága (dr. Benák József egyetemi tanár, Bicskei Zoltán grafikusművész, filmrendező, Csorba Béla költő, néprajzkutató, publicista, dr. Gubás Jenő nyugalmazott főorvos, az Aracs Társadalmi Szervezet elnöke, Hajnal Jenő magiszter, bizottsági elnök és ft. Utasi Jenő plébános) az idén hetedszer kiosztásra kerülő Aracs–Főnix-díjat, amely Kalmár Ferenc szabadkai szobrászművész kisplasztikájából és Gyurkovics Hunor festőművész készítette díszoklevélből áll, **Wittner Mária** 1956-os szabadságharcosnak; a tizenegyedik alkalommal kiosztásra kerülő Aracs-díjat, amely Szervátiusz Tibor kisplasztikájából, Boros György készítette díszoklevélből és pénzjutalomból áll, **Msgr. Fiser János** székelykevei főesperes-plébánosnak és **dr. Vajda Gábor** irodalomtörténésznek; a tizedszer kiosztásra kerülő Aracs-éremet pedig, amely Kutas Ágnes budapesti szobrászművész műve, s amelyet az ugyancsak Boros György által készített díszoklevél és pénzjutalom egészít ki, **dr. Hegedűs Kovács Katalin** ny. egyetemi tanár és **dr. Hegedűs Antal** ny. történész házaspárnak, **Konrád Emma** karnagy-kórusvezetőnek és **Tolnay Ilona** zenetanár-karnagynak és hitoktatónak ítélte oda.

A bizottság véleménye szerint minden kitüntetett a hivatása mellett a délvidéki és az egyetemes magyar közéletnek, a nemzeti művelődésnek és oktatásnak olyan jellegzetes, hatékony személyisége, akit

számon tart a közvélemény, és nem feled majd a jövő sem.

Fáradhatatlan, lobogó szenvedélyű alkotók ők valamennyien, akik által ezúttal hazát szerző szabadságharcainkat; győzelmet ünneplő lelki vívódásainkat; irodalmunk ellenállási fészkeit; a jeltelen múlás futóhomok pusztáinak fohászait; az évszázadok távolából is üzenő, csüggedetlen zenei harmóniát zárhatjuk szívünkbe.

Az első sorban a díjazottak

*

Elsőként a magyar szabadság és hazaszeretet őrzőjét, **Wittner Mária**t köszöntöm nagy szeretettel és tisztelettel. Ismét ősz van, pár nap még, s már küszöbünkön az október. Egy hasonló, levélhullató, mint amilyen akkor, 52 évvel ezelőtt is lehetett, s mégis mennyire más, mondhatnánk, ha nem lenne közöttünk

tünk ennek a világraszóló, csodás októbernek az egyik túlélő emlékezője és emlékeztetője. De velünk van, s ennek szívből örülünk, de egy kicsit úgy is érezzük, mintha szívünkben – Zalán Tibor költő szavaival – „lyukas zászlók égnének”.

„Pergő levelek” és „vérbé pergő ősz” mondatja most velem Tamási Áron egykori, a forradalom leverése utáni fájdalmas összegzését: „itt állunk a számadás és vallomás erkölcsi kényszere alatt”. Ennek a „számadásnak” és „vallomásnak” azóta is élő legendája és példaképe Wittner Mária 1956-os szabadságharcos, aki előtt most fejet hajtva egyúttal kegyelettel adózunk az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc emléke előtt is, hiszen vele együtt azokra is emlékezünk, akik nem éltek túl 1956 késő őszenek és telének, majd következő néhány évének rettenetét.

Hála a Gondviselésnek ő túlélte, itt van közöttünk, mint élő legenda és példa, aki erkölcsi erejénél fogva magyar jelenünkben is úgy képes felmutatni a múltat és a jövőt, hogy az bevilágítsa az előttünk vezető sötét utat is.

A huszonegy éves korában a kommunizmus által halálra ítélt Wittner Mária az első pillanattól kezdve az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc hőslélekű résztvevője. Október 23-án ott van a tüntetésen, a Rádió ostroma során csatlakozik a felkelőkhöz; és másnap már a Corvin közben a sebesültek ellátásában segít. A november 4-ei szovjet invázió során az Üllői úton aknarepeszektől megsebesül. November 9-én megpróbálja elhagyni az országot, de letartóztatják, majd kihallgatása után elengedik; újból disszidál, néhány hetet Ausztriában tölt, végül mégis hazajön. 1957 júliusában őrizetbe veszik, egy évre rá halálra ítélik, majd ítéletét másodfokon 1959 februárjában életfogytig tartó szabadságvesztésre változtatják. 1970. március 25-én szabadul.

„Nem vagyok hős, s nem is akarok a hős szerepében tetszelegni. Azok a hősök, akiknek vére pirosra festette a macskakövet” – nyilatkozta egy alkalommal,

Wittner Mária átveszi az Aracs–Főnix-díjat

és tette, teszi azóta is a dolgát rendületlenül, pózok nélkül, a mélységes és átlényegítő szeretet nevében: úgy emlékezik, hogy maga is élő emlékeztető válik. Isten segítse ebben még nagyon-nagyon sokáig!

*

Köszöntöm a józan emberi hang és a lélek megváltó mesterét, **Msgr. Fiser János** székelykevei főesperes-plébános urat, a szerénység és az alázatosság csodálatos emberi példáját! Ő az, aki úgy tölti be hivatását, hogy közben minden egyes tétével ténylegesen is igyekszik nemzetét szolgálni: engedelmes eszköze a sorsnak és az Istennek. Mélységesen hívó és alázatos, de ezt az alázatosságot össze ne tévesszük a megalázkodással, a szerénységet a szolgálélekkel, a kisebbségi ember megnyilatkozásait a kisebbségűséggel.

Fiser atya vallási és társadalmi tevékenysége elválaszthatatlan egymástól, amikor Kevevárán a hit-tanoktatással párhuzamosan megszervezi az anyanyelvápolást; amikor az éhezőknek és a rászorulóknak a Caritas-segélyeket szervezi; amikor 1991 és 1994 között Fejértelepen, a balkáni háborúk és a homokpuszta kellős közepén új templomot és lelki-gyakorlatos házat épített; amikor 1994-ben összehozza a dél-bánási értelmiségi kerekasztalt, amelynek hála újraéled a Dél-Bánáti Szemle; amikor 1996-ban megszervezi a Dél-Bánáti Karácsonyi Szokások és Betlehemesek Találkozóját, amely azóta a térség egyik legjelentősebb, legtömegesebb rendezvényévé nőtte ki magát; amikor Székelykeven kezdeményezője a székelykapu felállításának; amikor elindítja és szervezi – immár 2000 óta – a Székelykevei Nyári Estek rendezvénysorozatát; amikor ír, tudományos munkával foglalkozik; amikor rádióadásokat szerkeszt; amikor 2003-ban egyik főszervezője a három al-dunai székely település jubileumi ünnepségének; amikor a Bukovinából való áttelepülés 120. évfordulója alkalmából első ízben Magyarországon kívül megszervezi az Országos Bukovinai Székely Találkozót; amikor 1995-ben létrehozza a székelykevei plébánia hagyományörző csoportját; amikor zarándokutakat szervez Versecre, Fejértelepre, Pancsovára, Hertelendyfalvára, Torontálvásárhelyre, így is erősítve a szórványközösségeket; amikor segítője a Háló katolikus szervezet dél-bánási találkozóinak, amelyen tematikus előadást tart, amikor közreműködésével a székelykevei Szent István-templom egyre szebb külsőt ölt magára; amikor a székelykevei tájház létrehozásán fáradozik... De hát minek is sorolni tovább!

Fiser atya minden egyes tétében benne van a legmélyebb tanulság, az, hogy csak a krisztusi alázat és az emberszeretet tehet bennünket magasabbrendű-

vé. Istenes ember, aki a maga megáldottságában is hordja saját és mindnyájunk keresztjét.

Msgr. Fiser János

*

Köszöntöm az irodalom értő, halálában is élő kutatójának gyászoló családját! **Dr. Vajda Gábor** irodalomtörténész sajnos emberi valóságában már nem lehet közöttünk, abban azonban valamennyien egészen bizonyosak vagyunk, hogy nemcsak emlénkben, hanem szellemi létében most is itt van, okos és szigorú tekintetével pedig nagyon is figyel ránk.

Másfél hónappal ezelőtt, otthon, dolgozószobájában, munka közben érte a halál: a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténeti monográfiájának harmadik kötetén dolgozott. Sajnos már csak utólag tudjuk felmérni, mekkora veszteség érte közösségünket távozásával. Mindig magányos farkasként a munka, az alkotás megszállottja volt, ám ezért sosem kapta meg az őt megillető elismerést. Egyebek között ezért is lett idén az Aracs Társadalmi Szervezet egyik kiemelt kitüntetettje; örült a díjnak, amelyet most kellett volna átvennie. Nem lehet már itt, de itt vannak örökségül ránk hagyott könyvei: *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* című, nagy vihart kavarázó irodalomtörténete; a Kázmér Ernőről és az Ács Károlyról szóló kismonográfiák; a Szenteleky Kornélról szóló írások könyve, *A muszáj-Herkules*; a tanulmányait, esszéit, kritikáit és vitacikkeit összegező kötetek (*Források és partok*, *Lefojtottság*, *Visszaidegenedés*, *Próza és idea*).

Vidékünkön korszakalkotó vállalkozása háromkötetesre tervezett eszme- és irodalomtörténeti korrajza, amelyet csonkaságában is – az első két kötet (*Remény a megfélemlítettségben*, *Az autonómia illúziója*) már megjelent, a harmadik, az utolsó pedig most volt készülőben – elsősorban önmagunkért érdemes és kell elolvasni, bár túl nagy örömet nem lelünk majd benne. És ezért nem a szerző hibáztatható, hiszen ő, a kritikus, az irodalomtörténész, a tudós, „mindössze” az állami politika és az emberi cselekvés

mozgatórugóiként felfogott eszmék, elképzelések és gondolatok iránt érdeklődött. Módszere ugyanis lehetővé tette, hogy a vizsgált időszak számára fontos egyéniségeinek az elképzelésével és azok hatásával éppúgy foglalkozzon, mint a kor intellektuális atmoszférájával. Ez utóbbi különösen fontos és elengedhetetlen volt neki, hiszen nemcsak eszme-, hanem irodalomtörténetet is írt. Ezzel magyarázható, hogy az, amit Vajda Gábor estében irodalomtörténetnek monduk, az valójában nem önmagában való, hanem mindig a jelen szemüvegén át, a jelen problémáinak tükrében láttatott múlt. Ez az örökség pedig nem más, mint az általa ránk hagyott intés, hogy a délvidéki magyarságnak kisebbségi léthelyzetében nem pusztán az életre, ill. a túlélésre van szüksége, hanem nemzeti megmaradására is. Ebből következik, hogy nem pusztán az a kérdés, hogy megmaradásunkra milyen lehetőséget látunk, és milyeneket várhatunk a közeljövőben vagy a távoliban, hanem az is, hogy milyen lehetőségek megteremtésére van és lesz szükségünk. Közgondolkodásunkból gyakran kimarad az a szempont, hogy a szükséges lehetőség nemcsak keresendő, hanem meg is teremthető. A vitalitás azonban csupán eszköz lehet ahhoz, hogy anyanyelvi és anyanyelvű kultúránk életképességét létrehozzuk és megtartsuk. Ez teljes összefogásunkkal is hosszan tartó feladat lesz, sőt komoly, sokrétű és állandó segítségre lesz szükségünk. Egyik ilyen támaszunk lehet Vajda Gábor háromkötetes könyve is, amelynek szerzője – halála előtt – abban reménykedett, hogy „[ha] az illetékesek elgondolkodnak az általam készített diagnózisokon, s az én elemzéseimet, javaslataimat is tekintetbe veszik a munkaprogramjuk összeállításakor, akkor talán még nem későn lát napvilágot e könyvem”.

Dr. Vajda Gábor díját fia és leánya vette át

*

Köszöntöm a házaspárt, a feleséget és a férjet, akik mint kerekas kút páros vödre, szolgálják párban kö-

zösségünket! Mindig megható a pillanat, amikor két ember részesül közös díjban, hiszen egyé forrt életük közös sorsot, közös elszántságot példáz. **Dr. Hegedűs Kovácsevics Katalin** ny. egyetemi tanár és **dr. Hegedűs Antal** ny. történész egyéni és közös életük dús ágai egymásba kapaszkodása révén váltak közös tettek nagyszerű embereivé.

Hegedűs Antal már a kommunista diktatúra alatt is tevékenyen részt vett a magyar szellemi élet előmozdításában, majd a múlt század zűrzavaros 90-es éveiben feleségével együtt alapító tagja a történelmi VMDK-nak; kezdeményezői és szervezői a magyar érettségizők első újvidéki báljának; alapítói az Újvidéki Magyar Diáksegélyzőnek, amelynek első elnöke dr. Hegedűs Kovácsevics Katalin. Hegedűs Antal nevéhez köthető a Vajdasági Magyar Cserkészszövetség létrehozása is, ahogyan az a tény is, hogy feleségével együtt kezdeményezték a Pax Romana alapítását. Hegedűs Antal indítványára került felállításra a szabadkai 1944-es ártatlan magyar áldozatok emlékére emelt sebzett turulmadár; ő az, aki elsőként vállalt szerepet a szabadkai önkormányzat által alakított viktimológiai és kegyeleti bizottság munkájában is az áldozatok nevének felkutatása végett. Nagyrészt feleségének is köszönheti Szabadka, hogy számos utcája és tere ismét magyar nevére lehet büszke.

A Hegedűs házaspár tudományos kutatói fáradozása is jelentős: munkáikat Németországban, Ausztriában, Magyarországon, az egykori Jugoszláviában jelentették meg. Dr. Hegedűs Kovácsevics Katalin az Újvidéki Egyetem német tanszékének volt vezetője, több évtizedes oktatói pályáját a Szegedi Tudományegyetemen fejezte be. Az idén nyolcvanasztendős dr. Hegedűs Antal – akinek ezúttal is gratulálunk – előbb egyháztörténetből doktorált a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, ezt követően az Újvidéki Bölcsészkaron történelemből szerzett oklevelet. Mindketten Humboldt-ösztöndíjasként öregsítették a délvidéki magyar tudomány nemzetközi hírnevét. Meggyőződésünk, hogy a mai napig aktív, a magyar

A Hegedűs házaspár

közösségért tevékenyen tevő házaspár gazdag életútja joggal érdemelte ki az Aracs-érmet.

*

Köszöntöm a zenetanárt, a muzsikust, de mindekelőtt a karvezetőt, aki hosszú évtizedek óta elhítteli velünk, hogy az ének a lélek megtartó ereje, aki minden alkalmat megragad azért, hogy amikor felcsendül a dal, tanúsítsa kórusával, hogy az ének azért van, hogy a szív el ne hervadjon. **Konrád Emma** zenetanárnőnek, a nagybecskereki Emmanuel énekkar vezetőjének örvendünk ma mindnyájan, és vele annak, amink általa van: az ének lélegző elevenségének. Az iskolában egy életen át tanította gyermekeinek, az általa vezetett énekkarok tagjainak, a bánsági táj néha önmagába roskadó, hitében megingó magyarjainak, hogy az ének hűség lehet az otthonhoz, hűség múltunkhoz, édesapánkhoz, édesanyánkhoz, történelmünkhöz; hűség az anyanyelvhez, de legfőképp hűség önmagunkhoz. Ezt a fáradozását, továbbadott szakmai tudását és sikerét, önzetlen segíteni akarását szeretnék most megköszönni neki; és a sorsát, mely Nagybecskereknek, a szülőföldnek, sőt a hely szelleménél egy tágasabb térnek is az illetékesévé avatta. Részesüljön továbbra is a munkás békesség kegyelmében.

Konrád Emma

*

Köszöntöm a zene ezermesterét, aki élete küzdelmeivel bennünket is a szívós alkotómunka szeretetére nevel! **Tolnay Ilona**, a királyhalmi általános iskola zenetanára, hitoktató, két énekegyüttes, a Parlándó női és a Vinea Regis gyermekkórus karnagya, a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület elnöke, a Keresztény Értelmiségi Kör koordinátora. Néhány évvel ezelőtt *Daloljunk együtt!* címmel a kodályi zenepedagógiára épülő tankönyvsorozatot és hozzá kézikönyveket írt az általános iskolai zenei nevelés délvidéki építésére. Ő aztán igazán jól tudja, hogy a zene

ősidők óta az ember segítője akkor is, ha vallási szerepe van, de akkor is, ha csupán egy-egy kisebb közösség összetartó ereje. A tanárnő a zene e kettős szerepét sikeresen ötvözi, hiszen énekkarainak magasztos éneke úgy nevel zene- és közösségszeretetre, hogy az egyházi liturgikus eseményeknek minden alkalommal ünnepi jelleget is ad. De naponta megtapasztalja azt is, hogy mennyi odafigyeléssel és szeretetnyújtással jár, hogy az ének egy közösség, egy gyülekezet, az egymás sorsát jól ismerő emberek szíve közepéből fakadjon. Fontos éltető erő a sok gonddal, bajjal küszködő világunkban, jövőért folyó, kemény harcainkban pedig erőt ad. Ezt a közösségének nyújtott esélyt szeretnénk megköszönni neki az Aracs-érem átadásával.

Tolnay Ilona

*

Kedves ünneplő Közönség!

Hét életút, hét páratlanul gazdag és küzdelmes pályá, amelyekből érdemes okulnunk. Gazdag és teremtő életük példájából mi is erőt merítünk, megtanuljuk,

hogy az emberi élet egyetlen igaz értelme a közösség javára, az egyetemes és a délvidéki magyarság érdekében gondolkodni és cselekedni. A ma kitüntetettjei nagy és igaz embersége ugyanis arra is kötelez bennünket, hogy ne a halál, hanem az élet tegyünk közöttünk rendet, hogy részletigazságait illesszük végre közös, gyökérmélyű erőbe, mely értünk száll harcba, hogy a jajból dal, a búból öröm, a vereségből diadal, a vidám családból pedig boldog közösség legyen. Hogy tudjuk már végre, mi a helyes, és mi a hamis. Köszönjük a példát, a tanítást, amelyet múlhatatlan érvénnyel véstek emlékezetünkbe.

Annak, aki már nem lehetett itt, a megnyugvást kívánhatom, és a bizonyosságot üzenhetem neki, hogy életműve – váratlan halála ellenére is – kerek és teljes. A jelenlevőknek pedig tiszta szívemből kívánom, hogy még maradjanak közöttünk nagyon sokáig, hogy alkossanak, tervezzenek, hogy szépítsék, gazdagítsák velünk együtt boldogulásra és boldogságra áhítózó világunkat.

Szabadka, 2008. szeptember 19.

A díjátadáson a cserkészek dízsorfala

Megyeri Pál fotói

„Abból éltél, mit elérhettél”

Főhajtás Vajda Gábor emléke előtt

A tragikus hirtelenséggel elhunyt irodalomtörténész, Vajda Gábor hagyatékából készült válogatással búcsúzik az *Aracs* című folyóirat egykori felelős szerkesztőjétől, s búcsúzom én is, aki szorongva állok a helyébe a küldetéses lap élén. Eddigi pályám során a legszebb kihívásokat jelentette számomra az elődeink megalkotott életművében és az idő kegyelméből megmaradt hagyatékában történő búvárkodás. A történeti kurkászásnak igazi tragikumát azonban – annak teljes mélységével és a felelősségből eredő súlyával együtt – ezekben a napokban élem át, amikor Vajda Gábor váratlanul megtört életműve fölé hajlok. A keserűség és a nyomában támadt megbántottság e hatalmas töredék láttán elszorítja a szívemet; keserűséget érzek a tervezett mű töredékeinek láttán, és mélységes-mély megbántottságot, mert megint a félbemaradt élet romjai felett tántorgok, megint befejezetlen cikkek, tanulmányok és megálmodott kötetek cserepeivel bibelődök. Mert érdes cserepek sértik az ujjaimat és a tenyeremet, akárhová nyúlok a közel két évszázadnyi idő során felhalmozott kincseink között – Bárány Ágoston, első történetírónk régen feledésbe merült, máig igazán számba nem vett, ezért örökké befejezetlen életművének kallódó értékeitől haladva, íme, immár a tegnapi félbemaradottságunk felé. Visszatekintve délvidékiségünkre, töredezett múltismeretünk kimagasló teljesítményeit akár nevekhez is köthetném, de félek, ez a számvetés sem lenne teljes, mert mit ér a név, ha „az idők irigysége elfödi arcukat” a kíváncsi tekintetek elől. Úgy tűnik, mi délvidékiek csak töredékekben mérhetjük szellemi értékeink nagyságát, talán ezért van az, hogy a gondolati tartalmakkal együtt a mögöttük feszülő heroizmust is méltányolnunk kell.

Vajda Gábor pályája összefoglaló nagy művének, a délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténetét feldolgozó monográfiája harmadik, befejező kötetén dolgozott, amikor váratlanul meghalt. Még tanúja lehetett a nagy felzúdulásnak, melyet a *Remény a megfélemlítettségben* (2006), és az *Autonómia illúziója* (2007) című könyveivel előidéztet, hiszen munkájával szinte kivétel nélkül mindenkit számvetésre és lelkiismeret-vizsgálatra kényszerített, aki részese, alakítója vagy csak elszenvedője, csendes szemlélője volt

az egykori Jugoszlávia 1945 utáni eseményeinek. Közéletünk egykori és mai szereplői ugyanis még nincsenek birtokában ama bölcs higgadságnak, mely azt súgja: nem a tükör a hibás, ha arcunkon szaporodnak a sötét redők, és a tiszta látásunkat homályba borító gyűrődések. Hivatalnoki göggel belevághatjuk öklünket a reánk visszanéző arcba, de kinek lesz ez jó, önhitt dacolásainkkal kinek teszünk szívességet? Hiszen a számvetés kényszere ettől még feloldhatatlan kihívás marad mindannyiunk számára.

Az eszme- és irodalomtörténeti mű harmadik kötetéből – melynek egyik elkészült fejezete után *A képmutatás kultúrája* címet adtam – csak *A VMDK erőterében, a Szólamok és akarások, A jelen mérlege*, és az *Iskolaügy* fejezetek készültek el, a *Végkifejlet* azonban már csak tervezett fejezetcímeként szerepel a kéziratban. Ez utóbbi már a történetírói összegzés szándékát sejteti, miközben igazi témájához, szándéka valódi lényegéhez el sem jutottunk, hiszen az 1990–2005 közötti évek irodalmi teljesítménye még nem is került szóba. A végeláthatatlan jegyzeteinek, vázlatainak, csak magát, a történetírót emlékeztető feljegyzéseknek, tömör összefoglalóknak (szívesen mondanám: céduláknak) fésületlen sora nyújt betekintést a kozmosznak abba a szegletébe, amelynek értelmezésére az irodalomtörténész vállalkozott – s amellyel most már mindörökké adósunk maradt.

Néhány, a tenyerét égető témát azonban sorra vett, mondanám: előre kidolgozott, kiemelve azt a történeti témája kínálta kronologikus rendből. Ilyen az *Aracsban* most közölt *Formális változások az irodalomban* című tanulmánya, melynek szinte a helyét is látni vélem a kötet elképzelt rendjében. *A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása* című tanulmányával együtt beleillett ez a szerző szellemi-lelki hevülésének abba az áramába, amely öt sok évtizede a közéleti véleményalkotás irányába terelte. A néhai jugoszláviai, majd szerbiai magyarság közösségi életének, politikumának folytonos értékelése – bírálata, ritkábban elismerő nyugtázása – Vajda Gábor írói-gondolkodói magatartásának szerves részét jelentette. Mindent mérlegelt és mindenről volt véleménye, amit az oktatás, a művelődés, a tájékoztatás, az intézmények működése, az irodalom és a művészetek terén ta-

pasztalt, minden jelenséget rendszerbe foglalt, ami a délvidéki magyar ember életének kiteljesedési folyamatát alakította; akkor is, ha segítette, akkor is ha gátolta azt. Talán sikerült ezt némiképpen érzékeltetni a *Szenvedéstöbblet* című közéleti jegyzeteinek válogatásával is.

Beleolvasva az irodalomtörténész hagyatékának töredékeibe, egy valami azonnal szembeüt: minden fragmentum, minden félbemaradt bekezdése, jegyzeteinek látszólagos szertelensége is arról tanúskodik, Vajda Gábor tudatosan haladt a maga elé kitűzött cél irányába, mindent – minden leírt mondatot, minden közéleti kijelentést és minden politikai határozatot – mérlegre tett, s annak értékét abban határozta meg, miként szolgálta az magyarságunk szellemi gyarapodását, boldogulását, és jövőképe teljességének kialakítását. Hogy ennek fényében ő mit

látott a közeli és a távoli horizontokon, már nem mondhatta el, belehalt, mielőtt mondatokba önthette volna...

Vajda Gábor szellemi nagysága abban rejlik, hogy neki volt bátorsága a maga koráról és kortársairól véleményt – mi több: ítéletet – mondani, volt bátorsága néven nevezni a tengernyi hazugságot, hamisságot, csalárdságot, önhittséget, méltánytalanságot és megfélemlítést, mely hosszú évtizedek során egy egész nemzeti közösséget, a délvidéki magyarságot vezetett tévútra, önpusztító, zsákutcás tévelygésbe, sodorta a történelem beomló partjai alá. S most, halála után, bárki szólna is helyette, megszólalása már nem lesz ugyanaz. Vajda Gábor ugyanis tanú volt, minden tanúnk között az egyik legbátrabb, a vitam et sanguinem rendjéből való szándékának megismételhetetlen elszántja. Követni ugyan lehet őt, helyette szólni azonban már nem.

2008. szeptember végén

Vajda Gábor versei

Hangok, szemek...

Valinak, rajongva

Hangjainkban összpontosultunk.
A hangom voltam, s Te a hangod,
s már láttalak, már ismertelek...
Hogy vártam azt a pillanatot,

hogy kellemes légysággá bomlik
az a súly: láthatatlan lényeg,
mely kéjesen dobolt fülemben,
s egyszer csak kinyúlhatok érted!

Jössz láng-pirosan, meleg-barnán.
Én meg mintha önmagam látnám:
csak sokkal szebben-finomabban.

Mi reményként szemedben ragyog,
lehetnék az: éltető valód.
Legyen igaz, mi vágyunkban van!

A cseléd úrnőhöz

Bizony cseléd voltál és úrnő.
Szolgáltál s fölemelted magad.
Mocskoljanak, ahogy akarnak,
és a homlokod hadd üsse kő.

Hitted: holnap éred el, mi több.
Abból éltél, mit elérhettél.
Gyöngeséged lett vón' ellenfél,
Ha nem tudod: van, ami örök.

Mert hisz örök a jó akarat.
Bányásztad mi beléd rejtetett,
s egyre lámpását szorongattad

a tudásodnak. Te eretnek!
Fényezve a tied arcát,
tudva: szellem az igaz nagyság.

Szellemből lélek?

Hányszor!? Mennyire!? Aztán csalódva,
újrakezdve keményen-finoman...
Miben voltam rossz? Bár kitudódna...
Hogy átváltoznék gyorsan-titokban!

Óh, bár csak megtalálnám a kulcsát:
hogy lakozhatnék mindig tebenned!
Nekem adná hatalmát a jószág,
dobbanását őrizni szívednek.

Csak Te... És így én is teljesednék.
Szétszóratás – és vissza naponta,
hisz mozgatna mágnes-igazlét:
egymásban ismernénk önmagunkra.

Egyszer, végre, végleg-utoljára:
benned élhetném meg önmagamat.
Ez lehetne végső bizonyosága,
hogy nem voltam csupán szellemalak.

A képmutatás kultúrája

A délvidéki magyarság eszme- és irodalomtörténete 1990–2005

A VMDK erőterében

Az előkészületek

A szűkebb szerbiai indíttatású (1988 őszén Újvidéken majd a Vajdaság egész területén is diadalmaskodó) „antibürokratikus forradalom” az addig visszaszorított népi és liberális szemléletű fiatalabb magyar értelmiséget is szóhoz juttatta. Az Új Symposium folyóirat az 1989. 3–4. számában leközelíti az 1983-ban betiltásra okot adó szövegeket. Margusics Károly fiatal politikus viszont – mintegy közvetett válaszként Csorba Bélának még az előző év októberében a Vajdasági Íróegyesület Elnökségének írt levelére (amelyet ugyanebben a számban közölnek) – azt indítványozza, hogy „az ifjúsági szervezet keretén belüli közvita során hozzanak ítéletet az Új Symposium folyóirat 1983. évi szerkesztőségének elkötelezettségéről.” Ismét a jugoszláv beállítottságú politikusok egy csoportjának „ítélete” várható tehát. Akkor is, ha ez – az időszerű jugoszláviai politikai eseményekkel összefüggésben – inkább fölmentőnek, mint elmarasztalónak ígérkezik. Önmagában is sokat mond, hogy a következő számban a nyolcvanas évek első felében menesztett symposionisták közül ketten – Balázs Attila és Csorba Béla – már jelen vannak a szerkesztőségben. Mi több, a politikától többnyire ódzkodó, ugyancsak a megbélyegzettekhez tartozó Fenyvesi Ottó Jugoszlávia demokratikus megújulásáról címen nyílt levelet intéz a Vajdasági Íróegyesület Elnökségének. Ebben a többi között ezt írja: „...ajánlom, hogy a Vajdasági Íróegyesület Elnöksége támogassa mindazon belgrádi, zágrábi, ljubljanai törekvéseket, amelyek egy átfogó társadalmi demokratizálódás irányába mutatnak, itt elsősorban a többpártrendszer bevezetésére gondolok.” Csorba Béla viszont arra vetemedik, hogy hírt ad róla: a Magyar Hírlap beszámolója szerint kik voltak az 1956-os magyar forradalom leverését követő megtorlások jugoszláviai származású áldozatai. Sőt a kárpátaljai magyarság ellen elkövetett sztálini genocídium problémájába is belekotnyeleskedik. És arról is beszámol, miszerint 1989. II. 26-án Ungváron megalakult – így nagy betűkkel – a „KÁRPÁTALJAI MAGYAR KULTURÁLIS

SZÖVETSÉG”, mely kinyilvánítja, hogy a területén „élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része, ebből kiindulva törekszik a kölcsönös kulturális kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére a magyarság többi részével.”

A délvidéki magyar szellemi életben erjesztő hatásúnak bizonyul a Beszédes István irányításával működő szerkesztőségnek az elhatározása, hogy a Merre tovább? kérdését szegezi szembe az ismeretebb értelmiségiek, közírók mellé (1989. 9. sz.). A válaszokban az alkotók egyéni és közösségi, szakmai és nemzeti vonatkozású problémafölvetéseit, kiútjavaslatait várja. Kérdésfölvetése és a válaszigénye etnikai megalapozottságú, a reformok és a demokratizálódás szükségességét sugalló. Önmagában az is sokat mond a kezdeményezés lényegéről, hogy bevezetésként Hódi Sándornak a Táj és lélek című „számvetését” közli. Hogy az Új Symposium a nyitás és az újítás stádiumában van, az Hász-Fehér Katalinnak a „Szabad-rúgás (Ló-lábjegyzetek)” című rovatban közölt cikke is bizonyosság. Ebben ui. a Symposium-hagyományhoz viszonyítva is eretnek gondolatok fogalmazódnak meg. A szerző szerint a folyóirat elitista hagyománya elöregedett a mélyebb népi és nemzeti önmegismerés, valamint a közösség- és a közönségteremtés igényéhez viszonyítva.

Ehhez képest a gyökereiben ragadja meg a délvidéki magyarság létkérdéseit Kabók István, a néhány évvel korábban a horgosi „orgonaügyben” meghurcolt történelemtanár, aki dokumentumként teszi közzé a Dolgozó Nép Szocialista Szövetsége Zombori Választmányának már eljuttatott folyamodványát. Ebben a Vajdaság területén élő nemzeti kisebbségek művelődési autonómiájának megteremtését javasolja. Azt a szellemi erjedést indítva el ezáltal, amely a szóban forgó év végén a VMDK megalapításának koncepciójába torkollik.

Hornyik Miklós az Alkotók Gyűlésén (szintén a nyolcvanas évek végén) a fejére olvassa a Forum Könyvkiadónak a politikai okokból már évek óta kiadásra váró kéziratokat. Varga Zoltán megrója Deák Ferenc írot, vezető tartományi politikust, hogy a tévében kijelentette: nem szereti az anyaország szót,

sőt annak paternalizmusát sem. (Vö. ÚS, 1990. 1–2. sz.).

Csorba Bélának, a megújulási törekvések egyik fő hangadójának (aki Ágoston Andrással és másokkal együtt kezdetben bizalommal tekint a szerbiai változásokra), rá kell jönnie, miszerint „a javasolt köztársasági oktatási törvénytervezet még kilátástalanabb és reménytelenebb állapotba taszítja a nemzetiségi oktatást széles e tartományban, mint amilyenbe a korábbi tartományi oktatási politika a legbürokratikusabb időszakában taszította.” (ÚS, 1989. 10. sz.) Vagyis az „antibürokratikus” szerbek a magyarok által kikapargatott gesztenyével is a saját, sokkal nagyobb adagjukat szaporították. Ennek Csorba Béla szerint az a bizonyosága, hogy az előző évben a Vajdasági Íróegyesület Elnöksége semmit sem tett az általa fölvezetett nemzetiségi oktatás gondjainak enyhítése érdekében. Nem állta meg a helyét a szellemi strázsán, szabad kezet adott a bűnöző politikusoknak.

1989. december 7-én Csorba megbeszélést szervez a készülő oktatási törvény kapcsán a Magyar Tanszék javaslatairól az Újvidéki Egyetem Bölcsészeti Karán. Ekkor veti föl Vékás János, az Újvidéki Rádió publicistája egy kisebbségi érdekszervezet megalapításának szükségességét, magyar kutatóintézet és dokumentációs központ létrehozását is javasolva. Néhány nappal később az Ifjúsági Tribünön a jelenlevők elfogadják Ágoston András indítványát, hogy intézzenek petíciót a Szerb Képviselőház küldötteihez a magyarok oktatási jogainak megvédése érdekében. A kérelem a magyar tagozatok nyitására, a magyar tannyelvű gimnáziumi és szakiskolai tagozatok előre történő meghatározására, s az anyanyelvű fölvételi vizsga biztosítására vonatkozik.

Még ugyanebben az évben megkezdődnek a magyar politikai érdekszervezet megalapításának munkálatai. Az alapcél: az európai szellemű önvédelem, különös tekintettel a bukott pártállam politikájának következményeire: a nagymértékű asszimilációra (csak 1961 és 1981 között mintegy 60000 fővel csökkent a magyarok száma) s azokra a jogokra, amelyeket a törvényváltoztatás mint elvi lehetőséget is eltörölni igyekezett. AVMDK nem pártként, hanem érdekszervezetként kíván működni. A szerb sajtó viszont – jó ösztönnel – már a kezdet kezdetén új párt megalakulását szimatolja a magyarok érdekszervezetében. Már ekkor elhangzik a kifogás a szocialisták részéről, miszerint a nemzeti érdekekre való korlátozódás és a demokrácia összeférhetetlen. Ágoston András, Vékás János, Dudás Károly, Hódi Sándor és a többiek viszont szárnyakat kapnak Domokos Géza hírére: megalakult az RMDSZ. Az alakuló VMDK aktivistái annak kapcsán is aláírásokat gyűjtenek: vajon kik támogatják a kezdeményező bi-

zottság programját. Lelkesedésükre vall, hogy a költségeiket legfeljebb adományokból és tagsági díjakból fedezhetik. S hatalmi funkciókra sincs kilátás. Ekkor még szó sem lehet a parlamentbe való bejutásról.

A 7 Nap még 1990 januárjában leközi a VMDK programcéljait, hiszen ekkor már ezer tagjuk van. E föllángolás eredménye és szítója az újvidéki, szabadkai és más helységek művelődési intézményeiben szervezett eszmecsere a demokratizálódás lehetőségeiről, a rosszul működő intézmények átalakításáról és a pluralizmusról. A magyar és nem magyar média megszólaltatja a mozgalom hangadóit.

A VMDK megalakulása

A VMDK alakuló közgyűlésére 1990. március 31-én a nyugat-bácskai Doroszlón, Herceg János lakhelyén került sor. Azóta sem tette szavá senki azt a tényt, mely szerint a délvidéki magyar kultúra doyenje inkább csak közhelyeket tudott mondani a hozzá buzdításért, pártfogásért elzarándokoló értelmiségi csoportnak. (Vö. Magyarok Jugoszláviában '90. 84. p.) Az együttélés és a testvériség elve ti. a magyarok részéről már megvalósult, tehát fölösleges a célként való hangsúlyozása. A VMDK-nak „a magyar nyelv, a kultúra ápolásán túl” magasabb rendű a célja, amit Herceg nem tudott vagy nem akart tudomásul venni.

A VMDK megválasztott elnöke, Ágoston András, levélben fordul a Magyar Tanszék vezetőjéhez, Gerold Lászlóhoz, hogy „fogalmazzon meg egy olyan szöveget, amelyet szórólapon eljuttatnának minden magyar ajkú szülőnek, s amely röviden, érthetően felsorolná azokat a tudományos érveket, amelyek amellett szólnak, hogy a magyar nemzeti kisebbség tagjai anyanyelvükön fejezzék be legalább az általános és középiskolát” (MSZ, 1990. IV. 20.). Gerold már az előző hónapokban, a tribünviták résztvevőjeként és cikkek formájában hangsúlyozta: csak törvényhozással lehetne megnyugtató módon szabályozni mindazt, ami egyelőre vagy csupán ígéret, vagy pedig többféleképpen értelmezhető. A községekre ui. aligha bízható a magyar tagozatok megnyitásának kérdése. Az a feltevés viszont már egyértelműen másodrangú állampolgárrá degradálja a kisebbségi szülőt, amely szerint az iskolaév kezdetén nyilatkoznia kell: vajon anyanyelvű tagozatra akarja-e íratni a gyermekét. A magyarok oktatása nyílt kérdéseinek a Magyar Szó – elsősorban Kabók Erika tollából – is kellő nyomatékot ad.

A VMDK megalakulása a meglévő érdekellentétek dacára is egységes állásfoglalás kialakítására ösztönzi a Magyar Tanszékét. Ez érthető, hiszen elsősorban a saját érdekeit védheti. A magyar tagozatok gyors fogyása, a magyar lektorátusok mellőzése a magyar

nyelv és irodalom oktatásának jelentőségét is csökkenti, sőt a megszűnését is magában rejt. A Magyar Tanszék az ezzel kapcsolatos állásfoglalását a köztársasági oktatási törvényekhez fűzött kommentárként juttatja el a belgrádi minisztériumba.

A magyar nyelvű oktatás ügyében megfogalmazott kérelem a VMDK által is eljut a szerb politikusokhoz, miután 17000 magyar látta el kézjeggyével a petíciót. Ebben követelik, hogy a Szerb Szocialista Köztársaság Alkotmánybírósága vizsgálja fölül azt a rendelkezését, amely kiegyenlíti a teljes anyanyelvű oktatást a kétnyelvű oktatással.

A belgrádi hatalom semmibe vette a beadványt. A VMDK aktivistái azonban továbbra is teszik a dolgukat. Járják a falvakat a szülőknek a gyermekeik magyar tagozatra íratására való rábeszélése érdekében, s a magyar gimnáziumok visszaállítása mellett is állást foglalnak. Emellett a helyi szervezeteinek megalakításán dolgoznak. Nem utolsósorban az emberi jogokat, a kisebbségek Európa által kínált önmegvalósítási lehetőségeit kell tudatosítaniuk az emberekben.

E tekintetben Hódi Sándor alelnök (aki időközben a Közép-európai Népcsoportok Fórumának az elnöke lett) tehet sokat. Ő már a kezdetektől azon a véleményen van, hogy a magyarságnak minél több képviselőt kell bejuttatnia a belgrádi parlamentbe. A többi között azokról az autonómiaformákról is előadást tart, amelyet a finnek biztosítottak az országukban élő elenyésző számú hajdani elnyomóik, a svédek számára. Minthogy a hetvenes évek végétől Hódi Sándornak számos könyve jelent meg Újvidéken, kezdetben a tartományi központban élő vezető értelmiséggel való szót értés reménye hatja át. Úgyhogy a Petőfi Sándor Művelődési Egyesületben tartott alakuló gyűlésen gyanútlanul az értelmiség szerepéről tart előadást. Ott azonban a humánértelmiség nagy többségének távollétében az iparosok, a műszaki értelmiségiek és a munkások hallgatták meg az előadót és vállalták a betagosodást.

Hódit ez nem zavarja, mert a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság alakuló ülésén javaslatot tesz, hogy az új egyesület „mindenkori elnöke, illetve alelnöke a szerepkörénél fogva legyen teljes jogú tagja a VMDK Tartományi Tanácsának. Ennek ülésein képviselje a JMMT érdekeit, s így járuljon hozzá az itt élő magyarság egészének sorsát érintő akcióprogramok kidolgozásához és a döntéshozatal további demokratizálásához.” (MSZ, 1990. VII. 14.) Mellesleg Hódi már korábban kijelentette: „Nem szükséges, s nem is volna célszerű az újonnan létrejövő ágazati érdekképviseleti szervek, intézetek és a VMDK között szoros függőségi viszonyt létre hozni.” (MSZ, 1990. V. 5.) Mégis: Hódi javaslatát utóbb a VMDK egyedu-

ralmi törekvésének gesztusaként értékelték, holott, miként az idézetekből is kiderül, azzal ellentétes célról, a művelődésre vonatkozó döntések konszenzussal való meghozataláról van szó. A VMDK eszméi és szervezatként való megalakulása kezdetben a délvidéki magyar értelmiség szellemi-erkölcsi vérátömlesztését ígéri.

Az intézmények módosuló feladatköre

A délvidéki magyarság kulturális, önvédelmi újjászületése a kilencvenes évek elején oly módon ígérkezik, hogy egyes, már addig létezett intézmények kisebbségi vonatkozású programmal egészítik ki addigi tevékenységüket. Jellemző, hogy a magyarság érdekképviseleti szerve megszületésének hónapjaiban Bosnyák István a Forum Könyvkiadó addigi, főleg kirakatszerépű szerve, az Alkotók Gyűlésének megreformálására, átminősítésére tesz javaslatot. Az újjászületés – Jugoszláviai Magyar Írástudók Fórumaként – névváltoztatást is jelentene, ami a szóban forgó szervnek önálló szervezetté fejlődésére utal. Annál is inkább, mert ez a tömörülés az egész országban magyar nyelven folyó, humántudománnyal s ennek megfelelően a kultúra egészével kapcsolatos tevékenységet koordinálna. Erre a szerepre azért is szükség lenne, mert a Forum Könyvkiadó e szervet területi elosztású fiókszervezetek alkotnák. E koncepció a titói Jugoszlávia politikai örökségének jegyében működne. Az indítvány ui. a jugoszláviai magyar írók, publicisták, tudósok, kritikusok, társadalomkutatók mellett „a magyar–délsláv irodalmi, nyelvi, művelődési, etnográfiai és egyéb komparatistikák magyar és nem magyar anyanyelvű művelőit” foglalja magában. (Önmagunk nyomában. A JMMT évkönyve 1990–1993. 15. p.) Az óvatosság abban tetőzik, hogy a Forum nem akar kultúrszövetségi csúciszerv lenni, tehát nem vállalja a vertikalizmus megismétlődhető vádjának kockázatát.

Ugyanakkor az új intézmény célja: az írástudók nagyobb szerep- és felelősségvállalása „különös tekintettel a Jugoszláviában élő magyar nemzetiség fizikai és szellemi megmaradására”. Azonban „nem árt... unos-untalan el- és elismételni a köztudomású régi történelmi leckét: a kisebbségnek a többségi (»saját« vagy »idegen«) reakcióval szövetkezni mindenkor és mindenütt... halálos veszélyt jelent” – nyilatkozta Bosnyák a Magyar Szónak (1990. IV. 21.). Kijelentésében a kommunista szóhasználat szerint »reakcióról« beszél (amely az ő fölfogásában nemcsak a nacionalizmusnak, hanem a nemzetközpontúságnak az elutasítását is jelenti), s emiatt a tevékenységkorlátozás kimondatlan megindokolásaként a belenevelt félelmet is továbbadja. S ez az írástudók fe-

lelősségének jelszavára vonatkozóan – nem pusztán az alakuló új intézmény tevékenységét illetően – azt jelenti, hogy a délvidéki magyarság szavainak és tetteinek kötelezően határt szab a többségi (ill. a saját) nacionalizmus miatti aggály. Alig néhány hónap kell csak az ötlet beéréséhez, és június végén önálló értelmiségi társulásként megalakul a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság.

Eközben a Létünk című folyóirat pótolni igyekszik valamit abból, amit az előző évtizedekben elmulasztott, vagyis végre valóban a »létünk« alapkérdéseivel foglalkozhat. Demográfiai pályamunkákra ír ki pályázatot, amire három jelentős tanulmány születik. Ez különösen Mirnics Károly A szórványmagyarságtól a szigetmagyarságig című első díjas munkájának statisztikája addig lappangó demográfiai adatokból állt össze. A belőle levont következtetés értelmében a délvidéki magyarság mind nagyobb mértékben a beolvadás, a teljes megsemmisülés felé halad. A szerző nem ellenzője a vegyes házasságnak, pusztán az e mögött álló manipuláló tényezőket kifogásolja. Szerinte a világháború utáni első nagy demográfiai erózióra 1961-től, vagyis a külföldi munkavállalások kezdetétől kerül sor. S a magyaroknak – miként valószínűleg a többi kisebbségnek – nincs demográfiai utánpótlása.

A pályázat második díjat nyert műve, Bálint Sándor Gyerek híján nincs iskola... című tanulmánya áttekinti: miként és miért került sor az anyanyelvű oktatás háttérbe szorulására, az általános és középiskolások magyar nyelven való tanulásának összezugsorodására. Főleg arra a tapasztalatra támaszkodik ez a munka, amelyet a Magyar Szó vidéket járó riporterei halmoztak föl. Az eleven életből származó anyag aztán a felsorolt szakmunkák és kimutatások által is támogatást nyerhetett. Mindebből azt szűri ki Bálint, hogy aki élete első éveiben még valahogy megmaradhatott magyarnak, annak az iskoláztatás során is eltökélten és szerencsésen meg kell védeni a nemzeti integritását ahhoz, hogy legalább részben szerkesztő tagja maradhasson eredeti kulturális közösségének.

Tóth Lajos áttekintése az előbbinél szélesebb körű munka, jóllehet ebben is a nemzetiségi oktatás áll a középpontban. Tóth tanár úr már a munka címében vall a céljáról: Az anyanyelvű oktatás a nemzeti kisebbségek fennmaradásának és fejlődésének alap pillére. Viszonylag nagy anyagból levont végkövetkeztetéseivel azonban aligha érthetünk egyet. Aligha helytálló ui. az a tézis, mely szerint a nemzetiségek nyelvén folyó oktatás az előző négy és fél évtized alatt »jelentős fejlődésen ment keresztül«. Ti. elsősorban általuk emelkedett az ötvenötösről a Vajdaságban harminc év alatt a jugoszláv, szerbhorvát nyelvű,

kitalált nemzet tagjainak száma. Azoké, akik a napi politikát és az ezzel összefüggő állampolgárságot összetévesztették a tartós értékű hagyományokkal és a nevelésnek köszönhető identitástudattal.

Ekkor még inkább csak a tünetek leírásánál tartanak a tudósok. A mélyebb összefüggések vizsgálatához még több adat és nagyobb időtáv szükséges. Biacsi Antal is megállapítja pl. A Kis délvidéki demográfia című könyvében (1994), miszerint a délvidéki magyarok beolvadási mutatója jóval rosszabb a náluk csekélyebb lélekszámú szlovákokénál, s főleg a románokénál, az okok boncolásával azonban adós marad. S arra az általa fölített kérdésre sem próbál válaszolni: vajon mivel lettünk az elmúlt évtizedek során gazdagabbak, ill. szegényebbek.

A Magyar Szó kezdeti nyitottsága

Ez alatt az idő alatt a Magyar Szó olyan feladatot végzett el, amelyet normális körülmények között a folyóiratok szokatlanul vállaltak. A tematikus (1990. márciusi) különszámában 20 oldalon a délvidéki magyarság múltját és jelenét vizsgáló tanulmányokat jelent meg Burány Nándor, Ágoston András, Ágoston Mihály, Bori Imre, Herceg János, Hódi Sándor, Mirnics Károly és Tomán László tollából. A háborúvégi genocidiumtól a mesterségesen gerjesztett asszimilációig, az anyanyelv elkorcsosodásától a szerbesedő magyar oktatásig, a megvalósult eredményektől a mögöttük rejlő identitászavarig: sok addig tiltott megállapítás fogalmazódik meg a szóban forgó cikkekben. Érthetően fogadta egyfelől nagy lelkesedés, másfelől dühödő támadás a Magyar Szó különszámát. Annál is inkább, mert a napilap nem zárkózott el a VMDK dokumentumainak közzétételétől. Sőt egyben-másban a magyarság érdekvédelmi szervezetének szellemében működött. Ezért a kisebbségi önismeret tekintetében korszakhatárt jelenthetett az a néhány hónap (1990 októberétől 1991 február végéig), amikor folytatásokban leköszölte Matuska Márton Negyvenöt nap 44-ben című tárcáját, amely (elsősorban a túlélők megszólaltatásával) a magyarság elleni, a hatóság által évtizedeken át elhallgatott, tagadott, háborúvégi genocidium eseményeit taglalja.

Részben Gorbacsov peresztrojájának következményeként az egész Kelet-Európa átalakulóban van. Ami korábban elérhetetlen távolságra volt, most példamutató. Bálint Sándor a Magyar Szóban észlelt tudós kétnyelvűségről írt tanulmányát ismerteti (1990. V. 6.). Eszerint egy-két évnyi pszicholingvisztikai lemaradás is megfigyelhető a nem anyanyelvű óvoda végzőseinél. A nem anyanyelvűn tanuló iskolásoknál pedig a 12 éves tanuló alig üti meg a 8–9 éves gyermek szintjét. A kötelező kétnyelvűség a

stressz hatására a dadogók számát is növeli, az elvont gondolkodást akadályozza. És a svéd valamint a kanadai kutatók szerint is csak a második és harmadik osztálytól kell a kisiskolásnak idegen nyelvet tanulnia.

Az anyanyelv helyzetéről is végre föl lehet táni az igazságot. Ágoston Mihály az európai normák nevében az anyanyelvhasználatot korlátozó törvény ellen tiltakozik (1990. V. 12., 19., 26.), különös tekintettel a szerb politikai érdekek egyik hangadójának véleményére, mely szerint ellenőrizni kellene, mit tanuljanak a kisebbségek anyanyelvükön, és mit szerbül. Ágoston annál inkább jogosnak tartja az állásfoglalását, mert „...eredménytelen és meddő volt a VMNYE sokéves létezése... katasztrofális állapotokkal kell szembenéznünk a nyelvhasználat terén...” (1990. XII. 13.). A mozgalmiságban, szervezett anyanyelv-védelemben lát kiutat. Ennek feltételét a félelemtől való megszabadulásban, az érdekszervezetbe vetett bizalomban, a magyarul való gondolkodásban látja.

Ebben az időben még leközölheti a Magyar Szó Vajda Gábornak az 1991-ben a JMMT keretében megalakult szabadkai Szabad Líceum vitatibünjén bevezetőként elhangzott, irodalmi tankönyvekről szóló elmarasztaló értékelését is.

Az addigi, kötelezően dicsérendő tekintélyek egyoldalú elmarasztalásban is részesülhetnek. A lényegében ártatlanul börtönviselt, írósága kialakításában akadályozott B. Foky István magyarázata (1990. VII. 1.) értelmében Bori Imrét az Illyés-nyalázó cikének eredményeként választották meg a vajdasági akadémia levelező tagjává.

Emellett pl. a következő, „értelmiségi barát”-hoz szóló sorok olvashatók a Magyar Szóban – „Beszéd Valéria, egy bűnös etnográfus” tollából: „a vajdasági magyar értelmiségi bűnös, megbocsáthatatlan bűnököt követett el az elmúlt két-három évtizedben. Nem törődött a népével, elefántcsonttoronyba zárkózott. Jókat vitatkozott egymással periférikus dolgokról. Olyan irodalmi alkotásokat adott ki, amelyeket íróik egymásnak írtak...” (1990. IX. 24.).

Ekkor még nyitott, viszonylag szabad a sajtó helyzete. Olyannyira, hogy 1990 áprilisában Napló címen liberális szellemű, a szerbiai körülményeken föl szabadultan gúnyolódó, nem ritkán nyomatékosan (modorosan) komolytalan hetilap indulhat. Ebben a kilencvenes évek derekáig (a későbbi főszerkesztő haláláig) a délvidéki magyarság létébe vágó föltárások, vitacikkek egész sora jelent meg. Ezekben az írásokban tükröződik mindenekelőtt: milyen sok lefojtott energia és indulat gyűlt össze az értelmiségben a »szocializmus« alkonyán.

A többpárti választásokra majd csak ősszel kerül sor, hogy ennek eredményeként a Magyar Szó ala-

pítói jogát a vajdasági parlament vegye át, míg az anyagiak adagolása továbbra is a belgrádi hatalom jó szándékán múlik. Ez azt jelenti: a Magyar Szónak mindinkább zsarolt helyzetben kellett működnie, miközben a szerb nemzeti szocializmust pártoló Fekete Elvira és Vlaovics József, a Magyarok Hazájukért, Szerbiáért, Jugoszláviáért elnevezésű, VMDK-ellenes szerepű párt hangadói, a Magyar Szót és a Forumot az albánokéhoz hasonlítható autonomista csoportosulásnak nevezi. A napilap kiszolgáltatottságát fokozza (és a kezdeti ellenállásának erkölcsi értékét növeli), hogy azon politikusok kénye-kedvének volt kitéve, akik a polgárháború légkörének megteremtői, a soviniszta propaganda támogatói, s az ennek következtében romló gazdasági és kulturális körülmények hasznélvezői.

Viszont már a munkatársakba belenevelt (liberál)kommunista eszmény következtében is ellenzéki szerepbe kényszerül a Magyar Szó. Az elveszített viszonylagos jólét, a csak fokozatos süllyedés iránti nosztalgia is legalább malíciára s olykor szarkazmusra is indítja. Nem beszélve a VMDK által rája gyakorolt nyomásról, a kénytelen-kelletlen megjelentetett, (lát-szólag) csak a magyarság érdekeinek hangot adó interjúkról, nyilatkozatokról, esetenként a kiáltvány hangneméhez közeledő fölhívásokról. Ennek eredményeként viszont a lappal pusztán az olvasók voltak meghökkentően nagy számban elégedettek. A kérdőívek alapján csak alig több mint 10 százalékuknak felelt meg csupán részben a lap, s mindössze 0,67 százalékuk elégedetlen.

Ezt a kiváló lehetőséget azonban képtelen kihasználni a szerkesztőség. Amikor ui. kikéri az olvasó véleményét: vajon függetlenedjen-e a Magyar Szó, vagy pedig vállalja a Tartományi Képviselőház gyámkodását, akkor nem hangsúlyozza: végső soron az olvasó pénzén adják ki a lapot, következésképpen minden emberit meg kell tenni annak lehetősége ellen, hogy a vajdasági szerbek és a janicsárjaik gyakorolhasanak nyomást rája.

A Magyar Szó szerkesztősége kezdetben sikerrel védi a viszonylagos függetlenségét. Aztán jönnek a főszerkesztőiknek a Belgrádból vezényelt Vajdasági Végrehajtó Tanács általi leváltásai, a tapasztalt munkatársaknak laikus komisszárokkal való helyettesítései. Kisebbségi sikerrel, mint az Újvidéki Televízióban, ahol az oda helyezett főszerkesztő (Fekete Elvira) egy ideig végrehajthatja a hatalom parancsait, miközben menesztik a jó szerkesztőket, munkatársakat. Ahogyan a szabadkai 7 Nap ellen is megpróbálják elkövetni ezt a merényletet, ám itt nagy volt az ellenállás. S az Újvidéki Rádió is tartja magát, a munkatársainak elmenekülése vagy eltávolítása dacára, azon a vétel szempontjából nem megfelelő hullámhosszon, ame-

lyet a hatalom a rendelkezésére bocsátott az elvett helyett.

A Magyar Szó megalkuvása

A Magyar Szó a szerb hatalom által zsarolt helyzetében egyre kevésbé van abban a helyzetben, hogy a sokszínűséget, sokszólamúságot a délvidéki magyarság távlataival összefüggésben értelmezze, ezért képtelen alapítóként elfogadni a VMDK-t. A Magyar Szó számára a vajdasági magyarság érdekszervezetének vezetői éppen olyan veszélyt jelentenek, mint a Szerbiai Szocialista Párt. Először is azért, mert Ágoston Andrásban és társaiban a bukott kommunista rezsim oligarcháira, vörösből fehérbe átöltözött bürokrataira (végső soron a saját korábbi parancsolóikra) ismernek. Másodsor: mivel ha a VMDK elvei szerint szerkesztenék a lapjukat, a szerb hatalom megszünteti azt. Erre meg is lett volna a mentsége, hiszen az Európai Unió által a polgárháború miatt Jugoszlávia ellen bevezetett embargó az egyetlen vajdasági magyar napilap eltörlését is megindokolná. Ehhez különben is megvan a szükséges etnocid előítélete. »A Magyar Szó nem magyar újság, nem is a magyar nemzetiségé, hanem a Szerb Köztársaság magyar nyelven megjelenő tájékoztatási eszköze.« – jelenti ki az egyik szerb tartományi főfelelős (MSZ, 1991. I. 29.). Jellemző, hogy Németh István a válaszában közel sem minősítheti érdemben a sovén magatartást, hanem csupán azért tesz szemrehányást a funkcionáriusnak, mert az nem kér bocsánatot.

A Magyar Szó a VMDK működésével kapcsolatos híreket rendszerint úgy közli, mint a többi információt, társadalmi-politikai eseményt. Túlságosan (persze kellő válogatásban és megfelelő látószögben) tiszteli a kész tényeket. Miként a Tito-érában, továbbra is az eseményekre összpontosítja a figyelmet. Hogy ezek mögött mi rejlik, ritkán tárja föl. Számára a demokritikusság, a másság elsősorban a tartózkodás jogát, a kiváráó mérsékletességet jelenti. Ezt a munkatársai az egyéni magatartás szabadságaként, az olvasók elvárásai kielégítésének feladataként fogják föl. Egzisztenciális szorongatottságukban nem láthatják be: az általuk megfellebbezhetetlen véleményünek, »leválthatatlannak« tartott olvasó nem más, mint a Tito rendszer által félretanított és -nevelt, identitásváltságban szenvedő, gátlásokkal küszködő, egyre nehezebb munkára kényszerülő, rossz közérzetéből, kipihenhetetlen fáradtságából nem ritkán az alkoholba menekülő tömeg. Egy olyan népcsoport, amely a nyelvhasználatában és a politikai meggyőződésében egyaránt bizonytalan, amelyet nem a további etnicizálódását serkentő, magyarérműségektől független, sőt azzal ellentétes hírbeállításokkal, komment

tárokkal, legfeljebb évfordulókkal kapcsolatos megemlékezésekkel, ünnepi beszédekkel kellene traktálni, hanem annak tudatosításával: mi az, ami minden azonos nyelvet beszélőnek, azonos kultúrához tartozónak a közös érdeke; hogyan juthatnak el önmagukhoz, egymáshoz a hatalom által szétzilált magyarok; kiknek a segítségével lehetne okosat, más nemzeti kisebbség (és a többség nemzet) számára is példamutatót cselekedni a mindenki által tapasztalt súlyos hibák kijavítása érdekében.

A hatalom által kiéheztetett, privatizációban akadályozott, bankkölcsönökből tengődő, felszámolással fenyegetett Magyar Szó inkább vállalja a gyéribb és csonkított formájú megjelenést, csak hogy fennmaradjon. Küzdelme abban heroikus, hogy hol nyíltabban, hol pedig burkoltabban pacifista magatartást tanúsít. Jórészt a kiskatonák és a behívottak sorsáról készült beszámolók által. Nem hallgatja el a középnemzedék tömeges Magyarországra való távozását, s a magyar lakosság előregegedését, reális adatokkal bizonyított veszélyeztettségét is számos esetben szóvá teszi. Emellett többször cikkezik a Horvátországból, Boszniából menekült szerbek fosztogatási kísérleteiről, a magyarok munkahelyének és itthon hagyott javainak eltulajdonításáról. Azonban létének feltétele, hogy ne ezeket a kérdéseket állítsa tevékenységének középpontjába. Igaz, a vázolt formában is rációfol arra a szerb nemzeti szocialista szállóigére, amely szerint a nemzeti kisebbségek helyzete Szerbiában jobb, mint bárhol Európában.

Hogy a Magyar Szó a maga súlyosan sérült formájában fennmaradhat, a kirakatszerpe mellett a magyarság számos problémájától való tartózkodásával magyarázható. A magyar diákoknak a szerbek általi terrorizálásáról pl. csak ritkán lehet olvasni a napilapban. Ennek az oka, hogy a Magyar Szó ehhez hasonló esetekben nem kutatja a valóságot, az emberek pedig leginkább félnek föltárni az őket ért sérelmeket. Következőleg inkább csak a súlyosabb esetek kerülhetnek napvilágra. A tűrés, az elhallgatás válik uralkodóvá mind a magyarok, mind pedig a publicisták magatartásában.

Sem a Magyar Szó szabadkai oldala, sem pedig a 7 Nap (túltisztelve a helyi pillanatnyi politikai érdekeket) nem boncolja kellő nyomatékkal azt a problémát sem, hogy az európai normákkal ellentétben nagy számban befogadott menekültek következtében Szabadka belvárosa rohamosabban szerbesedett el, mint a »szocializmus« éveiben. S hogy a magyar fiatalok a terrorizáltságuk miatt a városon kívüli, külön autóbusszal megközelíthető diszkóban kénytelenek szórakozást keresni. De arról sem cikkezik érdemben és szókimondón senki: vajon a Népkör kivételével mi-

ért szerb jellegű annak a városnak szinte valamennyi szórakozóhelye, melynek ekkor még kb. a fele magyar.

A Magyar Szó a magyarok újvidéki nyomorúságát is csak nagy körültekintéssel teheti szóvá. Nem csupán az »alapítója« miatt, hanem azért sem, mert a szabadkaiakénál (pláne a zentaikénál) nagyobb veszélyeztetettség (falfirkák és telefonos fenyegetések, véresek) részletesebb föltárása azok koncepciójának közvetett támogatása lenne, akik az újvidéki intézmények északra, ill. a Tisza-mellékre való áttelepítésben látják a nemzeti kisebbségünk jövőjének előfeltételét.

A Magyar Szó munkatársai azzal ámítják magukat, hogy ők »az ember«, a jugoszláviai magyar polgár időszerű érdekeinek nevében teszik a dolgukat, s nem az érzelmekkel vagy a távlati gondokkal kell törődniük. Annál kevésbé, minthogy nem lehet tudni: vajon a nyomdakész anyag másnapra megjelenhet-e. Nem merik megérteni: figyelmüknek a magyarság sorsára való összpontosításával, számbeli kisebbségünk súlyosodó problémáinak internacionalizálásával, tehát a helyzet európai szintű rendezésének sürgetésével közvetve az országon, tehát a szerbeken is segítenének.

A Magyar Szó önvédelmi hadi tette a kilencvenes évek első felében az, hogy nem enged a Tito-érában elsajátított szakmai tudnivalókból. Szigorúbban szólva: ezek minimumából. Nem vállalja a belgrádi vezénlylésű újvidéki bábkormány által állhatatosan rátkukálni igyekezett főszerkesztőt. Nem válik a polgárháború propagandagépezetének eszközévé, habár nyíltan nem konfrontálódhat vele. A szerbek és a horvátok felelősségével kapcsolatban álobjektív magatartást tanúsít.

A horvátok valóban nem olyan ártatlanok, mint ahogy azt egyes magyarországi (kalasnyikov-botrányal összefüggő) politikai érdekek sugallják, viszont a Magyar Szó munkatársainak legfeljebb a kiszolgáltatottsága adhat rá magyarázatot: miért törekednek olykor azok nacionalista örületének a felelősségét csökkenteni, akiknek a nyomorúságukat köszönhetik. Nem beszélve pl. arról, miszerint a horvátországi ősi magyar falvakat nyilvánvalóan megsemmisítik a szerb szabadcsapatok, ha a budapesti Szaniszló Ferenc és társai is a Magyar Szó optimizmusával tekintenek a szlavóniai hadi fejleményekre, ill. a Tanjug híreire. Hogy Kubát János, a Magyar Szó új főszerkesztője a német kisebbség iskoláit hiányolja Magyarországon, válaszként a délvidéki magyarság oktatása elsorvasztásának vádjára, nem több annál a reciprocitásban való gondolkodásnál, amelynek terhét nem először kell vállalni a trianoni határokon kívülre szorult magyarságnak.

Mindebből az a következtetés vonható le, hogy a Magyar Szó közéleti-politikai attitűdje nem egységes. A »demokratikus közvélemény napilapja«-ként nem ritkán az egymással ellentétes véleményeknek is hely ad. Bizonyos mértékű liberalizmusa a magyarságvédő megnyilatkozásokat csupán korlátozza, de nem mindig szűri ki. Az egyházi ünnepekről szóló tájékoztatókat is közli. A papokat és a vallást már csak az olvasótábor növelése érdekében is népszerűsíti. Ezzel azonban korántsem járulhat hozzá érdemben a lerombolt erkölcsi értékek újjáteremtéséhez, az előző évtizedek során kialakult csúcsértelmiségi szemlélet revíziójához.

Harc a félelemmel – megfélemlítettség

Matuska Márton II. világháború-végi magyarirtásról szóló összeállításának megjelenése a Magyar Szóban, majd (huzavona után) kötetben való kiadása (A megtorlás napjai, 1991) rendkívüli eseménye a délvidéki magyarság önmegismerésének. A szerző a korábbi évtizedekben csak titokban gyűjthette az anyagot, amelyet a megváltozott közhangulatnak s így a megnőtt mozgásterének köszönhetően alaposan kibővíthetett. A könyvnek nem az a célja, hogy a magyarok ellen elkövetett bűnök kinagyításával elhomályosuljanak a magyar fasiszta hatóságnak a zsidók, a szerbek s általában a kommunisták ellen elkövetett gaztettei. Egyszerűen a történelmi ismeretek kiegészítésének szándékáról, a még lehetséges jóvátétel sürgetéséről van szó. S arról is, hogy emberi fölemelkedés elképzelhetetlen a balkáni előítéletek ködének eloszlása nélkül. A pontosságra, elfogulatlan-ságra való törekvés különösen az ösztönuralom kiteljesedéssel való fenyegetésekor fontos. Ennek megfelelően Matuska elutasítja a számokkal való dobálózást, jóllehet tekintélyes magyarországi források említenek negyven-, sőt hatvanezernyi magyar áldozatot. A végszót a magyarokat sújtott vérbosszúról majd az összetett vizsgálatot vállaló kutatócsoport mondhatja ki – állítja a szerző.

„A megtorlás napjai” jelölt nevű vagy inkognitóban maradt emberekkel folytatott beszélgetésekből, aláírt vagy aláíratlan levelekből, fölkeresett dokumentumokból, megtalált fényképekből, ritkábban teljes, többnyire töredékes listákból, s olykor nyomdakiadványokból vett idézetekből állt össze. A szerző főleg az adatok rendezőjeként van jelen a könyvében. Csak akkor szólal meg személyesen, ha összefüggéseket akar tudatosítani; ha pl. a megtorlások valamely mozzanatát kapcsolatba hozhatja a magyar fasiszták gonosztetteivel. Ezáltal is jelzi: neki szíve szerint nem a szerbség megvádolása a célja. Még akkor sem, ha a hajdani gonosztévők kö-

zül többen karriert futottak is be, s ha közülük nem egy Matuska könyvének megjelenésekor is él és virul.

Meg kell szüntetni a bosszú tradícióját – ez az egyik fő gondolata Matuska Márton könyvének. Ugyanakkor a magyar áldozatok föl kutatásával a magyarság jelentős része fölszabadulna a lelkét terhelő nyomás alól. Nem kellene magát felelősnek éreznie alaposan megbűnhődött ősei vélt és valós bűnei miatt. A háború végi tömeggyilkosságokat a partizánok különben sem egyértelműen nemzeti alapon követték el. A megtorlás napjai c. könyv tanúsága szerint a primitív bolsevista indítékoknak, a kisajátítók kisajátítása elvének is volt szerepe abban, hogy számos ártatlan értelmiségi és gazdag polgár is áldozatul esett a vérengzésnek.

Matuska könyvét egyfelől dermedt csönd, másfelől ideges fölhördülés, sőt fenyegető támadás fogadja. Az idősebbek – különösen, ha nem voltak szenvedő alanyai a hajdani magyarirtásnak – már részben megfedkeztek a történekről, a fiatalabbak viszont – az iskolában tanult hatására hajlamosak igazságként megélni a hazugságokat. Az emberek nem csupán félelemből, hanem a beidegződöttségükből következően sem változtatják meg egykönnyen a tartózkodásukat. Hogy a mentalitásuk kulcsa részben az addig eltitkolt szörnyű háborúvégi hónapokban rejlik, nem lehet egykönnyen fölismerni.

Pedig éppen ezt a tényt nyomatékosítja túl nagy erővel Cseres Tibornak a Vérébosszú Bácskában című Budapesten kiadott, s rövidesen a Délvidéken ismertté vált könyve is, ugyancsak 1991-ben. A helyenkénti egyoldalúság oka: Cseres Tibor a hatvanas években megjelent Hideg napok című művének kemény nemzeti önkritikájával lett igazán ismert íróvá. Emiatt utóbb – miként a könyvében írja – bűnhődnie kellett, annál is inkább, mert hasonló önleszámlásra a szerbek között nem került sor. Az idő csak nagy nehezen kedvezett a teljesebb történelemkép kialakulásának. Hogy Cseres könyve mégsem lehet elfogadható összefoglalása a második világháború végén lezajlott véres balkáni eseményeknek, a magyar áldozatok számának föl kutatatlansága mellett az is magyarázatot ad, hogy a szerző a túlbuzgóság hibájába esik. Noha hiteles képet fest a szerbek távolabbi hagyományáról, a múlt századi függetlenedési törekvésüket rosszat rejtőnek mutatja be. Mintha a saját korának szélsőségesen erőszakos szerb politikáját vetítené vissza a múltba, amikor a romantika eszméi a balkáni népben is az önállósodás vágyát erősítették föl. Ez a napi politika által befolyásolt szemlélet a valóban iszonyú következmények miatt hajlamos megfedkezni a végső soron emberi okok elemzéséről. Cseres elfogultsága ugyanakkor abból

kifolyólag is érthető, hogy mögötte (miként ekkor valószínűleg igen sok magyar ember tudata mélyén) a visszacsatolás reményére, a történelmi igazság megélésére, a rendeződés vágyára is ráérezhetünk.

A Vérébosszú Bácskában című könyv akaratlanul félelmet is gerjeszt. Az író a háborús szerb jellem érzékeltetése céljából már a műve elején szenttelenül számol be az ártatlan áldozatok szörnyűséges meggyötrésének partizánok által alkalmazott módozatairól. Minden nép soraiban előfordulnak beteg alkutuknak megfelelően vérengző hajlandóságú emberek – állapítja meg később, ahelyett, hogy ebből indulna ki. A különböző kínzásmódokat azért sem kellett volna a kötet élére illeszteni, mert a kötet anyaga többnyire adatszerűen bizonyítja: a középkori (orientális) gyötrésfajtákat valóban alkalmazták a gyanúba került ártatlanokon és bűnösökön. Az utóbbiakon is, mivel Cseres helyenként a magyar lakosság által elkövetett gaztetteket is szóvá teszi. Ezzel azonban korántsem ad alapot annak a demagóg szerb „tudósok” által ebben az időben hangoztatott állításnak, mely szerint a razziáért nem is elsősorban a „megszállók” felelősök, hanem a magyar lakosság. Viszont már csak azért sem túlozhat, mert őt megelőzően a vajdasági (jugoszláv) kutatás is kimutatta: a nemzeti létükben eltiport nemzetiségiek között a magyarok jártak legrosszabbul, ám annak dacára, hogy az iskolázatlan tömegben különösen kezdetben voltak sokan, akik a visszacsatolás örömein túl bedőltek a nemzeti felsőbbrendűség háborús demagógiájának, vér a nagy többség kezéhez közvetve sem tapadt. A könyv szerzője ugyanakkor abban téved, hogy készpénznek veszi azoknak a vérengzést túlélőknek az adatait, akiknek (akár öntudatlanul is) érdeke lett a partizánok által lemészárolt ártatlan magyarok számának a megnövelése.

Ilyen fölfrissített történelmi tudás alapján Dudás Károly – az időközben Romániában lezajlott események hatásától is megfélemlítve – megfélemlítően teszi föl a kérdést: „Vajon anyanyelvünkért készek vagyunk-e kiveretni a szemünket, mint ahogyan Sütő András készen állt erre, s fogunkat, ahogyan egyik hőse...?” (MSZ, 1991. VII. 28.). A kiváló író és újságíró tevékenysége az autonómia eszményének vállalása mellett sem képes tartósan uralkodni a pánikhangulatán. Szekeres László írja a VMDK-s voltam című visszaemlékezéseiben az 1944-es szabadkai magyar vértanúk 1992. november 2-ai emlékűnépére vonatkozóan: „Dudás Károly mond beszédet. Sajnos, azal ijesztgeti az embereket, hogy az akkori eseményeket aktualizálja, kissé fellengzősen állítva, hogy erre a helyre emlékművet fogunk állítani, és majd nekünk is olyan, sőt nagyobb emlékművet állítanak egyszer,

ha bennünket is ily módon a föld alá küldenek.” (MSZ, 1995. VI. 13.)

A hatalom nem egészen egy év múlva groteszk módon csúfolja meg Dudást, amikor a Magyar Televízió forgatócsoportja portréfilmet készít róla. Két fölfegyverzett rohamrendőr hatol be a lakásába, bekísérik őket, de – nem számítva a bürokratikus meghurcoltatást s az ezáltal félelemfokozást – a hajuk szála sem görbül meg. Az idő- és energiavesztegetésnek természetesen tiltakozással, a VMMSZ-nek a Dobrica Ćosićhoz, a JSZK elnökéhez intézett tiltakozó levelével kell folytatódnia.

A szerb hatalom a későbbiekben is a leghatásosabb fegyverként használja a megfélemlítést a magyarok emberi jogaiért folytatott harcának visszaszorításában. Ezzel párhuzamosan viszont a kilencvenes évek közepétől mindinkább azt a hiedelmet terjesztik a délvidéki magyar politikusok és az értelmiség (saját tehetetlenségük megindokolásaként), miszerint a szerb politikusok annyira romlottak, a szerb nép oly mértékben van megmetyekezve, hogy a nemes szándékú magyarok alig tehetnek valamit a céljaik megvalósításáért.

Ritka példamutatás

Nem így Csorba Béla, aki egyelőre úgy érzi, hogy a kilencvenes évek elején, Major Nándor garnitúrája uralmának alkonyán: kötelessége gyakran és keményen hallatni a szavát. A pluralizmus jogán – konstruktív szándékkal – a délvidéki magyarság szinte valamennyi kérdéséhez hozzászól. Kultúránk betegségének a gyökereit érinti, amikor a Magyar Szó s általában a kommunikációs eszközök számító, kétkulcsos politikáját ostorozza. Mert a régi ellenségek némileg átalakultak s tovább szaporodtak. Szerencsére a barátok, harcostársak és rokonszenvezők száma szintén növekedett. A harc immár kevésbé alattomos; a nyílt állásfoglalás ideje jött el.

Csorba a VMDK egyik szellemi hangadó-jává válik, egy olyan csoporté, amely mindinkább a politikai párt ismérveit kezdi hordozni, a gondolati uniformizálástól sem mindig idegenkedve. Noha az ő szemlélete sem teljesen mentes a csoportérdek egyoldalúságaitól, a magatartását egyfelől az erkölcsi puritanizmusa, másfelől a széles szellemi látóköre hitelesíti. Elsősorban Bibó István a szellemi útmutatója. No meg Mocsáry Lajos, ki a Monarchia korában azon kevesek közé tartozott, akik tisztában voltak vele: a magyar nemzeti elvek erőltetése állami öngyilkosság.

Ennek megfelelően Csorba nem korlátozza az érdeklődését a nemzettársaira. A Jelasics bán szobrának visszaállításában megnyilatkozó horvát nacionalista tébolyra már akkor figyelmeztetett, amikor nem

kevesen azt hitték: a délszláv konfliktusban az egy bűnös nemzettel szemben a többi ártatlan. Ez az erkölcsi egyensúlyérzék olyan kisebbségi igazságok kimondására jogosítja föl Csorba Bélát a szerb hatalommal szemben, amelyeket csak kevesen mertek nyíltan megfogalmazni. Látóköre szélességének az is fontos adaléka, hogy a szavát a belgrádi hatalommal dacoló szerbek mellett is fölemeli, pedig azok (Nenad Čanak, Mirko Kovač) nem pártfogói a kisebbségek önszerveződésének. Csorbának e viszonyulása mögött, a barát-toborzó kísérlet mellett, az a fölfogás is jelen van, hogy a béke minden emberinek (így a magyar autonómiának is) az előfeltétele.

Csorba egyik-másik polemikus írásában marxista elemek is kimutathatók. A szerző nagyobb megértéssel van a forradalmi társadalomfölgörgetések iránt, mint a látókörüket a polgári szemléletre korlátozók. Ám ő ilyenkor nem a jelenre vagy a jövőre, hanem a múlt-ra gondol. Társadalomformáló elképzelésében ui. nincs helye az erőszaknak. Annál kevésbé, mert a gondolkodása értelmiség-központú, szemben mindenféle totalitarizmussal s az anyagelvű polgárisággal.

Mindazonáltal Csorba Béla nem csupán hirdeti a VMDK (kisebbségünk politikai szubjektummá válásának) elvét, hanem példát is mutat rá. Inkább vállalja a meghurcoltatást, bebörtönzést, de nem tesz eleget a hadsereg fölszólításának. Megalkotja a dezertálás hét pontos arany szabályát, amely a bátor szellemessége következtében nagy visszhangot vált ki. Jelmező, hogy Csorba Béla cikkei kötet formájában csak Budapesten jelenhetnek meg (Ceruza vagy CENZÚRA, 1995), s hogy Vajda Gábornak a róla szóló ismertetőjét a délvidéki lapok mellett pl. a budapesti Magyar Napló sem hajlandó közölni.

Védekezés és támadás több fronton

A titói érában formalizálódott nemzeti hovatartozású, származásától jelentős mértékben elidegenedett vezető értelmiségi réteg a kilencvenes évek elején partra vetett halként érzi magát. Nem csupán megszégyeníti a VMDK gyors térhódítása, hanem általa veszélyeztetve is érzi magát. Amúgy is kétes, nem ritkán göggel kompenzált önbizalmát az ő fogalmai szerint félművelt, sőt a nagy többségében a magyar kultúra elemi ismereteitől távol álló szervezet rendíti meg, melynek élén a bukott hatalmi garnitúra egyik volt tisztviselője, a nómenklatura tagja, Ágoston András áll. Tanároknak, publicistáknak, íróknak kellene revízió alá venni a Magyar Tanszéken tanultakat, a Magyar Szóban elhallgatottakat, a könyvkiadói politikából kislejteztetteket, a munkahelyeken beléjük sulykoltakat – ami az elmúlt évtizedek során már-már szilárd egyé-

ni meggyőződésüként raktározódott el a tudatukban. S ebbe a nehézknek, sőt veszélyesnek is látszó válalkozásba azok között kezdenek a legkevesebben, akiket a kenyérgőtttségeik is akadályoznak az átalakulásukban. A magyarság valós és időszerű érdekeiről, az Újvidékre telepítettekkel az élen, az értelmiség nagy többsége hallgat. Elődei példájának, a kivárák politikájának megfelelően.

Kevesen vannak, akik nyíltan hangot mertek adni a meggyőződésüknek, mivel a tudásukkal, széleskörű tapasztalataikkal sajátosan szabadelvű magatartást építettek ki maguknak még a „szocializmus” idején. Közöttük mindenképpen az Egyesült Államokat és Nyugat-Európát járt Várady Tibor a legkiemelkedőbb. Idősebb, tekintélyesebb és jogászként tapasztaltabb lévén Ágostonnál, a Demokrata Párt színeiben indulva az 1992 végén tartott választásokon az ambíciózus, de addig ingadozó magyar értelmiségieknek mutat rossz példát. A Nagybecskerekben induló Váradyt a Csorba Béla által (N, 1992. XII. 23.) a fejére olvasott etikai szempont sem zavarja. Eszerint pedig a Demokrata Párt (és külön Zoran Đinđić) is felelős a magyar középiskolákat megszüntető parlamenti döntésért, amelyet aztán a VMDK kérésére – szomorú helyzetkomikumként – Slobodan Milošević érvénytelenít.

Ez azonban nem jelenti azt, mintha a VMDK vezetősége nem lett volna rugalmas a taktikájában. Ágoston nyilatkozata szerint ui. (N, 1993. II. 3.) pl. Csudela Ferenc csak akkor vállalta volna el a Slobodan Milošević által fölkínált képviselőházi alelnöki tisztséget, ha a szocialisták a demokratákkal, a radikálisokat kihagyva alkottak volna koalíciót. Azzal viszont, hogy a VMDK legalább ilyen formában hajlandó tárgyalni a vezető szerb politikusokkal, a nemzeti öncélúságát cáfolta mind a jóhiszemű szerbek, mind pedig a nagyvilág előtt.

A magyarok érdekszervezete elnökének – a polgárháború terjedése és a VMDK politikai sikertelensége miatt fokozódó válság hónapjaiban – változatlan a határozottsága. Pedig az eddig jelzett okokból a valamiképpen súlyosan csalódott értelmiség számára kiváló bűnbakként ígérkezik. Annál is inkább, mert Ágoston a Magyar Hírlapnak (csak a vak nem látja: a magyar kormányt zsaroló szándékkal) adott nyilatkozata értelmében a vajdasági magyarokat menekülésre fogja fölszólítani a VMDK abban az esetben, ha súlyos atrocitás érné a 350-360 ezernyi magyart, s nem lesz külső beavatkozás a védelmükben.

A Szabadkára látogató Csoóri Sándor nem érti, vagy nem akarja érteni Ágoston kijelentésének okait, s meggondolatlanságnak minősíti a 150000 magyar útnak indítására vonatkozó fölhívás lehetőségét. Viszont jellemző módon a Magyar Szó (1993. IV. 1.) tu-

dósításában csak ezt a mondatot emeli ki. Mellesleg: éveken át Ágostonnak ezt az akkor nagyon is érthető és helyén való kijelentését hozzák föl (manipulált formában) érvként azok, kik a magyarok érdekvédelmi szervezetének lejáratására törekednek.

A VMDK elnöke egyre inkább az üzött vad helyzetében van. A Budapesten ismételtetett – autonómiára, határon túli magyarokkal való összefogásra vonatkozó – kérései nem mindig vannak összhangban az Antall-kormány európai érdekeivel. Mert más az, amit egyes nyugati politikusok a balkáni helyzet rendezéseként a kisebbségi kérdés megoldásként taktikusan javasolnak, s megint más, amit az Európai Unió pragmatizmusa saját működése szempontjából elfogadhatónak tart. Ugyanakkor Milošević szárnyai alatt sem olyan kellemes, mint ahogyan azt a rosszindulatúak sugallni szeretnék. Bár lehet tetszelegni a mérleg nyelvének szerepében, hiszen a parlamentben az (1993-as előrehozott téli választások idején már csak) 5 VMDK-s képviselő tartózkodása miatt nem választhatnak elnököt. És a köztársasági elnök, valamint Jeszenszky Géza külügyminiszter találkozásán is jelen lehet a VMDK elnöke.

Ám a Vreme című lap képviselőházi élménybe számolója szerint a többi között a külföldi beavatkozás lehetséges kérése miatt sértegetik Ágostont. A fenyegetéseknek, zsarolási kísérleteknek se szeri, se száma. A magát a nagyszerb hatalmi garnitúrában magas pozícióért és jó pénzért kulcsszerűen magyarnak valló, de az állítólagos anyanyelvét dadogva sem beszélő Kertész Mihály nem tagadja: fél éve figyel a VMDK vezetőjét.

Ágostont a magyarok részéről is egyre több támadás éri. Kölcsönösen vádolják egymást a Magyar Szóval Slobodan Milošević érdekeinek kiszolgálása miatt. Ő keményen megismétli a magyar hírközlő eszközök szerkesztőségeinek írt levelében (MSZ, 1993. IV. 9.) mindazt, amit a VMDK a megalakulásától kezdve stratégiaként vállalt. A feladatok között a legfontosabbak közé tartozik a tájékoztatás alapítói jogainak átmeneti, a Kisebbségi Tanács megalakulásáig való átvétele. Ez az elnök szerint nem központi irányítást, hanem pluralista érdekérvényesítést jelentene. Ugyanakkor az alapcélok közösségét sem hallgatja el, mert a Szerb Köztársaság néhány év alatt 17 törvényben szűkítette a kisebbségi jogokat. Pl. az Újvidéki Rádiótól elvette a megfelelő hullámhosszat, hogy az ország területén a szerbek hangja legyen hallgatható. Az anyagi alapjaiban szétforgácsolódott délvidéki magyar sajtó viszont éppen azt nem szorgalmazza, ami az egzisztenciájába vágó szükséglet: az autonómiát. Azt a politikai formát, amelynek megteremtése érdekében a VMDK a többi kisebbséggel is kész együttműködni.

Ágoston igazságához a nemzetrészünk fennmaradásától elvonatkoztatva sem férhet kétség. Az adott körülmények között a polgárháború aktív és passzív támogatóitól való különválás tisztán humanista szempontok szerint is alapfontosságú. S hogy e törekvésben elsősorban a már Európához közeledő, korábban még erkölcsi és anyagi segítséget is ígérő Magyarországgal kell kapcsolatot keresni – természetes.

Ezt senki nem vitatja el, viszont a módot illetően annál inkább megoszlanak a vélemények. S ezeknek a Napló teljes mértékben helyet ad. A VMDK politikáját legátgondoltabban az a Sefcsich György mérnök ellenzi, akinek Egy reálértelmiségi eretnek gondolatai című tárcáját 1992 végén és 1993 elején folytatásokban közli a hetilap. Sefcsich – önellentmondással – egy mélyebb humanizmus nevében az európaibbnak tartott, nemzetközileg nyitott „híg magyarságra” szavaz a nemzeti kizárólagosságukkal, a magyarság félelemérzetét, bizonytalanságát fokozó „mély magyarokkal” szemben. Ugyancsak önellentmondásosan az identitásvédelemben, Magyarország sikeres támogatásában bízik, miután a délszláv állam majd tudomásul veszi a trianoni határoknak az északi szomszédja aláírásával hitelesített sérthetlenségét. E látzólagos liberalizmus mögött olyan posztkommunista meggyőződés lappang, mely a többi kisebbség ügyének föl vállalását a délvidéki magyarság végletes kiszolgáltatottsága idején is elvárja a politikai vezetőktől.

Ágoston a válaszában (N, 1993. II. 24.) elutasítja a Sefcsich György ajánlotta simulékonyságot, s a választók tömegével igazolja a VMDK politikáját, melynek kinyújtott kezét bármely kisebbség megfoghatja. Az elnök személyével szembeni ellenszenvet pontosan méri Gubás Jenő, aki durvának minősíti Ágoston véleménynyilvánítását, holott annak korrektségéhez nem fér kétség. Ti. egy politikai vezetőnek (a nyugati társadalmakban is) minél határozottabban kell állást foglalnia a neki bizalmat szavazók által fontosnak tartott feladatok végrehajtása ügyében.

Korszerű közösségvédelmi program

Mindenesetre Gubás Jenő talán a legszélesebb látókörű értelmiségi a délvidéki magyarok optimizmusának éveiben. Ezt a képességei és a helyzete egyaránt lehetővé teszik. Tolószékhez kötött nyugalmazott főorvos, aki – nem függetlenül az őt gondozó feleségtől, annak sokoldalú érdeklődésétől – a szellemi élet megannyi területén otthonosan érzi magát. És – három leánygyermeket sikerrel fölnevelő családapa lévén – a saját, életgyakorlat által igazolt életbölcsségét kínálhatja rugalmasan, de határozottan a vitacikkeiben a délvidéki magyar értel-

miségnek. Némileg a szellemi elnyomottság állapotából ocsúdónak az önérzetével is. A Tito-éra vajdasági magyar kultúrájában ui. a politikusok után elsősorban a Magyar Tanszéket végzett, ill. az érdeklődésében az irodalomra korlátozódó értelmiségnek volt tekintélye. A műszakiak és a természettudományok művelői magyarokként többnyire ismeretlenek maradtak. A külső gátlások mellett belsők is hatottak rájuk: mivel az iskoláikat legfeljebb részben végezheték anyanyelvükön, ezért amikor lehetőség adódott, akkor is tartózkodtak az anyanyelvű, de még inkább a magyarság művelődésével kapcsolatos állásfoglalástól. Közöttük Gubás Jenő azon kevesek közé tartozott, akik időnként a lehetőségekhez mérten hallatták a szavukat. A „rezsiváltás” után Gubás – elsősorban a Naplóban, egy ideig a Magyar Szóban, sőt a Hídban is (végül az Aracs folyóiratban) közölt cikkeiben – mindinkább (akaratlanul is) a hangadója a VMDK betagosodott vagy legalábbis vele rokonszenvező értelmiségijeinek. Gubás doktor részben a megértő készségével, méltányosságra való törekvésével, részben pedig az átgondolt javaslataival szerez magának tekintélyt. Nemes céljai elérése érdekében a vajdasági magyar irodalom és művészet kérdéseire való hozzászólásával a porcelánboltban forgolódo elefánt látszatától sem riad vissza.

Gubás a kilencvenes évek elejétől a VMDK törekvéseinek kiszélesítésére, pótlására törekszik. Miközben az érdekszervezet aktivistái a napi teendőikkel vannak elfoglalva, s a vezetőség tagjai Belgrádban, Újvidéken, ill. nemzetközi fórumokon igyekeznek érvényt szerezni a törekvéseiknek, addig a dolgozószoba embere, a két világháború közötti időszak délvidéki magyarjainak önszerveződéséből is merítve tanulságot, a közösségi önmegtartás reális alapjainak megteremtésén gondolkodik. Leginkább a jövőnkkel is számoló mérlegelésének eredményével áll elő. Ő a mindenkori összefogás sürgetője s a bosszú elutasítója. Szerinte „A terhes örökséget, a dogmatikus rendszer léleknyomorítását most már el kell felejteni. Hogy a másik mennyire bűnös, nem mi döntjük el, számoljon el mindenki lelkiismeretével. Kevesen vagyunk, és nem engedhetjük meg azt, hogy bárkiről is lemondjunk, ha jó szándékú és segítőkész. Tiszta lappal induljon mindenki. A vajdasági magyar értelmiség hitelét csak az erkölcsösség őrizheti meg és védheti ki azoktól a támadásoktól, amelyek eddig, valljuk be, ha keserű szájjal is, de jogosan érték.” (MSZ, 1991. IX. 7.)

Gubás Jenő a nép bizalmának megnyerését alapvető taktikai feladatnak tartja. Nem azt kapjuk-e itt a civil szféra felől, amit Hódi Sándor a VMDK egyik vezetőjeként alkotott meg, s aminek kapcsán őt a tartózkodásuk és a viselt dolgaik miatt bírált, zömükben

újvidéki értelmiségiek populizmussal bélyegeztek meg? A Gubás Jenő által képviselt életeszemély viszont annál inkább csak nemzetközösségi méretekben és csupán erkölcsi alapon valósítható meg, minél nyilvánvalóbb a normális élet ideája és a gyakorlati valóság közötti távolság, ill. az, hogy egyfelől ez az áldatlan helyzet a Délvidék őslakosai között elsősorban a magyarokat terheli, másfelől pedig a vajdasági magyarok csak akkor számíthatnak külső segítségre (és csupán akkor érdemlik meg azt), ha az összefogásuk által bizonyosságot tesznek az életképességükről, ha egyénenként és a sajátjukként, egzisztenciális érdekeik védelméneként vállalják a megbeszélte közösségi célokat.

Gubás Jenő, aki *Bűn és bűnhődés* címen a problémák leltározása és a cselekvésprogram összeállítása céljából cikksorozatot indít a *Naplóban*, s aki már 1992-ben az 1942-es magyar szárszói találkozó mintájára szeretné összehívni a délvidéki magyar értelmiséget, szerb értelmiségiekre is számít a VMDK soraiban. S ezt nem, vagy nemcsak taktikából teszi, hanem nemzetfeletti orvosi gyakorlatából, vagyis a humanista meggyőződéséből következően. Ő ekkor még rendületlenül reménykedik: az emberek fölismerik az igazi érdekeiket és fölülkerekednek a korábbi körülményekből származó előítéleteiken. Abban is bízik, miszerint a délvidéki magyarok létérdekeikből fakadó önszerveződésében, többteltjesítményében ki-ki megtalálja a tehetségének és igényeinek megfelelő helyet. Csak éppen a realitással kell számot vetnie.

Noha Gubás pontosan látja, s nem is hallgatja el a Tito-éra magyar (irodalmi) csúcsértelmiségének korlátjait, bízik az önkritikában, s nehezményezi, amikor a VMDK vezetősége visszatérő módon marasztalja el az ún. restaurációs ellenzékét, s ennek keretében a szocializmusban létesült intézmények és a bennük tevékenykedő értelmiségiek tevékenységét. Attól tart, hogy a VMDK magára marad a fölöslegesen szaporított konfrontációival, az egyetlen üdvözítő eszme erőltetésével. A sértettségükben és büntudatukban elhallgatott tudósainktól, egyetemi tanárainktól, a még nem kiteljesedett szerepkörű papjainktól viszont a tartalmak megfogalmazását várja a VMDK politikája által megteremtendő politikai keretek számára. Habár mind a műveltsége, mind az élethelyzete szerint a társadalmi tevékenységek közül a gazdaság van tőle legtávolabb, elsősként kéri számon a magyarság érdekszervezetétől a gazdasági programot. Ez – az ő elgondolása szerint (különös tekintettel a magyar tervezők tehetségére) – akár a Vajdaság vagy az egész ország érdekét is szolgálhatná. Jómaga programot állít össze a megalakítandó gazdakörök számára. A rövidlátás és a tespedtség elleni küzdelmében tanulmányokat folytat, s a Délvidéken élt nemzetek tulaj-

donságait, társadalmi körülményeit egybevetve mutatja ki: milyen okokból következően került lejtőre a magyarság, s mit kell tennie az önmagához való viszonzatérése érdekében. Tisztában van nemzetársai többségének szociális gondjaival, a legfontosabb anyagi javakat nélkülöző réteg támogatását is sürgeti, mégis – dr. Burány Béla koncepciójával egyetértve – a nagycsalád mellett foglal állást, mert ez új erkölcsi tartást teremthetne, s a magyarság számbeli fogyását is leállítaná.

Miközben Gubás Jenőnek 1993-ban a VMDK megalakulásának harmadik évében, az érdemi eredmények hiányában fogytán a türelme, s egyre indulatosabban mutat rá az elnökség újvidéki tagjainak féltékenységből, hatalmi ambícióból eredő vezetési manipulációira, akaratlanul is a VMDK szakadását s egy új párt létrehozását készíti elő. Pedig nem ez a célja, legfeljebb új, toleránsabb irányítók megválasztására gondol. De még inkább a magatartásváltásra, a közös gazdasági érdek fontosságának fölismérésére és közös föl vállalására.

A szabadkai VMDK-s értelmiségiek véleményét elvi alapon képviselő Gubás Jenővel szemben Ágoston András – amint azt a VMDK szabadkai körzeti szervezetének közgyűlésén kijelenti – erkölcsi okokból bizalmatlan a gazdasági vállalkozásokat illetően. A mozgalom tekintélyét félti. Ezért abba sem akar beleegyezni, hogy a VMDK alosztályai saját folyószámával rendelkezzenek. Az idő akkor is Ágostont igazolja (nem pedig a szabadkaiakat), ha ő a saját pozícióját, az irányítás zavartalanságát félti.

Gubásból és társaiból azonban a gazdasági program szorgalmazásával, a „délvidéki Szárszó” sürgetésével a naiv jó szándék beszél. Nem számolnak vele: micsoda visszahúzó erő képvisel az az oktatás és nevelés, amely ún. szabadkai gyakorlatként évtizedeken át mételyezte a magyar ifjúságot, multikulturálissá válásnak nevezve azt, ami a jugoszlávosítás embertelen módszere volt. Ennek következtében viszont a kultúra művelése formalizálódott, az anyagiak fontossága nőtt meg túlzott mértékben, ami a rezsimváltás után a nemzeti külsőségekre való korlátozásban nyilvánul meg. Ez pedig oda vezet, hogy a Gubásék által sürgetett gazdasági kezdeményezések csak gyéren születhetnek, s csak egyéni célokat szolgálnak – nem mindig tiszta módszerekkel.

Szekeres László visszaemlékezéseinek (MSZ, 1995. V. 28. – VII. 8.) tanúsága szerint pl. Sepsey Csaba és Kudlik Gábor 1992-ben támadják Kasza Józsefet a palicsi objektumok belgrádi vállalkozóknak való bérbe adása és a jugoszláv kirakatérdeket szolgáló filmfesztivál anyagi-erkölcsi támogatása miatt. Palics idegen kezekbe juttatására a délvidéki magyarság

szükséges veszélyeztettségének hónapjaiban kerül sor.

Íme, mit lát ebből Újvidéken az ironikusan jó szándék: „Készül az idei ristici fesztivál, amelyben négy-öt darabot mutatnak be... Risticinél sohasem tudni, mi valósul meg a bejelentett műsorból. Négy állandó tárlata van a városnak, a képeket körülbelül havonta cserélik. Megjelent az Üzenet új, kettős száma. Táborozásra készülnek a művészek. (...) Szabadka még mindig nem döntött, hogy érték-e számára ez a színház és ez a fesztivál, vagy csak humbug, aminek véget kell vetni. (...) A hatalom mindig szerette a manifesztációkat, a külsődlegest, a látványost, azt, amivel dicsekedhet... (...) henceghet. Nem véletlen, hogy minden központosított hatalom rengeteg pénzt költ el fesztiválokra és a műemlékvédelemre. Az ilyen hatalom részére egy évforduló többet ér, és többet is költ rá, mint akármilyen értékes mű megszületése. Az évforduló ugyanis külsődleges eseményekkel jár, vagyis ott minden esetben megjelenhetnek a politikusok, beszédek lehet mondani, fényképezkedni lehet, oda lehet csöditeni a népet, azt lehet közölni, hogy itt minden rendben van, hiszen törődünk a kultúrával is, látjátok, milyen fényes és látványos ez az ünnepség is.” A műemlékvédelemben szintén „összekeveredik a fontossági sorrend, és sok esetben a falak meg a falak újrafestése eleszi azt a kevés osztható pénzt az élő és alkotni vágyó művészek elől. Pedig a kultúra igazi mércéje az volna..., hogy mi történik az emberekkel a székesegyházak körül. Ápolhatunk mi minden klasszikus és muzeális értéket, ha nem tudunk mit kezdeni a mai emberi és művészi erőnkkel, ha nincs lehetőség arra, hogy segítsük erejük teljében levő alkotóinkat.” (H, 1994. 1–4. sz.) Annak dacára is igaz ez, ha G. Fehér Gyula a más háza előtt söpör... Viszont nincs egyedül a véleményével a tartományi központban. Végel László szerint ui. „Szabadkán – Újvidékkel ellentétben – kínosan ügyeltek a változások elkendőzésére. Újvidéken szinte tüntettek azzal, hogy megváltoztak, Szabadkán színlelték, hogy semmit sem változtak. A legtöbben ki is mondták; tegyük úgy, mintha a megszokott életet élnénk.” (Exterritórium, 124. p.) Milyen szelíden fogalmaz G. Fehér Gyula és Végel László ahhoz képest, hogy a kilencvenes évek elején hány tehetséges fiatal vagy ereje teljében levő alkotó ember hagyta el Szabadkát (és Újvidéket) a munkájának anyagi és erkölcsi megbecsülése hiányában!

A vizályok kezdete

A titoizmusból örökölt hagyományok kritikátlan elfogadása, a testvériség-egység idegekbe sulykolt dogmája, a multikulturalizmus demagógiája volt az első,

végzetes hasadást ígérő ék a VMDK soraiban. Mégis főleg a déliek lohadtak le a hír hallatán, hogy a szabadkaiak a választási készülődésben (1990 második felében) koalícióra léptek a reformistákkal és a Vajdasági Horvátok Demokratikus Szövetségével. Annál is inkább, mert az újvidéki vezetőség – a VMDK tagsága által jóváhagyott programnak megfelelően – a szabadkai körzet föloszlatásával fenyegetőzött. Ennek következtében Szabadkán két vezető lemondott.

1991-ben azonban még Jugoszlávia fennmaradása látszik a legkisebb rossznak. Olyannyira, hogy az állam integritását védve, magyar támad a magyarra, szörnyűséget sejtve a kollektív nemzetiségi jogok követelésének eredményében. Ennek megfelelően Kasza József a Dnevnik újvidéki napilapnak adott nyilatkozatában (VIII. 1.), egyelőre még a reformkommunisták oldalán, a VMDK és a VHDSZ vezéreinek a magyarok és a horvátok veszélyeztettségére, kiköltözésére vonatkozó állítását csupán bolondságnak minősíti, s természetesnek véli a behívó parancsnak való engedelmeskedést. Kasza az embernek az anyanyelvi kultúrája által való kiteljesedését a pártvezérek megvalósíthatatlan kívánságának tartja, akiknek nem engedné meg, hogy megosszák a szabadkai község falvait, utcáit, házait és házasságait, s a testvériség-egység megőrzése érdekében még a fegyveres önvédelmi harcot is kilátásba helyezi.

Ez azonban nem akadályozza Gubás Ágotát, a Szabadkai Rádió magyar szerkesztőségének főszerkesztőhelyettesét, hogy július 7-én beolvassa a kívánságműsorba a VMDK-nak a katonai szolgálattal kapcsolatos körlevelét, ami miatt leváltják.

A csúcstémiség hallgatásba burkolódik. Pedig – részben szokásból, részben a valószínű veszélytelen válasz miatt – a média őt faggatná: vajon menni, maradni, hallgatni vagy beszélni kellene. Bányai János a nyilatkozatában semmi konkrétat sem mond. A tényeken való túllátás jegyében Julien Bendára, s főleg Babitsra hivatkozva fényt, lámpát, világosságot említ. Tettek és zászlólengetés helyett értékvédelmet tanácsol. Anélkül, hogy beszélne a számára fontos értékekről, ill. ezeknek tettektől független megvédhetőségéről. Valójában a status quo iránti nosztalgijában a kivárási politikáját ajánlja. (Vö. MSZ, 1991. XII. 29.)

Eközben a polgárháborúban néhány magyar katonára is elesik. Ennek kapcsán Ágoston András levelet intéz dr. Dragutin Zelenovičhoz, a SZK kormányelnökéhez, újfent hangsúlyozván, hogy a magyaroknak nem érdekük a polgárháborúban való részvétel, s hogy a megindult privatizálás leple alatt el akarják tulajdonítani a vajdasági magyarok ingatlanjait. Ágoston ez alkalommal is hangot ad a VMDK magyar intézményes kereteket teremtő szándékának, a majdani önkormányzati szervek ingatlanjainak biztosításának.

E követelése mellett a hatalom nyelvhasználatban is tükröződő összpontosítása ellen ugyancsak tiltakozik. Véleménye hangoztatásának nincs akadálya, a VMDK léte Szerbia nemzetközi tekintélyérdekét szolgálja. Viszont nemhogy a belgrádi kormány, de a VMDK koalíciós partnerei sem vállalják föl érdek-szervezetünk céljait.

Mindazonáltal a VMDK újvidéki vezetőségének jugszláv beállítottságához nem férhet kétség. Amellett ui., hogy több ízben látogatnak el Slobodan Miloševićhez, nyomatékosan hangsúlyozzák Jugoszlávia területi integritása melletti elkötelezettségüket. Mirnics Károly azt javasolja, hogy „a magyar mozgósítottakat és sorkatonákat kizárólag a határok védelmében elkövetett vétségekért és a honvédelem megtagadása esetén vonják felelősségre.” Mi több: „Az újabban mozgósítottakat rendeljék az országhatárok védelmére.” (N, 1991. X. 30.)

Ezek után nem csoda, ha a Vajdaságból származó zágrábi magyarok nyílt levelet intéznek a VMDK vezetőségéhez. Ebben a magyar érdekszervezet erélyességét hiányolják. Szerintük a VMDK nem buzdított határozottan a polgári engedékenységgel szembe. Ehelyett pusztán nem ajánlotta a részvételt a szerb–horvát háborúban. A bácskossuthfalvi behívottakhoz intézve a szót, kétszer is kijelentette, miszerint a döntés mindenki személyes ügye és joga. „A VMDK képviselői nem használták fel még azt a tényt sem, hogy a háború terhe Szerbiában nem volt egyenletesen elosztva. A vajdasági magyarokat nagyobb mértékben hívták be...” (N, 1992. VII. 15.). Zágrábról persze könnyű leckéztetni, a VMDK-t a féltelme bevállására ösztönözni, és a más pártokkal (kimondatlanul a VHDSZ-szel) való összefogásra buzdítani.

A VMDK nagy objektív és szubjektív akadályok miatt nem képes minden vonatkozásban kellő nyomatékkal képviselni a délvidéki magyarok ügyét a kül- és a belpolitikában. Ha Vékás János a politizálás elcsúsztatása, a térhódítás kötelessége és – kimondatlanul is – az együttélés szándékának bizonyítása érdekében természetesnek tartja a VMDK-nak a szerbiai politikában való jelenlétét, akkor Balla Lajos Laci ezzel ellentétben ellenzi a magyarok érdekvédelmi szervezetének mindinkább pártszerű működését, a választásokon való részvételt, a kirakatszerep vállalását. Balla az oromhegyesi (és a Tiszamelléki) mozgósítottak élére állva a polgárháború elleni tiltakozás egyik központi egyéniségévé vált, miközben – az önkormányzati teendők elhanyagolása miatt – az abszolút magyar többségű Kanizsán a csetnikek kerekedtek felül az irányításban. Viszont egyoldalúan vádaskodik, amikor (ő, az egykori pártember) a VMDK vezetését bolsevistának minősíti és a hatalommal való együtt-

működés miatt kárhozzátja. Az autonómia követelése ui. az akkori európai politikában (a Lord Carrington által kilátásba helyezett opcióknak megfelelően) lehetséges, a délvidéki magyarság távlati érdekei szerint viszont szükségszerű taktikai állásfoglalása volt a VMDK-nak. A Slobodan Milošević-vel folytatott párbeszéd, amelyek eredménye (miként Ágoston ezt be is vallotta) előre tudható volt, érveket, dokumentumokat jelenthetett az európai fórumokhoz való fellebbezés során.

A VMDK-nak a kommunizmushoz való viszonyát már önmagában minősíti, miszerint az alapítói (hangadó) között csupán Ágoston, Vékás és Balla voltak párttagok a nyolcvanas években. Mirnics már jóval korábban fölfüggesztették, Hódit – noha a liberális marxista szellemű könyveit kiadták – a nyolcvanas években támadták az ultrabalos megnyilvánulásai kapcsán, Dudást számos bátor szociográfiai hitelű írásai miatt az Új Symposion ügyében megzsarolták, Csorba Béla pedig a folyóiratukkal kapcsolatos viselt dolgai miatt mellőzött, megbélyegzett volt.

Ágoston szarvashibát követett el, amikor a mozgalmának indulásakor, ahelyett hogy tisztázta volna a politikai múltját, vagy legalábbis hallgatott volna róla, egyszerűen letagadja azt. Az autonomista vezetőkről, akikkel mint a Tartományi Szakszervezeti Bizottság titkáranak és a káderbizottság tagjának együtt kellett működnie annak idején, utólag kijelenti: „Elfogadhatatlannak tartom dogmatikus beállítottságukat, neosztálinista módszereiket.” S ezt még a következőkkel tetézi: „A magyarok közül valóknak külön felrovom azt, hogy majdnem két évtizedig maguk is hozzájárultak egy olyan nemzetiségi politikához, és hasznélvezői voltak, melynek következményeként nemzetiségünk egyre gyorsuló, asszimilációs folyamatnak van kitéve.” (MSZ, 1990. I. 14.)

Ez önként, nagy meggondolatlansággal fölkinált támadási felület. Amit ui. Ágoston elhallgat, vagy letagad, az már nem csupán a politikáját, hanem a személyiségét is ellenszenvessé teszi a másféle érdekeltségűek előtt. A liberális szemléletű Bódis Gábor (a Napló című hetilap alapítója) azt pletykázhatja a Vreme című lapnak (MSZ, 1991. VI. 15.), hogy Ágoston – cirill betűkkel írva a kérvényét – vezérigazgató akart lenni a Forumban, de Bánait újraválasztották. Ezzel azonban csak fokozódtak Ágoston karrierista ambíciói, s nem véletlenül lett átmenetileg a szerb nacionalizmus ún. antibürokratikus forradalmának elkötelezett híve, hogy csak utóbb, a szerbiai kongresszuson jelentse ki: az új szerb hatalommal nem lehet párbeszédet folytatni.

Egyedül Mirnics Károly látja árnyaltabban Ágoston helyzetét. Szerinte a VMDK vezetője az egyetlen régi politikus, aki levonta a konzekvenciát: „Ágoston And-

rás (ki tagadja?) a legaktívabb részese volt annak a »tedd ide, tedd oda« nemzetiségi politikának, amely veszélybe vitte a magyarságot.” Mirnics nem teszi szóvá, miszerint az elnök nem készítette számvetést. Viszont abban igaza van, hogy „Ebben a szervezetben nem lehet karriert csinálni (Ágoston karrierje is itt megszakadt). Ebben a szervezetben nem lehet meggazdagodni. Ebben a szervezetben sok a munka – kevés a kéz.” (N, 1990. XI. 14.)

Ágoston a VMDK váratlan óriási sikere idején (a magyarság több mint 80 százalékának bizalmát élvezte s egy ideig kb. 25000 tagja volt) meggondolatlanul alkalmazza a támadás a legjobb védekezés elvét, mivel az önkritika hiányában nincs erkölcsi joga, hogy a magyarság érdekeinek az elárulásával vádolja a vajdasági magyar csúcsértelmiséget, a projekció módszerével sommásan másoknak tulajdonítva azt, ami az ő lelkét (is) terheli.

Ezáltal még szembetűnőbbé válik Csorba Béla állításának féligazsága (MSZ, 1991. IV. 2.), mely szerint a magát a leendő kisebbségi önkormányzat csírájának tekintő VMDK mint (a többi között) a sajtó (majdan is szabadon bírálható) alapítója nem tart igényt a tisztátalan politikai múltúakra. E kijelentés nem egy, időközben átalakult volt kommunista új, hiteles hitvallására tereli a figyelmet, amelyet az önmagához és az eszményeihez mindvégig hű Csorba Béla így fogalmaz meg: „Az igazi értelmiség embertelen korszakokban is kitart a mindenkor megalázottak és megnyomorítottak mellett, az üldözött vagy »csak« elnyomott osztályok és nemzeti kisebbségek mellett.” (MSZ, 1991. VIII. 7.) Úgy érzi, ilyen eszmei vértességgel, és az előző évtizedben tanúsított erkölcsi magatartás alapján joga van az olyan sommás ítéletre, amelyet a délvidéki magyarságnak korábban tekintélyt szerzett értelmiségi réteg fölött mond ki. A többi között akkor, amikor a tekintélyek pártjára álló P. Keczei Klára azt írja a VMDK vezetőiről, hogy azok „a legkíméletlenebb módon igyekeznek leszámolni azokkal a tekintélyes, külföldön is ismert és megbecsült itteni tudósokkal, akik az érdekeinket egy szélesebb síkon képzelik el és kívánják megvalósítani.” (MSZ, 1993. I. 29.)

Boriékkal szemben valóban kíméletlenek pl. Adán, hiszen nem engedik meg nekik, hogy előadást tartsanak. A politikai viszonyok mégis egyre inkább a „restaurációs ellenzék” érdekeinek felelnek meg, mert – ahogy Csorba Béla írja – a szélsőséges janicsárok uralma után ismét a neosztálinista korszak politikusa avanszált íróinak fölülkerekedése várható.

Kívülről szemlélve a VMDK nemzetvédelmi egyöntetőségéhez nem fér kétség. Ezért Végel László Ágostonnak arra a – pletkyán alapuló – vádjára, miszerint ő a Soros Alapítvány által támogatott Borbának

akarja átjátszani a Forum-házat – Dudást, Kaszát és a VMDK vezetőségének egészét Csurka-pártisággal (szélső jobboldali beállítottsággal) vádolja, szemben az európai magyar írók (Mészöly Miklós, Esterházy Péter) üdvözítő szemléletével. (Vö. MSZ, 1994. I. 9.)

Ugyanakkor Ágoston a nehezedő körülményei mind keményebb föllépésre indítják, melyekből azonban újabb nehézségek származnak. A sajtó – és külön a Magyar Szó – alapító jogainak követelése tálcán kínálja a megtámadtatás lehetőségét. Annak dacára, hogy a VMDK csak a következőkben válik párttá, s hogy Ágostonnak a Budapesten tett, délvidéki magyarok menekülésre való buzdítására vonatkozó feltételes kijelentése csak tájékozatlanságból vagy rosszindulatból érthető félre, G. Fehér Gyula, akit nem sokkal azelőtt nevezett ki a Vajdasági Képviselőház a Forum-ház igazgatójának, mimelt értetlenséggel veti szemére a VMDK elnökének: szolgálékúségre, pártos beállítottságra akarja rákényszeríteni a függetlenségét védő Magyar Szót. S a legfájóbb, legprovokatívabb kérdéseket is fölteszi: „Milyen eredményt tud felmutatni megisméllődő képviselői mandátumai ideje alatt a jugoszláviai magyarság színe előtt?” „Mit jelent a kijelentése, hogy majd lemond, és külföldre távozik?” (MSZ, 1994. I. 9.)

Nemzeti és nemzetfeletti szabadság

A magyarok véleménye a kilencvenes évek legelején Antall Józsefnek a kijelentése kapcsán is megoszlott, mely szerint ő 15 millió magyar miniszterelnöke kíván lenni. Sokak szerint ez az állásfoglalás a kisebbségi sorsban élő magyarok ellen hangolja az utódállamokat. Ezen a nézeten van pl. a budapesti Deme László, a neves nyelvész is (MSZ, 1991. VII. 20.), aki szerint a nemzet csupán tíz millió tagot számol, és nemzetiségi tömbök, szórványok vesznek körül. Ezeknek a rész-egész kapcsolata helyett partnerviszonyban kell lenniük egymással. Deme felfogásában a határokon kívül élő magyarság a szükségszerű ketős kötődésének köszönhetően autonóm kultúrát fejleszt. Ez az életkörülményekből, tehát a gazdaságból és a politikából is következik. Deme a valóságos szükségletet egy idejétmúlt koncepcióval téveszti össze. Ezért szállhat vitába Ágoston Mihállyal is, akinek a vajdasági magyarsággal kapcsolatos aggályait eltűzöttaknak tartja.

Ágoston csak közvetve válaszol Demének, mint-hogy annak állásfoglalását nem tartja egyedinek. „Vannak, akik az itteni magyarság nemzeti tudatát (ezt a közösségi érzésünket, melyet évtizedekig magunkba fojtottunk) most támadják, s azon buzgólkodnak, hogy kiegyenlítsék az elvakult, s együgyű nemzeti ön-

teltséggel... sovinizmussal.” (MSZ, 1991. VIII. 19.) Ágostonnak e gondolatai Bosnyák István szemléletével is vitatkoznak, amelyben a nemzeti önteltségek csak általában nyernek méltatást.

A legfiatalabbak tanácsstalansága a legmélyebbről fakadó. Az ő tudatukból a hatvanas évek végének emlékét sem kell kimosni. Ennek megfelelően Szabó Palócz Attila tájékozatlanul, tehát túlzott önkritikával támadja a saját nemzetét a JMMT vitatribünjén: „Különléleke identitástudatokra, nemzettudatokra, önismeretre, ősi gyökerekre és egyéb hangzatos szlogenekre hivatkozva egyre többen hirdetnek nem ritkán fasisztoid nacionalista eszméket.” Meggyőződése szerint „minden nevelés lényege és legfőbb célja a modern idők követelménye értelmében csak az lehet, hogy »szabad emberek«-et neveljünk gyermekeinkből a fogalom emberi értelmében. És sokkal fontosabb, hogy a gyermek »szabad ember« legyen, mint az, hogy »magyar«” (N, 1993. VII. 21.)

Az alig két éves „rezsiváltás” nem volt elég a fogalmak letisztulásához, mert a Szabó Palóczsal (és Mihájlovsz Klárával) vitába szálló Varga Zoltánnak sem jut eszébe: a „szabad ember” fogalma és a valamely nemzethez való tartozás tudata nemcsak, hogy nem zárják ki, hanem egyenesen feltételezik egymást.

A kommunista diktatúrát fölváltó nagyszerb militarizmus csak keveseknek s azoknak sem mindig teszi – lelkiileg – lehetővé az összefüggésekben való gondolkodást. A kétségbeesésből és lelkesedésből táplálkozó jelszavak csupán az „igen”-t és a „nem”-et ismerik. Az elvi állásfoglalás és a politikai-művelődési szervezkedés szintjén ennél nem is kell több. A valóra váltáshoz, a hitelesítéshez viszont kevés. Erre ugyanakkor nincs konkrét lehetőség: az európai nagy nemzetek a közepeseket is magukhoz illeszteni igyekeznek, nem hogy autonómia formájában a kisebbek töredékeinek teljes önmegvalósítást biztosítanának – a célszerű édesgetésen túl. Viszont ezekben (a délvidéki magyarban) nincs viszonylag egységes szellemi erő annak bizonyítására, hogy nem pusztán egy nemzetrész, hanem az ezt magába foglaló ország, s az anyaország, sőt az egész kontinens is nyerne az addig elnyomott embercsoportok energiájának föl szabadítása által.

A kilencvenes évek elején kevés a meggyőző minta, az eleven példamutatás; nincs éréssidő. Az utódállamok – s főleg rájuk hallgatva: Európa is – inkább csak ellentétekben tudnak-akarnak gondolkodni. Nem veszik tudomásul: ha minél több értéket igyekszünk tudatosítani a jövő nemzedékben, akkor a saját hagyományok elsajátításának útján (becsületesen sokoldalú kritikával) vezethetjük el őket a legújabb szempontokig. Más szóval: ki-ki a saját nemzeti (s ezáltal: nemzetközi) értékeinek elsajátításával

válhat szabaddá, egymást megbecsülővé, az együtélés kötelezettségeinek nem csupán elvi vállalójává, hanem szíves teljesítőjévé is. A nemzeti öndicséret kizárólagossága folyamatos imamormolás dacára is istentagadóvá tesz bennünket a tetteinkben. Az eleve szabad szellemben nevelkedő viszont nem emelkedhet túl az anyagi javakkal elkápráztatható, a könnyebb megoldások által manipulálható vadember szintjénél. Vagyis a szó nemes értelmében vett világpolgárrá mindenekelőtt az anyanyelvi műveltség teljes elsajátítása révén válhatunk. S a nemzeti kultúránk iránti szeretetünk is csak akkor maradhat meg az egészséges normák határain belül, ha nem állami-többségi elnyomás akadályoz bennünket az egészséges fejlődésünkben.

De hát akkor mi van az olyan divatos fogalmak mögött, mint a vegyes házasságok problematikussága, a magyarság megmaradása, a nemzeti gyökerek keresése, a Vajdaság területén való ősi jelenléte, nemzetrészünknek a nála erősebbek, romlottabbak általi kizsákmányolása, s a magyarság családiassága, szorgalma mögött? Mind e mögött jó szándék és demagógia egyaránt rejtőzhet – a megnyilatkozó funkciójától és személyiségétől függően. A jó szándék mögött a korábban tiltottakat, elhallgatottakat tudatosító igény is rejtőzhet – a testileg-lelkiileg beteg délvidéki magyarok épülése érdekében. Hogy a cikkező vagy a szónok alapjában véve igazat beszél, azt a szerb hatalom által nem túl gyakran készített, rejtegetett statisztikák is alátámasztják.

E tények és az említett jelszavak manipulálhatósága viszont abban rejlik, hogy a magyarságot az önutálat szélsőségéből az önimádat végletébe billentette át. Ennek a kilencvenes évek közepétől mindinkább azon hamis (jellegzetesen populista) állítás lett a következménye, mely szerint az olyan rossz nemzet által terrorizált állapotban, mint a szerbek, lehetetlen alapvetően változtatni a szinte ideálisan jó délvidéki magyarság sorsán. A populizmus majd a VMSZ és a Hét Nap számára válik vezérgondolattá, az apró lépések, a látszatcselekvések igazolójává ez a közvetlenül csak elvétve megfogalmazott gondolat. Ez a túlzott erkölcsi önértékelés természetesen elsősorban a magyarországi hatalmi elitnek jön jól, hiszen nem áll érdekében a délvidéki magyarság valóságának érdemi fölmérése, és a helyzet ennek megfelelő gyökeres megváltoztatása.

A kilencvenes évek elején azonban – amikor még Carrington, majd Balladur kisebbségek felé forduló politikai kínálata hozta lázba a délvidéki magyarok eszmei képviselőit – az említett, egyre elcsépeltebb, sőt a hajdani fasizmus egyik-másik kulcsszavára is emlékeztető kifejezések pusztán a nemzetrészi kollektívitásnak mint alanyiságnak a megindokolását cé-

tivitásnak mint alanyiságnak a megindokolását célozzák. Önvédelemből fakadnak, nem támadó fondorlatból. Az utóbbihoz sem az európai, sem a magyarországi helyzet, sem pedig a délvidéki magyarság individualistává zilált, s csak két-három évre összeálló lelkülete nem nyújtott kellő alapot. Hiányzik a szellemi erő és az erkölcsi bátorság a délvidéki magyar ember modelljének megalkotásához, s még inkább a megteremtendő felé vezető út fölvázolásához. Egyszerűbb egymásra mutogatással levezetni az indulatokat, mint hosszabb távon az értelem szolgálataiba állítani azokat.

Nem csoda, hogy az autonómia formáiról többnyire csak általánosságban esik (rengeteg) szó. Érthetően panaszolja tehát Balla Lajos L. az érdekvédelmi szervezetét fenyegető válság előérzetében 1993-ban (N, VIII. 4.), hogy a Naplót nem számítva, a médiában – a támadásoktól és a védőbeszédektől eltekintve – nincsenek átfogó elemzések a VMDK autonómia-konceptiójáról, jóllehet a polgári szubjektivitás, az önrendelkezés megteremtéséről kellene értekezni. Ennek következményei miatt írja később Hódi Sándor, hogy „elmulasztottuk a helyi magyar önkormányzatok alulról építkező szövetségének létrehozását is, elmentétek a szandzsáki muzulmánokkal”. (Helyzet-elemzés a vajdasági magyarságról. Valóság, 1997. 10. sz.)

Valójában azoknak is a délvidéki magyarság elkerülhetetlenül autonómia általi szabad emberré válása a célja, akik nemigen látnak ki a zavaros ideologizálásból. Esetleg nem is akarnak, mert – reménytelennek sejtve a helyzetet – humoros provokáció a céljuk, mint dr. Burány Bélának, aki a magyar családok növekedő létszámától várja a megváltást. Mintha a mennyiség szükségszerűen minőségé változna át! Mintha nem ő, az orvosprofesszor tudná legjobban: a legsürgetőbb humanista feladat a magyarok gyógyítása, azaz több oldalú szociális motiválása és felemelése, érvényesülésében való segítése, hogy alkalmasaknak érezzék magukat tartósabb és nagyobb család alapítására.

A botrány

A VMDK-t belső válság is terheli. Mind nyilvánvalóbb: anyagi háttér nélkül sem a szervezetnek, sem pedig a magyarságnak nincs jövője. A vezetőség viszont elzárkózik a vállalkozó szellemű magyaroknak a mozgalomba való bevonásától. Ez mindenekelőtt a szabadkai aktivistáknak az újvidékiekkel szembeni ellenszenvét erősíti. Mind gyakrabban hangzik el az Ágoston nevével fémjelzett elképzelésnek a bolsevista jelzővel való megbélyegzése. Különösen a Hódi Sándor alelnök pénzelszámolásával kapcsolatos botrány

hónapjaiban (1994 első felében) gyűlnek föl az indulatok. Hódi ui. a délvidéki magyarok megsegítésére magyarországi alapítványi támogatások egybegyűjtése céljából alapot hozott létre a feleségével Budapesten 1992-ben. Ugyanakkor a viszonylag nagy tételekben és különféle forrásokból szaporodó pénz nem jut el a címzettekhez. Sem a VMDK vezetősége, sem pedig a délvidéki magyar intézmények nem tudnak róla. Csúpan Ágostonnak és a közvetlen munkatársainak vannak értesüléseik e visszatartott pénzekről (elsősorban 600.000 márkáról), s 1993 áprilisától kérik az elszámoltatást. De nem erőltetik azt. Mi több, az elnök a büszke szegénység jelszavával vitatkozik a délvidéki magyarságnak, a VMDK-nak az anyagi gyarapodását szorgalmazókkal, a vállalkozó hajlandóságúakkal. Az az álláspontja is megfelel az érdekszervezet szavazói bázisának, mely szerint az érdekvédelmi mozgalmuk egyik magyarországi párt mellett sem kötelezheti el magát, mivel a törekvésük nem tekinthető sem jobb-, sem pedig baloldalinak. Ezzel voltképpen csapdát állít a munkatársának, aki mellette a VMDK legnagyobb tekintélyének számít bel- és külföldön egyaránt. Ebben az időben Hódi sok időt tölt azokban az országokban, amelyekben a magyar emigráció tekintélyes összegeket gyűjt össze a délvidéki magyarok számára. Az alelnököt a nemzetársai kivivandó autonómiájának és fennmaradásának eszméje vezérli, s nemigen törődik az elképesztő mértékű infláció és a gazdasági szankciók által sújtott nemzetársai nyomorával. A Magyarországról érkező pénzeket az embargóra hivatkozva és – föltehetően – az 1994 tavaszán sorra kerülő választások miatt tartja vissza. Önmagáért beszél a tény, hogy utóbb – ahelyett, hogy a délvidéki magyar intézmények rendelkezésére bocsátaná – visszautalja őket a támogatónak.

Csakhogy a VMDK márciusi tisztújítása is közeledik. Ágostonnak viszont közvetlen érdekének érzi a nagy tekintélyű vetélytárstól való megszabadulást. Hogy fölhívja a figyelmet Hódi visszaéléseire, nyilvános vádaskodásba kezd. Viszont a munkatársai kisebb csoportjával zárt ajtók mögött tanácskozik, az ügy rendkívülisége miatt mellőzve a VMDK működésének demokratikus nyíltságra kötelező elvét. Ő tulajdonképpen a megfelelő pillanatra várt, hogy – elsősorban az üggyel kapcsolatban felelősnek gondolt magyarországi fórumoknál – folyamatosan követelni kezdje a Hódi kezelte „családi” alapítvány számára érkezett pénzüsszegek nagyságára és az átutalásuk feltételeire vonatkozó adatait. Szerinte a támogatások címzettje (mint közvetítő) a VMDK volt, míg Hódi célpénzekről beszél, amelyekkel neki pusztán a támogatóval kell elszámolnia.

Ágoston 1994. III. 23-án (másnap a Magyar Szóban megjelentetve a szerb hatóságnak címzett följe-

lentésként is ható) levelet ír Csoóri Sándornak, az Illyés Alapítvány elnökének. A többi között ez olvasható benne: „A VMDK-n belül mindig voltak eltérő nézetek. Dr. Hódi politikai alapállása kezdettől fogva nem változott: abból indul ki, hogy Európának ebben a részében új rendezésre kerül majd sor, melynek részeként a határmódosítás reális lehetőség. Ezt szem előtt tartva, az autonómia-koncepció megvalósítása számára a minimum, amit a szerb vezetésnek azért kellene megadnia, mert a vajdasági magyarok szervezett politikai ellenállása, s ennek az ellenállásnak a nemzetközi támogatottsága erre rákényszeríti. Ennek az alapállásnak nem szükséges velejárója a dialógus és természetesen az együttélő népek napi politikai együttműködése sem. Nem a politikai szubjektivitás alapuló partnerség elvére épít, hanem a kedvő nemzetközi körülményektől várja a győzelmet, melynek eredményeként a szerb fél kerül az alávettség állapotába. Ez a politikai filozófia természetesen csak a többszámú magyarságra terjed ki. Mivel az itt élő népek, elsősorban a szerbek és magyarok egymás mellett élésének kérdését megkerüli, elvonatkoztatottnak, irreálisnak minősíthető.”

Hódi Sándor addigi megnyilatkozásai (tanulmányai, cikkei, interjúi és a hozzáférhető levelezése) nem igazolják Ágoston vádjait. Noha a következő vallomásának önarcképe retusált, alapjaiban azonban igaz: „...nem is olyan régen, példa értékű volt a vajdasági magyarság önszerveződése. Magam is, mint annyian mások... az elmúlt négy év alatt ennek szenteltük minden időnket. Míg Ágoston elnökösködött, politikusokkal tárgyalt, sajtótájékoztatókat tartott és írta a perlekedő leveleit, jómagam összeállítottam és kiadtam a szervezet Programját; kidolgoztam, megszerkesztettem, kiadtam a VMDK autonómia koncepcióját; különböző világnyelvekre lefordítottam, megjelentettem és eljuttattam a nemzetközi szervezetekhez, diplomáciai testületekhez szerte a világban; létrehoztam a vajdasági magyarság segélyezésének két intézményét, a Délvidéki Magyarságért Alapítványt és a Vox Humanát, melyeken keresztül az embargó ellenére jelentős segélyt és pénzügyi támogatást kapott a vajdasági magyarság; hosszú évekre megoldottam a VMDK működésének pénzellátását; kapcsolatokat építettem ki a Kárpát-medencében és a Nyugaton élő magyarsággal; javaslatomra létrehoztuk a Közép-európai Magyar Népcsoportok Fórumát és a VMDK számos külföldi tagozatát; Stockholmtól Canberráig, Berntől Strassbourig hírünket vittem a világba és pártfogókat kerestem számunkra; előadásokat tartottam itthon és külföldön egyaránt.” (MSZ, 1994. VIII. 19.)

Hogy Hódi a megalázottságában erős túlzással védekezik, amikor a VMDK-nak és az intézményeknek az általa közvetített pénzekkel való ellátásáról beszél, azt a következő évben saját maga bizonyítja be, amikor az Illyés Alapítvány által a VMDK-nak fölajánlott támogatással kapcsolatban ezt írja: „Az I/A60/1992-es ügyiratszámú ellátott levelet előterjesztettem a VMDK soron következő elnökségi ülésén, amelyen az elnökség nem vállalta ezt a közreműködést.” (MSZ, 1995. V. 7.) Kevésbé valószínű, hogy a külföldi kapcsolatok megteremtésével és a mozgalom ideológiai irányításával terhelt Hódi az illegális pénzközvetítés kalandjaiba bocsátkozik, amikor utóbb saját maga is hivatkozik a juttatások továbbításának embargó általi akadályozottságára. A Vox Humana aligha kizárólag az aktivistái visszaélései miatt vált működésképtelenné.

Ugyanakkor Hódi valóban nem nagy magyar, irredenta eszméktől vezérelve teljesítette küldetését. (A már említett, a javaslatára megalapított intézmény, a Közép-európai Népcsoportok Fóruma, amelynek ő lett az elnöke, a nevében nem is tartalmazta a „magyar” jelzőt.) A határmódosítás lehetősége mint beszédtéma, ha olykor fölmerült is a VMDK gyűlésein, sőt alkalomadtán cikkben is fölűnik (pl. Túri Gábornak a Major Nándorral folytatott vitájában – vö. MSZ, 1994. V. 8.), a Tisza-melléken sem született olyan határozat, amely az érdekvédelmi mozgalom cselekvését ennek a célnak rendelte volna alá. Ennek legnyomatékosabb bizonyítéka az a tény, hogy az 1994-ben Kanizsán tartott zárt ülésen az elsősorban Hódi Sándor nevéhez fűződő autonómia-koncepció megvitatása és elfogadása a téma. Az alelnök a közéleti megnyilatkozásaiban magától értődnének tartotta a VMDK, ill. a délvidéki magyarság érdekeinek a jugoszláv, ill. a szerb politikai intézményekben való képviselését.

Ágoston idézett rágalmára Hódi rálicitál, amikor az emigráns magyarokhoz intézett körlevelében a többi között ilyeneket olvashatunk: „Sajnos, amitől félni lehetett bekövetkezett: – a VMDK teljes mértékben elvesztette érdekszervezeti jellegét és (kommunista) pártta szerveződött. A szerb szocialisták hatalmának megszilárdulása, és a magyarországi baloldali pártok előretörése után ez várható volt. A kisebbségi vezetők egy része, a volt kommunista rendszer hűséges kiszolgálói, néhány hónapja már új lapokra játszanak: a baloldal győzelmére és a visszarendeződésre. A VMDK-án belül eddig meglapuló bolsevisták kezdtek újra nyeregbe érezni magukat. Az elmúlt hetekben Ágoston nyíltan paktumra készült a szocialistákkal. Egy miniszteri tárca várományosaként soha nem tudja megbocsátani nekem, hogy áthúztam ezt a szándékát. Annak érdekében, hogy félretegyen az újtárból gya-

lázkodó, rágalmazó kampányt kezdett ellenem közvetlenül a tisztújító közgyűlés előtt. A közgyűlésen pedig a tisztogatás terén nagy rutinnal rendelkező kommunisták lesöpörték az egész kereszténynemzeti demokrata szárnyat.”

Az Ágoston törekvésével rokonszenvezők és a tőle eltávolodók között egyaránt vannak volt kommunisták. (Hódi tanulmányai annak idején a marxista embereszmény szellemében íródtak.) Egymás lekommunisztázása nem több projekció jellegű mellébeszélésnél ebben az időben. Többé-kevésbé mindegyik VMDK-vezető legbelül vétkesnek érzi magát azért, mert a jobbik esetben is szemet hunyt a Tito-éra visszaélései előtt, s úgy igyekszik könnyíteni a lelkiismeretén, hogy másnak tulajdonítja azt, ami őt terheli.

Ágoston ezekben a hónapokban a mindenkori törető karrierista módjára viselkedik. Időzítve hozza nyilvánosságra Hódi valós vétségeit és kitalált visszaéléseit, s ezzel végveszélybe sodorja az általa alapított szervezetet, miközben közvetve a délvidéki magarság helyzetét is súlyosbítja. Emellett általában lekezeli az anyagiak fontosságát, de a pénz ürügyén csinál botrányt. Noha a délvidéki magyar politika többpártiság felé sodródása mögött budapesti mozgatóerőket gyanít, ahelyett, hogy hátat fordítana az onnan bedobott csontnak, részt vesz annak marcangolásában.

Ágoston a megszerzett nemzetközi tekintély birtokában összpontosítani igyekszik az irányítást, csökkentve az elnökségi tagok számát s ezzel együtt a vita lehetőségét. Ám nem miniszteri tárcáról álmodik, mint ahogyan azt a vetélytársa gondolja, hanem Hódi tekintélyvesztéséről, és saját vezetői szerepének kiteljesedéséről. Az ő hajtóereje a határtalan becsvágy, a szuverén irányító szerep megszerzése a VMDK-ban. Habár a másik alelnökével, Vékással folyószámlát nyit Budapesten, nem a kisajátítás szándékával követeli a Hódi által visszatartott pénzeket (ahogyan azt az ellenvád állítja), hanem a velük való rendelkezés vágyától indítatva. Ez már csak azért is érthető, mert ekkor már a magyar nyilvánosság figyelme a VMDK pénzügyeire összpontosul, s az újabb visszaélések egyértelmű öntemetést jelentenének.

A fogalmak tisztázatlansága a zavarosban halászni igyekvőknek felel meg. Akiknek jövedelemszerzési lehetőségeik és magyarországi érdekeltsegeik vannak, érthetően tiltakoznak Ágostonék javaslata ellen, amely a tisztségvállalók számára kötelezővé tenné a vagyonbevallást, és a magyarországi tartózkodási vagy a letelepedési engedély megszerzését sem nyugtázná. Nem jut eszükbe: az elnöknek a tisztségviselők erkölcsi tisztaságának ellenőrzésére vonatkozó elképzelése Nyugaton már szerves része a politikai gya-

korlatnak. Ha nem az etikai eltompulás jellemezné a vagyonbevallás javaslatának ellenzőit, akkor önként álltak volna elő az átvilágíttatás igényével. Emellett azt is természetesnek tartanák, hogy a vajdasági magyar érdekszervezet vezetői minél több érdekszálának azok tömegéhez kellene kapcsolódnia, akik még csak látogatóba sem mehetnek az anyaországba. S ezzel együtt az is nyilvánvaló: aki már a határon túlra menekítette a gyerekeit, s a fél lábát saját maga is Magyarországon tartja, kisebb valószínűséggel viszi politikai vásárra a bőrét annál, akit a múltján és jelenén kívül a jövője is egyértelműen a Vajdasághoz köt. Csakhogy a VMDK „antibolsevista” vezetői kimondatlanul a saját anyagi szempontjaiknak megfelelően foglalnak állást, hiszen – miként Szekeres Lászlónak a már említett VMDK-s voltam című folytatásos tárcájából is kitűnik – a süllyedő hajón mindinkább a pánikhangulat uralkodik el.

Ágoston nem titkolja, hogy a szerb hatalommal, sőt annak megtestesítőjével, magával Slobodan Miloševićel való megbeszélései során egyezkedik a magyarországi támogatások legalizálásának lehetőségéről, s a Hódiék folyószámlájára érkezett pénzeszegről is beszámol. Ennek dacára az ellenfelei között az a hír járja, hogy a VMDK adatait a szerb kémelhárításnak és más pártoknak továbbítja. E sorok írója megkockáztatja a föltevést: titkos adatai nemigen lehettek a VMDK-nak, s azok az elnökétől függetlenül is aligha maradhettek ismeretlenek a Vajdaságban rendkívüli módon érdekelt szerb államvédelem számára. Viszont Ágostonnak a Hódi és a magyar jobboldal ellen folytatott kampánya nyilvánvalóan megfelelőhette az államérdeknek, mert a szerb médiában nem volt visszhangja a VMDK dicstelen és önmegsemmisítő belviszályának.

A VMDK elnöke ekkor már a paranoiával fertőzött hírében áll. Állítólag – ellenőrzött adatok, egyértelmű bizonyítékok, reális föltevések helyett – többértelmű jelek alapján vádaskodik, s a lelki betegek egy (ezekben az években nagy mértékben, különösen a szerbek körében növekvő) csoportjának módjára rendszerbe, öt támadó fronttaktikába illeszti a vele harcban álló (vagy a megtámadására készülő) vélt ellenségeit. Ágostonból annyiban mindenképpen a józan ész beszél, miszerint valóban a háttérből, a magyarországi politikának a kisebbségben élő magarság érdekeihez való viszonyulásának megváltozásából kell kiindulnunk, ha a VMDK válsága elmélyülésének okait keressük.

Hogy nem egyszerűen az Ágoston-csoport bűnbakkereséséről vagy a belgrádi hatalom iránti túlzott lojalitásáról van szó, amikor a mozgalom növekvő belső ellentéteinek okait külföldön keresik, arra a többi között Csoóri Sándornak az újvidéki vendégszereplése során tett kijelentése a bizonyosság. A kiváló köl-

tő ui., társadalomlélektani érzéketlenséget tanúsítva és jórészt a saját több évtizedes tapasztalatai ellenében kijelenti: a Forum, a Magyar Tanszék és az Újvidéki Színház akkor is létfonosságúak és a magyarság érdekeit szolgálják, ha államiak, tehát nem kellene külön mércét alkalmazni a megítélésükben. (MSZ, 1994. IV. 30.) Csoórinak a magyarországi baloldal restaurációjának kezdetén el kell feledkeznie saját törekvéséről, amely nem szokta összetéveszteni a magyar nyelvűséget a magyar ember gondolati és érzelmi azonosságával, a bizonytalanná vált szolgasorsra való szokásos fölkészítést az önmagát teljességgel vállaló ember nevelésével.

Ez lehetőséget ad Ágostonnak, hogy – az autonómiáért folytatott harc címén – a Slobodan Milošević által nyugtázott egyeduralmi törekvését az egységes VMDK ellen készülő merénylettel, a vetélytársa mellett, ismert magyarországi személyiség összeesküvőként való megnevezésével leplezze. Szerinte „Hódi Sándor és Csoóri Sándor alapítványaikon keresztül gyakorlatilag ellenőrzés alá vonták a vajdasági magyarságnak szánt magyarországi és külföldi támogatások csaknem egészét. Begyűjtötték, de nem közvetítették ki. Csoóri Sándor például maga is elismeri, hogy az Illyés Alapítvány által az 1993. évben a Délvidéki Magyarságért Alapítványra bízott támogatásnak Hódi mindössze öt százalékát közvetítette ki. A vaj-

dasági magyarság és a VMDK helyzetét különösen megnehezítette, hogy Hódi Sándor családi alapítványa, a Délvidéki Magyarságért Alapítvány Csoóri Sándor személyén keresztül összefonódott egyrészt az Illyés Alapítvánnyal, másrészt a vajdasági magyarság emberbaráti szervezetével.” (A botrány című dokumentum-gyűjtemény bevezetője. 1994. VI. 3.) Csakhogy nincs rá bizonyítéka, hogy Csoóri tudott a Hódi által egy évig visszatartott pénzekről, s önmagának sem teszi föl a kérdést: vajon – a nyomorban tengődő délvidéki magyarokat megkárosítva – miért nem kérte egy évig Hódi elszámoltatását az Illyés Köz-alapítványnál. E mulasztásával ui. a „bűnösök közt cinkos, aki néma” helyzetébe került, amelyben úgy védekeznek, hogy folyamatosan támad.

Csoóri Sándor viszont ezekben a hónapokban már a korábbi naiv jó szándékának az áldozata. Ágoston pillanatnyi érdekével természetesen ellenkezik annak a tudomásul vétele, miszerint az Illyés Alapítvány elnökének a délvidékieken kívül számos más hasonló helyzetű támogatottal is törődnie kellett, s nem is csupán a délvidékiekkel járt pórul Csoóri. De az ő (VMDK elnökéhez intézett) nyílt levelének ítélete a megbántottságban is hitelesen hangzik: „Újra ki mondom: a bűnt, a vétséget belső nyomorúságokban együtt követtétek el Sándorral. Egyikőtök volt a Nem, s a másikótök az Igen.” (SZHN, 1994. VIII. 25.)

Formális változások az irodalomban

Az értelmiség közérzetét a változásoktól való félelem határozza meg. Tolnai Ottó a Jugoszláv Írószövetség elnökeként – Németh Lászlóra és Tőkés Lászlóra (!) hivatkozva – kijelenti: nem militánsnak, hanem gandhistának kell lenni. Ebben a szellemben napokig hajlandó lenne tárgyalni az albán és a szlovén írókkal. (MSZ. 1990. I. 7.) Inkább tehát a fokozatos, de biztonságos sodródás a társadalom, a nemzet(iség)i kultúra és az erkölcsi végpusztulás felé, mint egy nagy lépés a bizonytalanságba.

Juhász Erzsébet Tolnai szolgálatkészségén is túlesz (MSZ, 1992. I. 18.), amikor eszményi keresztény magatartással igyekszik védekezni a rá támadó erőszak ellen. Így a Korunk című folyóirat esszéírójával ellentétben, jóllehet a barbárságot megveti, a gyűlöletet az általában jogosnak és igazságosnak tudott formájában sem tudja elfogadni. Nem hiszi el, hogy a saját lelkét gyilkolja meg, aki nem gyűlöli az ő megsemmisítésére fegyverrel közeledőt.

Ebben az időben jelennek meg az újvidéki Stav című politikai magazinban Végel László enyhe bűntudattal terhelt esszéi. A szerző olyan magatartást hirdet, amelynek szellemében ezekben az években is csak részben cselekedhet: „mindig, minden körülmények között a gyengébbek mellé kell állnunk, még akkor is, ha nincs mindenben igazuk, és közben nem szabad szem elől téveszteni, hogy ugyanolyan sárból vannak gyúrva, mint az erősebbek.” (Peremvidéki élet, 44-45. p.) Végel szerint jóvá kellene tenni azt, hogy tehetetlenek voltunk, amikor „Azonosságtudatunk hiányérzete párhuzamosan erősödött a város identitásának fokozatos elhomályosulásával. Itt toporogtunk mi, akiket a jugoszláv konszolidáció örökös politikai epigonizmusra ítelt, ezért eredendő vágyainkat csak a kultúrában, az életérzésben, az európai nosztalgiákban tárhattuk fel.” (I. m. 48. p.)

Pintér Lajos viszont egyenesen megalázkodik, hogy könnyítsen a lelkiismeretén. A Naplóban (1991. IX. 25.) megköveti Bori Imrét, akit az előző évtizedben egy állítólagos fasiszta bűnöző (Kristály István) szépíróként való népszerűsítése miatt ideológiai eltérélyessé rágalmazott meg. Pintérnek egy másik bizonyítási kísérlete is volt. Túri Gábor írja meg (MSZ, 1992. IX. 6.), hogy Pintér 1991-ben (néhány hónap-

pal az öngyilkossága előtt) polgármesteri fogadáson tiltakozott az ellen, hogy az egyik éjjel több mint ezer magyar fiatal vittek el Újvidékről a frontra. Pintér a Kanizsai Írótáborban is méltatlankodott emiatt, ám végül nem adtak ki békekommunikét, csupán Kanizsát tették a „béke városává”. A Magyar Szó pedig elhallgatta az esetet.

Túri ugyanakkor megkapja a magáét az újvidékiek (elsősorban Major Nándor) magatartásának bírálata és az alaposságigénye miatt. A műfordítói tevékenységért kiérdemelt Bazsalikom-díja átadásának meghívóját késve küldik el neki, és utólag sem juttatják el hozzá. Az Új Magyar Irodalmi Lexikon újvidéki cik-kirója sem veszi tudomásul e kitüntetését, és a Magyar Tanszékeken szerzett diplomáját is elhallgatja.

Hasonlóképpen jár Vajda Gábor is, akinek a véleményét a nyolcvanas évek végétől úgy próbálják hitelteleníteni, hogy a lexikonokból és az életrajzokban nem veszik figyelembe a belgrádi tudósképzőben szerzett diplomáját és a tudományos doktorátusát.

Az irodalmi gondolkodás fölszabadulásának reménye

A rezsiváltás a legelején lehetővé, sőt egyesek számára lelkiismereti kérdéssé tette az irodalom vajdasági magyar szerepének újragondolását. Hogy miről van szó, azt a legegyértelműebben Németh István fejezi ki: „mondhatnám úgy is: elközömbösítettek bennünket a dolgaink iránt az elmúlt évtizedekben. Magyarán: komoly ügyekben... sohase mondhattuk el magánvéleményünket. De – és ez már főben járó bűn – regényeinkben, elbeszéléseinkben, verseinkben is csak ritkán, szórványosan, a szavak kihámozhatatlan mélysége alá rejtve.” (MSZ, 1991. XI. 10.)

Amire a nyolcvanas években legfeljebb csak elvontan lehetett utalni, az most közvetlenül föltárhatóvá válik. Többnyire azonban hiányzik a megfontoltság ezekből a vitákból. Az értékelések egyrészt leginkább a részrehajló tapasztalat alapján történnek, másrészt pedig naiv remények függvényei. Különösen a magyarság érdekében politizáló írók érzik úgy: stílus-, ill. magatartásváltással a délvidéki értelmiség a népe élére állhatna. Ha viszont erre az érdekei és az előité-

letei miatt nem képes, akkor adja át a helyét a (szellemileg) fiatalabbaknak, rátermettebbeknek. Ebben a szellemben nyilvánít véleményt 1992 nyarán Keszthelyen a magyar írók világtalálkozóján Dudás Károly, aki elsősorban a Symposion-mozgalom avantgárdközpontúságában, s ennek megfelelő jugoszláv beállítottságában véli megtalálni a magyarázatát: vajon irányadó személyiségek híján miért árvultak el szinte végzetesen a délvidéki magyarok. Dudás némileg egyoldalú érvelése jó ürügy Bosnyák István számára, hogy – nagyobb egyoldalúsággal – vitacikket (majd egész könyvet) szenteljen annak bizonygatására, miszerint – igenis – az Új Symposion internacionalista-jugoszláv szellemi vonulata mellett a valóságkutatás, a magyarságismeret feladatait is fölvállalta, s nem is csupán akkor, amikor ez a politikai enyhülés kirakatérdekeinek megfelelt. (Vö. Politikai symposion a Délvidéken I-II, JMMT, 2003, 2006).

Vajda Gábor előbb még 1991-ben Szegeden, a hungarológusok nemzetközi találkozásán, majd a következő évben Keszthelyen valamint a Tokaji Írótaborban (az utóbbiban később is rendszeresen) a saját kritikai tapasztalatai alapján elemezheti: mely nemzeti, nemzetközi és kulturális körülmények, miféle vajdasági magyar szükségletek és lehetőségek hívták életre az évtizedeken át az egész Kárpát-medencében (sőt Európában is) irigyelt újvidéki szellemi életet, mely egy ideig a magyarországi művelődéspolitikát is sakkban tarthatta. Meddig volt ez időszzerű, s mekkora károkkal fenyeget a további mesterséges életben tartása; miféle veszélyekkel jár ezeknek a hagyományoknak – a pozícionált újvidékieknek megfelelő – további kritikátlan ápolása. Vajda a történetiség elvének érvényesítésére és értékközpontú értékelésre törekszik, s akkor sem a napi politikai szempontok szerint mond véleményt, ha a magyar emberek érdekeit s az ezeket szolgáló művelődési és szellemi életet képtelen elvonatkoztatni a nemzetmegtartás kérdéskörétől. A politikusoktól abban tér el a véleménye, hogy szerinte az írónak fölösleges pártpolitikai alkalmazkodással erőltetnie a népével való azonosulást, mert az addig nem kellő mértékben s nem eléggé hatásosan kifejezett élmények különben is benne rejtőznek, csak legyen bátorsága és erkölcsi tartása föltárni, megformálni azokat. Egyszerűen őszintébbnek, mélyebbnek kellene lennie az alkotónak, mint amilyen korábban lehetett. Más szóval Vajda fölfogásában a vajdasági magyar írás – részint az írónak Magyarországra való áttelepülése következtében, részint pedig az esztétikai mércék határon inneni és túli egységesülési lehetősége következtében – egyre inkább fölszabaduló alkotói tevékenységgé alakul át, s a vajdasági-délvidéki jellegét az ihletkör sajátossága mellett egy, az irodalmi élet megteremtésének szempontjából nem mellékes for-

maság: a művek megjelentetésének helye is meghatározza. Mert ha lesz írásos formájú, olvasói érdeklődésre igényt tartó élménykifejezés, s ennek eredményeként délvidéki magyar könyvkiadás is, akkor magyar irodalom is lesz Jugoszláviában.

Vajda a volt kommunisták ismételt hatalomra kerüléséig nyilváníthat szabadon véleményt a magyarországi folyóiratokban – az időközben megjelenő délvidéki könyvek kapcsán. Később, a jobboldali pártok felülkerekedésekor is, ritkábban közlik az írásait. Az igazmondás törekvése és az euro-kompatibilitás igénye nem járhatnak azonos úton. Ez azt is jelzi: a magyarországi szellemi élet képviselőinek többsége csupán kezdetben vette komolyan a határon túli magyarok megmaradásának kérdéseit, amelyek föltárását visszautalták oda, ahol a többségiek hatalmához igazodó „multikulturális” réteg nem, vagy csak csonkított formában engedte felszínre azokat.

Hogy kezdetben (csak a szellemi illetékességétől függően) bárki hozzászólhatott a délvidéki magyarok irodalmának kérdéseire, az abból is látszik, hogy Gerold László a Naplóban (1991. VIII. 11.) Görömbei Andrással száll vitába, aki szerint a jugoszláviai magyar irodalom a saját önmegtartását elhanyagolva harcolt a provincializmus ellen. A debreceni irodalomtörténész Sütő teljesítményéhez képest csupán néhány vajdasági művet tart említésre méltónak. Annál is inkább, mert Görömbei – túl az alkotó önkifejezésén – szélesebb értékösszefüggésben méltatja az irodalmat. Mindenesetre a viszontválaszának már a címe is (Sajátos vitamódszer. Alföld, 1991. 8. sz.) elárulja: miért fordít háttal a délvidéki magyar irodalomnak a következő években. Gerold ui. szándékosan vagy akaratlanul több vonatkozásban is félreérti Görömbei írását.

Gerold persze elsősorban az irodalom elpolitizálása ellen akar küzdeni, s később is (a tóthfalusi értelmiségi találkozón) teljes autonómiára való törekvés helyett a jugoszláviai magyar irodalom értékeinek, különösen az újabb termésnek a megbecsülését ajánlja a VMDK politikusainak figyelmébe, miután ezek a Tanszék és a Forum tartózkodó-kivárázó magatartását látva elmarasztaló megjegyzéseket tettek a jugoszláviai magyar irodalom művelőire. A kritikus a többi között Juhász Erzsébet Esti följegyzések című esszéketétét (Újvidék, 1993) ajánlja a politikusok figyelmébe. Az író eszmefuttatásai a kilencvenes évek elején hétről hétre jelentek meg a Magyar Szó Kilátó mellékletében.

Viszonylagosan vagy teljesen független az irodalom?

Juhász Erzsébetet a váratlanul nyakába szakadt anyagi és kulturális nehézségek, valamint a pártpo-

litikai és a nemzeti szellemű számonkérések kényszerítették a körülmények tudatosítására, s emellett a számvetésre, a katasztrófát megelőző évtizedek felelősségének fölülvizsgálására. Nincs sok új gondolata, információja. Amit mond, egy mérsékeltebb VMDK-s szájából is elhangozhatna. Ellenben délvidéki viszonylatban párját ritkítja Juhász stílusa, s a magyar és világirodalmi ismeretei. Annál is inkább, mert most kevésbé kultúrznobizmusból idézgeti Rilket, Kafkát, Thomas Mannt, Camus-t, Borgest, Andriót, Danilo Kišt, Mészöly Miklóst, Hajnóczy Pétert és a többieket, mint inkább azért, hogy a saját nyomorúság-élményét minél pontosabban meghatározhassa a nevezettek ember-, ill. Kelet–Közép–Európa-képével való összehasonlításban. S hogy demonstrálja: a kisebbségi kultúrának legalább annyira szüksége van nyelvi és országhatárokat áttörő elmék tapasztalataira, mint a nemzeti kultúráknak egymás megismerésére.

Ennek szellemében hivatkozik a felvidéki Grendel Lajosra, aki szerint erkölcsi (!) kérdés, hogy az író ne redukáltan, gügyögve, anyanyelv-művelésre korlátozva szolgálja kisebbségének érdekeit. Az író nem gondol rá: Grendel prózájában jóval nagyobb szerepet tölt be a kisebbségi motívumkör, mint ahogyan azt a szerző az elméleti írásaiban megfogalmazza. Mégis igaza van neki (s Juhásznak is): a kisebbségi élménykör programszerű hangoztatása beszűküléshez vezetne. Az írónak valóban a „létezés-szakmát” kell gyakorolnia (MSZ, 1991. VIII. 17.), csakhogy ennek megfelelően legyen bátorsága a lehető legmélyebben önmagába tekinteni s felszínre hozni, mit leraktak benne a korábbi évek. Annál is inkább, mert – ahogyan Juhász írja – „nekünk nehezebb játszani a nyelvel” (MSZ, 1991. VIII. 24.) – amit az általa hivatkozott Radnóti Sándor is elismer. Az író érdeme, hogy később is szóvá teszi (Alföld, 1994. 11. sz.) a délvidéki magyarok nyelvi állapotának katasztrófális voltát, s e tényt nem függetleníti a szuverén alkotások megteremtésének lehetőségétől, a délvidéki magyar irodalom jövőjétől. S ez azt jelenti, hogy ő – az idősebb kollégáival szemben – képtelen belenyugodni nemzetársai asszimilációjába, tehát abba a struccpolitikába, amelyet az újvidéki központú művelődési szemlélet a magáénak vallott, s minden rendelkezésére álló eszközzel érvényesíteni igyekezett.

Juhász Erzsébet nem vitatja el a vajdasági magyarság politikai érdekszervezetének fontosságát, csak éppen az utóbbi években elszaporodott nemzeti csoportosulások megnyilatkozásainak egyoldalúságára figyelmeztet. A rossz következményeket a provincializmus és a barbárság elharapódzásának vesztélyében látja. A magyarságot inkább az előbbtől félti, annál is inkább, mert az előző két évtizedben nála nyomatékosabban senki sem ironizált a vidékiesség

számlájára. Viszont az új körülmények között ki kell jelentenie: a nehezebb fajsúlyú művek mellől hiányzik a szélesebb közönség által könnyebben fogyasztható lektűr-irodalom a vajdasági magyarok könyvkiadásából.

Ezzel összefüggésben kendőzetlenül bevallja, hogy a munkássága során alig hívták meg irodalmi estre, s hogy igazi érdeklődés sehol sem fogadta a regényeit és novelláit a Vajdaságban, nem számítva a néhány írotársat és kritikust, akik a szakmai érdektől vagy etikától vezettetve vették tudomásul a törekvésüket. Az érdektelenségért elsősorban az anyagiak hajszolásával elfoglalt emberek igénytelenségét hibáztatja. Azt már nem boncolgathatja, miért született csupán elvéve a sorsukat tudatosító mű. Már régóta tudjuk: fogyóban vagyunk – vallja az író. Vajon miért írt csak keveset erről a mindnyájunkat sújtó lelki terrorségről? Külső nyomásra hogyan működött az öncenzúra a regény és a novella közvetett vallomásaiban? Hogyan idegenítette el az oktatás egy vélt magasabb rendű, nem funkcionális ízlés erőltetésével az ifjúságot az irodalom etikai, közép-európai és kisebbségi vonatkozásaitól? Mennyi volt a kötelező mellébeszélés és nagyképűség abban, amit politika fölött álló szellemi életnek tartottak? Erre legfeljebb csak célozgathat Juhász Újvidéken a Magyar Tanszéken a részben kölcsönzött metaforái (pestis, telep, fókuszáltság) révén. Bírálata nem érintheti azokat, akik a szerb hatalom érdekeihez simulva továbbra is haszonélvezői igyekeznek lenni a magyar kisebbség nyomorúságának. Ez annál inkább szembeüt, mert az író a Pécsen kiadott esszéjében az újvidéki kánon szempontjából eretnekgyanus kijelentést tesz: „az irodalmi mű, legmélyebb lényege szerint, önmagunk, s a világ megismerésének egyik legjobb eszköze.” (Állomás-keresőben, 1993, 109. p.)

Mindazonáltal hogy mit jelent számára az irodalom általi megismerés, az Borinak A jugoszláviai magyar irodalom rövid története című összefoglalójáról írt cikkéből (N, 1994. XII. 7.) derül ki, melyben azt állítja: a jugoszláviai magyar irodalom önismerete született meg. Eszébe sem jut, miszerint Bori azokat a kiadványokat méltatja kellő öncenzúrával, amelyek megjelentetése nem ütközött a Forum Könyvkiadó hivatalnokainak az érdekeibe. Hogy a fecsegő felszín alatt mit rejtett a mély, erről Borinak nem lehetett mondanivalója, s bizony Juhász Erzsébetnek sem igen van.

Bori Imre a leginkább érezhette érintve magát a számára addig ismeretlen (olykor értetlen, igazságtalan) támadásokban, úgyhogy szükségesnek tartja kijelenteni: az író nem pusztán az adott kor írója, hanem minden korszaké. (MSZ, 1991. VIII. 17.) Arra nem gondol, miszerint az író a korának szegezett kérdései (esetleg azokra adott válaszai) alapján válik más

korszakok számára is fontos alkotóvá. Jellemző, hogy a JMMT által szervezett tribünön vitába keveredik Juhász Gézával annak kapcsán, vajon alkothat-e tartós értékűt az író, amikor létveszélyben van.

Sajnos, Herceg Jánost is az apolitikus író szerepének megindoklására kényszeríti a visszahúzódottsága, ill. az írói magatartások napi politikai értékelése, de – nem utolsósorban – a nemzeti szólamok eluralkodása is (MSZ, 1991. X. 9.). Németh Lászlót említi, ki 1956 után eleget tett az orosz meghívásnak. Mikszáthra hivatkozik, aki úgy vélte: a fene tudja, miért ír az író. Herceg szerint Petőfi sem csak forradalmi verseket írt, s Rimbaud feje sem fájt: vajon mi lesz a francia honfitársaival. E féligazságok sorolása közben a délvidéki magyar irodalom doyenje megjegyzi: „Mintha az írónak kutyakötelessége volna minden jó példával elől járni s elköteleznie magát valaminek a szolgálatában. Lehetőleg persze az uralkodó rendszert dicsérve, vagy írásaiban szembeszállva vele.” Cini-kus? A végén mindenesetre még hozzáteszi: „Hogy ne beszéljünk a kisebbségi író sorsáról és helyzetéről közlés és visszhang tekintetében.”

Mindazonáltal nem indulhat meg eszmecsere a többnyire csak általában bírálók és a magukat megbíráltaknak érzők között. Ennek egyik oka és mód-szere, hogy a kritikákat nem hozzák nyilvánosságra. A Magyar Szó például olyképpen közöl szemelvényeket a magyar írók keszthelyi világtalálkozásán elhangzottakból (1992. VIII. 21.), hogy a legélesebb hangnemű megnyilatkozásokat (Dudásét és Vajdát) kihagyja.

A Híd folyóirat sem zavartatja magát s a folytonossága jegyében teszi a dolgát. Ismét megjelenti a Versek éve című antológiát (1991). Az ekkor még dél felé is nyitott szegedi Tiszatáj című folyóirat cik-kírója azonban nem érti: miért „versek éve”, ha a pokol éve a valóság. Nem más ez tehát, mint „valamienemű elegáns hódolat a gyilkosoknak: á, nem számít, mi itten azért írogatunk.” Bányai János cseppet sem zavartatva válaszol: „Itt most másként olvasunk verset. A lét végső kérdéseivel szembesülve. Létharcban. S továbbra is hirdetve az irodalom függetlenségének fontosságát.” (MSZ, 1992. IX. 6.) Vajda Gábor a 7 Napban cikksorozatban elemzi a Híd által közölt versek üzenetét, amely többnyire tiltakozás a háború és az elembertelenedés ellen.

Mindent és semmit

Hogy a Híd folyóirat főszerkesztőjének, a legtekintélyesebb délvidéki irodalmárnak, Bori Imrének a rezsimváltást követően nem változott lényegesen az irodalomszemlélete, az mindenekelőtt A jugoszláviai magyar irodalom rövid története című munkájából (Új-

vidék, 1993) derül ki. Borinak a hatvanas és hetvenes években nagyhatású koncepciója idejét múlttá vált. A tájjelleg mint értékítéleti alap megszűnőben volt a magyar irodalom szellemi egységesülése idején. Nem csökkent ugyan a körülmények meghatározó ereje, az intézményalapítás, ill. -védelem fontossága, a viszonylagos önállóságnak (mint az irodalom élete előfeltételének) vállalása, ám a most már kinyilvánítható erkölcsi felelősség is megnőtt, viszont Bori mellőzte az ezzel való szembenézést. Megtehetette, hisz változatlanul elsősorban ő számított kritikusnak a Délvidéken. Esztétikai értékelések helyett az ő irodalom- és művelődéstörténeti tény- és adatismertetéseit, műinterpretációit adta ki a Forum Könyvkiadó. Így aztán a vélemények, ízlések, törekvések szabad küzdelme helyett az ő (és a követői) művelődéspolitikai mérőszinórja volt azonos az irodalomesztétikával, úgyhogy a jugoszláviai magyar irodalomnak az általa bemutatott új termése közvetetten az ő műve. Ő maga személyesen, vagy az ő igényének megfelelően hagyták jóvá kiadásukat, s az általa bőven idézgetett ismertetőket is az ő elvárásainak megfelelően írták, többnyire az általa szerkesztett Híd című folyóiratban, melynek közvetlen irányítását nem sokkal a hírhedt Illyés-pamfletjét (1983) követően bízták rá.

Bori irodalomtörténeti szerepének napi politikai meghatározottsága elsősorban a Farkas Geizához való viszonyában tükröződik. Noha ennek a Szenteleky Kornél és Herceg János által egyaránt nagyra becsült polihisztornak a nevét a magyar társadalomtudósok is jegyzik, s Bori is – a hetvenes évek végétől – nemcsak Szenteleky munkásságának kutatását foglalta le, hanem Farkas életművét is a Hungarológiai Intézetben, eredményt az említettek idealizmusa miatt nem mutathatott föl. Farkas azonban nem csupán a hetvenes és nyolcvanas évek irodalomtörténeti összefoglalóiból szorult ki, hanem a szóban forgó 1993-as kiadásból is (!). Az ő helyét egy osztályrealista, dilettáns író foglalja el, ilyen, a hatkötetes magyar irodalomtörténetre emlékeztető címmel: A szocialista irodalom kezdetei: Somfai János. Jóllehet Bori tisztában van, hogy Somfai „művei a korszak társadalmi kérdéseinek és szocialisztikus eszméinek a regényesített rajzai” (67. p.), mégis másfél oldalt tesz ki e propagandista próza leírása.

Valószínűnek látszik, hogy Bori A fejnélküli ember című regény miatt „tudta ki” Farkas Geizát az irodalmi köztudatból. Az írónak e regénye ui. annak a couleur locale-nak a szellemében született, amelynek Szenteleky volt az apostola, de amelyről politikai ok miatt nem mindig értekezhetett nyíltan. E magyar irodalmi összefüggésekben is eredeti (noha nyelvi nem teljesen elfogadható) pszichológiai regény hátterében a két világháború közötti becskereki élet ak-

kori valóságát festi meg Farkas, akit az általa ábrázolt bosszúszomjas, gyűjtogató szerb fiatalember miatt annál kevésbé lehet megróni, mert magánemberként, tudós pedagógusként szerb gyerekek csoportját is támogatta a szocializálódás útján.

Részben Bori (az általa hatvanas és hetvenes évek fordulóján ünnepelt) Farkas Geizától való elfordulásának következménye, hogy Nagybecskerek magyarsága a mai napig csupán a kommunizmus idején torzóban maradt életművű B. Szabó Györgyről tud, viszont a másik nagy szülőttjét nem tartja jelentősnek.

Hogy emiatt az ideológiai ok miatt szoríthatta ki az összehasonlíthatatlanul jelentéktelenebbek hosszú sora Farkas Geizát Bori nagy adtagyűjteményéből, az azért is valószínűnek látszik, mert a tudós művelődéspolitikus Szenteleky Kornél tanítását sem érdemben méltatja. A hajdani vezér ui., miként számos írásából kitűnik s miként Herceg János nem egy írása is tanúsítja, a húszas évek végétől számon kért esprit locale-t, tájszellemet lényegében a kisebbségben élő magyarság életpaszatlatával azonosította. A történelem által megcsonkított magyarság összetartozástudatát, kulturális fölemelkedését szolgálta és akarta szolgáltatni, bármiféle nemzeti elfogultságtól függetlenül. Erről az a magatartásmodell mond leg többet, amelyet legegységelműbben a Tilike már tízéves múltott című elbeszélésben alakított ki, s amelynek középpontjában a plébános áll. A keresztény erkölcs, az osztályokat a nemzeti kultúra szellemében egybekapcsoló szeretetelv az tehát, ami Borit akadályozza az ilyen jellegű Szenteleky-szövegek hitelesebb megközelítésében. Ezért mondhat csak részgazságokat az Isola Bella című regényről, s emiatt hallgatja el a kulcsfontosságú elbeszéléseket. (Mindazonáltal Borinak a következő évben, 1994-ben megjelenő Szenteleky-monográfiája javít a korábbi irodalomtörténeti összefoglalóiban található egyoldalú értelmezésen.)

Bori irodalomtörténetének az 1993-as változatában – Farkas Geiza *A fejnélküli ember* című regénye mellett – a vajdasági magyar irodalom másik legnagyobb regénye sincs jelen. Majtényi Mihálynak az ugyancsak Szenteleky-szellemben fogant művéről, a Hétfejű sárkányról van szó, amely több mint négy évtizedes kallódás után 1981-ben posztumusz kiadványként végre napvilágot láthatott. Az író túlságosan komolyan vette hivatását (a couleur locale poétikáját) ahhoz, hogy akár (a később titói köntösű) nagyszerb, akár a háború idején a nagymagyar politika szemet hunyhatott volna regénye fölött. A háború előtti szerb nacionalizmus giccses önarcképét sértette volna, minthogy részletező módon realista képet fest az elmaradott balkáni viszonyokról, a szerbiai falu és kisváros szellemtelenségéről, a Vajdaságot irányító belgrádi hivatal-

nokok korruptségéről – szemben a Délvidék viszonylagos rendezettségével, kultúrfölényével is. Ugyanakkor a kisebbségi elnyomottságával is. A magyar éra alatt viszont azért volt időszerűtlen a megjelentetése, mert egyik főhőse, a magyar orvostanhallgató szerbiai asszonyba, a mű leggerincesebb alakjába lesz szerelmes. Majtényinak e regénye után keletkezett (főleg a nagy-jugoszláv bolsevik esztétika által rendszabályozott, majd humorossá szelídített művei) legfeljebb csak megközelíthetik a Hétfejű sárkány mélyből fakadó, esztétikailag is meggyőző tragikumát. Bori irodalomtörténete mégis csupán azokról beszél. (Megjegyzendő: Bori „rövid irodalomtörténetének” 1998-as kiadása kijavítja a Farkas Geizával és Majtényi Mihállyal szemben elkövetett mulasztásokat.)

Az sem kevésbé botránysos, ahogyan Tamás István egyik legfontosabb művét, az *Egy talpalatnyi föld* című regényt méltatja Bori Imre 1993-ban. Azt írja róla, hogy „bár a regény jelentős számú kifogást ébreszt a kritikusban, különösen a mű ideológiai vonatkozásában, a sorsoknak, embereknek és társadalmi helyzeteknek a galériája figyelemre méltó.” (96. p.) Az igazság éppen fordított. A királyi Jugoszláviából már Budapestre távozott Tamás délvidéki tapasztalataira épülő regényének – az író korábbi és későbbi egyetemes szemléletének megfelelően – semmi köze sincs a nemzeti elfogultsághoz, még kevésbé a régi határok iránti nosztalgiához. Viszont annál inkább összefügg azzal a zavarral (ritkábban tragédiával), amit az önkényes határmeghúzás a magyarok viselkedésében és tudatában kiváltott. De Tamás nemzet- és osztálytipológiájában olyannyira nincs elfogultság, hogy műve terjedelmes történelmi-szociográfiai ismeretközvetítésnek is tekinthető. Annál is inkább, mert impresszionista lélektani realizmusa sematikus emberképet eredményez. A hódítókat is annyira megérti, mint a leigázottakat. Az író enyhe cinizmussal mindenkit megmosolyog: a szélhámos zsidó pénzembert, az anyagi érdekeiknek áldozatul eső magyar kispolgárokat, a törtető szerb fiatalembert, s az elidegenedett, a szerencsétlenségükben újra egymásra találó földbirtokos házastársakat. Talán csak a gazdacsaládot nem, amelyet kisémmiz, s ezáltal külföldre űz a korrump államhatóság. Akik a helyükbe jönnek, azok is nyomorultak, s az író nem ábrázolja őket ellenszenvvel. A tragédiák (komédiák) végső oka a háttérváltozás, ám emiatt nem születik írói vádirat a telhetetlenül fosztogató belgrádi hatalommal szemben. Akkor sem, ha a belgrádi minisztérium tisztviselői legalább annyira korrumpáltak, mint a szabadkai üzletemberek. S a látszólag tiszták, az áldozatok is bűnösök: a magyar földbirtokos a vagyon érdekei miatt hanyagolja el feleségét, az asszony viszont az érdeke-

ire hallgatva esik bűnbe. Legfeljebb az írói szemtől eléggé távol maradó gazda tekinthető vétlennek. Mindennek ellenére Bori főleg ideológiai (főleg irredenta) aggályok miatt utasítja el a regényes krónikát.

Az irodalomtörténész, az „újvidéki iskola” gyakorlata szerint annál inkább mellőzi az irodalmi élet bemutatásában műnek és életnek (társadalomnak, művelődéspolitikának) a szembesítését, minél közelebb kerül a jelenéhez az események tárgyalásában. Ennek következményeként A jugoszláviai magyar irodalom rövid története című könyv a cenzúrán átjutott könyvek hosszabb vagy rövidebb leírásának tekinthető. Bori leginkább megfélekedezik arról, hogy értékkételetet kell gyakorolnia, hogy segítse az olvasót a könyvek káoszában való eligazodásában. Bori számára legtöbbször a jellemző jelenti az értéket, mivel előző gyakorlatának megfelelően tartózkodik azok megbántásától, akiknek (olvasótábor híján) egyedül az a fontos, hogy a könyvüket kinyomtatták, s íróként veszik őket lajstromba. Ez a bolsevik politika folytatásaként a szellemi élet teljes megsemmisülése felé mutat a Vajdaságban.

Megbotránkozásra azért is okot ad ez a több mint négyszáz oldalas „rövid irodalomtörténet”, hogy a szerző olyan írókat is számba vesz, akik megnyomordásukat és kiüzetésüket annak a politikának köszönhetik, amelynek Bori Imre reprezentatív képviselője volt az irodalmi életben. Elsősorban Sziveri Jánosról van szó, akiről az irodalomtörténésznek nem volt jó szava, s ő is felelős azért, hogy a költő verseit nem adta ki a Forum Könyvkiadó a nyolcvanas évek közepén. Ahogyan a más véleményekből kölcsönzött idézetek nem helyettesítik az értékelést, ugyanúgy a Sziveriék után föllépő nemzedék esztétikai problematikáját sem világíthatja meg olyan valaki, aki ízlés, erkölcs és társadalmi helyzet tekintetében többnyire távol áll tőle.

Bori művében minden jelen van, ami nem természettudományi jellegű, s ami valamiképpen besorolható a tágabb értelemben vett művelődéstörténet kategóriájába. Vannak itt régészetet, néprajzot, pszichológiát, társadalomtudományt és szociográfiát magukban rejtő címszavak is. A szerző a kiadott könyveket (egyeseket szándékosan nem említve) magától értődően tartja értékeknek. Hogy mi maradt kiadatlan, minek a kiadása késett évekig, mi felelt meg a bolsevik politika vajdasági változatának, arra még csak nem is utal. Ehelyett annak a mítosznak a tartósításán fáradozik, miszerint a Forum Könyvkiadó az egyetemes magyar kultúra művelődési reneszánszának műalkotásait adhatta közre a korábbi évtizedekben.

Márpedig a tartományi politikai vezetésnek sokkal inkább a látszatok kialakítása, mint az illúziótlan

emberismeret, tehát a valós nemzeti és szociális viszonyok föltárása volt a célja, s ez Bori könyvkiadásában és irodalomtörténetében közvetlenül tükröződik. Nem különben Bányai Jánosnak az irodalomtörténész munkásságát méltató utószavában. Igaz, ide már a kétely hangja is beszüremlik, mert Bányai nyíltan fölteszi a kérdést: „Át kell-e értékelni mindazt, amiről Bori Imre munkásságában és irodalmi köztudatunkban is megbízható értékkételeteink vannak?” A retorikusan sorjázó dilemmákra azonban nem igyekszik érdemi választ adni, ahogyan az elmúlt évtizedekben is csupán fontolgatta a Bori-féle koncepcióval kapcsolatos viták lehetőségét, ahelyett, hogy vállalta volna. Bányai kérdéseiben csak a bevallott szorongás hiteles, ezért hiteltelenül hangzik: „Van-e a jugoszláviai magyar versnek és regénynek (ha mondható egy versre, egy regényre, és ha oly nagyon fontos mondani, hogy jugoszláviai, hogy magyar) egy olyan – esetleg – korlátozott szemléletünk folytán titokban maradt rétege, amely majd csak ezután, az új körülmények folytán válik láthatóvá és felismerhetővé?”. Bányai Jánosnak (mint a Híd volt főszerkesztőjének és irodalmi pályázatok felelősének) a hetvenes évek közepétől központi szerepe volt annak elbírálásában, hogy mely alkotói ihletések illeszthetők be a tartományi pártoligarchia érdekkörébe. Viszont neki mint irodalomelmélet- és esztétikatanárnak tudnia kell, hogy a politikai és a hiteles művészi érdek különösen az egy pártrendszerű társadalomban nem eshet egybe.

A sterilizált költő

Fehér Ferencnek Bori Imre válogatásában a Forum által megjelentetett Erdőtlen erdő című versgyűjteménye (1995) a délvidéki magyar könyvkiadás egyik szégyenfoltja. Ha áttekintjük ennek a csonka kiadásnak az anyagát s szembesítjük Borinak a könyvben két helyen is közölt „magyarozó jegyzetei”-vel, alaposan meglepődünk. A kritikus ui. előbb megállapítja: „Fehér Ferenc válogatott verseinek a gyűjteményét tartja kezében az olvasó.” Majd így folytatja: „Az Akác és márvány (1989) című kötet verseinek a válogatását még a költő végezte el, könyve megjelenését azonban már nem érthette meg. Szigorúságát mi példásnak tekintettük, de nem minden szempontból sikerült érvényesítenünk is a versek megválasztásakor.” Vajon mit jelent ez a korlátozottan érvényesített szigorúság? A versek számára azért nem vonatkozhat, mert az Akác és márvány 158 versével szemben Bori alig 82-t választott ki. Magyarozatával tehát szempontjának leszűkítetttségét igyekszik elkendőzni.

A Fehér Ferenc, ill. Bori Imre által készített válogatások között valóban a szigorúságban van az eltérés. Csakhogy Bori a szigorúbb – saját állításával

ellentétben. Annak ellenére ui., hogy a költő még a halódó szocializmus éveiben készítette válogatását, a minőséget és változatosságot illetően teljességre törekedett. Noha ekkor sem dolgozhatott öncenzúra nélkül, nem csupán a plebejus ihletésének, hajdani kéjesen önmarcangoló nyomorélményének az eredményeit mutatta be újra, hanem a kultúrközpontú magyarságképét kifejező verseinek is helyet adott. Bori megrostálta az ilyen szövegeket. Kár, mert pl. az Ének a Tiszáról a legjobb, nemzeti sorsot is kifejező Fehérversek közé tartozik: „ki látja, hogy a felhők nyakán is fényes kis lakat van? / Kinek fáj az ember bennem, kis magyarban, / ki a felnőtt világgal így magamra maradtam?”.

S A homokra épült város kapujában is föltűnően hiányzik. Annál is inkább, mert kommunista internacionalizmusában nemzedéki kritika és önkritika is rejtőzik: „mint a Fekete Emberé a tálcán – küszöbödön a fejem, / kín-vér csorog le róla... / Bégek deákja voltam, / de sosem kengyelfutója. / (...) / mert homokfelhők ott lent is fölöttem, / elhallatszott-e ide, hogy húsz évig hörögtem?”.

Fehér Ferenc a mindinkább eluralkodó embertelenségben kétségbeesetten ragaszkodott a hiteles értékekhez, s emiatt nem kaphatott helyet Bori válogatásában egyik legkiválóbb verse, a Szirmai Károly emlékének szentelt Koszorú helyett. Kell-e töményebb és esztétikailag hatékonyabb irodalomszociológiai értékelés a következő strófánál: „Életed kévéje: hites Kalangya! / Ríme lesz már az olcsó halandzsa... / Korcsosult a mérték: rőfre, araszra. / Hollószárnyalást? – Bérért? Garasra?”.

Még inkább elkedvetlenedünk, amikor arra is rájövünk, hogy a többi között az Illyés Gyula és a Sütő András Herder-díjának híre címmű versek is hiányoznak azok közül, amelyeket még a költő vett föl az Akác és márvány című válogatásába. S a régóta szívünkhöz nőtt Topolyát is mellőzte Bori Imre. Vajon azért-e, mert Párizs, Bécs, Genf után Tihany, Illyés nyári lakhelye következik benne? Vagy mert a „kenyérjő” Topolya „Kis arcán hajtövig / egy ország gyöngyözik”?

A versek egy csoportjához mellékelte, Fehér Ferenc különféle szövegeiből származó kommentárok nem pótolhatják a könyv alapvető hiányosságát. Mennyivel többet ért volna, ha azokból a fiatalkori Fehér-versekből is bekerül kettő-három a gyűjteménybe, amelyeket a Híd 1993-ban, illetve az Üzenet 1995-ben közölt, s amelyek másnak mutatják az induló költő valóságképét ahhoz viszonyítva, amit arról addig tudunk!

Régi nyergükben a régiek

Kontra Ferenc az Alföld 1993. augusztusi számát ismertetve a Magyar Szóban (VIII. 7.) Mák Ferencet

idézi, aki szerint Tamási Áron azt írta: „Az irodalom nem légüres térben és kortól független időben születik. Szerves része annak az életnek, melyet él egy közösség.” Ezzel szemben az irodalom a Tanszéken „legfeljebb struktúra volt, és nem az élet tartozéka, eszenciális lényege a történelmi valóságból eredő emberi sorshelyzetek etikai-morális megszólaltatója. (...) a műalkotás önálló életet élt, esztétikai lényege volt, amit a modern (irodalom) tudomány eszközeivel kellett megfejteni. Ettől voltunk modernnek és szigorúan ellenőrzött kozmopoliták.” (Kiemelés – M. F.) Mivel Mák a szóban forgó vallomásában azt is szóvá teszi, hogy a Tanszéken csak szerb nyelven voltak számukra hozzáférhetők a világirodalmi olvasmányok, Bori Imre nem állhatja meg s A szavahihetőség próbája címmel válaszol hajdani tanítványának. Jellemző azonban, hogy a Mák által hiányolt világirodalmi művek magyar fordításainak katalógusbeli adatait sorolja föl az anyanyelven való hozzáférhetőség dokumentumaiként. Arról nem beszél, vajon hány példányban voltak hozzáférhetők az érintett olvasmányok, s hogy az egyetemisták túlterheltsége mellett járhatott-e kézzel kézre a meglevő, rendszerint egyetlen példány. Bori azt sem teszi szóvá, hogy – miközben Újvidéken változatosabb volt az egyetemi hallgatóknak kínált irodalmi választék, mint Erdély vagy a Felvidék hasonló intézményeiben – a rájuk gyakorolt nyomás, a (poszt)modern ízlés professzori erőltetésének következményeként volt-e lehetőség a független szellemű önképzésre (a nemzeti elkötelezettségről nem is beszélve).

Bori a vitatársa emberi hitelességét megkérdőjelezve próbálja bizonyítani igazát. Ugyanezt teszi akkor is, amikor Vajda Gábornak válaszol a kritikára, amelyet az A jugoszláviai magyar irodalom története című könyvről írt (Hitel, 1994. 5. sz.). Vajda egyrészt Bori változásaira, másrészt az értékeléseinek hiányosságaira hívja föl a figyelmet. Bori viszont a válaszában a bírálója kisebb pontatlanságai és – ezek kapcsán – az emberi hiteltelenség ürügyén tör pálcat bírálója fölt. Ezzel is kidomborítva annak a csoportnak a felsőbbrendűségét, amely a maga megbíráhatatlanságában tornyosul minden idők újabb irodalmár-nemzedékei előtt a Délvidéken. Ugyanakkor Bori egyoldalúan támadva védekező magatartásának módszerét illetően átvétitéről is beszélhetünk, hiszen – érezvén, hogy igazmondás tekintetében sok mindennel adósa a vajdasági magyar kultúrának – jellembeli állhatatlanságot vet fiatalabb vitatársai szemére.

Ez azonban nem jelenti azt, mintha a Tanszék munkatársai teljességgel képtelenek lennének az önkritikára. Mindazonáltal az önbírálatot kizárólag annak általános és felületi formájában gyakorolják. „Durvák vol-

tunk és történelmietlenek.” – írja Bányai János, miközben cinikusan beszél a mű kisebbségi léttől való függetlenségéről (H, 1994. 1-4. sz.). S ehhez hasonló szellemben vall Tolnai Ottó is a *Költő disznózsíról* című könyvében (Pozsony, 2004) több helyen. E mögött azonban nem a „sorsdöntő hibát vétettünk”, „másképpen is lehetett volna” lelkiismereti háborgása, hanem a „lehetetlen s fölösleges lett volna”, „mindig meddők a naiv akarások” gondolata rejtőzik, melyből a kortárs politikusoknak és a fiatal nemzedéknek ajánlatos lenne egyértelmű következtetést levonni. És Herceg János gesztusa is „csúcsértelmiségi” magatartásra vall, amikor Mirnics Károlynak a vitacikke (melyben áruházzal vádolja az előző évtizedek jugoszláviai magyar irodalmát) a VMDK tiszteletbeli szerepéről való lemondásra kényszeríti.

1995-ben megjelenik Vajda Gábornak *A magyar irodalom a Délvidéken Trianontól napjainkig* című irodalomtörténeti összefoglalója, melyre frissében reagál Gerold László a Tokaji Íróklubban elhangzott beszámolójában. Ennek kapcsán nyilvánít liberális szellemű véleményt Toldi Éva, a fiatal nemzedék Forumház mellett elkötelezett kritikus. Eszerint Gerold „arra használta fel felszólalását a Tokaji Íróklubban, hogy irodalmunkról ugyanolyan sommásan elmarasztaló ítéletet mondjon, és ugyanúgy írja elő kötelező érvényre, hogy milyen legyen a kritika, mint elhíresült irodalomtörténetében Vajda Gábor. Többek között ezért sincs erkölcsi joga bírálathoz.” (MSZ, 1995. IX. 23.) Más lapra tartozik, miszerint Vajda nem arról beszél az áttekintésében, vajon milyen legyen a kritika, hanem arról, hogy – a bíráló személyisége mélyebb rétegei föltszabadításával – milyen ne legyen (a többi között) a bírálat szempontja. Viszont az újvidéki értelmiség egzisztenciális érdekével függ össze a szóban forgó irodalomtörténeti összefoglalóban érintett problémák szőnyeg alá söprése.

Hogy a kisebbségi sorsban is megfelelően helyezkedni tudók milyen távol vannak a szociális érzékenységtől és a nemzeti kultúra iránt érzett felelősség gondolatától, az a fiatal nemzedékhez tartozó Lovas Ildikó párbeszédjéből derül ki, melyet egy újságíróval folytatott: „Kérdezte: kisebbségi írónak tartod magad? Kérdeztem: mihez képest? A férfiírókhoz képest, mint nő? A hosszú hajúakhoz képest, mint rövid hajú? A más nyelven írókhoz képest vagy a mi nyelvünkön írókhoz képest? Az újságíró mondta: szerintem is csak egyetemes értékek léteznek.” (MSZ, 1996. II. 22.) Azért csak félig gondolt Lovas gondolata, mert az értékek csupán konkrét hitelességükben, élő emberhez kapcsoltságukban, valamilyen produktív erőfeszítés eredményeiként válhatnak egyetemessékké.

A történelmi idő a liberálkommunista eszmék és magatartások restaurációjának kedvez. Juhász Erzsébet (a vele vitatkozó, nála fiatalabb nemzedékkel ellentétben) elfogadja a hajdani Új Symposion értékrendjét – 1983-ig, a Sziveri-nemzedék botrányáig. Juhász nem veszi észre: öntudatlanul is az önigazolás szándéka motiválja, amikor Fehér Ferenc költészetében csupán az önsajnálát és a kirakat-valóság közötti vacillálást veszi tudomásul. Nem értékeli a költőnek a magyar költészet egészében egyedülálló, egy nemzetrezs (részben egy egész nemzet) lelkületét, sorshelyzetét kifejező mazochizmusát, s ennek megfelelő nyelvi eredetiségét. Juhász persze intelligensebb annál, semhogy elfojthathná a gondolatát, mely szerint újra kellene gondolni a vajdasági magyar irodalmat. Ez persze önijesztés is lehetne, ha nem következhetne az akaratlanul is önmegnyugtató megállapítás: az átértékelés új intézmények nélkül elképzelhetetlen. Kimondatlan tény viszont, hogy az új intézmények alapítása – utópia. (Ü, 1996. 11-12. sz.)

A Symposion a saját hagyományai fogságában

A lelki hovatarozás megoldatlan helyzetét a költőseiben bizonytalan Juhász Erzsébet fogalmazza meg a legösszettebben. Szerinte a nemzettudatunk „akkor kezdett erőre kapni, amikor a meghurcolásunkért, ittmaradásunkért az életünket kellett kockáztatnunk. S ha az életünket választottuk vagy választjuk, valahol a határon túl kell beledöbbszünk abba, hogy izig-vérg és jóvátehetetlenül vajdasági magyarok vagyunk.” (MSZ, 1992. II. 15.) A nála fiatalabbak gondolataiból hiányzik az ő mélységdimenziója. Őket a nevelőik, tanítóik az övénel is nagyobb fokú alkalmazkodásra ösztönözték. A fiatalokat egyrészt nem nevelték egészséges nemzeti szellemben, másrészt pedig a pillanatnyi érdekeiknek sem felel meg a nemzeti sorssal való lelki azonosulás, s még kevésbé ennek állásfoglalásszerű kinyilvánítása. Ez főleg abban látszik, hogy az Új Symposion volt munkatársai közül többen (Balázs Attila, Fenyvesi Ottó, Sebők Zoltán, Bozsik Péter) Magyarországra távoznak s ott (Veszprémben) EX Symposion címen folyóiratot alapítanak, ahelyett, hogy helyben maradván azt próbálnák megvalósítani, amiben a kommunista éraban akadályozták őket. Az EX Symposion szerkesztősége a többi között erotikus számot jelentet meg akkor, amikor az otthon maradt, fokozódó nyomorban, üldöztetésben vegetáló íróházaikat, olvasóikat erőszakkal kényszerítik a polgárháborúban való részvételre. Nem véletlenül botránkozik meg ezen Bata János, s emellett azon is, hogy az emigrált symposionisták emlékeiben nosztalgiaiként az a Jugoszlávia él,

amely háborút előkészítő tákolmány volt csupán. (MSZ, 1993. VI. 12.)

De az itthon maradottak sem találják meg a szerepkörüket az új körülmények között. Beszédes István mint főszerkesztő alig két évig egyensúlyozhat az Új Symposion fiatalabb és idősebb nemzedéke között, hogy az 1991-ben a helyébe kerülő Bozsik Péter irányítása még inkább tiszavirág életű legyen. Az utánuk következő Papp Tibor pedig már nem tehet mást, mint levonja a következtetést, mely szerint a régi jó jugoszlávosság az egyetlen, legkevésbé járhatatlan út Újvidéken. Érthető tehát, hogy a „megbízott fő- és felelős szerkesztő” Tolnai Ottónak arra a többször elhangzott, s nem egyszer vitatott, tartalmatlanságában felelőtlen kijelentését tűzi zászlajára, mely szerint „A jugoszláviai magyar írókat az különbözteti meg a többi magyar írótól, hogy van tengere.” (N, 1992. II. 12.) Persze, a szerb nacionalizmusnak ez is kevés, úgyhogy a folyóirat (Symposion néven) nem jelenhet meg rendszeresen a következő években.

Szociográfiai kezdeményezés

A kilencvenes évek közepén a Kanizsai Írótábor és a Cnesa Művelődési Központ fölkérte Bori Imrét egy szociográfiai tervezet bevezető előadásának megtartására. Ezután Bori 1995 őszén és 1996 első felében a magyarországi és a vajdasági szociográfiai kutatásokról cikksorozatot jelentetett meg a Magyar Szóban, s utóbb könyv formájában is kiadta írásait (Szociográfiák árnyékában, 1997). Ennek bevezetőjében kijelenti: „Azért kell ma a szociográfia, mert a megismerő igényeknek ez az egyetlen számunkra elérhető lehetősége...”, akkor is, ha „nehezen elképzelhető, hogy egy-két éven belül valaki is nálunk az asztalunkra tesz olyan művet, mint amilyen Féja Géza Viharsarok, Szabó Zoltán Cifra nyomorúság, Kovács Imre Néma forradalom című műve a magyar szociográfiai irodalom hőskorából, vagy amilyen társadalomrajzok az 1960-as évek első felében készültek”. Pedig midőn Bori ezeket írta, már régóta szétkapkodták Burány Béla két, a JMMT által kiadott (1991, 1993) szociográfiai kötetét (amelyek 1999-ben Budapesten is Így éltünk a Délvidéken címen megjelentek, és az év legjobb szociográfiai művének kijáró kitüntetésben részesültek. És Simon István Sóvirág című bánági valóságismeretet gyarapító könyve is napvilágot látott Újvidéken (1993).

Bori szemlélete a baloldal irányában elfogult. Ez különösen abban a rokonszenvben válik nyilvánvalóvá, melyet a Komáromi József Sándor Választmányi ülés című munkája iránt tanúsít, kiemelve, hogy annak írásai erkölcsileg alaposan elmarasztalják a vajdasági magyar kisebbségpolitika két világháború közötti

képviselőit. Ha emellett azt is szem előtt tartjuk, miszerint Bori csupán jót mond Petkovics Kálmán és mások valóban értékes, de nagyjugoszláv korlátok között született szociográfiai könyveiről, nem hiányolva s nem is dicsérve azoknak pártbürokrácia ellen irányuló élet, akkor máris egyértelmű: miről van szó.

A kanizsai kezdeményezés bátorítást ad Gubás Jenő észak-bánági kutatásainak, amelyek eredménye 1997-ben Veszendő végeken kerül kiadásra.

Az érdemi értékelés akadályozása

A Magyar Szónak kulcsszerepe van a délvidéki irodalmi termés közvetítésében. A folyóiratok egészen alacsony példányszámban jelennek meg, s nincsenek olvasóik. A (Szabad) Hét Nap jóval kevesebbet foglalkozik az írott szó művészetével, mint az elődje a korábbi évtizedekben. Új könyvkiadók alakulnak, amelyek akkor is elszámolhatnak az alapítványoktól kapott támogatásokkal, ha nincsenek elárúsítók, üzleteik. A kiadványaikról (ha leginkább csak rövid hír formájában is) mindenesetre az egyetlen napilapból tudomást vehetnek az érdeklődők.

Csakhogy a Magyar Szó a Tito-érában, az időszakonkénti bírálatoktól eltekintve, a rendszer kitüntetettje s ugyanakkor – legalábbis néhány évig – az egyetemes magyarság legszínvonalasabbnak mondott napilapja volt. Így aztán különösen az idősebb munkatársak dolgoztak az édenből való kiűzöttség-re emlékeztető lélekállapotban. A hadihelyzet okozta szorongatottság bizonyos értelemben kapóra jött nekik. Úgy tehettek, mintha az előző évtizedek értékei időtlenül érvényesek lennének, s ami rosszként a köz- és a magánéletben bekövetkezett, ahhoz nekik semmi közük sincs.

Ennek következtében a Kíló című mellékletben és a művelődési rovatban az örökölt kultúrát, irodalmat úgy fogadták el, mintha nem a már idejétmúlt politikának megfelelően keletkezett volna. Ezzel a saját korábbi munkájukat is (eltúlzottan) óvták, hiszen a tanáraik, ismeretadó tudósai tekintélyét védték anélkül, hogy bárkinek is lehetőséget adtak volna a művek és munkásságok érdemi méltatására, a hasznosíthatóságuk vizsgálatára. Kimondatlanul is egy felsőbbrendűnek tudott szubkultúra termékei és megnyilvánulásai előtt illett tisztelegni, abban a tudatban, miszerint egyre kevesebben vagyunk, és ha csak ritkábban is alkotunk az egyetemes magyar irodalomesztétikai színvonalhoz mérhető értékeket, fogadjuk el azt, ami van, sőt lehetőleg örüljünk is neki. Hogy a mű nem rendelkezik emberformáló erővel, ne törődjünk vele, hisz a világ sorsa eddig sem az irodalmárokon múlott. Morális és utilitáris dogmákra az adott körülmények között van legkevésbé szükség – sugallta

a felelőtlenség, az anarchia (a posztmodern) dogmája. Ez olyan kánont működtetett, amely a korábban elhallgatott emberi sorsok bemutatásának mérsékelt adagolása mellett többnyire a képzelt műközpontúság fellegváraiba csábította a szépírókat s főleg a kritikusokat. Az irodalom mellékes, legalább emiatt ne veszekedjünk – diktálta az alkotói magatartást a szerkesztés cinikus pragmatizmusa. Mit tisztázni? Miért rendbe tenni? Összefüggéseket keresni? Az öregeknek nem gondot okozni, hanem örömet szerezni kell. Talán saját maguk is belátták már a tévedéseiket, vagy ha nem, akkor ne fokozzuk a kínjaikat betegségükben, s hagyjuk őket nyugalomban meghalni. Ezek a gondolatok számítottak humánus elveknek a Magyar Szó irodalomhoz és kultúrához való viszonyulásában a kilencvenes években. Aligha függetlenül attól a kilátástalanság-érettől, jövőkép-hiánytól, amibe a háborús és a nyomor taszította a szerkesztőket, a publicistákat és az írókat.

A Magyar Tanszéknek és a Forum Könyvkiadónak a „szocializmusban” kialakult érdekcsoportja tehát folyamatosan meghatározta a Magyar Szó művelődésszeméletét. Érdemben lehetetlen volt szóvá tenni a megjelentetett művek nyelvhelyességének, stílusának és olvashatóságának kérdését. Az értékelés tekintélyelvű alapon történt, attól függően, hogy a mű és szerzője milyen mértékben alkalmazkodott a Magyar Tanszék és a Forum Könyvkiadó irodalomesztétikai kánonjához. Hogy az ennek megfelelően elismert írók gyakran vétettek a magyar nyelv szelleme ellen, másodlagos, elhallgatandó kérdésnek számított. Ha valaki ezzel kapcsolatban véleményt akart nyilvánítani, mint pl. Gubás Jenő, aki háromszor is megpróbálta közzé tenni A király mezíten című bírálatát (Orbis, 1997. 1. sz.) a Kilátóban, áttörhetetlen falba ütközött. (Arról nem is beszélve, hogy Gubás Bori Imre szociográfiai szemléletét jóhiszeműen fölülbíráló kritikája a Szociográfiai Műhely keretében Kanizsán, a szerzőnek a Hid folyóiratból való kitiltását is maga után vonta. Vajda Gábor kritikai írásaira szintén nem tartottak igényt ezekben az években Újvidéken.)

A Kilátónak az volt a politikai feladata, hogy korlátozza az írók politizálását, illetve ne engedje szóhoz jutni a magyarság fennmaradásának ügyében közvetlenebbül megnyilatkozókat. Nem mintha tilos lett volna a kisebbségi ihletés a Magyar Szóban. Viszont az elmarasztaló kritika azért sem volt kívánatos, mert a „tűzoltó” szerepű magyarországi alapítványtámogatásokkal kiadott műveket egyszerűen nem illett bírálni. A szakmai értékelést a budapesti főkuratorium (a kilencvenes évek közepétől a vajdasági alkuratorium is) lényegében már elvégezte azzal, hogy támogatásra érdemesnek ítélte a művet. Fontoskodó különecnek vagy dilettánsnak tűnhetett volna a kritikus,

ha egy csoportnyi hozzáértő jóváhagyásának, majd a Forum ügyes és technikailag kifogástalan kéziratgondozásának, könyvészeti munkájának eredményét fölöslegesnek vagy – ne adj’ Isten! – károsnak minősíti. A könyvek (s ez a többnyire olcsó árukon is látszott) könyöradománynak számítottak, amelyért dicseget formájú köszönet járt.

A couleur locale igazi tartalmának elhallgatása

Már a hetvenes és nyolcvanas években vajdasági magyar intézmények és írói törekvések védjegyévé vált Szenteleky Kornél neve, anélkül, hogy bárki is alaposabban megvizsgálta volna a munkásságát, anélkül, hogy az értelmiség nagy többsége érdemben tudta volna, kit rejt a Szivácon évente koszorúzott sír. A hajdani „vezér” levelezése a kommunista diktatúra kezdetétől mind a mai napig kiadatlan. Csak 1994-ben jelenik meg Bori Imre monográfiája, amely azonban ahelyett, hogy érdemben hasznosította volna Herceg Jánosnak a mestere pályájára vonatkozó korábbi méltatásait, az irodalomalapítónak csupán a korábbi jugoszláv „szocialista” érdekeknek megfelelő jellemzőiről tud. Pedig Szenteleky nem egyszerűen úgy kétarcú, hogy kozmopolita korszakát a populista váltotta föl. Az irodalom- és művelődésszervező személyiségének mélyebb rétegeit kifejező magatartás, amelyet csak Herceg János bátorkodott néhány ízben méltatni, a délvidéki magyarságot a maga teljességében szeretné láttatni és fölemelni. Ez a couleur locale elméletének igazi értelme. Az értelmetlenségét viszont – ahogyan ezt elsősorban Szenteleky levelezése tanúsítja – a körülmények kényszerítik ki. Vagyis egyrészt a nagyszerb diktatúra, másrészt a vajdasági magyarság műveletlensége a lapos realizmus módszerét tette szükségsszerűvé. A lényeg helyett a látszatot. A nemzeti és kulturális elnyomottság helyett csak a barátkozás pozitív példáit. A szorongás kiáltása helyett optimista világképet. Előtudást igénylő hiteles költészet helyett közhelyeket, elhasznált rímeket. De főleg a lojalitás folyamatos kifejezését. Ugyanazt tehát, ami 1945 után is létfeltétele volt a magyaroknak a Vajdaságban. Szenteleky nagyságát ennek dacára az a tény tanúsítja, hogy ő nem egyszer megpróbálta a lehetetlent, aminek következtében írását, illetve folyóiratát elkobozták. Bori monográfiája nem hallgatja el e tényeket, a mögöttük rejtőző szellemet, megghiúsult törekvést viszont igen.

És Bányai János – aki a Magyar Tanszék és a vonzaskörében nevelődött jugoszláv beállítottságú értelmiség művelődéspolitikai érdekeinek a kifejezője a kilencvenes években – úgyszintén elhallgatja a beteges szíváci orvos belső drámáját, helyzete miatti megalkuvását. Bányai a Kisebbségi magyaróra című

írásgyűjteményében (Forum, 1996) Herceg Jánosról olvasható négy cikkében tizenöt oldalnyi, ironikus mellébeszélés után csak legvégül mondja ki alig néhány sorban, hogy az elhunyt a kisebbségi sorsba került magyarság érdekvédője volt. Ezt megelőzően elvontan arról beszél, ami Herceget a máshol, hiteles művelődési közegben tevékenykedő írókhoz kapcsolja. Szerpintáról, műfajművelésről, irodalomteremtésről értekezik hosszán, anélkül, hogy a konkrét emberi, helyzeti, tartalmi vonatkozásokat érintené.

A következtetések levonása, a tanulságok hasznosítása idegen Bányaitól. Ezt a Szenteleky példamutatása kapcsán nyíltan kimondja: „De kell-e még erő és remény? Mire jutunk vele? Kiterítenek úgy is.” (15. p.) Az esszéistából tehát a fáradtság és a fásultság beszél. Ennek megfelelően önkritikus és szentenciózus is. Szerinte ugyanis hajdani symposionistákként „Durvák voltunk és türelmetlenek.. Most már tudjuk – tudom –, a durvaság és a türelmetlenség mindenkor igazságtalanság is.” Az alapkérdést elmulasztja fölteni. Azt ti., hogy vajon az író vállalja-e az igazság keresését, s van-e erkölcsi tartása annak kifejezésére. Ez nem érdekelheti az esszéistát, hiszen ő a bátorságot – Szeli Istvánra hivatkozva, aki mögött viszont egyik legnagyobb klasszikusunk alkalmi, helyzetétől befolyásolt kijelentése áll – az erények „legolcsóbbikának” (106. p.) tartja, a mindenességet – s kimondatlanul, ami ezzel jár: a túlzott alkalmazkodást, az adott viszonyok nyugtázását – vallva eszményének. Ugyancsak Szeli példája által megtámogatottan változatlanul az építés illúziójába ringatja magát, mintha a polgárháború szele, s az annak hatására elbizonytalanodó emberi magatartások nem kérdőjelezték volna meg alapjaiban azt az irodalmi kultúrát, amely az étellel szembeni távolságtartásában nem válhatott a nevelés igazi eszközévé.

Bányai, a Forum Könyvkiadó korábbi vezetőjeként a vajdasági magyar műfordítás-irodalmat is hibátlanul konstruktívnak ítéli meg, s a közösségi látszatú individualizmusa dacára sem jut eszébe: a műfordítás inkább az átültető affinitásának, mint az embereket és csoportjaikat módszeresen keverő politikának a kérdése. Ezért – saját korábbi tevékenységét is igazolva – Fordítás, összevetés című cikkében fenntartás nélkül dicséri a Forum Könyvkiadó egyik alaptevékenységét: a jugoszláv irodalmi művek fordításainak a megjelentetését. A sarkigazságot joggal hangsúlyozza: nincs fajtiszta irodalom.

A baj abban van, hogy Bányai semmi konkrétat nem mond a leglényegesebbéről: valójában mi motíválta a jugoszláviai magyar könyvkiadás irányítóit Nagy-Jugoszlávia nemzetiségei könyveinek sorozatos lefordításában és kiadásában. Szenteleky a húszas években egyértelműen építő munkát végzett, hi-

szén azontúl, hogy a tevékenységéhez elengedhetetlen lojalitását fejezte ki a délszláv írók átültetésével az egyetemes magyar kultúrának is segített. Kis-Magyarország ugyanis a csonkasága miatti fájdalomában elfeledkezett róla, hogy egymás megismerése létszükséglete Közép–Kelet–Európa nemzeteinek.

A második világháborút követően sokban változott a helyzet. Az eredeti és a fordított művek kiadása így vagy úgy politikai célokat szolgált: a sztálinista-titoista politika felsőbbrendűségét illusztrálta. S ezzel együtt pedig a délvidéki magyarság – önálló gondolkodásának feladásába is beletörődő – folyamatos szolgálatkészségét is bizonyította. Ez azt jelentette, hogy 1. a magyarok nem fasiszták, sőt nekik is vannak osztályharcos hagyományaik, s ennek megfelelő alkotói ihletésük; 2. ha kisebb-nagyobb késéssel is, de képesek követni azokat a „forradalmi” változásokat, amelyek cselekvő humanizmusként a „hazánkat” a világ fejlődésének élvonalába állította; 3. paradox módon – a hatvanas évektől túlsúlyba kerülő műesztétikai formalizmus ellenére – a közös élmény, a nem egymás mellett, hanem együttélés (a proletkultus építés, a születő művelődési intézmények, az öngazgatás nyújtotta „teljes” alkotói szabadság, a mindinkább eluralkodó elidegenedés, a globális stílusirányzati törekvések) inkább a jugoszláv, mint a magyar voltukat hangoztatta a magyarokkal; 4. mint magyarul beszélő jugoszlávok inkább csak az általános iskolát végezheték az anyanyelvükön, s a törvények ellenére nyilvános helyen nem ritkán a magyar többségű helységekben is szerbhorvátul illett beszélni; 5. az oktatás tervezésében és megvalósításában a tudományos elit és a pedagógusok mindenekelőtt a politikai akarat közvetítői, végrehajtói lehettek; 6. az asszimilációra való készség nélkül az esetek túlnyomó többségében csak a feladatteljesítés és a fizikai munka lehetett a magyarok kenyérkereseti módja, a túlteljesítés lelki kényszere mellett; 7. a szeparatizmus és a nacionalizmus réme miatt nem lehettek olyan jók a kapcsolatok az anyaországgal, mint amilyeneknek kellett volna lenniük, mert a nagyjugoszláv hatalom a magyarság elnemzetietlenítését szorgalmazta; 8. a túlbizonyítás pszichológiájának megfelelően a politikai kontroll alatt duzzadó műfordítás-irodalom a tankönyvekben olykor teljesen visszaszorította az anyanyelv leghitelesebb íróit, azt a látszatot is keltve, mintha a világirodalom stílusirányzati törekvései délről, délszláv közvetítéssel termékenyítették volna meg a magyar irodalmat.

Időtlen értékrend

Önmagában tehát félrevezető Bányai érvelése, amikor Még, talán című esszéjében azzal védekezik a provincializmus vádjá ellen, hogy a vajdasági ér-

telmiség könyvespolcain jelen vannak a magyar irodalom művei, s hogy a Tanszéken is ezeket tanítják, valamint: „Könyveink legtöbbje a magyar irodalomról szól.” (56. p.) Mert nem az egyedek és a kisebb csoportok, hanem a nemzeti közösség művelődési lehetősége, tehát mindenekelőtt az iskoláztatás tartalma, minősége, s ennek köszönhetően a könyvek befogadhatósága jelzi a kulturális szintet. Ezzel is, nem pusztán a közvetlenül ható beolvasztási politikával magyarázható az a tény, hogy a könyvtárak magyar kiadványokkal való ellátottsága a Vajdaság egyetlen könyvtárában sincs arányban a lakosság nemzeti összetételével. Ehhez képest inkább szomorú (mert közvetve beolvasztási politikát szolgáló), mint lelkesítő, példamutató tény a magyar irodalmat értékelő vajdasági könyvek számával dicsekedni.

Bányai a jelzett okokból kifolyólag a korábbi jugoszláviai magyar irodalom értékrendjét is kétségbevonhatatlannak tartja. Mintha lehetne bárhol és bárkikor tartós érvényű „objektív” értékrendről beszélni! Mintha a legnevesebbek (pl. Sainte-Beuve) ítéletének legalább a felét igazolta volna az idő! Az esszéista szerint az időtlenül érvényes vajdasági magyar értékrend az egyetemes magyar irodalom gazdagítása céljából született. A helyzetből eredő eltérés nem a kiválást, hanem a másságot, a sokszínűséget szolgálja. Ez rendben is lenne, ha Bányai a vajdasági magyar irodalom sajátosságait az alkotók élményvilágából, tapasztalatkincséből, kisebbség-szolgálati igényéből, nem pedig – politikai módjára – az úgynevezett multikulturális körülményekből származtatná. Ha tehát nem írna felületesen azt, hogy „a jugoszláviai és a vajdasági nem egyszerűen lakhelymegjelölés, (...) mert szellemi kapcsolódást jelent, befogadását más (nem magyar) kultúrák tapasztalatainak és értékeinek”. (Uo.)

Vajon a magyar irodalmat legalább Aranytól kezdve nem ez jellemezte? Vajon van-e a magyarnál befogadóbb jellegű nemzeti irodalom? Nálunk leginkább a neves költők fordítottak verseket. Nem kevés vasos kötet dokumentálja elsősorban Babits Mihály, Tóth Árpád, Kosztolányi Dezső, Kassák Lajos, Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Weöres Sándor, Rónay György, Vas István, Gyergyai Albert, Kardos László, Kálnoky László, Devecseri Gábor, Somlyó György, Hajnal Anna, Nemes Nagy Ágnes, Kormos István, Nagy László, Lator László, Eörsi István, Tandori Dezső, valamint számos utánuk következő fiatal költő műfordító tevékenységét. Hogy a világirodalmi próza átültetőiről ne is beszéljek! Hadd tegyem hozzá ehhez, hogy a délszláv irodalom fordítói közül Csuka Zoltán azért emelkedik ki, mert a mennyiségileg is hatalmas opusát kultúrpolitikai kényszertől és anyagi érdekektől jórészt függetlenül úgy valósította meg, hogy – amiként Krlježa is elismerte – áldozatot hozott érte.

Joggal utal Németh István a szimbolikusan értelmezett hidépítés tragédiájára, a lefordított alkotások által a szerbek és magyarok között megalkotott „förlüljáró” feleslegességére. Ő nem kételkedik benne, hogy kisebbségünknek ez a barátkozó hajlandósága létszükségletből fakadt. Ahelyett, hogy ő is, mint évtizedeken át sokan, a jugoszláviai magyar írók nagy küldetéséről lelkendezne, becsületesen bevallja: „...vámot szerettünk volna szedni állandó megsarcoltatásunkból. Nem mindig sikerült.” (Lélekvesztőn. Újvidék, 2002, 25. p.)

Ezzel szemben Bányai olyan eltökélten védi a napi politikai értelmű kultúrát, hogy Remény és hulladék című írásában közvetve még az általa tisztelt Mészöly Miklóssal is vitába száll. Pedig nem kellene okvetlenül magára vennie az „inget”, hiszen a Mészöly által emlegetett bokszbajnok, a Szutorisz nevű kárpátaljai: nyelvek és kultúrák között ingadozó „kurva”. Bányai a „nagy nemzeti elbeszélések” ellenében a modern individuum csíráját látja a sehova sem tartozó emberben, mondván, hogy a Szutorisz-horizont ellenállás a mézédés illatok csalogatásának. Nem jut eszébe, hogy a primitív Szutoriszt a könnyebb megoldás mézesmadzagjának áldozataként, a nemzet- és kultúraellenes kis elbeszélések hagyományos paprikajancsijaként is értelmezhetjük.

Bányai mentsége abban van, hogy azért nem hisz a „szent hagyományok”-ban, mert azokhoz viszonyítva „minden individuális, akár a maradás, akár a távozás alakjában, árulásnak minősül”. (I. m. 39. p.) Nem akarja megérteni: nem elsősorban a nemzetcsalád érdekét, hanem a saját lelki egészségünket, önazonosság-tudatunkat, erkölcsi integritásunkat védjük, amikor anyanyelvi kultúránkért, nemzeti irodalmunk ismert vagy föltárandó értékeiért állunk ki – csoportérdekeinken, egzisztenciális aggályainkon túl.

Bányai szemléletének elvontsága és ellentmondásossága az élettényektől, az írói pályákat, szerepeket, műveket és műfajokat alapvetően meghatározó erőkkkel való szembesülés elutasításából ered. Túl jól érzi magát az esszéista az általa idézgetett európai tudósok és közép-európai írók szellemi társaságában ahhoz, hogy lehajoljon a talajhoz, amelyben az általa is becsült munkásságok gyökérezete rejtőzik. Tartózkodást, kivárást sugall, ahelyett, hogy becsületes önkritikával a hibákat jóvá tevő cselekvést puhatolná. Nem a kételyei bevállásában van a baj, hanem abban, hogy egyrészt csak mások időszerű törekvésében kételkedik, a saját csoportja munkája értékében a legkevésbé sem; másrészt pedig a vajdasági magyar kisebbség érdekében hozott áldozatokkal kapcsolatos bizonytalanságát – írása megjelentetése által – másoknak is kínálja. Akkor, amikor mindinkább a tehetlenség lesz úrrá a délvidéki magyar értelmiség magatartásán.

Merev szembeállítások

Bányai János A védett vesztes című (Kisebbségi magyaróra II. alcímet viselő) kötete (Forum, 2006) folytatása a „szocializmus” idején kialakult, és az első kötetben már megfogalmazott magatartásnak. Ez érvényesül Bányainak a vajdasági „multikulturalizmust” támogató, a magyarság érdekeit ennek alárendelő esszéiben, kritikáiban és méltatásaiban. A változás az első kötethez képest annyi, hogy a hangnem magabiztosabb, tehát inkább támadó, mint védekező.

A szerző a könyve elején az „önismereti kritika” rendkívüli fontosságát emeli ki az „udvarias”, megalkuvó, provinciális méltatásokkal szemben. Csak hogy saját maga is csupán részben mutat példát az általa hirdetett eszmény megvalósítására. Az újvidéki hungarológiai kutatások jelene és múltja kapcsán például elhallgatja, hogy a délvidéki magyarság kultúráját pozícióvédelemből nem lehetett, s ma sem tanácsos érdemben kutatni. A műesztétikában pedig már évtizedek óta eretnekségnek számít az epigonizmus fogalmának használata, jóllehet e nélkül az értékelések többnyire formálisak. Bányainak a saját csoportja műveire vonatkozó írásai is többnyire ilyenek. E hiány pótlásaként a kritikus a mai dilettantizmus jelenségét támadja keményen. De ő a személyiséget teszi felelőssé a műveletlenségéért, izléstelenségéért, holott ezért valójában a kultúrpolitika (tehát Bányai is) felelős. Nem jut eszébe: az általa számon kért művelődési szinthez vagy „magas kultúrához”, a ritka kivételtől eltekintve, csak a Magyar Tanszéken lehetett hozzájutni. Ha a politikusaink és intézményvezetőink még a hetvenes évek elején a Vajdaság „autonómiájának” árán nem mondtak volna le az anyanyelvű oktatásnak a minden szinten való bevezetéséről, akkor most lehetne erkölcsi alapja a kioktatásának.

Így viszont több a féligazság, mint a hiteles megállapítás Bányainak a délvidéki magyarok mai művelődését ostromozó cikkeiben. Édensírató előítélete értelmében a kilencvenes évek előtt sajátos teljességet alkotott a jugoszláviai magyarok kultúrája. Szerinte ezt fosztották ki a belőle eltávozottak, s ennek megtartására, továbbfejlesztésére képtelenek az itt rekedt, nemzeti eszményeket hirdetőik. Bányai a hajdani értékteremtést eszményként szögezi szembe a mai alkotói meddőséggel, az egyre nyilvánvalóbb gyarmati sorssal. Nem gondol arra, hogy bár (főleg a hatvanas évek végén) valóban születtek időtálló művei a jugoszláviai magyar irodalomnak, a két korszak nem állítható mereven szembe egymással. Részben azért, mert a pártfüggetlen kritikának nem volt beleszólása a könyvkiadásba, vagyis az értékavatás mindinkább csoportöndicséretté vált Újvidéken. Ugyanakkor pe-

dig a veszített illúziók elmúlt 16 éve során is születtek jelentős művek a Délvidéken.

Bányai az elburjánzott ünneplésekkel kapcsolja egybe a dilettantizmus eluralkodását. Eközben megfedkezik a saját könyvének alkalomhoz kötött szövegeiről. Az egyikben pl. azt írja (az általa is ismert tényekkel ellentétben) Szenteleky Kornélról, hogy az „a silányságra mentséget kereső szándék ellenfele.” (168. p.) Sajnos, inkább csak az óhaja szerint lehetett az.

Bányai általában tartózkodik a külső és belső összefüggéseket egyaránt kereső elemzésektől. Elvben a szerb–magyar összehasonlítás-tudománynak ad előnyt a nemzetközponti vizsgálódással szemben. Ám míg a szerbül író, identitásukat kereső zsidókat viszonylag nagy terjedelemben méltatja, addig még csak párhuzamot sem von az ő etnikai-önazonossági kérdéseik és a délvidéki magyarok nemzeti identitásélménye között. Ennek boncolása helyett budapesti-közép-európai gondolkodókat idéz és elemez. S ez azt jelenti, hogy a magyarságunk megkérdőjelezését illetően is változatlan Bányai János szemlélete.

A Delta banknak a folyóirat hátsó borítóján továbbra is föltüntetett védjegye dacára 2003-ban a Híd színvonalára emelkedést ígér. Ez azonban nem elsősorban Bányai Jánosnak köszönhető, aki az MTA Tudományosság külföldön elnöki bizottságának ausztriai ülésén (A saját és az idegen, 7–8. sz.) a kritikátlanul ismertetett vajdasági hungarológiai kutatások pártfőlötti tudományosságát szembehelyezi a civil társaságok lehetséges „irányítása”-val, „felügyeleté”-vel. S ezt akkor teszi, amikor a VMTT, az Árgus és az Aracs és más polgári szervezetek párttámogatás nélkül – a Magyar Tanszék akadémikusokká ellenében – a diplomahonosítás kérdésének megoldását és az autonóm magyar iskolarendszer (ebben a Magyar Egyetem) megteremtését kezdeményezték. Aki a Szombathegyen elhangzott előadásában a kritika által megtúrt dilettantizmussal szembeni ítéletek fontosságáról beszél, az ezzel kapcsolatos saját néhány évtizedes felelősségét és a Magyar Tanszéken is elharapózott epigonizmust meg sem említve (Szelekció és értékelés).

Távolságtartás

A Bányai által minden tekintetben dicsért Szeli István a Hosszú útnak pora című könyvében (Forum, 1991) a cikkek, tanulmányvázlatok és kritikák zöme még a nyolcvanas években született, s többnyire alkalomszerűen, ami a kidolgozás idejét rendszerint leszűkítette, s a hangnemet is ünnepélyessé, kritikátlanná tette. S természetesen az sem egészen mindegy, hogy élt-e az alkotó, akiről a méltatás szól. Szeli a lehetőségeinek megfelelően megértéssel igyekszik tudatosítani a kulturális s részben az esztétikai

értéket. Csak akkor keményedik meg a hangja, ha nyelvünk kérdéseit tüzi napirendre.

Mindazonáltal nem mindenben megszívlelendő a véleménye. Aligha ildomos pl. Bori Imre munkássága által kijavítva látni a Sinkó Ervin által elkövetett irodalomesztétikai hibákat a Vajdaságban. Jóllehet nem értékeli le Sinkót (hiszen nem egy helyen idézi is), nem az író irodalomtörténeti következetlenségeire kellett volna fektetnie a hangsúlyt akkor, amikor közös tanítványuknak, Bori Imrének a munkásságáról fenntartás nélkül értekezik, holott a szerb nemzeti terror idején kisebbség-sorvasztó, államérdeket szolgáló, nem pedig hiteles az önmagába gubózó, önélvező irodalom szuverenitása.

Szelinek a Dositej Obradovićról szóló írásai közül is csak az egyik fogadható el példamutatóként. A Dositej kommentárok című azért jelentős, mert a szerb kultúra úttörőjét hasonló törekvésű magyar (és nem magyar) irodalom felvilágosodás-hívő képviselőivel kapcsolatban méltatja. A másik Dositej-írás a Forum jubiláris kiadványa alapján készült. Ebben is tiszteletre méltó a gondolat röpte, viszont annál homályosabb a végkövetkeztetés. Szelit ugyanis ez az öt vajdasági nyelven kiadott könyv arra a halvány reményre bátorítja, hogy „a kiadók e szövetkezése a vajdasági »ötágú síp« mindegyik ágát azonos szerepkörben és hangerővel szólaltatja meg az újfajta irodalmi gondolkodás és közszellem meggyökereztetése érdekében.” A vajdasági ötágú síp csak akkor zenghetne hitelesen, ha egy Obradovichhoz mérhető fontosságú szlovák(iai), román(iai), ruszin (ukrajnai) művelődés-újítót, a mi Kazinczykkal együtt adták volna ki az említett nyelveken.

Szeli több írásában dicséretes önkritikát gyakorol. Csupán a Hadrovics méltatásából hiányzik az a megállapítás, hogy a Délvidék magyar kultúrája nem lenne olyan szárnyaszegett, ha a magyar tudomány nagyjával már egy-két évtizeddel korábban nem csupán fél protokolláris, „tudományos csúcsok” közötti „intézeti” kapcsolatokat ápoltak volna.

Szeli István politikai keretekbe illeszkedő nyelv-, irodalom- és művelődésszemlélete kezdettől fogva az alapjaiban határozta meg a mai idősebb magyartanárok és részben az írók szemléletét a Délvidéken. Az iskolamester a jól fölkészült, szakmailag többnyire sokoldalú kollégái között is a legátfogóbb, legnyitottabb beállítottságú volt. Nyilván ő vonta le legkorábban a tanulságot Kek Zsigmond kegyetlen sorsából, mindig szem előtt tartva: mit nem szabad a vajdasági magyaroknak, s mi az, amivel a nem mindig egyformán érezhető, de azért folyamatos hiányok túlfeszített munkával pótolhatók.

A második világháború utáni jugoszláv államrend a nemzetirtást követően a magyarok számára is ér-

vényesülési lehetőségeket ígért. Mivel azonban már az elején látszott: egy-két évtized legfeljebb csak a felteleteit teremtheti meg a közösségi célként vállalt emberi átalakulásnak, Szeli többnyire alkalmazkodni, sőt megalkudni kényszerült. Kimondatlanul is annak terhével indult a pályája, hogy a világháború idején nacionalista szellemben tanult Budapesten, majd pedig eleget tett a hódítók behívó parancsának.

A tudós tanár a kilencvenes években is egyedül fölvilágosodásban és etikai fölemelkedésben reménykedik. Minél inkább érezi, annál inkább el kell hallgatnia a délszláv fasizálódás általi fenyegetettségben, hogy a művelődési önrendelkezés bevezetése nélkül nem sokkal több önámításnál az anyanyelven való tanulás és a kifejezésbeli igényesség jelentőségének hirdetése. Csakhogy nagy kockázattal járna nyíltan fessegetni: miért nem vállalják az emberek az anyanyelvi kultúrájukat. Ám közvetve erről is beszél, amikor a toleranciáról tart előadást azoknak, akik túlzottan is toleránsak.

Nem maradt tehát más hátra, mint a régi munkatársi-szimpatizánsi kör igényeinek megfelelni, önis-méltlésekkel, sőt mellébeszélésekkel is. Annál is inkább, mert az önvédelem küzdelmét most két fronton kellett vívni. A sovén szerb totalitarizmus mellett a vajdasági magyarság nemzeti pártba való tömörülésétől is el kell zárkózni, mivel az – Szeli szerint – job-bik esetben is csupán a külsőségeiben ápolja a kultúrát. A tudós tanár az addigi munkáját (megalkuvásainak elkerülhetetlenségét) védve, egy idő fölött álló, igazolt bölcsességhez való ragaszkodását is kifejezi, amikor lehetetlennek tartja a délvidéki magyarság politikai-társadalmi cselekvésen alapuló önmegváltását.

A „szocializmus” idejében kialakult individualizmusnak megfelelően olyan könyveket ismertet a *Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk* című írásgyűjteményében (Forum, 1997), melyek szerzői kapcsán az egyén szorongatott élethelyzetének verses kifejezését, elvont humanizmusát, a beleélő készségét, a kultúra tárgyainak sorsára való odafigyelését, művelődési hagyományok dokumentumainak gyűjtését dicsérheti meg. A professzor a műveltségbe visszahúzódva a méltatott műveket a saját művelődés-képében, nem pedig azok várható gyakorlati, társadalmi szerepében helyezi el.

A hiteles olvasmányélmény érdekében

A fiatalabb kritikusok az idősebeknél is nagyobb távolságot tartanak a pártpolitikai törekvésekkel szemben. Ezt annál inkább megtehetik, hiszen abban a korszakban indult a pályájuk, amikor az íróktól elvárt politika az égető életkérdések elhallgatása, az esztétizmus senkiföldjére való száműzetés vállalása

volt. Fekete J. Józsefet a körülményei is serkentették, hogy a könyveket méltatva inkább csak az élményeiről beszéljen.

Levonva a következtetést abból, hogy a magyarság déli szórványának nyugati szórványában, Zomborban adatik élnie, a kritikus elhatározta, hogy nagy hátrányát előnnyé változtatja. Nála aligha érezheti valaki jobban, hogy nem csupán a pártoskodásnak (az alkalmi csoportérdek kielégítésén túl) nincs értelme, hanem a nemzeti politizálásnak sem igen van. Ezért – még inkább, mint régebben – a könyvek világába vetette magát, azokkal teremtve vagy elmélyítve a kapcsolatot, akikkel a médián keresztül még szót érthet. Nincsenek előítéletei. Nem csupán a hozzá hasonlóan visszahúzódnak, hanem a közéleti szerepet vállalóknak az irodalmi és tudományos tevékenysége is érdeklí. Számára az irodalomesztétikai értékek fontosak. Ám amennyire csak tudja, kerüli a szakmai zsargont, jóllehet az elvontabb tudományos elemzések jelentőségét sem vonja kétségbe. Viszont nem menekül elefántcsonttoronyba s az életre közvetlenebbül reagáló művekre is figyel.

Az *Imádságos kolostor* című kötetében (JMMT, 2002) többször utal rá: főleg Délvidéken nagy baj van az olvasáskultúrával. A könyvek egészen alacsony példányszámban jelennek meg, s több oknál fogva ezekből is csak nagyon kevés jut el a befogadóhoz. Emiatt fölmerül benne a gondolat, hogy olvasásszociológiai fölméréseket kellene végezni, s az eredményhez mérve alkalmazni a könyvkiadást. Ő a határon inneni és túli (magyar és világirodalmi) könyvek lelkes népszerűsítésével szolgálja az ügyet. Főleg az olvasmányos, élményből született és élményt nyújtó művekhez vonzódik. Ezeket a Vajdaságból áttelepült írók teljesítményében is fölleli.

Alapozásként az öt foglalkoztató kérdéskörre adott gondolkodói válaszokat tekinti át. De tisztában van vele: ő csak a saját írásgyakorlatával küzdhet a provincializmus ellen. A magyarországi és a vajdasági magyar irodalmat azonos mércével igyekszik mérni. Nem azért ír viszonylag sokszor az utóbbiról, mintha hinne annak autonómiájában, hanem mert ésszerűnek tartja és kötelességének érzi a geopolitikai körülmények és a művelődési intézmények szempontjából hozzá közelebb állók, sorstársai irodalmi értékeinek a tudatosítását.

Mindazonáltal óvatos a véleménynyilvánításában. A műfaja a természeténél fogva több hibával jár, mint a több időt, alaposabb körütekintést igénylő bírálatformák. Tudja, hogy az ő munkája sem lehet alapos. Ezért nem csupán szívesebben, hanem jóval gyakrabban is beszél az alkotások erőnyeiről, mint a hibáiról. Hódol a teremtés isteneinek, nem átkozódik, hiszen a zsrnálnkritika ítéletéből több kár lehet, mint

haszon. A benyomásairól kell írnia óvatosan, naprakészen, közérthetően és lehetőleg szellemesen.

Az élvezetéről igyekszik beszámolni. A szadista fontoskodás idegen a lényétől. A tevékenységét szolgálatnak fogja föl, noha egyik-másik esszéje kiváló műalkotás benyomását kelti. Másutt viszont azt érezzük, hogy a sebtében megfogalmazott mondatok nem kristályosodhattak ki érdemük szerint.

Fekete J. József olykor a közérdeknek is közvetlenül hangot ad. A kultúránk jövőjéért aggódók legfeljebb azt kifogásolhatják a kritikai szemléletében, hogy az a művek külső és belső vonatkozásaira szűkíti az összefüggéslátását. Vagyis az intellektusát az általában jól működő intuíciójára és empátiájára korlátozza. Az alkotást létre hozó társadalmi erőket, csoportérdekeket nem veszi figyelembe. Ennek következtében viszont nem beszélhet azokról az okokról, amelyek a maguk módján segítették sokoldalú nemzeti degenerálódásunkat a Vajdaságban. Az ilyen vizsgálódás ellenségszerzéssel járna, ettől pedig a maga sajátos körülményei között érthetően tartózkodik a kritikus.

Fekete J. József *Próba*fűzet III. c. írásgyűjteménye (Forum, 2001) válogatás a kilencvenes évek végén íródott könyvismertetésekéből. A kritikus érdeklődése nem korlátozódik a valóságtól elforduló művekre. Nem egy írása érdemben méltatja a jugoszláv polgárháború iszonyatos következményeiből ihletődő írók alkotásait. Mi több, természetesnek tartja, hogy a költők nem ritkán közvetlenül adnak formát a növekvő félelem és bizonytalanság okozta egyéni és közösségi válságnak. Igaz, nem leplezi a dilemmáját: vajon a nagy gondokat tükröző művek érhetnek-e annyit, mint az életen túlemelkedők, ha a művészet célja az átlényegítés és átlényegülés.

Fekete J. József irodalomesztétikai rugalmassága nem csupán elvi álláspont következménye, hiszen a kinyilvánított olvasmányélményben is tükröződik. Bár a kritikus tisztában van az irodalomelméleti alapfogalmakkal, s itt-ott használja is a kategóriákat, a benyomásairól, élményeiről ír. A maga módján humanizálja a műfaját. Ennek számos esetben az átforródó, érzékletes stílusa a bizonyítéka. Legtöbbször egyaránt nagy megértést tanúsít az idősebbek, a fiatalabbak és a különféle stílusirányzatok iránt. Most sem mossa össze az esztétikai, az erkölcsi és az ismereti értékszférákat, de már nem akad fenn az együttes, egymást kiegészítő megjelenésükön. Tisztában van a művészet létét föltételező értékek kilencvenes években fölfokozódó pusztulásával, ezért a veszélyt kifejezni, tudatosítani igyekvő irodalmárok lelki kényszerből fakadó törekvését tiszteli.

Hogy azonban a kritikus poétikája változatlanságának ténye se maradjon háttérben, Brasnyó István

könyveit ismertette, Fekete három évtizedet lép vissza az író stílusztikájának méltatásában. Meggyőződése szerint a műalkotásoknak (és külön Brasnyóéának) a nyelvezete akkor is érték, ha nemcsak hogy az átlagolvasó idegenkedik tőlük, hanem – miként a Fekete által idézett fiatalabb kritikusok tanúsítják – a szakember számára is mazochizmussal határos a Maculához hasonló művek megemésztési kísérlete.

Fekete nyitottsága olykor szűkösséget is jelent: a határozott (a veszélyeztetett értékek védelmében túli) szellemi törekvés hiánya részben leegyszerűsíti a bírálói feladatot, a kritika jelentőségét pedig korlátozza. Együtt halad ugyan az írókkal, de nem tudatosítja a művekben rejlő, a jövőben megvalósítható lehetőségeiket. Nem száll síkra új poétikai, társadalmi, kulturális, nemzeti eszményekért, holott a jelentős kritikának mindig is a művészi sejtésekben kifejeződő új szükségletek racionális kifejtése, „ideológiai” megfogalmazása volt a dolga.

Helyet kap a Hídban Fekete J. József polemikus hangnemű cikke („Riszlás megy az irodalmi foci pályán”, 5. sz.), amely a vajdasági könyvek anyaországi recepciójával kapcsolatban arról szól, hogy „a támogatott kiadványok (...) leginkább csak kötelező példányként jutnak el Magyarországra, de mindegyikkel még a könyvvásárokon se találkozhat a magyarországi olvasó, hiszen még a támogatott könyvek közül is kevés jut el egy-egy kiállításra és vásárra. Itt kezdődik a gubanc és itt emelkedik a fal: amennyiben valaki valamiért (...) pénzt ad (...), támogat valamit, akkor miért nem kíváncsi rá, hogy mit is pártfogolt? Esetünkben: dilettáns költők vasárnapi szenvelgéseinek megjelentetését tette lehetővé, vagy valóban, kiemelkedő minőséget felmutató, támogatásra méltó szerzői törekvést patronált? Ennek eldöntésére csupán egyetlen lehetőség áll rendelkezésre: mérettessen meg minden mű az összmezőnyben! Kerüljön be bár minden támogatott kötet az anyaországi vérkeringésbe, bírálja el a kritika, tegye helyére az irodalomtörténet-írás.”

A mai vajdasági magyar értelmiség magatartása

A félrevelt félrevelők. A mai értelmiségünket a nagyjugoszláv állampolitika által félrevelt, becsapott nemzedék nevelte. Mivel az idősebbek keveset beszéltek a második világháború-végi vérbosszúról, a nemzedéktársaim között sokan lehettek az enyémhez hasonló helyzetben. Nekem ugyanis irodalomtörténész létemre sem volt lehetőségem a mentalitásunk szempontjából alapvetően fontos adatok megismerésére. Ez azt eredményezte, hogy még a hetvenes években is, én, akibe kora gyermekkoromtól kezdve magyarérművészetet neveltek, irigy voltam az erkölcsileg (Titóval az élen) világszerte hódító szerbekre, akik, lám, nem vágtak vissza az ellenük 1942-ben a Tisza- és Duna-parton elkövetett nemzeti bűneinkért. Ennek megfelelően a hetvenes években megrökönyödve szálltam szembe idősebb budapesti kollégámmal, aki a vérbosszúnak a délszlávok közötti továbbéléséről beszélt.

Ebben az időben ismerkedtem meg a kultúrák születését, fejlődését, dekadenciáját és eltűnését ciklusokban elgondoló teóriákkal. Ennek megfelelően úgy éreztem, hogy mi magyarok, a németekkel együtt, a végünket járjuk. Aki ugyanis a saját hagyományaira való építkezés jogáért kénytelen harcot vívni, annak életlendületéből kevés marad az új értékek teremtésére. Aki gondolkodással terhelt, mint mi (a velünk szomszédos népek kultúráját ugyanis már az első világháború után sokkal jobban megismertük, mint azok a mienket), az nem életrevaló igazán. A trianoni határok visszaállításával újlag közénk tolakodott, s hatalmi funkcióba került délszlávok számára a nemzeti és egyéni (általában rossz) önzésük etikája az általuk gyakorolt erőszak legitimálásával volt azonos, ami bennünk, az állandóan hangoztatott testvériség-egységnek a jelszavai dacára, előbb a másodrendűség, azután pedig a nemzeti halálraitélttség tudatát ültette el.

A hatvanas évek másik felétől a még mindig félig-meddig szovjet tartományként létező Magyarországról szinte korlátlan mennyiségben juthattunk hozzá az ott kéziratként, itt behozható nyomdatermék-ként cenzúrázott könyvekhez, amelyek legfeljebb megédesítették másodrangúságunk és ékítmény-voltunk tudatának a fájalmát, ahelyett, hogy testileg-lelkileg új-

játeremthettek volna bennünket. Tito országa gondoskodott róla, hogy pótcselekvésben, kényszerpályán juthassunk elégtételhez. Hacsak nem távozott az ember Nyugatra, s így az idegenben – lelkileg – nem került még rosszabb körülményekbe, és ha nem csupán vegetálni, hanem érvényesülni is akart Jugoszláviában, akkor a minél teljesebb alkalmazkodást volt kénytelen választani.

Az árulás vádja és valósága. A túlabacionáltak, a kevésbé jellemesek kapcsán a kilencvenes években gyakran hangzik el az árulás vádja, nem ritkán éppen a köpönyegforgatók részéről. Nos, árulásról csupán az akkori időszak társadalmi eszményeihez viszonyítva lehet beszélni, mert a manipulátívan kialakított köztudat szerint a magyarság önmagát túlélte, vérségileg és kulturálisan egyaránt elfajzott nemzet (a XX. században már nincsenek is nagy írói), amelynek parazita nemesei (régebben minden tizenhetedik lakosa!) által drasztikusan elnyomott szolgálékú osztályát a nagyszívű délszláv, főleg a szerb kommunisták, a földgolyó egy új világának letéteményesei szabadították föl.

Az állami dogma különben is idealista fikciónak tartotta az időtlenül létező nemzeti tulajdonságokat. Aki nem a jugoszláv politika szellemében, tehát kijelölt szerepjátszás szerint volt magyar, az egy fénykorán réggóta túljutott nemzet utóvédjeként vált fasisztagyanússá, vagy pedig az államrendet fenyegetőn a szovjet érdekek propagandistájának látszott, minthogy a politikai abronccsal összetartott Jugoszláviában a nemzeti identitást egyszerűen lehetetlen volt humanista megfontolásból a nemzeti kultúra teljességére építeni. A kulturális törekvések mögött – államideológiával burkolt paranoiával – nemzeti szeparatizmust, rezsimváltó összeesküvést vagy annak lehetőségét szimatolták.

Mivel a magyar származású politikusoknak s egyre inkább a magyar értelmiségnek legfeljebb egyoldalú ismeretei voltak a magyarságról, ezért az „árulásuk”-nak az a kritériuma: mekkora elkötelezettséggel igyekeztek a gyakorlatban érvényt szerezni azoknak a jogoknak, amelyek az alkotmányban jó ideig csupán elvi lehetőségként, később a törvényekben már konkrét formában, néha kötelezettséget sugalló

egyértelműséggel jelen voltak. A funkciót vállalók, illetve a kulcshelyzetben levő értelmiségiek között – függetlenül attól, hogy tagja volt-e Jugoszláv Kommunista Szövetségnek, vagy pedig – miként e sorok írója – nem, etikusnak azt lehetett tekinteni, aki komolyan vette az alkotmány kínálatát, illetve törvény által megszabott lehetőségeket, és személyes példát mutatva küzdött azért, hogy a magyar nemzetiség nyelve, s ezáltal a jugoszláviai magyarok is ugyanúgy érvényesüljenek, mint a többi nemzet. Ha valaki a korábbi, immár helytelennek bizonyult magatartását meggondolva, túl komolyan vette az elmélet gyakorlatba ültetésének feladatát, mint tette azt Rehák László, annak le kellett köszönnie a politikusi posztról.

A lelket is leigázók. A „húzd meg – ereszd meg” kétlaki balkáni politika ezért elbizonytalanította a második világháborút követően föllépő nemzedékeket. Mivel az ide telepített délszlávok, kisebb arányban végezve termelői munkát, képtelenek voltak a vidékünkön igazán meggyökeresedni, s mert az Osztrák–Magyar Monarchia időtálló építészeti és környezetesztétikai emlékeit, valamint a szokásait nem tudták s nem is akarták mind megsemmisíteni, ezért a nemzeti és a nemzetközi szocializmus között billegő ideológiájuk mondvacsinált minőségi többletének folyamatos sulykolásával, állandó fenyegetettség-propagandával igyekeztek elhíttetni mindenkivel (önmagukkal is) azt, amiben a meddő és dekadenciát hozó évtizedek múlásával saját maguk is egyre inkább kételkedtek.

A magyarok kultúrájának a fokozatos visszاسzoritása több szempontból is fontos volt számukra. A magyarok léte mindenekelőtt a lelkiismeretüket terhelte, önbecslésüket sértette. Először is azokét, akik részesei vagy kortársai voltak a magyarok elleni partizánvérbosszúnak. Azután pedig azokét, akik vezető emberekként haszonélvezői lettek a magyarok megfélemlítettségének. Ezenkívül a magyarokat származás és kultúra tekintetében maguktól távolinak érezték. A harcos törzsi hagyományból eredő büszkeség is akadályozta az alkalmazkodásukat. Nem beszélve arról a rendkívül nagynak tűnő lelki-erkölcsi erőfeszítésről, amelyet a megismerés során bekövetkező magatartás- és önarcképváltozás jelentett volna.

A népfőszabadítói, titói módon kommunista ideológia dogmáiról, a nemzeti és osztályfőszabadítói főbbrendűségről való lemondás, valamint a kultúrájukban kevéssé ismert szociográfia és a tágabb értelemben vett társadalomismeret becsületes vállalása a világháború idején mindinkább a győztes mellé állónak a számára katasztrofális megalázkodásával s az irányítás pozíciói nagy részének megosztásával járt volna együtt, ami a délszláv hegemoniát, a nagy-

hatalmak által összefoltozott országot a létében fenyegette volna.

A nagy nemzetekétől gyökeresen eltérő magyar nyelv, egy bukott nemzetnek, egy fölgyelt nemzetiségnek a kifejezésmódja különben is elsajátíthatatlannak tűnt azok számára, akik egyébként is általában a könnyebb munkát szokták meg s lehetőleg azt is másnapra halasztották. A privilégiumaikról annál kevésbé mondtak le, mert irigyek is voltak azokra, akiket lenéztek. Végére is sokan közülük az ide telepítésüket követően a magyaroktól sajátították el a civilizatorikus szokásokat. A magyarok náluk jobban megbecsülték a nehezen megszerzett javukat, hiszen a magyar családok, legalábbis kívülről nézve, többnyire békések és kiegyensúlyozottak voltak, s azok, amelyekben nem pusztított az alkoholizmus, szívós munkával nem ritkán többre vitték azoknál, akik jól fizetett állásaiknak, napi- és nyugdíjaiknak köszönhetően, a könnyen szerzett anyagiakat gátlástalanul kótyavetyélhették el. Közöttük az irányadók Kelet-Közép-Európa válságos napjaiban arra is fölkészülvén, hogy határváltozás esetén, akár előre kirendelt autóbusszokkal, akár a személygépkocsijaikkal idejében továbbálljanak.

Kényszerpálya és pótcselekvés. Ilyen körülmények között a vajdasági magyar értelmiség tevékenysége minden tekintetben kényszerpályán bontakozott ki. Közöttük a humánértelmiség Újvidéken és Szabadkán pozicionált, többé-kevésbé átpolitizált, médiában és művelődési intézményekben működő rétege, s nyomában a tanügy néhány képviselője vitte a szót. Nem csupán azért, mert alkati okokból őket eleve hatalomkövetítésre predesztinálta a sors, hanem azért is, mert velük részben ellentétben a műszaki értelmiség és a pedagógusok nagy része szerbül vagy nyelvileg felemás iskolákban szerzett diplomát. Akik tehát a magyar nyelv és a magyarok jogai érvényesítésének előjárói, hangadói lettek, e szerepüknek köszönhetően, hacsak nem estek szélsőségekbe, a megfelelő alkalmazkodásuknak köszönhetően meg is tudtak élni. (Ez persze nem jelenti azt, hogy például a magyar színészek tájolásban kifejeződő munkatöbbletét méltányosan és folyamatosan javadalmazták volna, s hogy a magyar nemzetiségű tanárok két-nyelvű tanítása külön díjaztatott volna.) Tehát – különösen 1974 után, a tartomány formális önállósodását követően – a megszabott határok között azért kapott viszonylag tág mozgásteret ez a főleg Újvidéken, de Szabadkán is megtelepedett értelmiségi réteg, hogy újságírókként, fordítókként, esetleg pedagógusokként a magyar nyelv (s egészen óvatosan: a magyarok) érdekei megvalósultságának látszatát keltse. Természetesen az államalkotó népekkel és a többi nemzetiséggel azonos szellemben, a jugoszláv testvéri-

ség-egység hangadóiként, a külön magyar érdek tagadóiként.

Viszont a liberális időszakokban állandóan napirinden lehetett tartani a magyar nyelv romlásának a kérdését, sőt a hetvenes és nyolcvanas években a törvényeknek megfelelően a nyelvhelyesség problémáin túl a közélet nyelvének magyarítását is szorgalmazhatták, ott, ahol a lakosság összetétele miatt erre lehetőség volt. S részben a politikai összejöveteleken is, melyeken az anyanyelvhasználat nem csupán társadalometikai kérdésként volt jelen, hanem mint a megoldandó feladatok minél pontosabb és szabadabb megnevezésének eszköze.

A magyar nyelv gondjait a magyar humán értelmiségnek egy egészen szűk rétege: a Magyar Tanszéket végzetek és részben a pedagógusok vették komolyan. Az utóbbiak azért csupán részben, mert a megfizetetlen többletmunkájukon múlt, hogy szélesítik-e azt az anyanyelvismeretet, amelyre az óvó-, illetve tanítóképzőben, később a főiskolán vagy az egyetemen csupán felemás módon tehetek szert, s amelynek gyakran nem kielégítő szintjével az általuk használt tankönyvekben találkoztak. A szaknyelv anyanyelvűsítésére még ennél is kisebb lehetőség adódott, hiszen a mérnökök, közgazdászok, szociológusok, pszichológusok, orvosok, középiskolai tanárok nem, vagy csupán részben végezték tanulmányaikat az anyanyelvükön, a hivatásukat gyakorolva legfeljebb akkor használhatták a magyar nyelvet, ha saját nemzetiségükhöz tartoztak. Vele, ha olykor a szláv szavak használata mellett nehezen is, megértették egymást.

Az önfeladás kényszerhelyzete. Írásban, diák- vagy felnőtt közönség előtt ugyanakkor több okból kifolyólag is célszerűbb volt az államalkotók nyelvét alkalmazni. Mindenekelőtt azért, mert aki az anyanyelvéhez való ragaszkodásával tűnt föl, függetlenül attól, hogy mit engedett meg az alkotmány, s mit írtak elő a törvények, az nyilvános megbélyegzés nélkül is „nagy-magyaroknak”, nacionalistának minősült gyakran még a nemzetársak között is. Azután pedig amiatt, mert a hallgatóság a tudás legésszerűbb, legkönnyebben használható formájának megszerzésében volt érdekelve, hiszen a belenevelt anyagelvűség a fölösleges, sőt a kárhordozott nemzeti múlt miatt bűnös luxusnak érezte túl sokat törődni annak a nemzetnek a nyelvével, amelyet – ha durva, sőt kegyetlen módon is – egy világhatalomnak kellett közösségivé, világkonformmá szelídíteni. Minek törni magunkat a szaknyelv minél teljesebb anyanyelvűsítéséért, ha nyelvünk rokonalanságát a sorsunk is igazolta; ha bennünket, kis magyarokat, senki nem ért a környezetünkben, s ha a tetejében a Jugoszláviában iskolázott magyar értelmiségiek nagy részének a mi nyelvünk bonyolultabbnak tűnt és

tűnik ma is a szerbnél? Olyannyira, hogy – hacsak nem az otthonról hozott konyhanyelven vagy tájszólásban beszél az ember – könnyebb és egyszerűbb a kommunikáció szerbül, (az iskolai tanulmányok során kisebb vagy nagyobb kinnal, úgy ahogy, de azért a társadalom által megtűrten és használhatóan elsajátított, a rengeteg idegen szó miatt sokkal nyitottabbnak, demokratikusabbnak tetsző többségi nyelven) mint a már finomkodónak, körülményesnek s ezért is fölöslegesnek látszó magyar beszéd által.

A budapesti rádió és tévé nyelvét ugyanis az értelmiségünk többnyire mint elsajátíthatatlant csodálta (és csodálja), vagy – a szöveget kószolatlanul savanyúnak találó róka példájára emlékeztetően – vetette meg, s titói öntudattal állította, hogy a mi tájnyelvünk eredetibb és különb a magyar főváros bürokratikus mesterkélt, purizmusában túlhajtott, „mekegő” magyarkodásánál, „kezitcsókolomos” képmutatásánál. Persze, inkább csak abban volt ösztönösen és tudatosan igaza a vajdasági magyar értelmiségieknek, hogy a hangzás változatossága érdekében a budapesti nyílt „e”-zéssel szemben ragaszkodnunk kell a tájnyelvi hagyományunkként létező középzárt „e”-hez, s esetleg az „ö” használatához is, ha az a tiszai nyelvjárás túlzásaként nem válik komikussá. S hogy – már nem is csupán a kérdő mondatokban – a mondat végének éneklő hangsúlyozása újmódi affektáció. No meg, természetesen, a magyarországi, elsősorban a budapesti argószavak (lezserségek) átvételével sem leszünk kulturáltabbak.

Szóval a különvajdasági entitást nem csupán Tito délszláv politikája parancsolta a jugoszláviai magyar értelmiségre, hanem ennek a társadalmi rétegnek a pszichológiája is. Mi az elmúlt évtizedekben, ha nemzeti-kulturális és anyagi érdekeink szerint az ország másodrangú polgáraivá fejlődöttünk is, mindazonáltal a magyarországi, az erdélyi, a felvidéki és a kárpátaljai magyarokhoz képest – a délszláv nagy testvér útmutatása szerint – akár a nyugati bérrabszolgaság felé, akár egy szabadabb szellem irányába – kinyíltak számunkra a határok. A második világháborút követően a jugoszlávság vállalása nem csupán az egyedüli életlehetőség föltételét jelentette, hanem egyre inkább tekintélyt is, tehát azt, hogy az ember az állampolgárság külső formájánál mélyebben, akár önmagában, akár a családjában is legalább annyira tartsa magát jugoszlávnak, mint magyarnak, a becsület-érzésen kívül a lelki egészség is megkívánta.

A jugoszlávságba (több mint egy évtizede már inkább a szerbségbe) való beleélés készségét a hagyományos és korszerű magyar nyelvtől való életdiktálta eltávolodás épp úgy támogatta, mint a jelenben, illetve – a gyerekek szempontjából – a jövőben élés szükséglete. Az egyre szembetűnőbb korcs-

jellegű jugoszláviai magyar kultúrának multikulturalizmus címén való vállalása lélektani alapot nyújtott a „szegény magyarországiak” iránti akár sajnálkozó, akár megvető fölényhez, az anyanyelvüket gördülékenyen és bosszantóan szépen használni tudókkal szembeni magabiztossághoz, s ezzel együtt a nagy megalkuvások feledéséhez, a nagyhangú telepesek általi megalázottság lefojtásához, illetve kompenzálásához.

Magától értődően két-, sőt többszínűséghez, tudatos vagy öntudatlan belső szakadozottsághoz vezetett ez az élet követelte álegyensúly. A jugoszláviai magyar értelmiség, túlnyomóan paraszt vagy kispolgári szülők magatartás-örökségeként még a trianoni békediktátummal kezdődően többnyire akkor is lenézte a – ahogyan nevezte őket – jöttmenteket, kofferosokat, ejtőernyősöket, ha részben a félelme miatt, részben együttérzésből (mert a „dobrovoljacok”, azaz az első világháború után idevezényelt valóságos vagy álnökentéses, valamint a második világháborút követően idecsábítottak között is voltak szerencsétlenek) később mind kevésbé zárkózott el tőlük, sokszor közvetlenül is segített rajtuk. De folyamatos lenyűgözöttségben, az erősebb iránti, a megvetést olykor átható ámulatban. Ez abból is látszik, hogy a délszláv étkezési szokásokból anyagi lehetősége szerint nem csupán az egészségeset (pl. a nagyobb mértékű és választékú tejtermékfogyasztást), de a higiéniailag vitathatót is (a rostélyon sülték kultuszát) is részben átvette. Nemkülönbén a délszláv műnépdalok kultuszát, vagy legalábbis annak eltűrését, elszigetelt környezetű bankettekre, határon túli alkalmi kiruccanásokra tartogatva az otthon vagy a Kossuth Rádió által belevetelt nemzeti zeneigényt. Arról a kölcsönzött szokásáról már nem is beszélve, hogy a szeretetét is immár úgy tudja kinyilvánítani, mint a délszlávok: három csókkal.

Csalóka kultúrfölelénny. Nyilvánvalóan helytelen önvédelemről, önmagunkból való kivetkezésről van szó. A Vajdaságnak, a gyarmatnak bennszülött magyarja, különösen, ha értelmiségi volt, sokszor az uralgó nemzet túlzottan magabiztos, kincstári optimizmustól fűtött tagjaitól volt kénytelen tanácsot elfogadni. Azoktól, akiknél általában – jözansága, óvatossága, kételkedő beállítottságából eredő mélyebb betekintése következtében – általában tájékozottabb volt mind helyi viszonylatokban (pl. az üzemszervezés racionalizálása, a politika, az áru és a piac közötti kapcsolat javíthatósága), mind pedig globális összefüggésekben (az ország valós külpolitikai, külgazdasági helyzete). Pedig a magyarok fölénye abban is megnyilvánult, hogy a kulturális rendezvényekhez (ha azok minősége vitatható is) lehetőségeik szerint inkább ragszkodtak, mint a telepesek, akik számára a politi-

ka leginkább áthatotta vagy egyenesen kiszorította a művelődési rendezvényeket. Persze, lényegében képlékenyek voltak, ezért nem csináltak nagy kérdést az amatőr művészeti tevékenységük visszaszorításából.

Ez korántsem jelenti azt, mintha a magyarok az iskoláztatásuknak köszönhetően nagyobb tudásra tehettek volna, illetve tehetnek szert. Annál kevésbé, minthogy a magyar tagozatok oktatásának színvonala a nyelvükben gyöngye, számukban korlátozott tankönyveknek és a magyarul nehézkesen tudó pedagógusoknak köszönhetően eleve alacsonyabb szintre süllyedt a szerb tagozatokénál. Akkor is, ha voltak rendkívül tehetséges magyar fiatalok, akik – jóllehet a többségiekhez viszonyítva jóval kisebb százalékarányban – továbbtanultak, s a kifejezésbeli nehézségekkel, a velük szembeni esetenkénti ellenérzéssel megbirkózva, egyetemet végeztek, s a kiválóságuk eredményeként magasabb beosztáshoz, ritkábban vállalati, illetve intézménybeli vezető szerephez jutottak. Valójában minél följebb kerültek, annál kiszolgáltatottabbak lettek.

Ha szakmailag, az általuk használt magyar szakönyveknek, jobb tájékozódási lehetőségüknek köszönhetően megfellebbezhetetlenek voltak is, sokszor a saját nemzetiségüknek a fölöttük álló politikusa által közvetített döntést kellett elfogadniuk. Míg azonban így a jugoszláv totalitárius politika jól használható eszközévé váltak, addig a magyarországi kollégáikkal szemben a szabadság megtestesítői lehettek, hiszen a Magyar Szónak, a világ legjobban szerkesztett magyar nyelvű napilapjának erkölcsi támogatásával, a délszláv avantgárd öngazgatás tapasztalataival a tarsolyukban folytathatták tárgyalásaikat, illetve dicsekedhettek az ismerőseiknek. Népi akcentussal és nyugatias vontatottsággal, de a magasabb élet színvonal alig leplezett fölényével, világpolgárinak látszó, de lényegében balkánias lezserséggel, tehát meggyőzően, sőt irigylést keltőn jelezhatték: az ő útjuk a magyar kultúrember legcélravezetőbb útja, s nagy kár, hogy a titói öngazgatás a maga békés eszközeivel nem szorítja vissza Ázsiába a szovjet erőszakrendszer. Abban az időben az idegenszerűen beszélt magyar nyelv a magyarországiak előtt (a sznobizmussal is összefüggésben) sokszor irigylendő volt, mert a vágyott nyugati életforma zálogának látszott.

A titói rendszer és a mai jugoszláv társadalom alapvető különbsége, hogy a szerbek diktatúrája közvetlenné vált, vagyis a régebbi, többé-kevésbé burkolt nacionalizmus, a magyarság bekebelezésének akaratja, fasisztoid jelszavak kíséretében, egészen közvetlenné vált. Fasizmusról legfeljebb mint hangsúlyozott fenyegetésről, gépiesen működő nemzeti diszkriminációról beszélhetünk a NATO támadását

megelőző évtizedben. Nem nyitak ugyanis számkra gyűjtőtáborok, nem került sor az átmenetileg vagy végleg külföldre távozott magyarok házainak tömeges birtokbavételére, legfeljebb a harctérre hurcolták el az embert, ha nem volt bátorsága vagy szerencséje, hogy elmeneküljön az erőszak elől. A politikailag nem kívánatosnak tartott értelmiségi magyarok szerb fasiszták által összeállított listája eddig csupán a megrettentés eszköze volt: hogy a vajdasági magyar testnek nem lehet feje, vagy ha van, akkor levágják, s hogy az értelmiségétől megfosztott nemzetrészt úgy használják föl, ahogy akarják. Erre azonban, hála Magyarország külpolitikájának és nemzeti kisebbségünk használhatóságának, nem került sor. Viszont mindez egy évtizeden át lehetőségként, veszélyérzetként létezett, és sokak idegzetében ma még mindig eleven valóság. És a valószínűleg még sokáig működő diszkriminatív törekvéseknek, a többségi nemzet nehezen lankadó kisajátítási ambíciói hatására sokáig az fog maradni.

A kultúra mint külsőség. A vajdasági magyar értelmiség helyzete társadalompszichológiai tekintetben megváltozott. Míg a szerbek Jugoszlávia szétesését, saját népük tekintélyvesztését szélsőséges nacionalizmussal kompenzálták, addig a lakhelyükön és az állásaikban maradt magyarok többnyire önhibájukon kívüli nyomorúsággként, esetleg szégyenként élik meg a szerb államhoz tartozás nagyhatalmak által nyugtázott kényszerhelyzetét. Az értelmiség (és a nem értelmiség) számára már a kilencvenes évek elejétől két megoldás kínálkozott. A VMDK-hoz, majd később a VMSZ-hez, illetve a többi párt valamelyikéhez csatlakozva a magyarságát, a különbözőségét igyekszik valamiképpen hangsúlyozni, annak legalább valamennyire érvényt szerezni. Vagy pedig a kommunista éra inerciájának, a fölfokozódott félelemnek, kenyérféltésnek engedve a szerbek munkahelyi, illetve párttöbbségének árnyékában maradt, viszonylagos sikerélményként könyvelve el, hogy a deklaratív még mindig élő testvériség-egység élő megtestesítőjének tartják, s hogy mint kirakattárgyat megtűrik, s olykor dicsérik is.

Ehhez a csoporthoz tartozik a műszaki értelmiség azon része, amely szerb többségű helységeiben él, illetve szerb többségű munkahelyen dolgozik. De ide sorolhatjuk az újvidéki magyar úgynevezett csúcserntelmiség, tehát a Magyar Tanszék, a Forum, a rádió, a televízió, a színház munkatársainak többségét is, akik számára mindennél fontosabb, hogy a munkahelyük és a fizetésük megmaradjon. Ezek az emberek nem ritkán függetleneknek mondják (kevésbé hiszik) magukat. Többnyire úgy tesznek, mintha meg lennének győződve róla: minden lehetségest megtesznek nemzeti kisebbségük fennmaradása érdekében.

Legjobb tudásuk szerint tanulják, tanítják és népszerűsítik az anyanyelvet. Óvatosan annak háttérbe szorulásáról is cikkeznek, sőt az utóbbi években a szociográfiai kutatásokat is vállalják. Mindezt azonban a mozgalommá szervezkedés jele nélkül, az önzetlenségtől és a lelkesedés kockázatától óvakodva. Inkább ösztönös, mint tudatos liberálkommunista individualizmussal, életgyakorlattal. Az újvidéki csúcserntelmiségnek (és természetesen a hozzá igazodó szabadkaiaknak is) a szigorú szakmai határokon belül szabad gondolkodnia. Rendszeresen jelzik a gondokat, olykor aggályoskodnak az asszimiláció leállíthatatlansága miatt, de az egyedül célszerű radikális tettekkel, a *nemzeti-kulturális önvédelem hatékony formáinak kialakításával* nem is kísérleteznek. Megneveznek, foltoznak, fájdalmat enyhítenek, de a gyógyítástól (gyógyulástól) távol vannak, s lényegében a nemzeti eutanázián munkálkodnak.

Lelkiismeretüket a ma divatos lett multikulturalizmus elvének vállalásával igyekeznek megnyugtani. Ezzel demagógiát vállalnak, illetve hirdetnek. Multikulturális beállítottságúak ugyanis szinte szükségképpen azon poliglott nyelvterületek nemzetei lesznek, amelyek számára az egymás mellett élés több vonatkozásban is változatosabbá teszi az életet. Ilyen körülmények között a másságot szinte nem is kell hangsúlyozottan elismerni, minthogy az egymás mellett élők némileg hasonlítani kezdenek egymásra. Az ilyen keveredés természetes, ezért emberi és elfogadható. Ha nem vezet egyik vagy másik nemzet manipulatív befolyásolt asszimilációjához, akkor dicsérendő is. Ezzel szemben a vajdasági magyarság, az anyaországtól való leszakításával kezdődően, csöndben vergődve pusztuló álközösség, amelynek életet biztosító kultúrája a monarcho-fasiszta, majd kommunista, végül pedig a fasisztoid szerb diktatúra miatt nem alakulhatott ki. A ma is még több mint 300000 lelket számláló és súlyos identitászavarban szenvedő tömeget multikulturálisnak minősíteni: tájékozatlanság vagy szélhámosság. Multikulturalizmusról érdemben akkor kell majd beszélni, ha ez az anyanyelvét egyre nehezkesebben használó embercsoport kivívja a szuverén jogát önmaga kulturális, nemzeti és egyéni fenntartásához, illetve ha a beolvadási folyamata érezhetően mérséklődik.

Egyfajta tényközpontúság jellemzi ezt az értelmiségi csoportot, amelynek nem véletlenül kedvenc lapja az Újvidéken megjelenő Magyar Szó. Jellemző, hogy napilapunk csínjában bánik a magyarságvédelmi állásfoglalások közlésével. Ennek dacára a Magyar Szó beállítottsága a többpártrendszer bevezetését követően száznál több fokot változott, vagyis a vörös zászló vajdasági főhordozója az ökomenikus egyházak kebelére borult. Legalább ennyire meglepő, hogy

ezen csak kevesen lepődtek meg. Ez az érzékelhető változékonyság a kisebbségi sors velejárója – legyintenek rá a pálfordulásra a sztoikus értelmiségiek. Akkor azt kellett mondani, most ezt kell mondani. A lényeg annyiban változott, hogy most – anyagilag, persze, hisz ez a legfontosabb – rosszabb. Hogyan alapozta meg a titói demagógia (akaratlanul) a saját fölbomlását, s a benne továbbélő, látszatokkal takargatott nacionalizmusnak a háborúvá durvulását – ezt a létünk szempontjából oly fontos kérdést alig meri valaki bolygatni. Ha mégis megteszi, a posztkommunista elit érdekláncolata béklyózza tevékenységét.

Kivételnek az a kisebb szervezetlen csoport számít, amely a kilencvenes évektől kezdve a világháború végén bosszúból és felső utasításra ártatlanul kivégzett magyarok ezrei kivégzőhelyeinek és dokumentumaiknak a nyomába szegődött. Fölbecsülhetetlen ez a szerb hatalom által lépten-nyomon akadályozott tevékenység a délvidéki magyarság lelki fölépülése szempontjából. Ugyanakkor e kutatómunka – olykor öntudatlanul – a formálisan megbukott jugoszláv kommunizmus államnacionalista lényéről is igen sokat mond, hiszen évtizedeken át sokévi börtönbüntetés várt azokra, akik – mint hozzátartozók – a kivégzettek utólagos megnevezését feszegették.

Jelentős mértékben ennek az embertelenségnek az elhallgatása volt a vajdasági magyar értelmiség érvényesülésének az ára. Érthető tehát, hogy enyhén szólva nem kívánatos annak a firtatása, hogy vajon mennyi ma is érvényes igazság sarjadhatott ki ebből az iszonyú mennyiségű hazugságalapból, hiszen ez önkritikára, emberi dimenziókba való alászállásra kényszerítené azokat, akik az államakarat engedelmes nemzetiségi eszközeiként sok jót, de legalább annyit rosszat tettek nemzetiségükhöz kultúrájukkal.

A tekintélyelv kizárólagossága. Az összefüggéskeresésnek a genocídium témája kapcsán való elmaradása is jelzi, mennyire kiparcellázott a délvidéki magyarok gondolkodási területe. Az élő szobor szerepét játszó vezető értelmiségiek büszkeségből vagy tehetetlenségből most is lényegében úgy cselekednek, mint korábban, eszük ágában sincs fölülvizsgálni azt a tekintélyt, amelyet ma is élveznek, de amelyhez – olykor több-kevesebb tartós érdemük mellett – az egypárti, magyarságellenes totalitarizmus kiszolgálása juttatta őket. Valójában úgy tart a vajdasági magyar értelmiség legidősebb rétege az elmélyült önvizsgálattól, mint a súlyos beteg a fájdalmak valószínű átmeneti fokozódása miatt az orvostól, illetve a kórháztól.

Ennek a kulcsszerephe-merevedettségnek sajátos képmutatás-kultúra az ára. Azonban, jóllehet az újabb magyar értelmiségi nemzedékek az állandó politikai kényszer hatására mint nemzetiségek (kisebbségek) – identitásválságban bizonytalanok, „lebe-

gő” értelmiségiekként – zömükben félrenevelődtek, mégsem mindannyian a vajdasági média alapján tájékozódnak, s azok sem csupán a jugoszláv állam területén megjelent nyomtatványokat olvassák, akik a Vajdaságban iskoláznak. Nagyon is helyesen, hiszen a történelmi VMDK is (néha persze egészen egyoldalúan) szóvá tette a vajdasági magyar csúcserőtelmeség utóbb végzetesnek bizonyult mulasztásait, a szovjet diktátum alól fölszabadult anyaországi szellemi élet a nacionalista túlhabszások mellett egészséges nemzeti gondolkodást is meghonosított, amely eszméltetőként a Vajdaságban is érezteti némi hatását. Csupán kevéssé, minthogy ma is hat az a dogma, mely szerint nekünk, mint a nemzetiségi magaslatokról kisebbségi sorsba visszasüllyedteknek, nem szabad kimondanunk a teljes igazságot, főleg ha a még mindig irányadó tekintélyeinknek a viselt dolgairól van szó.

Ez azt jelenti, hogy amikor a mi saját külön vajdasági magyar kultúránk kerül terítékre, akkor erkölcsi normának tekintik a mellébeszélést és a képmutatást. A becsületességében tántoríthatatlan, az értékítéletében tárgyilagosságra törekvő elemzés szentégtörésnek számít, ezért az Aracs folyóirat megjelenése előtt nem is igen kaphatott publicitást. Ennek a kettősségnek az a legsúlyosabb változata, amikor az intézményeink fiatalabb alkalmazottai legfeljebb egymás között, halkán beszélnek meg azt, amiről a nyilvánosság előtt az érvényesülésük miatt nem szólhatnak. Ezek, ha nem válhatnak is munkatársaivá az Aracsnak, a legértőbb olvasói közé tartoznak.

Lényegi közöny és egyformaság. A pártelkötelezett és az ún. független értelmiségiek között általában nincs lényeges különbség. Az előbbiek jobban ragaszkodnak a nemzeti szimbólumaink használatához, s olyan gyűléseken vesznek részt, amelyeken sok szó esik az autonómiánk valamilyen formájának kivívásáról. Az utóbbiak inkább csak a kulturális autonómia gondolatáig jutnak el, lévén, hogy az újvidékieknek (s részben a szabadkaiaknak is) nagyjából mindegy, vajon területi is vagy csupán perszonális alapú, netalán kulturális lehatároltságú lesz a vajdasági magyarok jövője autonómiája. A cikket vagy a könyvet a jövőben is meg kell írni, az interjút el kell készíteni, az órát meg kell tartani, csak legalább a mi életünkben legyen, aki elolvassa, illetve meghallgatja, látogatja, tehát továbbra is megfelelőnek vagy legalábbis elviselhetőnek tart bennünket az eddigi funkcióinkban – ez a gondolat vezérli őket.

Mivel a Vajdaságban, néhány kiemelkedő egyéniséget nem számítva, nincs szellemi-erkölcsi igényű értelmiségi réteg, s mert a politikai pártellenzéknek gyöngye a támogatottsága, az uralkodó párt, a VMSZ úgyszólván a saját csoportérdeke szerint egyezked-

het a belgrádi minisztériummal. Mivel ugyanis a vajdasági magyarok megfélemlítettségének jege alig kezdett olvadni, ezért az eddigi pártpolitikai tehetetlenség zavartalanul legitimálhatja magát. Az emberek nem merték, s még mindig nem merik kellő határozottsággal követelni a teljesen magyar iskolákat, az egészen független médiát, a kisebbségi élményvilágunkra épülő színházat. Ezért nem csoda, hogy ezek a kulcsfontosságú intézményeink nem jöttek létre, s a mostanában alakuló Nemzeti Tanács is valószínűleg csupán hosszú távon tartja majd megvalósíthatónak a megalapításukat.

A Magyar Nemzeti Tanácsot létrehozó párt, a VMSZ ugyanis a saját, mind monstruózusabb rendszerét építi, hogy a többi kisebb párt véletlenül se veszélyeztesse az egyeduralmát. Ezért – ahelyett hogy, ha másként nem megy, akár polgári engedetlenségre szólítaná föl a magyar lakosságot a civilizatorikus minimum kiharcolása érdekében – a tekintélyes pozíciók folytonossága és az anyagi javak ellenében engedi magát eszközzé válni a belgrádi politikai körök kezében.

A VMSZ a háborús politika sodortatottja. Tipikus példája ennek a háború idején tanúsított botrányosan etikátlan, kétszínű magatartása. Nem igyekezett ugyanis, hogy a számára népszerűséget hozó elvont pacifizmusának gyakorlatilag is érvényt szerezzen. Nem világosította föl a saját nemzeti kisebbségének harctéri szolgálatra alkalmas tagjait arról, miszerint úgy maradhatnak meg emberekként (magyarokként és akár jugoszláv hazafiakként is), ha nem vonulnak be annak a hadseregnek a soraiba, amely a földgolyó egyik legsötétebb rezsijének az érdekeit védi, és a korábbi években a náciizmusra emlékeztető gonosztettek bíróságára váró hosszú sorát követte el. (Személy szerint e sorok írójának is azt tanácsolta – persze, hasztalanul –, hogy mint tartalékos tiszt vonuljon be a végzetesen félrevezetettek, illetve a potenciális gonosztevők közé.)

A VMSZ „értelmiségi” vezetősége tehát a behívóknak való engedelmességet kisebb rossznak sugallta a katonai rendőrség és a szabadcsapatok várható bosszúból elkövetni szándékozott atrocitásainál. Arra nem akart gondolni, hogy a második világháború vége óta a mi vidékünkön részben a magyar lakosság lecsökkent lélekszáma, meghunyászkodottsága és a főleg olcsó fizikai munkaerőként való felhasználhatósága, részben pedig az északi határon túl immár egy évtizede megjelent nyugati érdekltség miatt a mi tájunkon tömeges erőszak egyszer sem fordult elő. Azután pedig a magyar kormányhoz való bármilyen VMSZ-viszonyulás eredményeként Belgrádnak a nagyhorderejű fegyverrel való sakkban tartásával elejét lehetett volna venni a háborút elutasító magyarok

elleni megtorlási kísérleteknek. Ha azok egyáltalán bekövetkeztek volna, hiszen a NATO határközelében aligha mertek volna garázdálkodni azok, akik a polgárháború idején mindig a hadsereg által megtisztított terepen léptek porondra.

Az érdemi megoldás szabotálása. Hogy a VMSZ számára a monopóliumát biztosító látszateredmények fontosak, arra az is bizonyos, hogy hiába sürgette Szabadkán egy értelmiségi csoport a hungarológiai adatközpontnak a létrehozását a kilencvenes években, ez az intézmény végül Zentán és magyarországi segítséggel alakulhatott meg. S ugyanígy a tanítóképző felemás formájú visszahelyezésére is csupán a politikusainkra gyakorolt nagy értelmiségi nyomás következtében került sor. Viszont jellemző, hogy a magyar nyelvű tanárképzés még mindig csak ígéret, s kérdés, hogy a megalakulása esetén létezési alapfeltétele lesz-e, hogy minden tantárgy kötelezően anyanyelven adassék elő.

Ha egy társadalmi és nemzeti részérdeket felemásan képviselő párt néhány év alatt hegemoniára tehet szert egy elnyomott nemzetrés soraiban, az átgondoltabb koncepciójú pártokkal és a nemzeti fennmaradás távlati érdekeivel szemben, akkor a kizárólag az eszére és a lelkiismeretére hallgató értelmiség számottevő jelenlétéről nem beszélhetünk. A média véleménynyilvánításának (liberalizmusának) legtagabb határa a jugoszláv állam szerb érdekek szerint kialakított törvényrendszere egyfelől, s a pártoknak, mindenekelőtt a VMSZ-nek a belgrádi hatalommal több vonatkozásban összeszövődő érdekhálózata másfelől.

Ennek főleg az az oka, hogy a felelős emberek, a nyilvánosság előtti beszédeiktől függetlenül, általában nem hisznek a jugoszláviai magyarság fennmaradásában. Ezt az is bizonyítja, hogy sokan közülük Magyarországra menekítették a gyerekeiket, s ha szorulna a hurok, a kapcsolataik révén könnyen a határon túlra költöznének. Ennek megfelelően nem érdekük a vajdasági magyarság létkérdéseinek érdemi megoldása, tehát a Magyarországról kapott anyagi támogatást leginkább tünetkezelésre, látszatteremtésre használják föl. Valóban nagyon fontos a demoralizálódott jugoszláviai magyarság kedélyének javítása a közösségi rendezvények által. A nemzeti melódiák fölcsendülése és a magyar színek csillogása, beszédünk zengése valóban közérzetjavító számunkra. A jövőnkre való tekintettel azonban ez túl kevés, mert *megmaradásunknak sorsunk szuverén irányítása, európai értelemben vett emberi jogainknak a kivívása a föltétele.*

Ehhez viszont aligha tanúsíthat kellő határozottságot a közelmúltban megválasztott Magyar Nemzeti Tanács, melynek tagjai többségükben inkább csak a diplomájuk szerint értelmiségiek, illetve az idősebb-

bekhez alkalmazkodni kénytelen fiatalok. Ennek következtében kérdés, hogy a belgrádi kormányhoz intézett javaslatukban tudnak-e legalább teljes kulturális autonómiát kikövetelni a délvidéki magyarok számára. Közöttük ugyanis néhányan korábban tevékeny részt vállaltak a magyarság szellemi-erkölcsi megsemmisítésének kísérleteiben, s mindeddig ez a platform felelt meg az érdekeiknek. Mások viszont örülnek, hogy a magyarországi anyagi támogatottságuknak köszönhetően profitálhatnak a magyarságukból, amelynek a kultúrája, annak külsőségeitől eltekintve, még mindig idegen – s meglehetősen – marad – számukra. Elidegenedett, gátlásos, két kultúra közé szorult emberek ők, akiknek a nemzeti szenvedés anyaországi támogatásokkal édesített formája még mindig elviselhetőbb annál a változásnál, amely a teljes anyanyelvi oktatással, magasabb szintű beszédképességgel köszöntene be. Az ő érdekeiknek is jobban megfelel a VMSZ és az általa létrehozott Nemzeti Tanács révén is föltehetőleg szorgalmazandó, a belgrádi minisztériumnak megfelelő „apró lépések” taktikus, hosszú távon magyarságellenes politikája. Többnyire megszokták már a gyűléseket, tapasztalták, hogy a hangoztatott eszméket legfeljebb a szónoklatok perceiben és az előre tervezett visszhangra várva érdemes komolyan venni. Következőleg a közegüktől, a közvetítő szerepüktől fosztatnának meg, ha rövid időn belül reális életfeltételhez jutna a vajdasági magyarság. Persze, talán a jóvátétel szándékával, talán a kis- és nagyvilág figyelő szemei miatt, kimondanak majd ők sok mindent – az adott keretek között.

Ha tehát van is néhány szellemi-erkölcsi értelemben értelmiségi ember a Magyar Nemzeti Tanácsban, előreláthatólag kisebbségben fog maradni. S az eddig éveken át hangoztatott kifogások – ti. hogy a szerb politikusok megrögzött nacionalisták, velük csak ennyit lehet s ennek is örülni kell – őket is meggyőzik. S amit Belgrádban határozott követelésként kellene előadni, az szűkebb társaságok pletykája s egykét kétségbeesett értelmiségi média-kirohanása marad.

Adja Isten, hogy az események ne igazolják az emberismeretemből következő állításomat, adja, hogy azok, akik eddig a magyarság emberi érdekeit szabotálták, most, kihasználva a korábbiaknál jóval nagyobb lehetőséget, a jóvátevésre összpontosítják az energiájukat! Nagyon jó lenne ugyanis, ha az európai értelemben vett kulturális rendeződésünket nem csupán a polgári engedetlenséggel, nyilvános demonstrációval kellene megsűrgetnünk. Ehhez ugyanis mind a pártos, mind pedig a párton kívüli diploma és állás szerint értelmiségi magyar emberekben hiányzik az erkölcsi erő. Így azután azok számára, akik

emberségük föltételeként fogják föl a magyarságukat, nem maradna más hátra, minthogy, amikor erre lehetőségük adódik, szóban, írásban vagy gesztusok által igyekezzenek jobb belátásra bírni a szavaik és tetteik között vergődőket.

Kasztszellemű alkotók. A hagyományos hatalmi viszonyok miatti önkorlátozás reflexe ugyanis, sajnos, íróink többségének a magatartására is mind a mai napig vonatkozik. Ők ugyanis zömükben még mindig az elsősorban Újvidéken beléjük nevelt – a mai körülmények között tragikomikus – kasztszellemben gondolkodnak. Most is hajlamosak azt mondani: a tehetségüknek megfelelő műfaj művelésével eleget tesznek írástudói kötelességüknek. S hogy az arisztokratikus tartózkodásukat megvédhessék, a napi és a pártpolitikát nem mindig hajlamosak megkülönböztetni attól a politizálástól, amely a körülmények kényszerítő erejétől függően, az alkotó morális lényének hangsúlyozott kifejezéseként az esetek többségében szerves tartozéka volt az írói magatartásnak. Nem választva el vastag határvonallal a műalkotást a közéleti cselekvéstől. Hadd hivatkozzam csupán Sütő András és Kányádi Sándor példájára!

Rosszul neveltek nevelték rosszul azt a „javakorban” levő nemzedéket, amelyen elsősorban múlik, hogy mi lesz a vajdasági magyarság jövője. Akiket a család, az iskola és a társadalom egyaránt rezerváltáshoz, megalkuváshoz, kétszínűséghez szoktatott, azok talán egészen az életük végéig a jugoszláv szocializmus idején kialakult beidegződéseik szerint fognak viselkedni. Ez azt jelenti, hogy még sokáig jelentős különbség lesz a szociológiai értelemben vett vajdasági magyar értelmiségnek egyfelől a kimondott szavai, gondolatai, másfelől pedig a viselkedése, a tettei között. Ha a magyarok a még mindig sokszor meghatározó erejű keleti alkatuk miatt nehezen és csupán szalmalángszerűen szánják rá magukat a hagyományaik hibáit fölülbíráló cselekvésre, akkor a mi iskolázott emberünk a családja kenyerének féltésén túl, a balkáni barbárság újraéledése miatt is szorongva, inkább az életét legalább holnapig őrző lelki betegségét vállalja, semhogy a bizonytalan, még mindig lehetetlennek látszó újért vállaljon kockázatot.

Az értelem önelidegenedése. A mai fiatal értelmiségi a Vajdaság közösségi életében nem szokta meg a saját fejével való gondolkodást. Viszont tisztában van az erkölcstelenség eluralkodásával, s emiatt nem szereti a lényegében bukott rendszer tekintélyeit, mégis azok magatartásához igazodik a társadalomban. Ha régebben Tito és a kommunista előjárók adományozta jogok gyakorlásával elégedett meg a lehetségeseknél szűkebb keretek között, akkor most a helyzetétől, képzettsége természetétől függően többnyire vagy a domináns párthoz vagy pedig az ügy-

nevezett független értelmiséghez kapcsolódik. Magyar létére magára maradt, s hogy valamit, nem ritkán csak önn nyugtató jelentőségűt tehessen, csoporthoz kell csatlakoznia. Mindkét csoport viszonylagos biztonságot kínál neki. A VMSZ azzal igyekszik őt meggyőzni, hogy a délvidéki magyarság jogaiért vívott harcában egészen az okos elme jelezte határig megy el, míg a magyar nyelv, irodalom és művelődés ápolásában vagy pedig többségi környezetben dolgozóként függetlenek – a sugallatuk szerint – olyan erkölcsi magatartást tanúsítanak, hogy az északi határainkon túliak is még ma is sokszor példát vehetnének tőlük, hogy ne támadjon föl a magyar, majd ennek reakciójaként a szerb nacionalizmus.

Más szóval: csupán az egypártiságból kozmopolitává alakult magatartás lehet perspektivikusan humánus, tehát okosan magyarságpárti. Hogy a maga mélységében és radikálisan cselekvő beállítottságában fölfogott nemzeti-kulturális princípium nem irányul mások ellen, arra nem szabad gondolnia a fiatal magyar értelmiséginek, hiszen a visszahúzódottsága alapérvét kellene föladni.

A fiatalok determináltsága. Magától értődő tehát, hogy a mai vajdasági magyarság fiatalabb korosztálya, ha nem üdvösnek is, de számára elfogadhatónak tartott egyik vagy másik princípiummal: az egyedül üdvözítőnek tartott pragmatikus pártpolitikával vagy pedig a Szerbiától való függőségnél az egyetemes magyar kultúrával való közösséget kisebb mértékben (inkább csak alapítványtámogatásokért való folyamodványokban) vállalva, (hacsak nem e kettő között ingadozva) találja meg a helyét. Stratégiaképe nincs, mivel azt – példamutató cselekvéssel – nem kínálnak neki. Ha van nemzeti-kulturális közösségérzése, azt az állását kockáztató tanítójának, magyar- vagy történelemtanárának köszönheti. Az iskola egyébként inkább rombolta, mint építette a lelkét. Hiába hallja naponta a politikusainktól, hogy neki vállalnia kell a magyarságát, az iskolában a szerbek szupremációját nevelik bele. A tankönyvei általában gyöngék, olykor elborzasztóan rosszak voltak (s most is azok).

Ha az iskola mellett, vagy annak befejezését követően a pártok vagy civil szervezetek vonzáskörébe kerül, akkor apró pragmatikus tettekhez, és emellett az idealisztikus akarások ismételtetéséhez kell hozzászoknia. Olyan naponta sulykolt szólásokhoz, mint a nemzeti megmaradás, szabad média, önálló magyar iskolák, európai mértékű emberi jogok, anélkül, hogy azok megtestesülésének módját meggyőzően tudatosították volna bennük. A lényeg mind a pártpolitikai, mind pedig a művelődési bürokrácia szempontjából az, hogy a régi – változtatott formában ugyan – de megmaradjon, vagyis hogy a gyökeres változás reményének születését eleve akadályozzák meg

a túlnagyított nehézségek, a szerb politika hagyományos kíméletlensége.

A vajdasági magyarok vezető értelmisége a régi, illetve most megszerzett privilégiumokról nem akar lemondani, s különben is a mentalitásváltás testi-lelki kínokkal, önkritikával járna, s ez az emberi dimenziók szintjére való nem kívánatos „alászállást” eredményezne. Új értékek viszont csak teljesen új intézményekben születhetnének. Itt is csupán nehézkesen, mert ezekben friss szemléletű új embereknek kellene dolgozniuk. Ilyeneknek a támogatása viszont az eddigi magyarországi kormány-, illetve alapítványpolitikának sem felelt meg.

Minthogy a pozicionált vajdasági magyar párt és az úgynevezett független értelmiség a szerb hatalmat közvetlenül vagy közvetve szolgálva maradhat meg továbbra is a funkciójában (s mert ez a kiszolgáltatottság előreláthatóan a Magyar Nemzeti Tanács munkáját is lényegesen korlátozni fogja), ezért ebben az állami védettségben cinikusan vagy naivan továbbra is a tévedhetetlenek pózában, a minden lehetségest kiharcolók etikájában tetszeleghet a fiatal nemzedék előtt. Noha formálisan fehérrel cserélte föl a vörös egyenruhát, az önbírálat a látszólag vállalt keresztény erkölcs dacára csak annyira jellemző rá, mint a kommunista érában. Ennek az egymással többnyire egyetértő két vezető (inkább csak a szó szociológiai értelmében vett) értelmiségi csoportnak az önszuggesztíója és a tömegelvárásokból kinövő meggyőző ereje révén tehát állítólag csupán önzetlen jótéteményei voltak, vannak és lesznek. Ezt a hazugságot annak is ajánlatos elfogadnia, aki alacsonyabb besorozással is beéri a Vajdaságban. Hát még annak, aki felelős értelmiségi pozícióba vágyik!

Mivel a politikai és a kulturális intézményeknek a vezetői egyaránt mindenütt és mindig változatlanul a tévedhetetlenség látszatában tetszelegnek, s mert a médiát az ő embereik irányítják, ezért az idősebbekhez igazodni kénytelen értelmiségi ifúságnak, ha van is sejtelve arról, hogy a jövő csupán a múlt és a jelen mindenféle csoportérdektől független megismerése által tervezhető, az élethelyzete kiszolgáltatottá és tartózkodóvá teszi. A többnyire rossz tankönyvek által is meghatározott viselkedésével nyugtázza azokat a kompromisszumokat, amelyeket a vezető emberek az ő nevében kötnek a jól bevált régi gyakorlatnak megfelelően. Az erkölcsi szempontú és a kultúrát nemzeti összefüggésben vizsgáló eretnek magatartást ilyen föltételek mellett fölöslegesnek, sőt károsnak érzi. Ahogyan a kommunista uralom idején is zavaró elem volt az igazság keresője, a nemzeti alközösséget alkotó (liberálkommunista) individualizmus most is az erkölcstelenségnek szerez érvényt.

Az idősebbek példamutatása szerint a gondolat csak arra szolgálhat, hogy a fiatal értelmiségi célszerűen („okosan”!) alkalmazkodjon a fennállóhoz, s felső parancsra apró léptekkel haladjon a látszólag határozottan kijelölt úton. Hogy ezek a mai, nemzeti kisebbségünkön belüli viszonyok a még működő intézményeink funkciógyakorlásával együtt a látszólag bukott kommunizmus káros örökségei, arról eddig jóformán lehetetlen volt konkrétan cikkezni, s ezért csupán társasági téma lehetett, s előreláthatólag egy ideig még az is marad.

Nyugdíjasok, vagy ezek státusához közelállók presztízsét védik tehát, s a jugoszláviai magyarság pusztulását nyugtázzák azok a határon túlról érkező támogatások, amelyek – a nehézségek taktikus túl-

hangsúlyozásával – az itteni erő(tlenség)viszonyok fennmaradását szolgálják. Ha a Horthy-érában tolokodásra, sőt erőszakosságra volt hajlamos a magyar politika, most a tartózkodásával a másik végletbe esik. *Hiába kelti azt a látszatot, hogy a fennmaradásunkban segít bennünket, a titói politika idején kialakult, funkciógyakorlásában retrográd intézményeinket támogatva, a távolabbi jövőnket semmisíti meg.* Elemzés kérdése, hogy magatartásában mi az aránya a tájékozatlanságnak és a tudatosságnak. Az utóbbinak a kimondatlan indoka: úgylis beolvadásra vagyunk ítélve (ahogyan a családját részben Magyarországra átmenekített vezető értelmiségünk sugallja), kár az erőfeszítésért, elegendő a fájdalomcsillapítás. Vagyis az eutanázia.

Szenvedéstöbblet

Közéleti jegyzetek

Végzetes deviancia?

A tóthfalusi tanácskozás margójára

Tóthfaluban a Széchenyi István Szellemi Műhely részéről az első, a Jugoszláviában élő magyarok jövője szempontjából viszont az egyik utolsó kísérletet tette meg, hogy a megmaradásunkat illetően tömörítsen bennünket – kulcsfórumunk, a Nemzeti Tanács megválasztásának előkészítése érdekében.

Önmagában az is sokat mond, hogy kik jelentek meg közülünk a tanácskozáson, a jelenlevők hogyan viselkedtek, s hogy a szónokok miről beszéltek. Jellemző és bántó tény, hogy a Magyar Tanszéket senki sem képviselte ezen a munkája tartalmát közvetlenül érintő összefüggésben. A pártpolitikuskok többsége pedig, köztük a legfontosabbaknak tartottak, elmondta a magáét és gyorsan távozott. Mondja valaki, hogy nem vett részt az összefüggésben! Próbálja azt állítani, hogy nincs az országban olyan értekezlet, amely fontosabb lehetne a nemzeti kisebbségünk sorának megoldását puhatoló értelmiségi vélemények meghallgatásánál! A tanácskozáson túltengő jogi szempontok utólag is biztosan elhallgattatnák.

Mert többnyire arról beszéltek Tóthfaluban, ami az új törvények keretében lehetőségként adva van. Arról nem, hogy aki számára meghozták őket, a lehető legjobban fölismert érdekeinek megfelelően képes lesz-e az alkalmazásukra. A Jugoszláviában élő magyar polgárt igencsak „megtisztelték” ezen a tanácskozáson: olyan érett gondolkodású európainak tartották, akinek akár a Nemzeti Tanács megalapítási javaslatának elutasítása is szuverén joga. A lényegről, sajnos, kevés szó (az is az értekezlet délutáni ülészakájában, immár az alaposan megfogyatkozott résztvevők között) esett. Annak érdemi mérlegelése maradt el tehát, hogy vajon a mi nemzetársunk mer-e úgy szavazni, ahogyan legbelül szeretne, az elmúlt évtizedek (de különösen az utóbbi tíz év) másodrendűség-élményét, fenyegetettségpszichózisát követően rendbe jöhetett-e két év alatt lelkileg úgy, hogy tisztázza magában és mások előtt: mit tart családjá és nemzete szempontjából létfon-

tosságúnak. Ismereteim szerint nálunk egy ideig még a titkos szavazás sem fogja azt tükrözni, amit sok magyar ember legbelül lényegesnek érez. Méghozzá azért nem, mert *a félelem és a kisebbségi érzés öntudatlanul mélyre eresztette a gyökereit nálunk.*

Egyértelműbben: a nemzeti kisebbségünk tudatát gyógyító módszerek puhatolása, az írástudói feladatok konkretizálása maradt figyelmen kívül. Alig egy-két nyilatkozó közeledett ahhoz a gondolathoz, hogy a saját egyéni, családi és nemzeti érdekeiket a gátlásaik miatt szabotáló embereket – elsősorban a média segítségével – föl kell világosítanunk az érdekeikről és azok vállalásának szükségességéről. Súlyos értelmiségi bűncselekmény lenne a pártprogramot vagy a törvényértelmezést és a cselekvésprogramot a Vajdaság mai sérült lelkű magyarjainak kinyilvánított véleményére építeni. Demagógia lenne ez a javából. Hiszen az orvos is csupán a tüneteket illetően hallgat a betegére. A különbség csak annyi, hogy míg a beteg „véleményé”-hez igazodó orvost lefülelhetik, addig az értelmiségi diktatúrától ódzkodó pártpolitikust a hozzá hasonlók által hozott törvények nem büntethetik azért, mert mélyebb kulturális-tömeglélektani ismerete nincs, vagy ha van is, a személyi és pártérdekei miatt nem adhat hangot annak.

A nagy többség – helyesen – Várady Tibor tanácsával értett egyet: a lényeg az ajtó kinyílása, az előrenyomulás rajtunk múlik. De vajon kik lesznek a honfoglalók, mit visznek magukban és magukkal? A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság legutóbbi tanácskozásának tanulsága szerint is alig gondolta valaki végig ezt a kérdéskört. Még a gondolkodás magaskolájában járatosak is rabjaik a korábbi beidegződéseiknek, előítéleteiknek, ismeretségi körüknek – mi legyen hát a magatartásuk azoknak, akik közülük várnának tanácsot?

Mert hiába zajlott mind a tóthfalusi szélesebb körű, mind pedig az újvidéki szakjellegű (pedagógiai témájú) értekezlet elvben a gyakran még mindig fölöslegesnek tartott nemzeti szellem jegyében, ha ennek ápolása leghathatósabb módjáról alig esett szó. Arról ti., hogy *ma még minden intézményünk s a legtöbb fe-*

*A VMTT magyar autonómiával kapcsolatos tanácskozásán elhangzott hozzászólás utólagos lejegyzett szövege

lelős emberünk a titoizmus jegyében cselekszik, függetlenül attól, hogy részben már másként beszél, s hogy milyen beállítottságúnak tartja magát. Nemzetünk pusztulása kérdéskörének megoldásához viszont csupán a gyökeres változások segíthetnek hozzá bennünket. Az Újvidéken megtelepedett (esetleg ott is nevelkedett) magyarok többségének aligha változhatnak meg máról holnapra a nagyszerb (kommunista) nyomásra kialakult reflexei. Annál kevésbé, minthogy a szerb Athénban még hosszú ideig csupán a többség elvárásaihoz alkalmazkodva érezheti magát viszonylag nyugodtan a magyar ember. Éppen ezért közülük a legtöbben a féllábukat Közép- és Észak-Bácskában, meg a Tiszavidéken tartják, ott, ahonnan elszármaztak, s ahol nemritkán házuk is van. Vagyis csupán a múlt hipnózisa mondatja velük azt, hogy a magyar egyetemi oktatást Újvidéken kell megteremteni, mert ott az infrastruktúra és a szakkáder egyaránt adott lenne.

Lehetett-e vajon a hajdan elrabortak közül valami igazán lényegeset visszakapni az egész Kárpát-medencében? Ha viszont magyar állami támogatással építkezésre kerülne sor, nem lenne-e célszerűbb, ha Újvidéknek mint szórványnak a káderközponttá fejlesztése helyett (és az utóbbi években jócskán leromlott Szabadka helyett is) a jugoszláviai tömbmagyarság szívében, Zentán alapítanánk meg a számunkra életet adó intézményeinket. Az újvidéki tanácskozáson is elhangzott eddigi hiedelmek ellenében: a szórványmagyarság érdekében is. Újvidéken ugyanis magyar nyelvet, irodalmat, történelmet, népszokásokat stb. többnyire csupán tanulmányozni lehet, öntudatos magyarrá nevelődni csak elvétve. A Tiszavidéken viszont, amelyet a magyarországi vendégtanárok is könnyebben elérhetnének; amely Szabadkától feleúton van; ahonnan a hét elején az Újvidéken tanítóknak nem kellene visszautazniuk; s ahova a diákok nagy többsége is sokkal könnyebben eljuthatna, mint a tartományi (szerb) központba vagy akár Szabadkára, a természetes közegükben egészen más közérzettel dolgozhatnak, mint a szaporodó többségnek (csak?) falfirkákban kifejeződő, idegek által is hallucinált fenyegetése közepette.

Kérem: hagyjuk az önámító szöveget, hogy az utolsó emberig ki kell tartani a hajdani magyar területeken. Nem azért, mert nem akarunk a „vér és rög” ideológiájának árnyékában cselekedni, hanem az energiánk célszerű beosztása érdekében. (Más kérdés, hogy akár az Isten háta mögött is támogatnunk kell egyik vagy másik „utolsó mohikán”-unkat, ha igényt tart rá. Ezzel azonban korántsem a történelem kerekét akarnánk visszafordítani. Büntudat nélkül is szem előtt kell tartanunk: az alaphibát az első világháborúval a mi politikusaink követték el. Függetlenül attól, hogy

Tisza István megtette-e vagy sem a magáét a béke érdekében.)

Egyre inkább tudnia kellene a jobb kezünknek, hogy mit tesz a bal. Vagyis a jövőben Újvidéket is (függetlenül attól, hogy alapos megfontolást követően némely kizárólag műszaki-természettudományi ágazat oktatását esetleg ott kellene megszervezni) a valós helyzetének megfelelően szórványként kellene kezelnünk, s alapkötelességünk lenne, hogy az onnan iskolázódni akaró (s oda majdan volt ösztöndíjasokként visszatérő) fiatalok számára a tömbmagyarság szellemi központjában megfelelő nevelést és oktatást biztosítsunk. Ez utóbbi fogalmakat tágabban értelmezve, hiszen a lelkület formálódásában sokat számít, hogy melyik a domináns nyelv az utcán, az üzletben és a különféle összejöveteleken.

Értsünk szót: Újvidéket nem leépíteni kell (ezt megtette a történelem), hanem csupán a romokat okosan eltakarítani. Letisztázni: ki miért mikor és hogyan lakik ott; valóságosan (nem deklaratíve) mit jelent számára (kötelességként, tudatállapotként) az, hogy magyar. Az eddigi tapasztalatok alapján máris nyilvánvaló: a Magyar Tanszék hallgatóinak és tanárainak magyarságképe és a telepí magyarság nemzetudata között aligha létezik olyan szellemi kölcsönhatás, amelyet északabbra-keletebbre erőltetni sem kellene túlságosan, s mégis létezne. Olyannyira, hogy ennek eredményeként a Telepre visszaérkezők (vagy a misszionáriusként odajutók) színészkedés nélkül mutathatnának példát: milyen az ember, ha magyar.

Sajnos, Tóthfaluban és Újvidéken is alig érintette valaki, hogy az oktatásunk és nevelésünk tartalmát, tankönyvbehozatalunk szabadságát, médiánk anyagi és szellemi önállóságát, anyanyelvhasználatunk szuverenitását korlátozó megalkuvás legfeljebb az alkudozók pozícióját erősítheti, nemzeti kisebbségünket – tovább gyöngíteni. Vagyis az eddigi nagy-nagy szorgalommal: tovább élősködnénk (a többséggel együtt) önmagunkon. Ehelyett magyarokként kellene teljesen otthon éreznünk magunkat, hogy – nem kényszerből s legalább annyira egészséges kíváncsiságból, kulturális példamutatásból, mint gazdasági vagy kommunikációs szükségszerűségből – a jövőben a gyerekeink (nem úgy, mint eddig) jól megtanulhasanak szerbül s majdnem kizárólag a többségi nyelv módszeres elsajátítása során(!) a magukévá tegyék az ország kultúrájának a lényegét. Emellett, persze, a nagynemzetekét is. Szigorúan büntetve azokat, akik az eddigi gyakorlat szerint államnyelvi (!) közvetítéssel tanítanak az angol vagy a német nyelvet – a kisdíákok további nyomorgatásának egyik jól bevált módjaként.

Vándormozgalmunkról – sokoldalúan

A kíméletlen nemzeti (társadalmi) tények fölkutatásának és megokolásának korát éljük. Már néhány éve azt kell és lehet tanulmányozni, hogy a totalitárius politika milyenné formált bennünket az előző évtizedekben. A Magyarságkutató Tudományos Társaság tehát a feladata magaslatán áll, amikor immár a negyedik terjedelmes kötetében (*Fészekhagyó vajdaságiak*) az előző korszakban elhanyagolt nemzetiségi létforma alakulását veszi górcső alá. A könyvsorozatnak eddig ez a legegységesebb, legcélyszerűbben szerkesztett kötete. Talán annak is köszönhetően, hogy a megnövekedett időperspektíva kiérleltebbé, átfogóbbá tette a tanulmányokat. Nem csupán a Tito-korszakra való rálátás szöge növekedhetett meg, hanem a tragikus végkifejletbe való elmélyültebb betekintéssel együtt a lényegi változás-változtatás korlátainak fölismerése is lehetővé vált.

Ha tehát a kilencvenes évekig inkább csak privát tapasztalatként, magánbölcsestésként raktároztuk el magunkban a valóságos tulajdonságainkra vonatkozó ismereteket, s ha óvatosan cikkeztünk is róluk, közhaszn – hatósági jóváhagyás hiányában – nem származhatott belőle, mostanában egyre inkább rendszeresen és módszeresen folyik a vizsgálat. A benyomások, a vélemények, a népboldogító ötletek valóságfedezete (már amennyire ez a humántudományok módszereivel lehetséges) mindinkább ellenőrizhetővé válik. Meg aztán ily módon az argumentumok is gyűlnek, ha szükséges lenne bizonyítani a magatartása alapjaiban változatlan hatalom előtt, hogy fellegjáró akarások helyett olyan létszükségletből fakadó igények beszéltek bennünket, amelyek létezését a kommunista emberismeret eltagadta.

A kötetet Szirmai Károly lírai prózája intonálja, majd Mirnics Károly Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak című nagy terjedelmű tanulmánya következik. Mirnics azt a folyamatot vizsgálja, amely a trianoni békediktátumot követő nagyszerb uralom hatására a Vajdaság népei, elsősorban a magyarok exodusához vezetett. Nagy teret szentel az új államalakulat kisebbségpolitikájának. Kihangsúlyozza, hogy Vladan Jojkić, az első nagy, de lényegében sikertelen délszláv betelepítéseket követően, még viszonylagos bölcsességgel oly módon akarja megteremteni a kisebbségek asszimilációjának föltételeit, ahogyan azt Magyarországon valósították meg évszázadokon át az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést megelőzően. Vagyis azért nincs szükség erőszakra, mert az asszimilálандók ellenhatást fejtenének ki. Jojkić elképzelése szerint az első világháború után megkezdett betelepítések folytatása helyett, gazdasági és egyéb föltételeket kell teremteni a szerb lakosság számára, hogy fokozatosan többségbe kerülhessenek ott,

ahol az őshonos kisebbségek előtt csupán az asszimiláció által nyílnak meg a társadalmi fölemelkedés lehetősége. Ez a koncepció, fejtegeti Mirnics, majd csak a kiváló taktikai érzékű Tito hatalomgyakorlásában jut kifejezésre.

A második világháború végén ugyanis – a vérbosszú lehetőségét kihasználva – annak a Vasa Čubrilovićnak az elképzelése érvényesülhetett egy ideig, aki a kisebbségek kiirtásával vagy elűzésével akarta megteremteni az etnikailag tiszta szerb területeket. Ekkor nagymértékben folytatták a két világháború között elkezdett kolonizációt, amely a kommunizmus konszolidált körülményei között is működött az idetelepülő államalkotó kádereknek nyújtott különböző kedvezmények által. A kilencvenes években aztán ismét a nyílt erőszak került előtérbe, hogy végleg fölszámolják a másképpen beszélőket, elsősorban a magyarokat.

Mindezeket a tényeket Szalma József tanulmánya (Migráció, kisebbségi jogok, nemzetközi jogszabályok) a nemzetközi jog szempontjából mérlegeli. Fölsorolja mindazokat a törvénysértéseket, amelyeket a szülővidékükről elűzött vagy azt kalandorságból elhagyó telepések követtek el a hatóság által sem mindig védett bennszülöttek, elsősorban az ellenségnek számító magyarok ellen, a mindenkire érvényes városrendészeti törvényeket is büntetlenül megsértve. A cél, vagyis az etnikai arányok megváltoztatása, azonban szentesítette az eszközöket. Hogy a tárgyilagossághoz csöppnyi kétely se férjen, ezért Saša Kicoševnek azok a népszámlálási statisztikai mutatói is helyet kaptak a könyvben, amelyek híven tükrözik az államvédelem okozta – etnikai arányszámban bekövetkezett – változásokat 1900-tól 1991-ig.

A lehangoló tények segítségért kiáltanak, ezért alkalomhoz illően következik a gyűjteményben Bogdán József Maradj velünk! című verse, amely a kínok és megaláztatások világa elleni hatásos tiltakozás.

A továbbiakban Gábrityné Molnár Irén A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei című átfogó, kérdőíves módszerrel készült tanulmányában európai és gazdasági összefüggésekben vizsgálja: milyen előzményekkel, miféle összefüggések között s milyen következményekkel került sor a hatvanas évektől kezdve a vajdasági magyarok tömeges kivándorlására. Az okokat megjelölve a látszat mögötti bezártságot, az elszegényedést, a napi politikától független szellemi-tudományos értékek meg nem becsülését, a hagyománypusztítást, az erőszakos mozgósítás veszélyét, az intolerancia változatlanágát és a kilátástalanság érzését emeli ki.

Ez utóbbi már a lélektan illetékességi köre, s ketten vállalják is a megbocsátás tudományának a kihívását. T. Mirnics Zsuzsannát munkája alcíme értelmében „A Vajdaságban és Magyarországon tanuló

vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai” érdeklik. Kimutatása szerint a szülőföldjükön maradtak a családi kötelek vállalásával és az életteremtés reményével pótolják fájó hiányait: a szellemi szabadságot és az anyagi nélkülözést. A Magyarországra kerültek a szubkultúrájuk miatt és a gyakran idegenkedő, bürokratikus jellegű fogadtatás következtében súlyos szorongásokkal küszködve igyekeznek magukat föltalálni. Identitásválságuk abban gyökerezik, hogy míg a Vajdaságban nem voltak eléggé jugoszlávok, az anyaországban nem eléggé magyarok.

Sági Zoltán viszont konkrét példák helyett általában vázolja föl a vajdasági magyarok lelki sajátságait: a kisebbségi érzést, valamint a depresszióra és a mazochizmusra való hajlandóságot. Fejtegetése alapján könnyebben megérthetjük, hogy nemzetársai többsége miért menekül a pesszimizmusba. A jövőtlenség tudatában tehát a jövőért (az egyéni sikerért, a családért) önmarcangoló lélekállapotban, szenvedve folyik a harc. A belénk nevelt büntudatot kötelezően cipeljük magunkkal. A Trianont követő kisebbségi és szociális nyomorúságok: Isten ítélete, amelyet – afféle Sziszüphoszokként – vállalunk kell. Eközben a nők jobban megállják a helyüket, mint a férfiak, akik meghunyászkodóbbak, vagyis nem igazán férfiak. Ennek okairól sokat lehetne beszélni, de Sági itt alig érintheti azokat.

Surányi Zoltán Kényszerpálya (vagy) az Ígélet Földje című tanulmánya olyan alapos áttekintést ad a vajdasági médiából (főleg Újvidékről) külföldre, elsősorban az anyaországba távozottakról, hogy ezután ismét valamelyest kevésbé kell irigyelnünk a zsidókat és a németeket... Kimutatja, hogy legtöbbször a televízióból távoztak, de a Magyar Szókból és az Újvidéki Rádióból is a munkatársaknak mintegy negyede (főleg a kiválóbbak) ment külföldre, elsősorban Magyarországra. S odaát is jelentős számban a szakmájukban dolgoznak. Ez főleg azért válik érthetővé, hogy a kivándoroltak egynegyede magyarszakos. Mindebből két (Surányit a munkája jellege miatt nem foglalkoztató) következtetést vonhatunk le. Az egyik az, hogy a távozottak jelentős része (a szűkített gyakorlati jogból eredő túlkompensációként) a körülményekhez képest kiváló szakmai képzésben részesült. A másik pedig: a nevelésüket a születésüktől kezdve döntő mértékben napi politikai tényezők határozták meg, vagyis – bármennyire is fáj a hiányuk – ostobaság lenne szemrehányást tenni a „szökésük” miatt. (Annál kevésbé, minthogy többé-kevésbé a gyerekeinkről van szó.)

Franyó Zsuzsanna viszont a vidékünkön eltávozott színművészek középnemzedékének sorsát és az általuk hagyott űrt vázolja föl. Tóthpál Péter a témakör ismert szakembereként nemzetközi összefü-

gésekben és a külföldről az utóbbi évtizedekben egyre inkább Magyarországra települő, kisebbségi sorsban élő magyarok kérdéskörébe ágyazottan szemlélteti a Jugoszláviából áttelepültek adatait.

A legempirikusabb módszert Papp Árpád szociográfiai munkája alkalmazza. Ő egy kisebb, már a kilencvenes évek elején Magyarországra költözött csoportot tartott figyelemmel éveken át. A vallomások egy részét – mint „egy nagyobb anyag töredékeit” – aztán a problémagócok köré csoportosította, hogy a helyzetek és magatartások jellemzőit érzékletessé tegye. Ő is elsősorban fiatal értelmiségieket beszélget s főleg az érdekli: a környezetváltoztatás után hol tartanak az önérvényesítésben, képességeik kibontakoztatásában és igényeik kielégítésében. Jót általában csak viszonylagosan mondanak, mégis – igen sokat sejtetően – alig költözött közülük valaki vissza Szabadkára, s az is anyagi kényszerhelyzetben.

Viszont meglehetősen meglehetősen, hogy – Papp kimutatása szerint – a kitelepültek szegregációja (és „kivonulása”) az anyaországban valamivel még nagyobb mértékű, mint idehaza volt. Kutatónk azonban valószínűleg túloz a következtetésében, amelyben azt állítja, hogy „a vizsgált csoport nem akkulturálódik, hanem belső emigrációban él.” T. Mirnics Zsuzsa (igaz, az egyetemistákra vonatkozó) megállapítása szerint ugyanis „az idő multával növekedett azoknak a válaszadóknak az aránya, akik életüket az egyetem befejezése után Magyarországon vagy másutt külföldön képzelel el, és erősen csökkent azoké, akik feltétlenül hazatérnének a szülőföldjükre.” Papp kutatása esetében valószínűleg arról van szó, hogy a valamivel idősebbeknél – öntudatlanul – egyfelől a cselekedet, a viselkedés, másfelől a vallomás, a vélemény nem esik egészen egybe.

A gyűjtemény befejező tanulmánya Mészáros Zoltáné, aki lakhelyének, Törökkanizsának a lehangoló értelmiségképét vázolja föl szociografikusan, miután tíz fölkerült közül nyolc hajlandónak mutatkozott vallomást tenni. A kötetet mellékletként táblázatok és kimutatások egészítik ki, noha a tanulmányok többsége él ezzel a szemléltetési módszerrel. A tanulmányok szerzői migrációkutató céljaiknak megfelelően elemzik a megkérdezettek válaszait. Ezt nagyon jól teszik. Csakhogy a kérdéseikre adott válaszok más-milyen feladatokat is kínálnak a kutatónak. Pl. annak a vizsgálatát, hogy mi az alapja a szubkulturális öntudatnak, amely még mindig magyaroknak nevezi a magyarországiakat (ti., hogy tőlünk megkülönböztesse őket), s amely nem jutott el addig, hogy manipuláltak, téves neveltetéséből eredőnek tudja az őt felémásan befogadó anyaországgal szembeni elvárásait. Alig akad ugyanis olyan vallomástevő, aki nem csupán a saját másságát fogadja el, hanem esetleg arra is gondolt a „magyarok” idegengyűlölete miatt til-

takozva, hogy Magyarország több mint fél évszázadon át tartományféléje volt a Szovjetunióknak, tehát a külső okok miatti torzulás határon innen és túl objektív szükségszerűség. Papp Árpád alanyai között azonban ilyen józan gondolkodásút is találunk: „Talán most nőttünk fel igazán, azt hiszem, vagy a fene tudja, talán egy második felnőttkor ez. (...) Én úgy tartom, hogy ide senki sem hívott bennünket, a körülmények olyanok, amilyenek, nem mi teremtettük őket, befolyásolni sem tudjuk, nem vagyunk magyar állampolgárok, ha nem tetszik, mehetünk vissza.”

Természetesen nagy hatalom a nélkülözés. Amikor a korábban elgépiesedett kényelmen vagy a család megszokott életszínvonalán esik csorba, akkor a föltörő keserűség mindenekelőtt a tárgyilagosságot söpri el. A követeléseké és a méltatlankodásoké a szó ekkor. Pláne ha a kérdések is irányítják a válaszokat. Ilyenkor egyszerűen nincs mód arra gondolni, hogy a sorbanállást a civilizáció önnön védelmében találta ki. Vagyis abszolút magától értődő, hogy munkához mindenekelőtt a magyarországi munkanélkülieknek kell jutniuk, s csak azután kerülhetnek sorra azok, akiknek szülei 1956-ban aligha tüntethettek nálunk a menekültek fogadásával és elhelyezésével, mivel őket is többnyire csupán megtűrték. Meg aztán az is egészen természetes, hogy a magyar állam rendje s ezzel összefüggésben a hatalom konszolidációja elsősorban a tősgyökeres állampolgárokon múlik s csupán ezek nyugalma teheti lehetővé azoknak befogadását, akik közül sokan törnek az anyanyelvüket, s akik – a titoizmus öntudatlan folytonosságaként – még mindig magasan hordanák az orrukat. A másááguk kifejezéseiként, amely a maga illuzórikus voltában az örökös, nem ritkán szorongó alkalmazkodásban állt össze ideig-óráig, egy nagyobb történelmi szél szétlökdöső pillanatáig.

A meginterjúvoltak nyilván multikulturalizmusnak tartják (van, aki használja is ezt a kifejezést) az idomításnak azt az eredményét, amely ilyen tisztavirágéltű szubkulturális jellemzőkkel ruházta föl őket. Persze, elsősorban az elveszített békés körülmények iránti vágy adja a következő szavakat egyikőjük szájába: „...félek hazamenni, félek olyannak látni Szabadkát, amilyen most, úgy szeretném megőrizni, amilyen volt, és amilyen egyszer talán lesz.” A vallomástevő arról a Szabadkáról beszél, amely évtizedeken át folyó fosztogatásának nyomai, a belváros szűkebb központon kívüli elhanyagoltsága, a hagyományoknak a hivatalos szervek általi meg nem becsülése folyamatosan érezhető volt a város arculatán.

Azután a következő kijelentés sem kevésbé megökökentő: „Az, hogy valaki boldognak érzi magát, mert magyar, az egy kicsit furcsa. Igaz, Szerbiában is vannak olyanok, akiknek a foglalkozásuk az, hogy szerbek”. S a tetejében ezt olyan valaki mondja, aki Sza-

badkán két könyvet jelentetett meg. Nem véletlenül kacérkodott azonban a kábítószerrel az illető, hiszen a nemzeti önazonosságával is baj volt. Nem akarja tudni, hogy a nemzeti értékekkel erősített öntudatú ember számára még nem jelent foglalkozást a nemzeti hovatarozás, még kevésbé más nemzetekkel szembeni agresszivitást. Hogy mi lappang az ilyen, a nemzeti hovatarozás kérdését elutasító magatartás mögött, végül kiderül: „Olyan dolgokról, hogy identitás, jugoszlávság, lemondtam, mert az identitáskrisis, ami a serdülőkorban volt, az most sokkal nagyobb.” Az eféle tipikus világpolgáriság tehát bevallottan nem más, mint a látszólag könnyebb megoldás választása.

Ugyanez a struccpolitika tükröződik egy másik megnyilatkozásban is: „Jugoszláviában meg voltam elégedve a helyzettel, annak idején, nekem jó volt, a kutya se bántott, régebben sem volt abból problémám, hogy nem voltam szerb, nem jártam olyan diszkós verkedésekbe, amikor a magyarok csépelelték a szerbeket vagy fordítva, valahogy mindig kimaradtam belőle.” Olyan benyomást tesz az illető (azzal hitegeti magát), hogy itt valamikor az alvilágban is erőegyensúly volt, amelyből mint értelmes ember kivonta magát. Nem veszi észre, hogy az említett okos visszahúzódomtsága az elmúlt évtizeden át kifejlődött tipikusan magyar megoldás. Viszont az erőviszonyoknak kiegyenlítettként való említése fölmenti az állásfoglalót a gyávaóság vádjá alól. Mert hiszen mindenki tudja, hogy a belügy és a rendőrség is leginkább melyik fél oldalán állt.

A Fészekhagyó vajdaságiak című tanulmánykötet, amely (Gabrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa szerkesztésében) a Magyarsáágkutató Tudományos Társaság fennállásának tizedik évfordulóján jelent meg, méltó megemlékezés. A délvidéki magyar ember anyagi-lelki nyomorúságáról ad – meghatározott szempontok szerint – megbízható képet.

A Kanizsai Írótabor eddigi szerepéről

A Kanizsai Írótabor a múltban többnyire az állampolitika függvénye volt. A politikusokon múlt, hogy elsősorban kik lehettek itt a törzsvendégek, kik vihették a szót. Tőlük függött, hogy ki eszik-izik és vitatkozik itt, persze, elsősorban azoknak a pénzén, akik mint a Tisza árvizének károsultjai, annak idején közel sem részesültek olyan támogatásban, mint a skopjei vagy a Banja Luka-i földrengés áldozatai, viszont ha segítségnyújtásról volt szó, mindig az első között tették meg azt, ami tőlük tellett – ahogyan Fehér Ferenc írta egyik cikkében.

Alapjában véve két fajtája van az írótaboroknak. Az egyik alkotóházak és a hozzájuk tartozó kedvező föltételek formájában lehetőséget nyújt az íróknak arra, hogy háborítatlanul végezzék azt a munkát, amelynek sem az otthoni, sem pedig a munkahelyi körülmények

nem kedveznek. A másik az ismerkedést, a tapasztalatcserét, a bizonyos tekintetben közös, illetve az eltérő álláspontok kialakítását teszi lehetővé. A Kanizsai Írótábor az utóbbi típushoz tartozott és tartozik ma is, azzal, hogy a kötelező ideológia a lelkes helybeli támogatói lokális elvárásainak kielégítését is – legalábbis közvetve – áthatotta.

Pedig többnyire az idill, a pihenő és a szereplés-vágy vonzotta az írókat Kanizsára. Évenként szeptemberben itt, leginkább a gyógyfürdőben vagy a Tisza-parton rendszerint elmosódtak a kicsi, a közepes és a nagy közötti arányok: az esztétika kérlelhetetlen, gátlásokat okozó kategóriái ritkán ültek asztalhoz. Emberek kerültek szemtől szembe egymással, emberek, akik hacsak nem ragaszkodtak rögeszmésen magányuk jégverméhez, levetették pózaikat és érdemrendjeikről, műveik számáról is megfedekeztek. A kezdő ilyenkor elhitte: nem kell túlságosan tisztelnie az idősebbeket, befutottakat, s föltűnően szidni sem érdemes őket, hiszen előtte is nyitottak a lehetőségek, csupán folytatnia kell, amit addig csinált.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az írótábor nem volt a nagypolitika rezervátuma, s hogy az írók itt teljesen fölszabadulhattak az öncenzúra alól. Annál kevésbé, mert az egypártrendszerű ország afféle kirakatnak tekintette az írók évenkénti kanizsai találkozóját, gondosan vigyázva arra, hogy népeink és nemzeti-segeink, ha nem részarányosan is, de azért képviselve legyenek. Sokan örültek, hogy a politikai magatartásuk és az írói kvalitásuk volt olyan szinten, hogy kiérdemelték az írógyülekezetbe való meghívást s eszük ágában sem volt, hogy ünneprontók legyenek. Annál kevésbé, mert kellő közvetettséggel a szépirodalmi művek által egyre többet lehetett vallani a társadalom szaporodó bajairól. Az egyenes szót a ravasz esztétizmus, mint a pártpolitika által preferált műesztétikai irányzat is korlátozta, mondván, hogy a suszternek a kaptafájánál, az írónak pedig a metaforáinál és a metonímiáinál illik maradnia. Vagyis a Kanizsai Írótábor alkalmi és törzsvendégei alig szólhattak nyíltan a kultúra hozzájuk közelálló kérdéseit boncolgatva az ország mind szemelláthatóbb pusztulásának okairól. Ha volt is szó nem egy tanácskozáson a művelődés másodlagosságáról, az ilyen inkább egyéni, mint kollektív megállapítások az uralkodó párt semmire sem kötelező önkritikájában szívódtak fel.

Eleve nem lehetett tehát igazi közösségi etikája a Kanizsai Írótábor vendégeinek. A társadalmi normák szerint ugyanis az számított erkölcsösnek, aki a párt szellemében forgatta a tollat s tisztában volt vele: mindig nyúlnak a Kommunista Szövetség adományozta liberalizmusnak a határai, s aki elfogadta a viszonylagos konformot. Nem születhettek kemény, humanista elkötelezettségű, lelkiismeretből fakadó memorandumok, kiáltványok. Nincs tudomásom róla, hogy bár-

kit is nacionalizmus vagy újbaloldaliság vádjával tartóztatott volna le a rendőrség. Ha valaki nem titkolta a másságát, azt, ahelyett, hogy rögtön, tehát botrányosan eltávolították volna, a következő években egyszerűen nem hívták meg. *Szófogadó írók kellettnek Kanizsán.* Noha többé-kevésbé mindenki tisztában volt a táborvendégek között a jugoszláv társadalom dekadenciájával, képes volt megtalálni az adott körülményekhez való alkalmazkodás módját. Pedig nemigen hittek sem az országnak, sem pedig az emberiségnek a jövőjében. Viszont élőszóban és versben tudtak kedvesek lenni azokhoz, akik a rezervátum kellemességét biztosították számukra.

Jómagam az 1982-ben Kanizsáról és az írótáboráról kiadott könyvről a következőket írtam a Magyar Szóban: „Hogy mi hiányzik A csönd városából? A történelmi, gazdasági és művelődési múltat feltáró tudományos beszámoló, a rajongó és eszményítő versek valamint a találkozó pártfogoló vélemények mellett talán azoknak a szemléleteknek is helyet kellett volna adni, melyek nem látják különösebb értelmét az írótábornak, vagy pedig szokatlan javaslatokkal rukkólnának elő. A szellemi horizontnak ilyenfajta kiszélesítése korántsem lett volna ünneprontás, annál kevésbé, minthogy Koncz István, a gyűjtemény egyik szerkesztője már sok évvel ezelőtt vállalta a felszint elutasító, lényegkereső nyugtalanságot, amikor egy, e kötetben is szereplő versében hangosan kijelentette: „A part ellenségem”. Ha ez az elv fokozottabban érvényesült volna a szerkesztésben, akkor még közelebbről megismerhettük volna a mai kanizsai valóságot – s talán önmagunkat is.” Meg is kaptam a magamét: az államvédelem több mint tíz évig tartott távol Kanizsától. Persze, nem csupán ezért, hanem amiatt is, hogy kimondtam: íróink menekülnek az időszerű témáktól.

Mit tehetett az írótábor annak érdekében, hogy kiderüljön az igazság az első nagy nemzeti és nemzetközi botrányunk, azaz Rózsa Sándor, Tolnai Ottó és Miroslav Mandić ügyében? A kommunista funkcionáriusok, közöttük elsősorban a délszlávok, főleg a szerbek főntről, az alkotmány és a törvények szemüvegén át szemlélték a nemzetiségek, köztük a magyarok helyzetét. A hatalmukat, a tekintélyüket féltve gátolták meg a különféle képpen rétegezett jugoszláv társadalomnak a lentről való, nemzetek és nemzetiségek szerint is alapos megismerését. Rózsa Sándort közveszélyes nacionalistaként bélyegezték meg azért az összehasonlításáért, amelyet egyfelől az itteni magyar élet, másfelől a fehérek közötti négersors között tett. Megindultak ugyan bizonyos kutatások, de megfelelő arculatú intézmények és elszánt emberek hiányában azok csupán részlegesek voltak, s ha nem kenték el a problémákat, azok megoldása is lényegében mindig formális volt.

S ez Miroslav Mandićnak a saját élethelyzete általi verses tiltakozására is vonatkozik. A tábor írói, ha nem határozták is el magukat kollégájuk szentségtörő kirohanásától, nem adtak alkalmi csoportként hangot az alkotói szabadságukat korlátozó cenzúra, a rendőrállam elleni tiltakozásuknak sem. Általában – okosan, ahogy ők gondolták – jól megfontolták mi az, amit a kanizsai nyilvánosság és az iskolák irodalomóráin nagyobb kockázat nélkül elmondható. Különösen ami a diákok előtt hangzott el, annak kellett legalább közvetve támogatnia azokat az erőket, amelyek Rózsát és társait megbélyegezték.

Noha a nevelés hihetetlenül alacsony szintű volt a titói Jugoszláviában (ennek színvonalát a kilencvenes évek törzsi háborúja mérte le igen pontosan), ennek már akkor is nagymértékben érzékelhető tüneteire nem reagált az írói tábori lelkiismeret. A személyi kultusz nyílt vagy hallgatólagos támogatói kommunista jelszóval, de lényegében középkori módszerrel ártatlan pedagógusokat bélyegeztek meg a nyolcvanas évek elején, pusztán azért, mert templomban hallgattak zenét a diákjaikkal. Nyílt és határozott tiltakozó állásfoglalás helyett hallgatás, azaz – sokszor akaratlan, de mégiscsak – cinkosság volt az írók reakciója. Ahogyan Sziveriék elintézésének módszere ellen sem emelte föl a tábor szervezetlen csoportja tekintélyparancsoló keménységgel a szavát. Annak dacára sem, hogy a Symposion-mozgalomnak ebben a szakaszában is a kozmopolita nagyjugoszláv elemek – jóllehet újabaloldali nyomatékkal – döntő fölényben voltak.

És Vicei Károly meghurcoltatása sem váltott ki közel sem akkora visszhangot a társas együttlétbe szívesen belefeledkező írói társaságból, mint amelyet megérdemelt volna. Pedig – hála a megboldogult Varga Zoltánnak – ehhez a témához már az írószövetség is kénytelen volt hozzászólni. Amikor már csordulásig telt a pohár s a szégyen nemzetközivé fokozódott, akkor is – mint egy színjátékban – a távoli központokból érkezett a segítség. Aki tehát csinálta a bajt, az egy keveset enyhített is a következményeken.

A nagy társadalmi-kulturális változások idején szükségképpen fölerősödik, sőt előtérbe is kerül a művészet eredetileg másodlagos, vagyis a megismerő funkciója. Ilyenkor az önkifejezés ösztöne, a vízió döntő módon az ész és a lelkiismeret függvényévé válik. Akkor is érezhető volt, de különösen ma nyilvánvaló, hogy életbevágóan szükség lett volna a nyolcvanas években az egyéni és közösségi önismeret szorgalmazására. Hogy maguk az irányító politikusok negyven évvel az ún. felszabadulást követően sem ismerték nemzetüket és nemzetiségüket, arra a többi között az a bizonyosság, hogy a nyolcvanas években megpróbálták betiltani a dohányzást a társadalmi munka helyiségeiben. Esetleg cinizmusból tették? A kísérlet min-

denesetre csúfosan megbukott. A barbár önzés sokatmondóan győzedelmeskedett.

Érthető tehát, hogy 1988-ban a Kanizsai Írói Tábor végre egy alapvetően közérdekű kérdést, a kertek és parkok problémáját tűzte napirendre. Tünetértékű, hogy míg a normális európai igényű emberben lassan már a vajdasági zöld övezetekben is az undor és az elszörnyedés kerekedett fölül, mint a balkáni illetlen helyeken, addig a fölkért előadók többsége mellesbeszél: elvontan értekezett, főleg a természet és a művészet összefüggéskörében rekedve. Ha ugyanis azzal szálltak volna szembe, amit tapasztaltak, akkor az avantgárd-kommunista fölsőbbrendűség mítoszával kellett volna leszámolniuk, ehhez viszont a lelkiismereti kényszerük többnyire kicsiny, konformista elégedettségük pedig eléggé nagy volt.

A nagy megrázkódtatások után, az ország és a politika változásával szerencsére a Kanizsai Írói Tábor kultúrpolitikája is módosult. A valóságkutatót már kevésbé korlátozza a nagypolitika. Viszont annál inkább gátolják a régi beidegződések. Még mindig fájón hiányzik az öntetszelgés nélküli értelmiségkép kialakítása, az elmúlt évtizedek szellemi életének pozícióföltés nélküli föltárása, a hajdani ún. testvériség-egység lényegének szocio-pszichológiai mérlegelése, az uralkodó új erkölcs antropológiai vizsgálata.

Meggyőződésem szerint eddig a Kanizsai Írói Tábor többnemzetiségű volta inkább akadályozta, mint serkentette egy-egy nemzet szellemi-erkölcsi önismeretének kialakulását, pedig ha sikerülne leküzdenuk egyfelől a nemzeti prepotenciát, másfelől a gyáva képzetet, akkor az önmagukra eszméltek friss kultúrájával talán a határainkon túl is példát mutathatnánk az erőszak- és szolgálkúság-mentes nemzetköziségre. Egyébként túl sok erőt kellene továbbra is pazarolnunk egyfelől a kisebbségűséget rejtő pöffeszkedésre, másfelől pedig a leplezett kultúrfölény alázatosságára.

Egyik lábunk Európában, a másik a Balkánon, a szívünk pedig...

A gondolataink és az érzelmeink, az akarásaink és a tetteink egységének megteremtésében az elmúlt évtizedek során csúfosan levezítettünk. Hiszen a kimondott vagy legalábbis a hallgatásunkkal nyugtázott nagy szavakért nem hoztunk áldozatokat. Így – némi cinizmusmal – okosoknak is vélhetjük magunkat. Ma már ui. jobban látszik: bölcsebb volt a statisztaságot vállalnunk azon a színpadon, amelyen a rendőrség s végső soron a katonaság felügyelte a többnyire fölülről kiosztott szerepeket. Régebben még két lábbal álltunk a Balkán talaján, annál is inkább, minthogy a világ közepének voltunk kénytelenek érezni azt. A kül-

föld még lovat is adott alánk, így hitelve el a fiatalokkal és a naivakkal, hogy a társadalmunk az emberiség avantgárdjához tartozik. A világ állítólagos megváltóit viszont nem vagy legfeljebb gyorsan félrelökött alkalmi kimutatásokban érdekelhették az olyan apróságok, mint a tervezettnek és a megvalósítottak az összehasonlítása, s az ebből adódó következtetés levonása és konstruktív hasznosítása az önmegismerésben, s ennek megfelelően a jövő tervezésében. Az új út törésének izgalma közel volt a dionüszoszi mámorhoz, a harcukat megharcoltak és az üléstermek új nemesseinek büszke önkívületében. A kicsinyesek és ügyefogyottak bizonyítványának számított annak a méricskélése, hogy a látszólagos emelkedésünk mögött mennyit süllyedtünk, a termelt szellemi javak hosszabb távon nem romlékonyak-e.

Akkor még kevesen akarták tudni: a Balkán ember feletti embere az európainál nagyobb távolságra van az isteni egységtől, holott azzal azonosnak vagy legalábbis hozzá közelinek érezte, s legbelül talán még mindig érzi magát. A balkáni ember azt mondta: úgy vannak a dolgok, ahogyan én az érdekeimnek megfelelően állítom. Az ellenőrzés fölösleges, sőt káros is, mert én a többséget képviselő állammal azonosulok, vele egynek szeretem magam érezni. Mert az államnak mindig igaza van, vagy ha éppen nincs, akkor is rá kell hallgatnunk, mert különben elveszünk. Viszont időközben az állam összeomlott, s még a megmaradt darabját is a megsemmisülés fenyegeti. Az egység már inkább nosztalgia, mint illúzió. A balkáni embernek már alig van ereje, hogy visszafelé, e délibáb irányában bukácsoljon. Előre a széles útra kellene rálépnie, amelyen manapság egyre többen járnak. De vajon közlekedhet-e ott a többiekkel egyenlő feltételek mellett? A batyuja régi, már alig használható kacatokkal tele.

Még nehezebb a helyzete a balkanizálódott vajdasági magyarnak, aki különben sem azt szokta mondani, amit gondol, s csak ritkán cselekszi azt, amit szeretne. Nem mintha rosszabb lenne másoknál, hanem azért, mert megtanulta: a túlélésnek a minél nagyobb távolságtartás – ahogy mondtam: a társadalmi-politikai statisztaszerep – a feltétele.

Járhat-e egyáltalán egyenes gerinccel a mi vidékünk embere az új úton? S érdemes-e, lehet-e kihúznia magát? Mutatnak-e egyáltalán jó példát a közlekedési szabályok megalkotói? Vajon nem elsősorban önmagukat erősítik-e a rájuk hallgató gyöngébbek fölkarolásával? – tamáskodnak azok, akik nehezen szánják rá magukat az indulásra. A délvidéki magyar emberben ugyanakkor a balkanizálódottság érzését még fokozza a schengeni határok (átmene-ti?) erősödése.

Ezzel szemben európainak lenni annyit jelent, mint félelem és másokkal szembeni előítélet, agresszi-

tás nélkül vállalni önmagunkat, és – lehetőleg másokat is éltetve – jobban, biztonságosabban élni. Legfeljebb az álmainkban van tehát az egyik lábunk a képzeletbeli Európában. Viszont naiv konzervatívok módjára még inkább a fantáziánknak áldozunk, ha a tájainkat és azok emberét eleve európaiaknak mondjuk. A múlttal mint első királyaink kontinensszerte példát ritkító vívmányaival, s mint a tatárral-törökkel szembeni bástyáléttel takarózva. S abban a kényelemben olvadozva, hogy ilyen struccpolitikával más nemzeteknél, tőlünk távolabbi rétegeknél, sőt az előítéleteinken át látott embertársainknál véljük magunkat európaibbaknak. Miközben azt gondoljuk, rajtunk kívül többé-kevésbé mindenkinek és mindennek változnia kell. Mert nekünk mindig igazunk volt, s ha netalán nem azt cselekedtük, amit a szívünk szerint szeretnünk volna, az csupán a körülményeinken múlott. Szóval vessen magára a mi balkáni világunk, hogy nem hallgatott ránk! S miközben kellő autoszugesztíóval egybeforrunk a szerepünkkel, a tudatunk alá tuszkoljuk mindazt, ami csúfítaná narcisszoid önarcképünket.

Az európaiság manapság a magatartás önkontrollját, a tettek kiszámíthatóságát, az eredmények ellenőrizhetőségét jelenti, ami jobbik esetben is csak a csirázás állapotában van nálunk, vagyis az északi határon innen és túl. Újjászületésre, revitalizációra, az előző évtizedek valós és áleredményeinek konstruktív kritikai fölmérésére, szellemi és erkölcsi szintünk meghatározására lenne szükségünk ahhoz, hogy tisztázzuk: mekkora távolság választ el bennünket a képzeletbeli (és a valós!) Európától. Attól a magatartástól, amelynek kulturáltsága annyit jelent, hogy fejlett empátiával s ebből következő toleranciával tesszük a dolgunkat, amelynek az az erkölcsi minimuma, hogy nem sérti mások jól fölfogott érdekeit.

Minket, külföldre szakadt magyarokat beleézés szempontjából alaposan fölkészített a történelem. A kiszolgáltatottságunk nagyfokú érzékenységet, alkalmazkodó készséget, jellemző szolgálalkúséget fejlesztett ki bennünk. Olyannyira, hogy a trianoni békediktátum után fölnék kerekedettek is sajnáljuk megbántani a kérésünkkel: kisebb mértékben nyomjanak el bennünket. Az elveszített régebbi háborúk következményeként kellett beletörödnünk abba, hogy kizsákmányolóink megbántásának lehetősége is terheli a sorsunkat. Vigasz-e, hogy a sorvasztóink önmagukat is károsítják, mikor mi gyakran tőlük függetlenül is el-lenségei vagyunk önmagunknak? Lapulásunknak mindenestre többnyire a képlékenység, a fölhasználhatóság, s ezzel együtt a belső élet további burjánzása a velejárója. Ami, persze, sehova sem vezet.

Tudvalevő, hogy a kiszolgáltatottság, a létbizonytalanság a szülőanyja a gondolatok és érzelmek túltengésének. A nyugatiakba mindenekelőtt egy újabb háború elképzeltetlen szörnyűségétől való félelem,

a túlzottan elnyomottak és kizsákmányoltak lehetséges lázadása okozta életszínvonal-süllyedés veszélye, azután az egyházi tanítás kategorikus imperatívuszai és végül egy kissé az iskolai irodalmi élmény nevelte bele inkább a másság elismerését és a toleranciát, mint a fejlettebb empátia megnyilvánulásait. Ez utóbbi kiteljesedése olyan segítőkészséget jelentene, amely a fogyasztás beidegződöttségeivel, a kényelem szokásaival kerülne szembe. Ezek viszont éppen annyira szentek, mint a magántulajdon. Akkor is, ha a Nyugat éppen a túlzott önbiztosításával, fogyasztásnak életcéljá emelésével veszélyezteteti hosszabb távon nem pusztán a saját kényelmét, hanem a biztonságát, egzisztenciáját is.

A magyarok többsége (és – gondolom – a szerbeké is) a létbiztonsága, a mindennapi élet nyugodt, fájdalommentes körforgásának megteremtésében van érdekelve. Pesszimista önfenntartásunk azonban a jobb ma egy veréb, mint holnap egy tűzök filozófiájában jut kifejezésre. Ennek dacára ösztönösebbek vagyunk a tipikus európai embernél. Ő ui. legalább holnaputánig gondolkodik. Azért csak addig, mert amíg Nyugaton is a zöldeknek párttá tömörülve kell követelniük a természethez való még kulturáltabb viszonyulást, addig az európaiság az Unió vezető országai számára is inkább eszmény, mint valóság. Akkor is, ha az ő eredményeik az elhallgatott vagy bevallott irigység folyamatos állapotában tartanak bennünket.

Mi ugyanis még mindig a régi bálványainknak áldozunk, anélkül azonban, hogy azok kitöltenék az életünket. Tudniillik, ahogyan a balkáni ember, hasonlóképpen a közép-európai számára is, az állam és a nemzet inkább csak lélektani kategória. Azon túl, hogy a létfenntartás, esetleg a nyereségszerzés egyéni és csoportvállalkozásainak a formális biztosítója. Természetesen a lelkiismereté is. Akkor is, ha a balkáni és a kelet-közép-európai ember fölött olyan magasra tornyosul az állam és a nemzet ideája, hogy a mindennapi erkölce nem is érhet föl ahhoz. A balkáni azért annyiban különbözik a közép-európaiktól, hogy a törzsi vonzások és taszítások erejét még érezve, a nemzet és az állam rosszul fölfogott érdekében is könnyen mozgósítható. A fenséges cél azonban nem csupán az eszközöket szentesíti, hanem a megvalósítása során elkövetett alantas, erkölcstelen egyéni, ill. csoportcélokat és eszközöket is. Leplezettebb durvasággal és kevésbé legálisan a kelet-közép-európai ember számára is.

Az állam és a nemzet szent védőfogalma mögött az élet zavarosabb, céltalanabb, bűnösebb. Az ilyen szempontból kevésbé terhelt nyugati embernek bővebben van lehetősége a nyugtalanságainak levezetésére. Mi tehát indokoltabban idegeskedhetünk, s ugyanakkor a lelki megkönnyebbülésünk módjai között sem igen válogathatunk. A mi szívünk hol gyorsabban, hol lassabban dobog a kelleténél. Kiegyensúlyozatlanok, sokszor akaratlanul is felelőtlenek vagyunk. A büntudatunk könnyen a visszájára fordul, s gyakrabban érezzük adósunknak a magasán fölöttünk lebegő államot és nemzetet, mint kétfejű önző istenséget. Fojtott indulatainkat az a fölismerés hevíti, hogy kora gyermekkorunktól becsaptak, félrevezettek bennünket. A szocializmus, sőt a kommunizmus politikai fogalomrendszerét magoltatták velünk napról napra, ahelyett, hogy legalább szociális emberekké neveltek volna bennünket. Csupán az is rendkívül sokat mond rólunk, hogy életszínvonalunk emelése és a társadalmi fejlődésünk látszata érdekében évtizedeken át mocskoltuk pl. a Palicsi-tavat, melynek jövője mind a mai napig megoldatlan. Mit nekünk a hollandoknak a rohadt kapitalista bérlési ajánlata a második világháború után! Vagy a másik példa: európai kimutatás szerint a földrészünk legszennyezettebb pontja a Duna–Tisza–Duna-csatorna Verbász és Kúla között. Ebben az iszonyatos lében a mi szívünk még brekegni sem tud. Vigaszra, sajnos, az északi határon túl sem igen találhatunk. Tény, hogy míg Szabadka szűkebb központ-kirakata és az azt környező városrészek között kiáltóan nagy a környezetesztikai és a higiéniai eltérés, addig mondjuk az északkelet-magyarországi, ugyancsak százezer lakos körüli Nyíregyházán a szintén csillogó központ és a virágoskertekkel, gyümölcsfákkal pompázó külváros között csak annyi az eltérés, amennyi természetes is. Ugyanakkor az is igaz, hogy a mi magyar büszkeségünk, Budapest a Duna legnagyobb szennyezője, s tudtommal a Tiszába ömlő szegedi szennyvizet mind a mai napig közel sem szűri meg annyira, mint mondjuk a szolnokit. A jugó magyaroknak, a rácoknak úgy is jó.

Mindennek dacára azt kell mondanom, hogy a földgolyót sokkal inkább fenyegeti a nyugati gyárak és fegyverek okozta környezetszennyezés, mint a balkáni vécék fertője. Ezzel a megállapítással természetesen nem a nevelés alapjainak a mellőzését akarom igazolni. Bár cinikusan hangzik, mégis hiteles az állítás, mely szerint a titoizmus és a szocialista öngazgatás bukásának, valamint a miloševići gyökérvést prédikáló (emberhúst evő) politika okozta tartós gazdasági krízisnek van egy kellően nem dicsért előnye is: a gyárak – persze, korántsem a működtetőik jó szándékából kifolyólag – mérsékeltebben mérgezik gyerekeink és unokáink életterét.

Az irodalom mint az igazság keresése

A pszichológia atomjaira szedi a lelket. A társadalomtudomány emberi csoportok rendszerében oldja föl. A szociográfia csak sejtetheti az életkörülmények kutatása által. A politika irányítani próbálja s a

jobbik esetben teljesebb lehetőséget kínál neki az önmegvalósításra, miközben az etika korlátokat állít elébe. Mindez sok kisebb, olykor életbevágóan fontos igazságot eredményezhet. Vajon ezek összeadásával megkapjuk-e a teljes igazságot? Nehézkes elméleti konstrukció formájában mindenképpen. A szakemberek számára hozzáférhető módon. Összetetten s talán körülményesen is.

Az igazsághoz, legalábbis annak lényegéhez azonban egyszerűbben és hatékonyabban is el lehet jutni. A szépírói empátia és intuíció útján. Ha az alkotószabadságot nem korlátozza a politika. Mi egyre inkább ennek a szabadságigénynek a jegyében gyűlünk itt össze évről évre. Részben elmúltak már azok az idők, amikor úgy voltunk kénytelenek kerülni az igazságot, mint macska a forró kását. A rossz beidegződésektől, félelmektől, persze, nem lehet máról holnapra megszabadulni. De a felelősségérzetünkre hallgatva törekednünk kell. Annál is inkább, mert a teljesen szuverén írói alkotóegység eszményét alig néhányan közelítették meg olykor a délvidéki magyarság irodalmában. Viszont a teljesen független önkifejezés nélkül még a részigazságok sem mindig halmozódhatnak. Ám nekünk itt és most a teljesség a vezéreszménk. Hogy az anyanyelvükön egyre ritkábban és gyatrábban olvasó emberek figyelmét magunk felé, illetve általunk önmaguk felé fordítsuk. Ezt meg kell tennünk, hiszen csak az írók tudják egyszerűen és magával ragadó élmény formájában érzékelteni azokat a tartalmakat, amelyeket a tudomány csak részleteiben s egy-egy aspektusában közelíthet meg. Minél kritikusabban és önkritikusabban értékeli világunkat, annál inkább szerzünk rangot az írói szónak.

Az alkotói igazság, ha valóban az, nem ütközhet más alkotói igazságokkal. Ez azt jelenti, hogy a különböző nemzetek írói igazságai kiegészítik egymást. Ha szemben állnak egymással, akkor egyiket vagy másikat, esetleg mindegyiket alantas politika működteti. Én azt is megkockáztatom: amiként egy az Isten, ugyanúgy egy az igazság is. Csak minden alkotóegység s minden nemzet a maga élményei felől – feltétlen humanista alázattal! – közelíti meg azt. Egyértelműbben: nem hiszek a külön magyar vagy külön szerb, román stb. igazságban. Csak az isteni felé kötelezően közeledő emberiben. Vannak persze helyzetek, amikor egyes alkotók, osztályok vagy nemzetek több igazságot tárhatnak önmaguk, a nagyvilág, illetve a szomszédos nemzet elé. Amikor már elviselhetetlenül fölgyülemlott az, ami a hatalmi viszonyok miatt sokáig kimondhatatlan volt. Ez különösen a szocializmus évtizedeire vonatkozik, amikor a testvériség-egység dogmája eleve akadályozta a mélyebb-alaposabb önismeretnek, s így ha nem a testi vérségiességnek, akkor legalább a toleranciának a ki-

alakulását. Ha a felszínre hozott igazság megfelelően nyer formát, akkor nem lehet botránykő, sőt az emberré nevelés nélkülözhetetlen eszközévé válhat.

Mi ugyanis a világ azon régiói közé tartozunk, amelyekben a művészek nem engedhetik meg maguknak az öncélúságnak vagy a közönségszórakoztatásnak a sznob vagy üzletemberi luxusát. Azok, akiknek az emléktáblája előtt tisztelgünk, legalább egy ideig hittek az igazságkeresés általam vázolt eszményében. Azután az elidegenedés éveiben óvatosabbak lettek, magukba húzódtak. Mi már levonhattuk a tanulságot az ő akadályozottságukból, s eszményeink megformálásában már inkább csak a lelkiismeretünk vezérelhet bennünket. Olykor az ő példájukra is viszsza gondolva.

Jegelés az üvegházban

A délvidéki magyar irodalom nyelvi távlatairól

Rendkívül kényelmes dolog a jugoszláviai magyar irodalom jövőjét annak függvényében látni, hogy biztosítva lesz-e ezután a könyvkiadásunk, s hogy lesznek-e magyar (magyarul író) fiatalok, akiknek művei igénylik az alapítványok támogatását. Úgy gondolom, nem szabad elsősorban pénzkérdést csinálnunk abból, ami alapvetően nem az. Akkor sem, ha egyik véleményformáló irodalmi tekintélyünk a lényegét abban látta, hogy a mi zsebünkben dinár csörög. De ha mégis kísért bennünket ez a hiányra utalásában még szörnyűbb metafora, akkor én azt vagyok kénytelen ajánlani, bizzunk az euro idejének eljövételében, s a magatartásunkkal is ennek a kínálkozó lehetőségnek a megvalósítását szorgalmazzuk. Persze elsősorban esztétikailag, erkölcsileg.

Én a délvidéki magyar irodalom megteremtésének lehetőségét a nyelvi kultúránkhöz való, a nyomdatermékeinkben közvetlenül kevésbé érzékelhető viszonyunk függvényeként érzékelem. Az Aracs folyóirat felelős szerkesztőjeként azt kell tapasztalnom, amit a lektorok évtizedek óta napról napra észlelhetek, ám magától értődő volt számukra a probléma elhallgatása. A hozzám beérkező kéziratok nem ritkán megdöbbenően gyöngye nyelvi színvonalára gondolok. Emellett évek óta egyre nyilvánvalóbb, hogy legfeljebb a magyar tanszéket végzetek kifejezőskultúrája magasabb szintű, jóllehet többnyire a magyartanárok nyelvi vétségeinek gyomlálásával is van gondjuk az igényesebb lektoroknak. Egyértelmű kétségbeesésre azonban főleg a szerb nyelvű oktatásban részesültek anyanyelvi írásszintje ad okot. Vannak közöttük ui. olyan szépreményű tehetségek, akik gyakran a szavak jelentésének és a mondatformálás lehetőségeinek nem ismerése miatt tévednek. Ezért olykor megoldhatatlan feladatok elé kerül a szerkesztő és a lek-

tor. Úgy kell átírniuk az ifjú ember szövegét, hogy ne szenvedjen csorbát a szerző eredeti mondanivalója. Emiatt botrányra azonban csak a hatvanas évek második felében kerülhetett sor.

Amikor ezt állítom, akkor nem a maximalizmus rögzisméje, hanem egy írói kifejezésmódnak, nyelvi standardnak a védelme beszél belőlem. Vagyis tisztában vagyok vele, hogy a kéziratok nyelvi gondozóinak Magyarországon is igen nehéz a feladata, mint-hogy nem csupán a félig-meddig dilettánsok, hanem a befutott, a saját stílusukba beleszerelmesedett írók is, olykor minél inkább eltérnek a nyelv elfogadott normáitól, annál inkább ragaszkodnak az ő külön kifejezésmódjuk feddhetetlenségéhez. S különben is, aki otthon van a nyelvben, az a belekényelmesedésre is hajlamos. Legbelül a lektor foglalkoztatására számítva figyelmetlenné válhat.

A délvideki írók nyelvi felelősségének a lektorra hátrítása mögött más és másként rejlett és rejlik. A szocializmus kimondva vagy kimondatlanul lebecsülte a nyelvet. Mindenekelőtt az internacionalizmus elve helytelenítette az egy nyelvhez való kötődést. Ha ehhez az érdekhez az erőszakkal összetákolta állam védelmének feladata is társul, akkor – többnyire kimondatlanul – főleg az ország biztonságát potenciálisan veszélyeztető kisebbségek nyelve válik másodrendűvé, a hangsúlyozott, sőt törvényesített egyenjogúság dacára is mellőzhetővé. A JMNYE szomorú története a legjobb bizonyosága nemcsak annak, hogy az emberiség avantgárd országa csupán szűkebb keretek között engedélyezte a nemzetiségek számára az anyanyelv művelését, hanem annak is, hogy a mi nemzetiségünk soraiban a toll forogatói számára az anyanyelv kérdése elsősorban magánügy, alkotói kifejezőeszköz, nem pedig – miként a látszat sugallta – közügy, intézményes kérdés volt. Makacs hagyományvédőknek, lelkiismeretes tanároknak, hivatásszerető lektoroknak és túlbuzgó jogászoknak volt köszönhető az a szűkebb értelmiségi körököt ideig-óráig lelkesítő nyelv művelő eredmény, amellyel a mi tartományi nemzetiségi kultúránk büszkélkedhetett.

Tényszerűen tudok emlékezni: több ismertebb írónk lenézte a nyelvünket. – Hát úgy nézek én ki, mint egy nyelvész? – tette föl a fülem hallatára a gögös kérdést irodalmunk legnagyobb tekintélye. Pedig az értékelő kritika óvatos tudománnyá sterilizálásával akaratlanul is annak a szinte szó szoros értelemben botcsinálta nyelvésznek, Kek Zsigmondnak a nyomába szegődött, aki kitöltvén a Goli otok-i öt évet, a mi romló nyelvünk pallérozásának szentelte a maradék életét.

A symposionisták vállveregetve beszéltek a kézírataikat gondozó kollégájukról. Egyikőjük a finnországi nyelvészeti stúdiókat lebecsülendő karrierista lehetőségnek tekintette. – Nekem csak egy jó lektor kell!

– jelentette ki akkori irodalmunk másik ifjú titánja, aki azóta időnként újrakezdte az anyanyelvével folytatott, nem mindig eredményes harcát. Sajnos, ma sem jut mindenkinek az eszébe, hogy először is saját magunknak kell lektorálnunk a kéziratunkat.

Az alkotás nyitottságának, korlátlanságának kánonja uralkodott el a hatvanas években, s kisebb mértékben a következő két évtizedben is. A közösségtől kölcsönzött, tőle elsajátított szavak használata kapcsán – az egyetemes magyar nyelvkultúrával összefüggésben – tanúsított lelkiismeretesség: vagy az államvédelem szempontjából gyanús konzervativizmust, gettósodást, vagy a kortárs magyarországi, netalán a hazai korábbi kultúrpolitika szocrealizmusához való alkalmazkodást, tehát nemzetieskedést vagy dogmatikusságot jelentett.

Persze, az alkotói szabadság a mi körülményeink között nem ritkán az alkotói felelőtlenséggel volt azonos. Az író, aki a nyelvében is csak úgy-ahogy magyar iskolában nem tehetett szert kifejezésbeli magabiztosságra, ha akart, akkor sem szabadulhatott meg egykönnyen a tankönyveiből és a tanáraitól örökölt magyartalanságaitól, pongyolaságaitól. Vagy ha ezektől igen, a nyelvi szürkeségtől, szegényességtől már egyáltalán nem. Aki nem értette s esetleg a henyéségek miatt bírálta őt, az úgymond nem tisztelte az alkotói egyéniségét, s a közhelyek sablonjába, a tömegkommunikáció közhelyeibe próbálta beleprézelni az ő kifejezésbeli eredetiségét.

A nyelv a társadalmi viszonyok függvénye – szajkózta a dogma. Mivel a társadalmi viszonyok fejlődnek, e folyamatot a nyelv felépítményhez tartozó másodlagos mozzanatként kíséri. Vaskalaposoknak, magát a viruló életet visszafogni igyekvőknek tartották azokat, akik szerintük elavult normákra hivatkozva szeretnék visszaalakítani az új embert s annak eredeti kifejezését. Ezen a ponton öntudatlanul is közös platformon voltak az irodalmi fenegyerekek a kommunista hivatalnokokkal.

Ha akkortól kezdve nem ritkán irodalmi bújócska lett a nyelv az íróink számára, vagyis inkább az elrejtőzés, mint a megmutatkozás eszközének bizonyult, a kilencvenes évektől már gyakrabban vált az egyértelműbb önkifejezés eszközévé. Ezáltal könnyebben és gyakrabban kerülhettek felszínre a korábbi kifejezési homályban elvesző nyelvi hibák. Amiatt is, hogy a már viszonylag begyakorlott tollú írók mellett a lektori-szerkesztői funkciókat betöltő magyar szakosok közül is sokan külföldre mentek. Újvidéken, a rezervátumunk központjában a magyar kultúra emigránsaiként a magyar nyelv szakembereivé, íróivá lett káderek jelentős részének távozásával azok kerülhettek előtérbe a megritkult sorainkban, akiket addig mint állítólagos nacionalistákat, anarcho-liberalistákat vagy tehetségteleneket visszafogtak.

Ezzel bizarr helyzet állt elő. Az utóbbi években közeleti és irodalmi szóhoz jutók között ui. többen hiába voltak magánemberekként tartózkodók a kommunista diktatúrával, a frázisok tartalmatlanságával, a lényegi felületességgel szemben, nyelvi kibontakozásra nem volt lehetőségük, úgyhogy olykor – paradox módon – a magyarságukat nyíltan és hangosan vállalók íráskultúrája még annyira sem feddhetetlen, mint nem egyé azok között, akik mind a mai napig a nemzetköziségükkel hivalkodnak. Az utánuk jövőeknek még nehezebb a dolguk. Mert hiába vállalja nem egy tanár több mint egy évtizede iskolai ill. iskolán kívüli többletmunkaként a magyar műveltség népszerűsítését, a legjobb szándékuk dacára is többnyire baj van a nyelvi kultúrájukkal és az általuk használt tankönyvek jelentős részével. Emellett a magyar nyelvű oktatásra a lehetséges igazgatói szankciókon kívül mind a mai napig az utcáról is nyomás nehezedik.

A magyar szónak nem értéke, hanem kockázata van a közéletben s nyilvános helyen is. A magyar kifejezésnek mindinkább – a határon inneni és túli médiának egyaránt köszönhetően – passzív és passzívizáló szerepe lett. Kimondatlanul is az az elv munkál, mely szerint elég, ha a mindig alkalmazkodó, folyton illeszkedő magyar ember kielégítően informálódik az anyanyelvén. Ne okoskodjon fölöslegesen, ne próbálja megfogalmazni, föltárni azt, amiből csak baja lehet. Ezért a mi értelmiségünknek, mivel nincs stratégia, amelybe beilleszkezhethetne, rövid távon nem érdeke, tehát sem ideje, sem pedig kedve, hogy önfenntartása fegyvereként használja, csiszolja, fejlesztesse az anyanyelvét. Elég, ha a politikusok olykor szépen, de rendszerint nagyokat mondva beszélnek. Ha mégis pallérozza valamennyire a kifejezőkultúráját, ez csupán alkalmi, lelkiismeret-nyugtató, kisebb körre korlátozódó pótcselekvés, esetleg időnként ismétlendő frázis a számára. Annyira meghatározzák őt a jórészt múltból örökölt, a politika által ma is manipulált körülmények, a kenyérgondok, hogy sem értelmét, sem lehetőségét nem látja a nyelvi kultúra feltételei újraalkotásának, saját anyanyelvhasználata revíziójában teljes lényével való részvételének. Az adott közeg viszont az írókat sem provokálja ön maga és mások eddig elrejtett, leszorított valóságának megnevezésére.

Hiteles irodalomról csupán az önmagunk, s a jelzett körülményeink teljes nyelvi (azaz: erkölcsi, lélektani) birtokbavétele esetében beszélhetünk. Csak akkor, ha – például az eddig érhetően nagyon is mellőzött drámai formában – képesek lennénk fölvenni a harcot a diktatúrából örökölt beidegződéseinkkel, holdkórosságra emlékeztető meghatározottságainkkal, nem kis mértékben a kommunista diktatúra idejéből örökölt magatartásunkkal. Mert különben anyanyelvi félkultúránk csupán elnyomottságunk siráma-

inak ismételtetésére tesz alkalmassá bennünket. Elkoptatott szavaink, hatástalan szókapcsolataink a mindennapok kicsinyes értelmével fedik el azt, amit régebben a konfekciós avantgárd és a nyegle posztmodern rejtett el. S a tetejében ez sem mehetne már kellő szerkesztői-lektori kozmetikázás nélkül, hogy meglegyen a látszat: ha nem futnak is már nálunk a jó tollforgatók a nemzetiségi kultúrstafétával, de azért kocognak a kisebbségivel. Mellesleg: e sorok írója az értekező próza eszközeivel kutatja a gépies vagy tudatos elhallgatásokat, féligazságokat, naiv vagy számító hazugságokat, amelyeknek mind a mai napig nem egy vonatkozásban a foglyai vagyunk.

A kellő alkotói önkritika hiányában a mi írói erődemonstrálásunknak tehát egyelőre nincs több fedezete annál, mint ami pl. a hatvanas évek második felétől néhány évig adott hírt magáról. Ha akkor nem alaptalanul nem egy hozzáértő minősítette üvegháznak és (alkalmanként rendkívüli anyagi ösztönzéssel, pályázatokkal) injekciózottnak irodalmunkat, akkor jelenleg az üvegháziság és injekciózottság legalább annyira szembeütő, s bizony nem számottevőbb az eredmény. Mert a szerény gondoskodás a határon túlról jön, s a nyilvánvaló agónia elnyújtását, nem pedig az új életre kelést, a nyelvi-szellemi-erkölcsi megvilágosodást szolgálja. A korábbi országhozságit (egyre inkább csak mímelt) hitnél ugyanis már a nagy veresységünk, lakosságunk majd 50 %-os csökkenése s a folyamatos erózióknak tudata miatt sem lehet mélyrehatóbb a nemzetközösségi hit. Emellett a nemzet mint művelődési eszmény s mint életfeltétel – önmarcangoló kételyként nem mindig alaptalanul – ugyanolyan cinizmussal kezelhető le, mint a korábbi jugoszláv közösség eszméje.

Szóval – hiába dolgozunk rendkívül sokat – *sem a gazdaságban, sem pedig a kultúrában nem a saját lábunkon állunk*. Ezért az önszemléletünk, a kommunizmus éveinek párt-elkötelezettségtől és a napi érdektől független értékelése, a lényünk mélységeibe hatoló önbírálat megszületése és emberformálónak válása, az értékteremtés alapjaként való fölfogása: várat magára. Közegükkel termékenyítően dacoló, példamutató szellemekké a gyarló pillanatnyiségünkön tülemelkedni tudó írástudókként válhatnánk. Mi viszont általában sokkal földhöz ragadtabbak, úgy mond „okosabbak” vagyunk annál, semhogy kockázatosan a tettek és a szavak mélyebb igazság által hitelesített egységére törekedve fejeznénk ki és valószínűleg meg önmagunkat. Vagyis egyelőre nem mutatkozik annak lehetősége, hogy egy szűk réteg jórészt gépies elvárásainak megfelelően kiadott folyóiratokon és könyveken túl az írástudók élő szellemi organizmusa, ill. – mondjuk így – vajdasági irodalom alakulhatna ki a Délvidéken. Egyelőre a kisebb-nagyobb anyaországi egyéni sikerünk is főlemel ben-

nünket egy rövid időre, vagyis csupán egy-egy sikerültebb könyvünknek, esetleg olyik önmagát átugró írónk példamutató gesztusának tudunk örülni. Ha egyáltalán időben tudomást szerzünk róla. Mert a médiánk még annyira sem veszi tudomásul a műveinket, s legalább annyira tartózkodik a több szempontú kritika támogatásától, mint ahogy az a kommunista intézményeknek az irodalomhoz való viszonyára volt jellemző. Ha akkor még olykor forró, jóllehet többnyire langyos és nem ritkán félrevezető volt az új művek fogadtatása (amelyeket jegelniük kellett volna, ki sem adták), akkor az utóbbi másfél évtized langyosságában a mind gyakoribb jegelés jelent változatosságot. A létünkbe vágó problémákat megnevezni igyekvő, igazságkereső törekvéseket agyonhallgatják. A múltunk, a létünk – az egyes részeredményektől eltekintve – a hiteles írói nyelv által: föltáratlan.

De vajon a föléledésünknek nem velejárója-e, az európaivá válásunknak nem feltétele-e a szellemünk tájjegyeiről, egyszerűségünk konkrétumairól, a mi külön igazságainkról való lemondásunk? Éppen ellenkezőleg. A kultúra eurója annál megnyugtatóbban csörög majd a zsebünkben, minél teljesebben vállaljuk a mindenütt érvényes igazság mérlegén a régióink lételményét, a körülményeink hatására formálódott lényünket, ami miatt ma még többen haszonérdekből és előítéletek miatt provinciálisoknak bélyegeznek bennünket. Holott ez nem csupán az ember alkotói önmegvalósításának a leghitelesebb útja, hanem a demagógia nélküli nemzetköziségnek, általános emberi hitelnek is. Magának az őszinte, cselekvő s ezért hiteles humanizmusnak.

Szórványlétünk szolgálatának látszata és valósága

Ha a leszakított nemzetdarabjainkról beszélünk, a szórvány fogalma igencsak viszonylagosnak tűnik. Általában szórványnak azt az etnikailag viszonylag homogén életteret tekintik, amelyen az adott nemzeti kisebbség a rá nehezedő, asszimilációra ösztönző államnemzeti nyomás dacára, egyelőre fenntartja önmagát. A tömbmagyarságnak ez az értelmezése – legalábbis a vajdasági magyarok esetében – azért sántít, mert a magyarul még beszélők, illetve a magukat még magyaroknak vallók tényét összetéveszti a magyarság fogalmával. Ugyanis csupán erős fenntartással tekinthető magyarnak az az etnikai csoport, amely iskoláztatásának egyik szintjén sem elsősorban a saját nemzeti történelmét, földrajzát, zene- és képzőművészetét tanulta, s az anyanyelvét is jobbára csak olyan mértékben, hogy otthon – ha a feleségével azonos nyelvet beszélnek – szót váltson a családdal, ha kell, levelet is tudjon írni, kommunikációs zavar nélkül kísérhesse az éppen időszerű szappanoperát va-

lamelyik kereskedelmi TV-ben, s legalább hetente magyar újságot is tudjon olvasni. Szórványmagyarságunknak e tipikus embere általában előítélettel legyint az északi határon túli magyarságra. Önzőknek, anyagiassáknak tartja őket a politikusaikkal együtt. Ebben persze van igazság, csak arról sem illene megfeledkeznie, hogy a titoizmus idejében, amikor neki vagy a szülőjének jobban ment a sora, mint az anyaországiaknak, éppen olyan tehetetlenséggel sajnálta le akkor őket, miként most azok őt.

Kozmopolita magaslatokról és a demagógia bástyái mögül multikulturalizmusnak szokás becézni a két szék közé esettségnak ezt a kínos állapotát. Azt a helyzetet, amikor az ember egyértelműen sem magyarnak, sem pedig szerbnek nem nevezheti magát. Szerbnek azért nem, amiért magyarnak sem. Mert ha magyarul végezte is az általános iskolát, az említett tantárgyakon kívül a magyar nyelv és irodalom keretében sem csupán a tantárgynak megfelelő írókat tanulta, hanem szerbeket is. Immár másodsor is, mint hogy a szerb nyelv tanulásának keretében a legjelentősebb szerb írókkal eleve meg kellett ismerkednie. Azonban ha a tetejében a környezetének kifejezőmódja többnyire szerb is, az ő kifejezőkultúrája általában jócskán elmarad a többségé mögött. Az anyanyelvi szókinccse viszont a szüleihez mérten is már beszűkültebb, bizonytalanabb – a magyarországihoz képest kevés, az államalkotók írói lefordított műveivel megtűzdelt anyanyelvórának is köszönhetően. S ha ehhez hozzászámítjuk a magyar nyelvnek a közeleti korlátozottságát, a fasisztoid polgárháború után is bennünk jórészt továbbélő fenyegetettség érzését – akkor egyáltalán nem érezhetjük megalapozottnak a jogunkat, hogy Szabadkát és környékét, valamint a Tisza-partot a szó kulturális értelmében is tömbmagyarságnak tartsuk. Legfeljebb akkor, ha elfeledkezünk Erdélyről, annak azon területeiről, amelyeken az állampolitika folyamatos rontási kísérletei dacára is, különb a magyarság öntudata, mint akár az anyaország valamelyik keleti megyéjében.

Mindezt azért kell szem előtt tartanunk, hogy tisztában legyünk vele: az egyetemes magyar kultúrához képest az egész délvidéki magyarság szórványnak tekinthető. Viszont ha pontosak akarunk lenni, arról sem feledkezhetünk meg, hogy az említett szórványtömbökhöz képest Nyugat-Bácska, illetve a Bánság magyarságának az önelidegenedettsége még nagyobb mértékű, minthogy a többnyire kisebb települései gyorsan fogyó szigetek a délszláv tengerben. Az már részletkérdés, hogy az anyanyelv erőzítője mérsékeltebb azokban a nagyobb falvakban, amelyek nyolcosztályos iskoláiban vannak magyar tagozatok, vagy különösen ott, ahol a nemzeti egyöntetűség folytán magyar nyelvű az iskola.

Mindenekelőtt saját magunk segíthetnénk önmagunkon. A politikusaink által, akik ahelyett, hogy továbbra is a kicsinyes érdekeiknek megfelelően a még mindig rosszul kitűzött szerb nemzeti célokhoz alkalmazkodnának, kikövetelnék a magyar iskolák megnyitását az óvodától az egyetemig.

Végre elmondhatták mindenkinek

A Nyolcvan év kisebbségben című könyvről

Nagyon fontos feladatot teljesített a Magyarok Világszövetségének Jugoszláviai Országos Tanácsa, amikor a millennium tiszteletére 80 év kisebbségben címmel pályázatot hirdetett meg. Ennek köszönhetően az érdeklődők írásban vallhattak arról, amit a kisebbségi élet szempontjából a tapasztalatuk szerint jellemzőnek, meghatározó erejűnek éreztek. Igaz, a kötetben helyet kapott vajdaságiak közül főleg a médiából és az irodalomból többé-kevésbé ismert emberek nyilatkoztak meg, olyasmit tárva föl a magánéletük közösségi vonatkozásairól, amitől mint lelki terhertől csupán e számukra fölkinált alkalommal szabadulhattak meg.

Hódi Éva bírálóbizottsági tag jelentése szerint 5 országból 41 jelentkezés – összesen 1300 oldal terjedelemben futott be. A korai fűságtól az aggkorig nemzedékek éreztek ellenállhatatlan kényszert, hogy köztanulásként föltárják a trianoni békediktátumot követően ránk szakadt nemzeti nyomorúságunkkal összefüggő tapasztalataikat. Ágoston Mihály, a bírálóbizottság elnöke szerint „A dolgozatokban dominál a család és tagjai iránti emlékező szeretet, valamint a megértésre való készség, és egyetlenegyszer sem jelenik meg bennük a gyűlölet vagy a bosszúvágy az orvosolatlan sérelmek, a terror és a megaláztatás nyomán.” Ehhez még hozzáteszi: „a 80 év ábrázolásához itt elsősorban nem a jó ecsetre és a gazdag palettára volt szükség, hanem a hiteles tanú hiteles vallomására.”

Ez azt jelenti, hogy a zsűri kevésbé méltányolta az olyan írók-publicisták munkáit, mint amilyen a Tomán Lászlóé vagy a Tari Istváné. Az előbbinél alighanem az lehetett a fenntartása, hogy bármennyire is hiteles és érdekesítő, amit önmagáról és a családjáról a két világháború közötti, majd a visszacsatláskorabeli, végül a háborúvégi, főleg újvidéki körülményekről mond, az utána következő évtizedek értékelésével adósunk marad, pedig mint a tartomány egyetlen, tehát teljhatalmú könyvkiadójának szerkesztője egyike kulturális egyenirányítottságunk koronatanúinak. Tari munkája viszont azért nem kerülhetett előtérbe, mert bármennyire töményen jellemzi is a bevezetőjében a számunkra tragikus időszakot, az általa közölt leveleknek, dokumentumoknak adja át a szót. S bár-

mennyire jellemzik is ezek a nyugati fogyasztói társadalom csapdájába belelökött, a családjuktól, a nemzetüktől és önmaguktól is elidegenített jugoszláviai magyarok helyzetét a Tito-korszak konszolidációja idején, ez nem pótolhatja a jó tollú író mélyből fakadó, teljességre törekvő vallomását.

A zsűri elnöke jelezte logika ad magyarázatot arra, miért éppen a muraközi származású, de a szüleivel még gyermekkorában Kanizsára átvándorolt Kávai Anna visszatekintését tartotta a bizottság első díjra érdemesültnak. Az *Elindultunk a Posta úton* című önéletrajz ugyanis a derekasságnak, a beilleszkedésnek, az elszenvedett mérsékelt sérelmek eltűrésének, a túlélés taktikájának története. Hódi Sándor szókimondó történelmi visszatekintésének dacára a bírálóbizottságnak nem volt érdeke, hogy „kemény sorsot” állítson az első helyezettet övező figyelem középpontjába. A maga szempontjából igaza is van, hiszen a nagy többségünk fönnmaradt, és a sebei sem mérgekedtek el. Áldozatok mindig voltak és mindig lesznek. Helytelen tehát a gyógyíthatatlan sérelmüeket tipikus esetekként előtérbe állítani. A múlt társadalmat egyértelműen elítélők, a bekövetkező értékválság miatt inkább csak a rosszra emlékezők panaszait (a Cirkl Zsuzsáét, az Uri Ferencét, a Sass Lászlóét, a Kószó Mihályét és a Kiss Ádámét, mellettük Szabó Szabados Ilonka, Korhecz Illangó és Kiss Tivadar alkatból fakadón optimista felhangjaival) a jelzett kritériumok érhetően sorolták lejjebb az értékelés során.

Még inkább tisztába jövünk a bírálóbizottság szempontjával, ha szem előtt tartjuk, hogy Szloboda János munkáját, a pályázat problémaföltárás és emberi példamutatás szempontjából egyaránt legszintetikusabb művét, második díjjal jutalmazta. A szerző szemléletes példákön, a gyermekkori családi háttérrel összefüggésben tárja föl a 30-as, 40-es és 50-es, sőt a későbbi évekre jellemző kisebbségi viszonyosságait. Egy regény lappang az általa zentai anekdotázással előadottakban. Noha Szloboda magyar szellemben nevelkedett, a humánus és az előrelátás egy pillanatra sem állította szembe a szerbséggel, ami – a szerencsének is köszönhetően – a megmaradást tette lehetővé. Mai és mindenkori szemmel nézve a lehető legjobb példamutatásról van itt szó. Hogy mégis csak második helyezés...? Talán azért, mert nálunk magyaroknál a női mindent túlélés princípiuma, tehát Kávai Anna környezetéhez simuló magatartása fontosabb annál a felemás férfiasságnál, amely nem utasítja el a tartalékos honvédtiszt szerepét, ahogyan Szloboda János apja cselekedte.

Jómagam inkább az előző években, évtizedekben sokoldalúan nyomorgatottaknak, főleg a félretanított fiatalabbaknak a dokumentumait emeltem volna ki. Mindenekelőtt az olyat, mint amilyen a Kiss Ádámé, amely a mi ittlétünket illető éjszótét pesszimizmusában

maig érvényes, eddig pusztán napi (párt)politikai szavakkal megfellebbezett igazságokat mond ki. A mai funkcionáriusaink sem szívesen szembesülnek azzal a kilátástalansággal, amelyről a nevezett és a többi 14 szerző tanúskodik. Nem azért jók e szövegek, mert a tehetetlenséget nyugtázzák. Ellenkezőleg. Azért, mert vérlázítóak, mert akaratlanul is azt tudatosítják, hogy minél előbb minden emberit meg kell próbálni, mert ez így nem mehet tovább.

Még egy ellentmondás feszül a bevezető és egyes vallomások között. Hódi már másutt is leírta, hogy a partizánok háborúvégi genocídiuma nem vérbosszú, hanem főnről irányított magyarságitró politikai akció volt. Ezzel szemben a könyv nem egy valamástevője, Matuska Márton neves könyvéhez hasonlóan, megtorlásról, bosszúról beszél. Az igazság viszont ez alkalommal középen van. Egyfelől hadd idézzem emlékezetbe, hogy a bosszúnak a balkáni térségeken évszázadokba visszanyúló hagyománya van. De ha ez a hajlam már kiveszett volna is a génekből, az akkori körülmények mindenképpen bele táplálták volna a lélekbe. A kommunisták által harcra félrevezetett, zömükben primitív emberek a családi veszteségeik miatti fájdalomkon a felelősöknek tartottak indulatos megbüntetésével igyekeztek enyhíteni. A nem ritkán aberráltak példamutatásától vezetett, s veszteségeik jogorvoslatává átminősített rablással, „osztályigazság”-érvényesítéssel kárpótolva magukat. Az „okos” hatalom viszont azt törvényesíti, amit a nép legbelül akar. Tito és a munkatársai jó érzéssel a hatalmi vitorlájukba fogták a délszláv (főleg szerb) bosszúvágy szelét. A születendő állam érdekének megfelelően engedték kielni a vörös jelszavakként megfogalmazódó, nemzeti tömeggyilkosságokként megvalósuló indulatokat. Ez persze nem jelenti azt, hogy – miként erről már többen tanúkra, dokumentumokra hivatkozva írtak – az erőszakkal összetákolt ország minél teljesebb egysége megőrzésének érdekében nem a magyarok irtása és elűzése lett volna az új hatalom egyik fontos stratégiai célkitűzése.

A többi között ezeknek a kérdéseknek a megvitatására is lehetőséget ad a tárgyalt könyv. De sok minden másra is. Főleg arra, hogy *minél előbb és energikusan meg kell teremteni a délvidéki magyar kultúra délszláv államnacionalista érdekektől való teljes függetlenségét*, egy hiteles multikulturalizmus előfeltételét.

A magyar (és a nem magyar) utcanevekről

Dr. Hegedűs Antal a közelmúltban a Magyar Szó Közös Íróasztalunk rovatában amiatt aggályoskodott, hogy a VMSZ vezetőségének megszarolhatósága miatt meg fog szégyenülni Kossuth Lajos emléke Szabadkán. Ahogyan Iványi Istváné és Lányi Ernőé is

megszégyenült: az előbbi utcája nyolc házból, az utóbbié egyből áll. Tegyük hozzá: Kosztolányi Dezső, városunk legnagyobb szülőtte még mindig a Kertváros egy kis zsákutcája miatt szégyenkezhet, holott minden emberi logika szerint valamelyik fontosabb utca mellett a gimnáziumnak is az ő nevét kellene viselnie. Annál is inkább, minthogy Svetozar Markovićnak soha nem volt különösebb köze Szabadkához. Ezt az utóbbi kérdést azonban előreláthatólag a Nemzeti Tanács fogja megoldani, magyar iskolák létrehozásával.

De hátha maga a szerb állam is, egészen más okoknál fogva. Azért is, ami miatt nem a mai szerényebb Žarko Zrenjanin utcát (ahogyan azt a kisebbségben levő képviselőink hasztalanul szeretnék), hanem a Boris Kidričet fogja remélhetőleg elnevezni Kossuth Lajosról, nem fogadva el a horvát képviselőknek a dr. Hegedűs által is nyugtázott kifogásait, hogy a délszláv sétáló tömegének nem tetszene napról napra a számukra ismeretlen Kossuth névvel találkozni a korzón.

Elképzelésem azért nem maradhat utópikus, mert itt európai (szerb) államédekről van szó. Eszerint azokat a korzón sétálgató embereket, akiket egyidőben menekültként és „Herrenvolk”-ként telepítettek városunkba, hozzá kell szoktatni az új körülményekhez. A mai kulturált élet fönntartásához nem elég a feketézés, a kereskedés s a segélyeknek köszönhetően a fél- vagy teljes ingyenezés. Aki itt akar maradni, annak részt kell venni a város újjáépítésében, pótolva azt, amit az elmúlt nyolcvan év alatt leromboltak, elloptak vagy lefojtottak.

Amit leromboltak – az erkölcs, az emberek egészségesebb élete, önérzete, identitástudata – az közvetlenül nem látszik. Annál kevésbé, mert a szűkebb belváros csodája még a bennszülötteket is elkápráztatja, hát még a történelmi szél által idesodortakat! Ahhoz, hogy itt mindent érdemben megbecsülhessenek s hozzájáruljanak ahhoz, hogy idővel a külváros is legalább valamennyire hasonlíthasson a szűkebb központhoz, tudniuk kell: ki teremtette azt, ami még szép és jó Szabadkán.

Tisztában kell lenniük vele, hogy a gyönyörű épületek a Monarchia korának magyarországi alkotásai. Bizony szükségük lesz az emberi alázatra, hogy fölfogják: volt idő, amikor a magyar (beállítottságú) polgárság (amellett, hogy ostobán engedte magát a világháború és a széthullás felé sodródni) időtlent, csodálatosat is tudott alkotni. Olyat, amelyet az elmúlt nyolcvan év alatt rossz államédekként kondícióban tartott félvadság sem tudott (vagy mert) megsemmisíteni. A XIX. század vége volt az az időszak, amikor már Kossuth Lajos rég belátta ifjúkori nagy tévedését, amely mögött nagy emberi ok rejtőzött: képtelen volt széthullónak látni azt, amit ezer évig legfeljebb átmenetileg szállhattak meg idegenek. Mikor ezek az

építészeti remekek készülöben voltak, Kossuth a saját nemzetének és a szomszédoknak a jövőjét a Duna mentiek szövetségeként képzelte el. Hogy mennyit szenvedett Közép-Európa Kossuth Lajos tanításának mellőzése miatt, azt a halálát követő háborúk, a nagyhatalmakkal szembeni védtelenség, és az itt élő kis nemzetek szélsőséges sovinizmusának gyilkos következményei tanúsítják. (Legvégül derült ki, hogy délszlávok vesztettek legtöbbet: azzal, hogy egyszerre túl sokat kaptak, úgyszólván emberileg nem tudtak vele mit kezdeni.)

Kossuth élete és műve tehát olyan monumentális tanulság, amelyet ma nem csupán a magyaroknak kell ismerniük, hanem az európai beállítottságú szerbeknek is. Erre a rendkívüli opuszra mindenekelőtt a központ legfontosabb utcanévtáblája kellene, hogy utaljon. Kezdetben minden bizonnyal fokozottabb éjszakai rendőri ügyeletre lenne szükség. S talán alapítványi támogatásra is, hogy az időközönként meggyalázott utcanévtáblát lehetőleg egy órán belül új válthassa föl.

Az ezzel kapcsolatos kiadások aszerint csökkenének, amilyen mértékben fény gyulladhatna a szerb diákok agyában a történelmi eseményeket illetően, s így egészen meggritkulnának a sötétség partizánakciói. Tehát ha nemzeti és osztályideológiai ferditések nélkül tanulhatnak a saját nemzeti történelmüket – Kelet-Közép-Európa múltjával összefüggésben, a magyarok iránti gyűlölet terheitől fölszabadultan.

Az önmagát rosszul ismerő, másokat csak a pilanatnyi szükségére tudomásul vevő öntelt ember előbb-utóbb pórul jár. Ez történt legutóbb a szerbekkel. Most a jobbik eszüket – különös tekintettel Szabadkára – olyképpen is vállalhatnák, hogy a történelmi tényeknek megfelelően oszlatnák el már a tankönyvekben a mítosz kódját s tisztáznák pl. azt, hogy a Crni Jovan nevű haramiavezér annak idején kevéssel sem volt kisebb gazember Zápolya (Szapolyai) Jánosnál, akinek a magyar királyi érdekei megsüttették Dózsa Györgyöt... Ez pedig azt jelenti, hogy ideje lenne, ha városközpontunk giccses hazugsága (bármennyire legyen is szobrászati kifogástalan) minél előbb múzeumba, vagy emlékparkba kerülne. (Megnyugtató: minden népnek van szégyene, amellyel szembe kell néznie, hogy európai értelemben nagykorúvá válhasson.)

A néphősökről annyit, hogy ma már egyértelmű: sokszor azok voltak a hősök, akik – nem föltétlenül gyávaságból – otthon maradtak a feleségük szoknyája mellett, semhogy a saját kis népüket veszélyeztessék a túsokat szedő megszálló megtorlásai által. Ma már tudjuk: a történelmi és társadalometikai értelemben vett nagyság többnyire egyenes arányban van az önuralommal, a belátással, a stratégiavállalással, annak tudomásulvételével, hogy nemcsak Közép-Európában, hanem a Balkánon is, mindannyian kis nemze-

tek (olykor pedig csupán törzsek...) vagyunk. A szolgálkúság számomra nem kevésbé ellenszenves, az azonban egészen más.

Voltak irigységből, bosszúvágyból, lustaságból bujkáló, leginkább hátulról támadó fantaszták, esetleg vakhit jóhiszemű megszállottjai, élehetlenségüket a jövőre fiktív (mind elérhetetlenebb) közösségével kompenzáló önföláldozók – akiket azért mégsem szabad elfelejteni. Ahelyett azonban, hogy nagy utcák névadóiként, akaratlanul is mindig követendő példaként állítanánk előtérbe őket (folytatva az ifjúság félrevelését), emberileg sajnálunk, a kultúra szempontjából viszont – mint egy régebbi közösséglelektani állapot sajátos tükrözőit – tanulmányoznunk kell őket. Sorsuk előítéletektől független sokoldalú föltárása alapföltétele a létfontosságú nemzeti önismertetnek. Részben azért, hogy az utódok ne folytassák az általuk nemritkán jóhiszeműen, naivitásból vétett hibák esztelen, katasztrófába torkollott szaporítását.

Amit tehát nemzeti büszkeségnek nevezünk, az nemritkán kisebbségi érzésből fakadó üres dac, a szűrés körülményektől könnyen elpukkadó hólyag. (Ezt mi Trianon óta nagyon – remélhetőleg: végleg – megtanultuk...)

Végkövetkeztetésként (javaslatként): a megfontolt értékfölfogású építők, a békés együttélés cselekvő példamutatói érdemlik meg elsősorban, hogy a legfontosabb utcák az ő nevüket hirdessék. Azok, akik tisztában voltak vele, hogy a közösségért és közösségben élés nem harcos szavaknak és bármilyen erőszaknak a kérdése, hanem a jóhiszeműek által bármikor szabadon ellenőrizhető és élvezhető, valamilyen és valamennyire megváltoztatott, megnevesített emberi valóságé.

Föltámadunk-e a közhalálunkból?

A délvidéki magyarság közéletéről nem beszélhetünk, mert – nincs. Vajdasági közélet – úgyahogy – van. A politikusaink többségének megnyilatkozásaiban és a média cikkeinek zömében a vajdasági és a szerbiai közélet helyettesíti a magyart. Ez csak részben magyarázható azzal, hogy az Európai Unió eddig inkább csak elvben törődött a kisebbségi jogokkal, anyagilag pedig nem támogatja a nemzeti önazonosság védelmének projektjeit. És a „közélet”, közszolgálat embereinek megvásárolhatósága, s az „inkább ma egy veréb, mint holnap egy tűzok” elvének eluralkodása sem indokolja teljességgel a másról beszélés „kultúrájának”, továbbá az ünneplésnek és a dicsekvésnek a virulását. Az örökölt és hatóságilag fejlesztett félelem valamint a kommunista viselkedési reflex szintén akadályozza a médiát a délvidéki magyarok közéletének megteremtésében.

A hiteles közélet megteremtésének alapfeltétele a társadalmi-nemzeti-kulturális valóság hiteles föltárása és folyamatos napirenden tartása. Nem a nagyvilág és Szerbia időszerű eseményeinek előtérbe helyezésével válunk európaivá. Majd akkor emelkedünk túl a provincializmusunkon, ha napról napra kiemeltem pl. a Szabadkán fölöslegesen áthaladó forgalomról, annak okairól és következményeiről, a Duna–Tisza–Duna-csatornáról mint az ókontinens (külföldi szakemberek szerint) legszennyezettebb vizéről, Hertelendyfalváról mint évtizedek óta több szempontból rombolt (elgázosított, etnikailag szinte teljesen beolvasztott) térségről, ifjúságunk iskolai félretanításáról és félreveléséről, az emiatti kisebbségi érzet lélektanáról stb. olvashatunk cikkeket és a politikusoknak adott tanácsokat.

A közéletünk megszületésének feltétele továbbá, hogy a szerkesztő (újságíró) is a politikusainkkal együtt vállalja értelmének összefüggést teremtő készségét. Így az sem okozhatna dilemmát, vajon a délvidéki magyarok gazdasági fölemelkedése vagy pedig a nemzeti identitás megőrzésére tett erőfeszítések fontosabbak-e, mert e tényezők csak egymást kiegészítve tölthetik be szerepüket.

Amit tehát közéletnek szokás nevezni a Délvidéken, az jórészt a problémák elfedésének a rendszere. Valójában tehát tetszhalálról van szó, amelyből jó lenne minél előbb föltámadni a gondok föltárásával és nevükön nevezésével.

Az irodalom szerepe a délvidéki magyarság nevelésében

Amit a Tokaji Irodalmi Tábor kuratóriuma idén témaként a műsorára tűzött, még mindig tabunak számít a Délvidéken. Viszont azt gondolom, Magyarországon sem örül túl sok író e kérdés fölvetésének. Annál kevésbé, mert az irodalom és a nevelés összefüggését elemezve, sokkal inkább vereségekről, mint sikerekről számolhatunk be.

Nem hiszem, hogy a magyar irodalomnak érdemi emberformáló funkciója lehetett a múltban. Mert nagyapáink 1914-ben ahelyett, hogy a demagóg politikával szembeszállva nemet mondtak volna a Habsburg-uralomnak, amely néhány évtizeddel korábban vérbe fojtotta elődeik szabadságharcát, Petőfi, Arany, Jókai, Vajda János és Ady szellemének hátat fordítva engedték magukat az első világháború vágóhídjaira szállítani. Ez a tény nem csupán azért csüggesztő, mert a fő vesztesek mi lettünk, aminek a következményeit ma is szenvedjük.

A trianoni békediktátumot követő határváltozás után a Délvidék neveltetését irányító szerb hatalom nacionalizmusa az addigi magyar nemzetpolitikára alaposan rálicitált (hiszen annak idején pl. a Matica

srpska, az újabb szerb kultúra kulcsintézménye valamelyest előbb alakulhatott meg Budapesten a Magyar Tudományos Akadémiánál, s aztán Újvidéken zavartalanul virulhatott!), amikor az őt nem ismerő, még sokáig az anyaország felé néző nagy számú nemzeti kisebbséget teljességgel alárendelte államvédelmi céljainak. Erőszakkal betörni, munkaeszközévé akarta formálni a magyarságot, ami lassanként jelentős mértékben sikerült is neki. A magyar írókat kiutasítások, szigorú cenzúrázás és pénzbüntetés által szoktatták arra, hogy olyasmiről írjanak, amit a hatalom eltűrhet. Végül az írók a realitásokhoz alkalmazkodva nemzeti kisebbségük önvédelmi stratégiáján kezdtek dolgozni, az erkölcs felsőbbrendű kultúráját, a megértés és a türés magatartását hirdetve.

1945 után – a magyarirtásokat, s az ún. felszabadulást követően – a cenzúra általi megfélemlítés egyre fölöslegesebbé vált, mivel a bebörtönzések következtében az írók ösztönébe ivódott: miről mit szabad mondaniuk. Nemzetköziséget, testvéri egyenlőséget hirdető kommunista ideológiának a hangadói voltak. A mélyebb élményeiről, a hiteles művészet nyersanyagáról leginkább hallgatniuk kellett. A kényszerű szellemi uniformizálódástól azonban néhány év alatt az írók megcsömöröltek, hiszen a proletkult és a szocialista realizmus szinte mindig sekélyes és többnyire hazug is volt. Az állam végül belátta, hogy közvetlenül nem használhatja föl az írókat, ezért lassanként elszigetelte őket, alkotói autonómiát, valójában játékeret biztosítva számukra. Gondosan ellenőrizve ennek határait, mert nem kevés íróban a változó kifejezésbeli kánonok dacára is működött az igazmondás igénye, az emberarcú szocializmus megteremtésének szándéka, s ez ellentétben volt az öngazgatási formákat teremtő, de alapjaiban sztálinista elvek szerint működő titói irányítás elveivel.

A nagy nemzetközi tekintélyű jugoszláv hatalomnak a művészet huszadik századnak mondott (valójában a propagandairódomhoz hasonlóan ugyancsak Platónig visszavezethető) értelmezése felelt meg, mely szerint az alkotás az élet gyakorlatából kiemeli s egy más törvények szerint működő, a tapasztalati valósággal értelmező szempontból összefüggésbe nem hozható világba helyezi a befogadót, aki utóbb fölocsúdik az esztétikai örömezetéből. Ennek megfelelően sajátos egyezség alakult ki az állam és az írók között. Az állam továbbra is legfeljebb a legsúlyosabb problémák elhallgatása, ill. a hatalmi érdekek szerinti boncolása árán hajlandó eltűrni, sőt támogatni az írókat, akik azonban a saját külön szelleműtjukon, látomásaik világában büntetlenül kóborolhattak, miközben – tanúktól távol – olykor tiltott ösvényekre is léphettek.

A vajdasági írók vonatkozásában az állam azért is könnyen szerezhetett érvényt az érdekeinek, mert az

általános és középiskolából kikerülő új nemzedék mennyiségben és minőségben egyaránt akkor sem megfelelően ismerhette meg a magyar irodalmat, ha az irodalomtörténészeink (Bori Imre, Szeli István) által készített tankönyvek a hatvanas évek közepétől Magyarországon és annak határain kívül is példamutatóknak számítottak. A diákok otthon elsajátított, rendszerint csak ismeretségi körben használatos nyelvet nem emelhetette magasabb szintre a felemás nyelvű középiskolát végzett, szerb egyetemen tanult tanítók és tanárok vagy a tankönyvfordítások mindig vitatható, nem ritkán botrányosan rossz kifejezésformája. Ezért a magyartanár és a tanulók közötti távolság akkor is nőtt, ha a tanár – aki nem részesülhetett megfelelő pedagógiai fölkészítésben az egyetemen – nem az életrajzi ismeretek bemagoltatására korlátozta is az irodalom tanítását. Az irodalom általi nevelés pusztán a tanuló képességeinek politikai előítéletektől független megismerésével s alakuló személyiségének megfelelő kibontakoztatásával valósulhatott volna meg. Erre a magyartanár az egyetemen nem látott példát, hiszen ott akkor is a tekintélyérdek határozta meg a munkát, ha a Magyar Tanszék nem mindegyik professzora számára volt azonos az általa leadott anyag visszamondása a pozitív osztályzat feltételével. És a pedagógust a munkahelyén is inkább akadályozták, mint bátorították a hivatásának elmélyültebb gyakorlásában. Csak a ritkább, kiemelkedő egyéniségek bocsátkozhattak a diákok alkotóvá nevelésének kalandjába az önálló vélemények kialakításának támogatásával. Az ilyen tanárok többletteljesítményét gondosan ellenőrizte és a megfelelő politikai pillanatban szankcionálta is a hatalom. A tevékenységük társadalmi megbecsüléséről az a körülmény mond legtöbbet, hogy az évtizedeken át évente működő Középiskolások Művészeti Vetélkedőjének, ennek a szélesebb értelemben vett, különféle műfajokat összefogó, vajdasági szintű magyar mozgalomnak és alkotóforumnak nem sikerült folyamatos tartományi támogatásban részesülnie.

Pedig ezen az évente megszervezett rendezvényen csak olyan diákok léphettek föl, akiknek a művészeti fölkészültségét már sterilizálta az iskola, a történelmi, társadalmi, antropológiai, pszichológiai szerves összefüggésekből többnyire teljesen kiragadva a bennük tudatosított, ill. általuk létrehozott műalkotásokat. Hogy ez leginkább így volt, részben azzal magyarázható, hogy a tanáraik között nem kevés olyan is működött, aki annak idején azért választotta a Magyar Tanszéket, mert egyedül ott tanulhatott teljes egészében az anyanyelvén. Így aztán az ott tapasztalható fiatalokkal szembeni távolságtartást sem volt nehéz megszoknia, s a diákjait is erre szoktatnia.

És amekkora volt a távolság az iskolában a tanár és a tanuló között, kb. akkora keletkezett a vajdasá-

gi magyar író és a virtuális délvidéki olvasója között. Az író ti., ha nem végzett is Magyar Tanszéket, leginkább legalább nagyjából elsajátította a számára fontos kifejezés-kincset. (Mellesleg a lektoroknak évről évre olyannyira nőtt a munkájuk, hogy ma gyakran majdnem annyi közülük van egyik-másik műhöz, mint azok szerzőjének.) Vele szemben azok számára, akiknek szánta a könyvét, s akik némelyikében, ha egyik-másik lelkes magyartanár megalapozta is az irodalom szeretetét, a fölkészültségük és a helyzetük legfeljebb az életükre közvetlenebbül reagáló, realisztikus eszközöket alkalmazó, szellemes kifejezőmódú irodalom befogadását tette lehetővé.

Íme hogyan válaszolt a hermetizmus poétikáját valló Brasnyó István a nyolcvanas évek második felében arra a kérdésre, hogy kik olvassák: „Én nem tudom. Egy idő után a könyvesboltból elfogynak a könyvek. Ha az utcán otthagynám, akkor is előbb-utóbb valaki fölvenné és elvinné. Konkrét olvasóval nem találkoztam, bár lehet, hogy találkoztam vele, de erről nem beszéltünk. Valahogy nem került szóba egyetlen egy olvasómmal sem, hogy ő olvasó.” (Bolla Éva interjúja. In: *Rózsaszín flastrom*, Szeged, 1995. 124. p.) S érdemes e kérdés kapcsán Juhász Erzsébetet is idézni: „Én mindig megdöbbenek, ha valaki elolvassa valamelyik könyvemet. Nem érzem azt, hogy én egy olvasóréteghez szólok, és ez tipikusan egy nemzetiségi irodalomnak a sajátossága.” (Szergejev Zsuzsa interjúja, i. m. 143. p.)

Az olvasórétég kialakulatlansága azzal is összefügg, hogy – amiként az iskolai önképzőkörökben, úgy az író-olvasó találkozókban is – legfeljebb csak késséssel, s nem egészen nyíltan lehetett beszélni azokról az erőkről, amelyekre reagálva alkotta meg a szerző a művét. Pedig nem egy olyan alkotás született a Délvidéken, amelyből megfelelő tanári irányítással sokkal teljesebb üzenet tudatosulhatott volna az olvasókban, mint amennyit ők a számukra társadalmilag tiltott értelmezésű szimbólumok által befogadhattak.

A kritika is csak bizonyos mértékig, a politikai helyzettől függően segíthette az embereket az olvasóvá válásukban, ill. a művek értelmezésében. Neki az volt a fő gondja, hogy a belgrádi és a zág-rábi, valamint a ljubljanoi korszerű törekvéseket szem előtt tartva útmutató legyen a vajdasági magyarság provincializmusának leküzdésében. Arra nem gondolt, hogy a szemének az említett központokra függesztésével válik éppen provinciálissá. Annál is inkább, mert az általa fontosnak tartott művelődésszemléleti átalakulásban leegyszerűsítéssel az izlésfejlesztésre fordította a fő hangsúlyt. A kritikusok között csak elvétve vállalta valaki a mű komplex elemzését, a jellemábrázolás boncolását, a mű szerkezetének vizsgálatát, nyelvének kutatását.

Ez ui. politikailag független állásfoglalással járt volna. De nem pusztán ezért tartózkodott a kritika az alapos és sokoldalú kutatástól, hanem a sznobizmusa miatt is. Nem csupán veszélytelenebb, de előkelőbb is volt átadnia magát a citatomániának, a bennfentesség csillogtatásának az összekacsintó értők társaságában.

A pedagógia egyébként is mindig harmadrendű tudomány volt a délszláv társadalomban, amelyben a nevelés is az államérdeknek, a katonai szellemnek rendelődött alá. Ezzel dacolni különösen a polgárháború éveiben, s főleg Újvidéken volt kockázatos. Íme, hogyan ír Bányai János, a délvidéki esztétikai kultúra egyik felelős személyisége 1994-ben *Az Újvidéki Színház húsz éve* című kiadvány bevezetőjében: „Két évtized óta megyek haza a színházból. S nem vagyok (nem vagyunk) se jobb(ak), se rosszabb(ak).” (9. p.) A kritikus semmit nem mond az Újvidéki Színház addigi teljesítményéről, nem minősíti a műsorpolitikát, nincs javaslata. Csupán az értelmet kikapcsoló szemlélődést tartja helyesnek. A színészeknek pusztán a jelenlétét s akár a rossz játékát is az igazzal egyenlíti ki. Szerinte nem lehet megítélni az előadás minőségét, mert a színházban mindig minden igaz és valóságos. Ennyiből is látszik, hogy az értelemnek a nyugtázott kapitulációjáról van itt szó, amely – a számos új vagy legalábbis kiegészítő szerepű tankönyvünktől és cselekvő szellemű pedagógusunktól, valamint a lelkes, tanítás utáni többletvegyenységüktől eltekintve – mind a mai napig többnyire meghatározza a vajdasági magyar ifjúság befogadóvá nevelését. S ezen a helyzeten a Magyarországról behozott taneszközök használatának eltökéltebb szorgalmazása sem segíthetne önmagában.

Az ifjúság irodalom általi nevelhetőségébe vetett hit – az ideológiai megformálás szándékával – a hetvenes években, a Vajdaság viszonylagos önállóságának korában látszott újjászületni. Vajon létezhet-e az irodalom céljának annál nemesebb fölfogása, mint hogy a versek, novellák, regények, drámák elsajátításával erősödjön az egymás mellett élő nemzetek, nemzetiségek közössége? Ha belegondolunk, bármely etnikai közösség fennmaradásának is ez az egyik alapfeltétele. Csakhogy ehhez megfelelő műalkotások szükségeltetnek. Többségükben nem olyanok, mint amilyeneknek a születését a belgrádi politikától való félelmében gétósodó vajdasági művelődési bürokrácia jóváhagyhatta. Többségükben nem olyanok, mint amilyenek a tantervek irodalmi törzsanyagába a jugoszlávosítás eszközeiként bekerülhettek. Többségükben nem olyanok, mint amelyekben mind a mai napig előítéletek akadályozzák régióink, nemzetünk, társadalmunk embere tulajdonságainak egyedül az irodalomesztétikai él-

ményben lehetséges kifejezését, s ezáltal való, minden lehetséges manipulációtól független nevelhetőségét.

A mi hiteles írói, pedagógusi önbecsülésünknek a feltétele az ifjúságnak a példamutatásunkkal való neveltetésének hite és az ennek szellemében való cselekvés. A szájba rágó, felszínes vagy részízagságot hirdető pártpropagandát elkerülve a lehető legmeggyőzőbben kell tudatosítanunk a szakadék mélységét, amelyben vagyunk, s lehetőleg azt is, miként kapaszkodjunk ki belőle. Hátha jól olvas bennünket a felelős értelmiség, s akár demonstrációk útján is kiharcolja az iskolai oktatás és nevelés humánus és kulturált feltételeit, a magyar autonómiát, ami által a provincializmusunknak is véget vethetünk, s az unokáink tekintetét is nyugodtabban állhatjuk!

A nevelésről – a Szabadkai Egyetem kapcsán

A vajdasági magyar felsőoktatásról Szabadkán tavaly novemberben tartott konferenciához fűződő hozzászólásom utólagos rekonstrukciója két hónapig hasztalanul várt a megjelenésére a Hét Nap szerkesztőségében. És az *Aracs* folyóirat még egy ideig készülödni fog a Logos nyomdájában... A szabadkai multietnikai egyetem megalapításával kapcsolatos munkálatok pedig már meg is kezdődtek. Az én agályaim viszont egyre nőnek. Annál is inkább, mert a megbízottak által fölvázolt terv szerint ennek az intézménynek a működése (nem az alapítóinak a nyilvánított jószándéka!) nyugtázná, közvetve serkentené a délvidéki magyarság beolvadását – egészen a janicsár-létünk minta-törökösödésének befejezéséig. A szarvashiba abban rejti, hogy a leendő multietnikus egyetem – lényegében tovább éltetve a jól bevált kommunista és balkáni gyakorlatot – az oktatás jelentőségét a nevelés rovására túlértékelné. A tervezők ugyanis a korszerű ismeretszerzésre fektetik a hangsúlyt, megfeledkezve róla, hogy a friss tudás csupán akkor válhat igazán tartalmassá, életet szolgálóvá, ha átgondolt pedagógián nyugszik. Vagyis ahhoz, hogy a megfelelő nevelési feltételek mellett kiegyensúlyozottá, egészséges értéktudatúvá fejlődött értelmiségi valamelyik világnyelv (illetve az itteni többségi nyelv) segítségével is minél könnyebben és célszerűbben kiválaszthassa a számára fontos ismeretelemeket az elektronikus világháló és a nyomdatermékek segítségével, nemcsak az általános és a középiskolában, hanem az egyetemen is feltétlenül az anyanyelvén kell elsajátítania a tudnivalót. A normális gondolkodás, a szellemi képesség maximális kifejlesztése és az anyanyelven való tanulás – a tudósok seregének állítása szerint – dialektikus összefüggésben vannak egymással. Más szóval: tájékozatlanság vagy demagógia diktálta provincializmus

és sznobizmus (jellemcsonkító szakbarbárság) a világnyelveket az anyanyelv elé, vagy az mellé állítani. A ma már nélkülözhetetlen többnyelvűséghez csak az anyanyelvű nevelődési-oktatási feltételek megteremtésével érdemes és szükséges eljutni.

Hogyan lehet tehát emberivé, európaivá és hasznossá formálni a születésben levő Szabadkai Egyetemet? Úgy, hogy az a magyar oktatás évszázadokra visszamenő, számos Nobel-díjas pályáját megalapozó tapasztalatait kihasználva, magyar szellemű irányítással válna multietnikussá. Ezzel a szerbek számára is lehetővé válna, hogy egy magyarul (is) tanuló diákcsoportjuk révén tanúbizonyságot tegyenek az őket még mindig túlzottan terhelő törzsi mentalitás feladásáról, az európai nemzetközösséghez való közeledésük őszinte szándékáról.

Ha olyan lenne a szabadkai multietnikai egyetem, mint a romániai, akkor, sajnos, arra kellene biztatnunk a nemzeti sajtáságaikhoz ragaszkodó értelmes fiatalokat, hogy – miként sokan előttük – a régióknak inkább a határon túli egyetemeire iratkozzanak. Mert bölcsebb nyitott beállítottságú magyarnak megmaradni szerényebb körülmények között, mint a globalizmus hívságos látszatvilágában elmerülve, legbelül igencsak gátlásos, anyagi függőségében cinikus egzisztenciává korcsosodni. (Félreértés ne essék: e sorok írója évtizedek óta van jóban az – európai – világnyelvekkel.)

A Magyar Egyetem megteremtése egyik előfeltétele az egészséges multikulturalizmusnak

Elszörnyedve olvastam Hevér Lóránt Magyar vagy multikulti egyetemet? c. írását a Képes Ifjúság legutóbbi számában. A cikk végén a szerző elhatárolja magát a „szélsőjobbos szerb politiká”-tól, pedig olyan benyomást kelt, mintha annak szócsöve lenne. Valójában elképesztő tájékozatlanságot tanúsít, amiért mi (jóval) idősebbek többé-kevésbé mindannyian felelősök vagyunk.

Hevér Lóránt szemlélete hasonlóképpen régimódi, mint az általa gúnyolt, „karosszékre aszalódott egyetemi tanárok”-é, akik 1910 szellemében ragadtak le. (Vajon kikre gondol a cikkíró?) Nem tud róla, miszerint az autonómia valamint a régiószellem egy tájegység konkrét embere szükségleteinek kielégítését úgy teheti lehetővé, hogy a politikai nemzetek helyett egyre inkább kultúr nemzeteket előnyben részesítő legkorszerűbb európai igényeknek is megfeleljen. Az Egyesült Európát az államok összefogása helyett – tartósan megnyugtató módon – az egymást (erőszakmentesen, spontánul) átható, egyéniségüket is megőrző nemzeti kultúrák teremthetik meg. Határoktól

függetlenül, a nemzeti kisebbségek jogérvényesítését is kiteljesítve.

A Magyar Egyetem elsősorban a személyiség normális, sokoldalú fejlődését szolgálja a kifejezésbeli gátlások nélkül, tehát tökéletesebben elsajátított tananyaggal összefüggésben. És – paradox módon – a szerb nyelv eddiginél megfelelőbb birtokbavételét is. Aki tudniillik magabiztosan használ egy nyelvet (a sajátját): könnyebben tanulja a többit is. Leendő egyetemünk vezetése részben az általános és középiskolások nyelvtanulási módszereinek korszerűsítésével, részben az egyetemi oktatásba iktatott lektori munkával megkönnyíthetné ezt a kifejezésbeli alkalmazkodást. De a cikkíró illúziói nélkül. A magyar szakemberek ugyanis általában nem kívánatosak a szerbiai vállalatokban és az intézményekben. S ha ezért és más okból Magyarországon próbálnának érvényesülni, az Osztrák–Magyar Monarchia szelleménél rosszabb „vér és rög” kísértete vajon milyen erkölcsi jogon próbálná őket idekötöni?

Újvidék nem véletlenül ellenérdekelte az új egyetem megalapításában. Nekünk viszont a létünkbe vág a szóban forgó magyar intézmény létrehozásának kérdése, hiszen (nem utolsósorban a benne foglalkoztatott pécsi és szegedi vendégtanárok egészséges nyelvi kultúrája) a bennünket közeli megsemmisítéssel fenyegető ún. szabadkai oktatási gyakorlatnak, a magyar tagozatok tannyelve fokozatos szerbesítésének vetne véget. A titói korszak pedagógus professzorai, tudósai (Ágoston Mihály, Horváth Mátyás, Tóth Lajos, Vajda József) már annak idején nem egyszer figyelmeztettek e gyakorlat személyiséget sorvasztó következményeire, de érdemben semmit sem tehettek ellene. A „multikulturális” egyetem ennek a magyarságot és kultúráját fokozatosan megsemmisítő folyamatnak a további erőltetője, és – egy-két nemzedéket követően – a befejezője lenne.

Hogy ez a szerb államvédelem szolgálatában álló „pedagógia” nagymértékben elidegeníti önmagától a magyar ifjúságot, Hevér Lóránt véleménye is tanúsítja. Eszerint ui. a leendő „multikulturális” egyetemen meg kellene különböztetni egyfelől a „nemzetspecifikus”, másfelől pedig az „általánosan művelő”, tehát az anyanyelvhez kapcsolódó tudományokat. E maradi fölfogás csak az államalkotó többség nyelvét ismeri el nemzetnek, a számbeli kisebbségét – nem.

Hevér azt sugallja ifjú olvasóinak, hogy függetlenítsék véleményüket a politikától, a végső döntést úgy is ez hozza meg. Saját maga viszont (meglehetősen tudatlanul) nem a fiatalok mai szükségletei és lehetőségei, hanem a belenevelt politikum nevében beszél. Különben nem sulykolná megfellebbezhetetlenként a többségükben rövidlátó önzéssel cselezgető politikusok állásfoglalását.

Szerb nacionalista tankönyv – magyar diákok kezében

Noha kevésbé már liberalizálódott az oktatásunk, tankönyveink még mindig a szerb államnacionalizmus szellemében készülnek. Vegyük ezúttal példának a *Társadalmi ismeretek* című (1993 óta nyolc kiadást több-kevesebb változtatással – amiről azonban hallgat az impresszum! – megért) könyvet, amely – Biljana Danilović és Dragan Danilović által – „az általános iskolák 4. osztálya számára” íródott. A kiadó szintén belgrádi, érthető tehát, hogy a könyv többi készítője sem magyar. Az már kevésbé, hogy a szakvéleményezők (magyar diákok által használandó tankönyvről van szó!) szintén szerb szakemberek. Egyedül a szerkesztő, a két fordító és a korrektor magyar, s bár a munkájuk kifogástalan (miként a tankönyv kivitelezése), nem óhajtom őket a nevük leírásával megszégyeníteni, hogy ilyen erkölcsileg és pedagógiailag (enyhén szólva) felelőtlen vállalkozáshoz adták a nevüket. Különbözik az sem igaz, hogy e könyv júliusban jelent meg. Vagy ha mégis így van, akkor hanyagságból vagy tudatos diszkriminációval három hónapig hevertették, mert Szabadkán csak október közepén juthatott a magyar diákok kezébe. Bár ne jutott volna!

A szóban forgó tankönyv súlyos értékzavarban szenved. A szerzők ugyanis nem csupán a magyar gyerekeket vezetik félre, amikor azok identitástudatát manipulálva, a régi, rosszul értelmezett államérdék szerinti tanterv által vezetve, az uralkodó nemzet hiúságát keneketik az első oldaltól az utolsóig. (Illetve kengették, mert tudomásom szerint a szerb tagozatok már új, föltehetőleg emberibb szellemű tankönyvből tanulnak!) A szerb ifjúságnak ti. minél teljesebb, tárgyilagosabb történelemkép kialakítására lenne szüksége ahhoz, hogy az ország utóbbi időben deklarált céljainak megfelelően megtalálhassa a helyét itthon, Európában és a nagyvilágban.

A szerzők – a hagyományos internacionalista, majd nemzeti szocialista demagógiának megfelelően – már a 10. és 11. oldalon kurtán-furcsán elintézik a nemzeti kérdést, mondván, hogy a JSZK-ban „a nemzeti kisebbségek egyenjogúak a nemzetekkel minden jogukban és kötelezettségükben. Az egyenjogúság abban nyilvánul meg, hogy akárcsak a nemzeteknek, a nemzeti kisebbségeknek is joguk van a munkára, a társadalmi és egészségügyi biztosításra, az iskolában az anyanyelvű oktatásra, továbbá rádió- és tévéműsorokra stb.” Arról nem szól a tankönyv, hogy a deklarált jogok nem azonosak a megvalósulókkal, tehát a kisebbségeknek még a formai jogaikért (pl. az anyanyelven való tanulásukért) is élethalálharcot kell vívniuk, hát még a lényegiekért (pl. hogy magyarokként érvényesüljenek a társadalmi életben)! E féligazságot

tudomásul véve a szerb kisdíák lelkét a jótett, a nagylelkűség hazugsága töltötte ki, míg a magyarban az otthon beléje nevelt szorongás fokozódik: ne követelődünk a társadalomban, hiszen nekünk minden jogunk megvan. Az elméletnek és a gyakorlatnak a skizofrén sűrűlódása tehát tovább mélyül benne. Egyszer a tankönyv és a tanító által beléje plántált eszmének (hazugságnak) hisz, másszor pedig a saját (és a nemzetársai) tapasztalatának.

A többségi nemzet jósága már a 12. oldalon azal is aláhúzzatik, hogy „A horvátországi területen élő szerb nemzetet nemzeti kisebbséggé nyilvánították, és megfosztották jogaitól. Ugyanez történt a bosznia-hercegovinai szerbekkel is.” Mi az, amit hajdani államalkotókként élvezhettek s most elérhetetlen számukra? Erről nem esik szó. A fontos itt annak sejtése, hogy a szerbek jók, a horvátok és a muzulmánok rosszak, mi magyarok pedig legyünk hálásak.

A történelmi áttekintés is ennek az önártó nárcizmusnak a szolgálatában áll. Sokat mond, hogy a Népeink múltja című, a szlávok letelepedésére vonatkozó néhány bekezdés után majdnem kizárólag a szerbek (és montenegróiak) múltjáról esik szó. A magyar kisdíák ebbe is beletörődik: ő nem tartozik a „népeink” közé.

A huszadik század című fejezetnek már az első két mondata félrevezető: „A huszadik század elején Szerbia legnagyobb része felszabadult. Déli részét továbbra is a törökök uralták, az északi rész (Vajdaság) pedig az Osztrák–Magyar Monarchiához tartozott.” Így ugyanis az a hamis képzet alakul ki a diákok tudatában, hogy a mi vidékünk eredetileg Szerbia volt, amelyet az osztrák-magyarok leigáztak. A valóság szerint viszont a trianoni békediktátumot megelőzően több mint ezer éven át csupán egy évtizedig kaptak autonómiát a szerbek az osztrákoktól, jutalmul a szabadságharc leverésében való segédkezésükért. S az is tény, hogy a magyar nacionalizmus, eltekintve a szabadságharc kitörése körüli időtől és az első világháborút megelőző korszaktól, nem nehezítette meg a szerb kultúrának a Magyarország területén való fölvirágzását. Erről, mint a magyarok elleni gyűlölet mérséklésének lehetőségéről egy szó sem esik a tankönyvben. Hadd tanulják meg idejekorán utálni önmagukat az érdemtelenül jogokat kapott kis magyarok!

Mások jó tulajdonságainak elhallgatása a saját erények túlhangsúlyozásával jár együtt. Ilyen kettős célú mondat pl. a következő: „A Balkán-szövetség nem volt inyére az Osztrák–Magyar Monarchiának, amely kelet felé szeretett volna terjeszkedni.” Vétkes elhallgatáson ütközhetünk itt meg, hiszen a tankönyvírók a nevezett akkori nagyhatalomban – öntudatlanul a kommunista képletet is alkalmazva – kizárólag a rossznak, az erőszaknak, a pusztításnak a megtestesítő-

jét akarják érzékeltetni. (Mintha a kárhoztatott Monarchia a nagy hibái dacára nem alkotta volna meg a Vajdaságnak mind a mai napig legtartósabbnak bizonyult értékeit!!!) A pánszlávizmusról, az oroszok s azok segédletével a szláv népek terjeszkedésvágyáról egyetlen szót sem ejtenek. Arról még kevésbé, hogy a négy évszázadon át sötétségben kuksolt Szerbia minden erejével azt igyekszik megvalósítani a délszlávok egy államba tömörítésével, amit a németek, az európai lépték szerint ugyancsak késve – a XIX. században – valósítottak meg.

Pedig ennek figyelmen kívül hagyásával fölfoghatatlan az osztrák trónörökös meggyilkolása. Ferdinándé, aki a véreskezű Ferenc József fiaként nem szerette a magyarokat. Ennek dacára is elítélendő Principék tette, amelyet mint orvgyilkos magatartást aligha szabadna nyugtázni a gyerekek előtt azzal, hogy „a haladó boszniai ifjak benne látták az erőszak megtestesítőjét”.

Nem kevésbé ítélandó el természetesen a pánszlávizmus elleni védekezésként Szerbiát lerohanó Monarchia tette sem. Ennél nem sokkal kevésbé azoknak a magyar politikusoknak a demagógiája, akik a frontra kihajtott s ott parasztkeményiséggel helytálló nagyapáinkban nem szerencsétlen embereket sajnálnak, hanem hősöket tisztelnek. Persze, a másik oldalon legalább ekkora a túlzás. A tankönyv szerint amint a Monarchia „katonái átkeltek a Drinán, tüstént megkezdték Mačva és a Cer-vidék fegyvertelen lakosságának fosztogatását és legyilkolását. Kegyetlen mézszárlást hajtottak végre a nők és a gyermekek sorában.” (69. p.) Az állítás hazugsága annak elhallgatásában van, hogy a lakosság a hajduk-hagyományok egyetlen lehetséges harci módszerének megfelelően, orvul belelövöldözött a megszállóként betolakodott, de nyugatias fegyelmezettséggel vonuló osztrák–magyar seregbe. Nem gondolva arra, hogy az ilyen kísérletekre a mindenkori katonaságra jellemző bosszúállás, példa-statuálás, a lakosság megfélemlítése következik. A magyar dzsentrí tisztek, akik kb. annyira szerettek lövöldözni, mint a mi szerb polgártársaink az ünnepek alkalmával, természetesen alig várták, hogy a nemzet hasznára bosszúból gyilkossanak.

Azt is el kell azonban ismerni, hogy a történelem-tankönyv írói rendkívül nehéz helyzetben vannak. Ők ugyanis az uralkodó politikában még mindig ható népi-nemzeti hiedelemvilághoz kénytelenek alkalmazkodni. A naiv hit szerint időtlen és abszolút értékű az, ami valójában meghatározott történelmi körülmények között, tehát kényszerhelyzetben, ám csak egy meghatározott időben célszerű magatartásként alakult ki. A török uralom alatt sok férfiember számára okosabb volt az erdőbe, a hegyek közé elmenni betyárnak, illetve hajduknak. Bölcsőbb volt csoportok-

ba szerveződni és a tartalmatlanná lett életnek akár a föllázásával is folyamatosan veszélyeztetni a kegyetlen hatalmat. Ez a hősiesség akkor válik önnön ellentétévé, amikor a szülőfalu valamely rejtekéből vagy gyakran a saját ház padlásáról igyekszik a földühödött „hazafi” érvényt szerezni a bátorságának. Nem számolva a következményekkel, azzal, hogy az indulatkielésből sokkal több kára, mint haszna van a nemzeti szabadságnak, hiszen a lakosság a túszoikat szedő megszálló martalékává válik.

A hódítót persze nem humanista indítékok vezérlik a lakosság lehetőség szerinti kímélésében, hanem az, hogy a túliparosodó világban a genocídium értelmetlen cselekvés. A Monarchia tehát nem gyilkolni-rabolni tört be a még igencsak törökös jellegű, szegény Szerbiába, hanem gyarmatosító-kizsákmányoló szándékkal. No meg a pánszláv politikai szarvak letörése érdekében. Ezt elhallgatni előítélet, ifjúságbutítás.

Ám nem különben az is, hogy a tankönyv csupán néhány közömbös tényt közöl a Jugoszláv Királyságról. Ezeknek több mint egyharmada mi másról szólhatna, mint arról, hogy az új országnak a hódítók okozta nyomorral kellett megküzdenie. Ahelyett, hogy valamiképpen szóvá tenné a nemcsak a kisebbségeket, hanem a társnemzeteket (főleg a horvátokat) a királyságtól elidegenítő monarcho-fasiszta diktatúrát, az uralkodóházzal kapcsolatos eseményeket sorolja föl.

A második világháború kitörésének okát is egyoldalúan a németek és szövetségeseik fasizmusában jelöli meg. A világért sem mondana olyat, hogy az első világháborút követő, részben érthető határváltoztatásokban igazságtalanság is volt bőven, s hogy az utódállamok ahelyett, hogy eleget tettek volna a kisebbségek irányában vállalt kötelezettségeiknek, nyílt vagy leplezett embertelenséggel azok beolvastására törekedtek.

Amit a német (és a horvát) fasiszták és csatlósai elrontottak, azt a szerbeknek (fájó szívvel, de ezt be kellett vallani: Titóval az élen) egy megújult Jugoszláviában sikerült újjáteremteni. Jellemző, hogy ezekről az ellentmondásos évtizedekről is csupán jót olvashatnak a kisdíjakok, ha egyáltalán lesz kedvük ehhez a propagandaízű szöveghez. Az már az előbbiekből következik, hogy a szerzők Nagy-Jugoszlávia széthullásáért is „egyes köztársaságok”-at okolnak, név szerint Szlovéniát és Horvátországot teszik felelőssé. Viszont, hogy ki volt az oka a NATO-bombázásoknak és ki a győztese, azt nem is kell külön említeni, hiszen az „emberfeletti” embereknek akkor is igazuk van, ha nincs, és akkor is győznek, ha veszítenek.

Mindebben azonban az a legszörnyűbb, hogy ez a szerb gyerekeket félre nevelt (nemzeti kivagyiságot

sulykoló) antipedagógia most csak a betegségnek még a kezdeti fázisában levő magyar gyerekek pszichéjét is sújtja. Akkor is, ha szó szerint nem is találkozhatnak azzal a gondolattal, hogy ők és szüleik most attól a nemzettől kapott egyenjogúságot élvezik, amelyik országát a nagy- vagy dédszüleik végigraolták és -gyilkolták. Ettől a szép külsejű könyvtől csak iszonyodni lehet. Aki ezt komolyan veszi, azon már aligha lehet segíteni.

Hogy mi kell az emberépítő humántárgyi tankönyv írásához már a tények kutatását-mérlegelését megelőzően? Antropológiai ismeret, egészséges nemzeti önszemlélet, önkritika s mindez mögött kemény etikai tartás. Ha ezek a feltételek nincsenek meg, akkor nacionalizmussal, sőt fasisztoid önimádattal – illetve a magyarok vonatkozásában – önutálatlalt mérgezik a „felnöttek” a romlatlan lelkeket. Ahogyan e „tankönyv” is cselekszi, amelyet a felelősöknek – ha valóban azok – rögtön ki kellene vonniuk a forgalomból.

Szakszerűtlenség a tanügyben

Kétségbeejtőnek, fölháborítónak tartom a módot, ahogyan az Észak-bácskai Magyar Pedagógiai Egyesület viszonyul a tanügy, de főleg a magyar diákok nyomorúságos helyzetéhez. Ahelyett ugyanis, hogy – a Magyar Szóban és a Hét Napban megjelent, illetve ismertetett belgrádi minisztériumhoz címzett levele szerint – a vajdasági magyarok oktatásának egészét szem előtt tartva igyekezze kiharcolni a korlátlan tankönyvbehozatalt, a saját csoportérdekének megfelelően egyelőre csak az általános iskolák alsó tagozatai számára igényli kizárólag azoknak a tankönyveknek a behozatalát, amelyek az Apáczai és a Mozaik könyvkiadóknál jelentek meg.

Valóban kiváló, a szóban forgó kategóriában minden bizonnyal az egyetemes magyar nyelvterület legjobb – legalábbis a mi tanulóinknak leginkább megfelelő – munkáiról van szó. Ám éppen ezért nem kellene ezekre a tankönyvekre korlátoznunk a jövődő tankönyvbehozatalt, minthogy az igazgató, Esztergályos Jenő úr könyvei úgyszólván dominálnának a tanítási gyakorlatban, közben pedig a pedagógusaink, ahelyett hogy kiskorúsítva éreznék magukat a viszonylag szűk választék által, szabadon választanák ki azt a könyvet, amely az elképzelésüknek, illetve a jövődő tantervnek a leginkább megfelel.

Az Észak-bácskai Magyar Pedagógusok Egyesülete taktikusan azzal ámitja a belgrádi minisztériumot (önmagát aligha), hogy csak addig lesz szükségünk behozatali tankönyvekre, míg nem rendeződünk annyira anyagilag és szellemileg, hogy saját magunk írjunk tankönyveket iskolásaink számára. Ez szerintem nem lehetséges s nem is szükséges.

Nem lehetséges, mert a következő évtizedekben a kultúrában az anyagi és szellemi erőnkert nagymértékben a Tito-érában elkövetett egyéb nagy mulasztásaink pótlására kell fordítanunk. Nem beszélve arról, hogy amit a jövődő tankönyvíróinkba beleveleltek, az a szándékuk ellenére is befolyásolná a munkájukat. A csúcsértelmiségünk viszont a pozíciója védelmében, tehát többé-kevésbé a saját lojalitása bizonyításának rendelné alá a gyerekek számára írandó szöveget. Ezekben pedig a nemzetinek (benn az általános emberinek, a nemzetközinek) és a szakmainak (nyelvileg-fogalmilag tisztának) kellene dominálnia. Ha közülük valamelyik csorbát szenved, akkor a régi bűneinket szaporítjuk.

Tankönyveket írni a Vajdaságban tehát azért is fölösleges, mivel a nálunk írandó legjobb tankönyv, a mai helyzetünk alapján föltételezem, még sokáig nem múlhatja fölül a leggyöngébb magyarországi tankönyv színvonalát. Az itt írandó tankönyveknek ugyanis legalább részben állambürokratikus és napi politikai igényeket kell kielégíteniük, a jelenlegieknél jóval liberálisabb körülmények között is. A most használatban levőknek mindenesetre nem csupán a nyelvszemleli magyartalanság a problémája, miként az említett folyamodvány jelzi, hanem a nemzetünkre vonatkozó ismeretek mellözése, a magyar gyerekek szerb nacionalizmus általi megalázása a humántárgyakban.

Bántón, szinte tragikusan szakszerűtlen tehát a gyerekeink-unokáink neveléséhez és tanításához való hozzáállása az említett pedagógustársulatnak. Ennek első oka az, hogy az általam ismert vezetők származékainak többsége Magyarországon van, tehát a szülők nincsenek érdekelve az itteni oktatás színvonalának emelésében. (Mellesleg: valóságos hősiességnek tekintem azt az esetet, amikor a gyerekeiket átmenekített, itt maradt szülők teljesen érdegmentesen minden erejükből a vajdasági magyarság fennmaradásáért küzdenek.) A második ok pedig abban rejlik, hogy az oktatási intézményt irányító általam ismert két személyiségnek nincs pedagógusi képzettsége, diplomája (!). Az egyiknek még egyetemi végzettsége sincs! Ez azért is fölháborító, mert részben az egyikőjük miatt kényszerült kivándorlásra a Magyar Tanszéknek az az eminens diplomása, akit csupán azért nem engedett tanársegédként elhelyezkedni a politika, mert nem volt hajlandó belépni a Kommunista Szövetségbe, s mert az autonóm vajdasági belügyet kutyaszorítóban hagyva, inkvizitori kihallgatások során sem akarta, fölkínált kedvezmény ellenében sem, legalább formálisan vállalni az albán nacionalisták vajdasági magyar ekvivalensének szerepét.

Erről az esetről viszonylag sokan tudnak, mégsem tett senki lépést annak érdekében, hogy ez a kiváló szakember (ahelyett hogy lexikoncikket írjon odaát) visszatérjen, és a pedagógusok élén úgy maradjon.

jon továbbra is „nacionalista”, mint eddig: a magyar nyelv és kultúra alapos ismeretének, megbecsültségének formájában. Sekély vigasz: a kultúra más területein is vannak hasonló esetek. (Mellesleg: az illető – persze, az akkori körülmények között, mint mi többiek oly sokan, egészen érthető módon – bűnös. Azért ti., mert nem mondta, nem mondtuk elég határozottan azt, amivel őt megvádolták, és ártatlanul megbélyegezték: aki ide jön, a tömbmagyarság világába, annak többé-kevésbé tudnia kell magyarul. Ahogy a magyaroknak is szerbül.)

A szakképzetlen vagy a pártpolitikához igazodó pedagógusvezetőkre (függetlenül attól, hogy gyakorló pedagógusok-e) könnyű nyomást gyakorolni. El lehet velük hitetni pl. azt is (a háttérokok ugyebár nem tartoznak a nyilvánosságra), hogy a vajdasági magyaroknak ezen a szerbes Marković-gimnáziumon kívül egy elitgimre is szükségük van. Így a kecske is jólakna, meg a káposzta is megmaradna. Vajon?!

A Gubec-utcabeli épület „visszaszerzésével” egybevéve az a kérdés is fölmerül, hogy vajon a hajdani kommunisták, újgazdagok hanyag vagy tehetégtelen csemetéinek kell-e mindenáron gimnáziumot végeznie. Ha igen, akkor valóban nagy szükség van a jelenlegire. Ha viszont nincs (már pedig a hiteles emberi mérték szerint nincs), akkor a mi körülményeink között elég lenne egyetlen magyar gimnázium is. Ennek viszont a nagy szellemi szegénységünk miatt minél „elitebbnek”, színvonalasabbnak kellene lennie. Aki nem odavaló, az technikusnak, mesternek vagy földművesnek tanulna. Hogy valóban boldoguljon. S hogy netalán éppen e – régi és új urak által többnyire lenézett – tevékenységekben alkosson lényegeset, akár korszakalkotót is.

Jó lenne, ha a gyakorló pedagógusok közül elsősorban a pártérdekektől függetlenek és a félelmeiktől megszabadultak szólalnának meg, a tapasztalataik és friss valóságismereteik alapján adva elő, hogy mi van, mi kellene, de főleg, hogy mit lehetne.

Az anyanyelv irodalmának tanterveiről

1. A posztmodern csapdjában

Óvakodjunk a szemfényvesztéstől! A kilencvenes években néhányszor riadót fújtam a magyar nyelvű tantervek és -könyvek (elsősorban persze a magyar nyelv és irodalom oktatásának) kétségbeejtő helyzete miatt. Sőt egy gimnáziumi irodalmi tantervet is készítettem. Akkor azonban a pusztá létünk forgott kockán, s ezért a rettegés többnyire csupán siránkozást engedélyezett a kisebbségünk többsége számára, ha az ifjúság nevelésével-tanításával kapcsolatban a távolabbi jövőt puhatoltuk. Annak is örültünk, hogy mint „ötödik hadoszloposoknak” nem tiltják be teljesen a

médiánkat és anyanyelvi oktatásunkat, s nem kötnek útilapút a talpunkra...

Csakhogy az új évezredben – legalábbis az alapelvek vonatkozásában – gyökeres változásra került sor, amit már önmagában jelez, hogy a Nagy Testvér feje immár második éve a méltó helyére – a hágai börtönbe – került. Többé-kevésbé mindannyian megkönnyebbültünk. Ám ahhoz képest, amit újabban tehetünk volna, s amit a legsürgősebben meg kellene tennünk – minden maradt a régiben. Előrebocsátom: a helységneveink rehabilitálása és a tehetséggondozó gimnázium megnyitása önmagában nem több szemfényvesztésnél. Ezek ugyanis olyan – nélkülözhetetlen – formaságok, amelyeknek tartalmat-életet kellene adnunk. Mindenekelőtt úgy, hogy minél előbb kiharcoljuk a teljesen magyar nyelvű oktatást, s ehhez kapcsolódóan a tantervek megalkotásának a szuverén jogát. Mert ne feledjük: a helységneveink visszavétele és az elitgimnázium pusztán díszértékűek maradnak, ha nyelvünknek és kulturális értékeinknek nem szerzünk érvényt a közéletünkben, s bármelyik bennünket is szolgáló közintézményben.

Hadd mondjam ki újra azt, amit nyelvészeink évek óta bizonygatnak: többnyire a pedagógusaink sem tanulhattak meg a munkájuk szükségleteinek (és talán legbelső igényeiknek) megfelelően magyarul, a műszaki értelmiségről pedig ne is beszéljünk. Ehhez képest az a tény, hogy egy közép-bácskai „nagyközség”-et szorongó lélekkel még mindig szlávosan Feketicsnek mernek-e csak nevezni, vagy emelt fővel Bácsfeketehegynek, az – miként a többi új helységnev esetében – a jelzett óriási nyelvi problémák megoldásához legfeljebb egy kis lökést adhat. Jó: „Sok kicsi sokra megy.” De ha a sok kicsi – a manipulatív politikai érdekeknek megfelelően – ritkán jön? Ha nem adódhat össze a sok kis lendület, mert taktikusan megvárják a lehorgadás pillanatát, hogy aztán újra piciny (de nagyon nagynak láttatott!) haladással kecsegtessenek? Az apró lépések „okos”, mert politikusi pozíciót megtartó logikája szerint.

Az új ne szürküljön hozzá a régihez! Az elitgimnázium önmagát fogja megcsúfolni, ha csupán arra lesz jó, hogy a legtehetségesebb diákok ne az anyországban folytassák a tanulmányaikat. Az eddigi gyakorlattal szemben minőségi tudásra van szükségük, ahogyan – a „több mindenből egy kicsit” alapon a többi gimnazistának, illetve azoknak, akik számára „csak” a kulturális alapot jelentheti az anyanyelv, annak irodalma és művészete s általában a humántudomány.

Most már tehát a végszükség kényszerít bennünket arra, hogy végre – a többi tantárgy mellett – irodalomból is olyan tanterv kerüljön a tanárok kezébe, amely kizárólag a mi lelkiismeretes munkánknak, szabad belátásunknak lesz az eredménye. A probléma

a tehetséggondozó gimnázium tananyaga kapcsán merül föl, jöllehet a többi gimnáziumra, középiskolára, sőt az általános iskolákra is vonatkozik – az óraszámától és a diákok szellemi érettségétől függően. Létfontosságú, hogy a tehetséggondozó gimnáziumoknak a szuverén anyanyelvi és irodalmi programja ne feledtesse évekig azt a tényt, hogy a többi gimnázium, közép- és általános iskola tantervei még mindig az azelőtti évtizedek lassú rombolását koronázó etnocid jelleget őrzik. Hadd emlékeztessenek arra, amin már a kilencvenes években megbotránkoztam: a magyar középiskolásoknak a magyar nyelv és irodalom keretében is Szent Száváról kellett tanulniuk, holott ezt a magyarságot pusztító gesztust még az 1945 utáni kommunista pánszlávizmus, tehát a sztálinizmus-sal kombinált titoizmus sem merete megengedni magának.

Viszont több mint tíz éve a pánszlávizmus nyíltan rasszista mozzanatként is hírt adott magáról. Az első gimnáziumi osztály nyelvi feladatai között a finnugor nyelvcsaládon és a világnyelveken kívül a szláv nyelvcsaládot külön tanulni kell. Miben alsóbbrendűek a germánok és a többiek emezeknél? Azt már jobban megértem, hogy a magyar nyelv hangállományát elsősorban a szerbhorvát nyelvvel kell összehasonlítani, hiszen ez megkönnyíti az államalkotó többség nyelvének elsajátítását (szerb órán, melynek keretében a szerb irodalmat kell – és illik is – tanulni). Csakhogy miért ne emeltetne ki a programban a magyar nyelvnek a szerkezeti jellegéből következő, sok idegen által csodált többlete, káprázatos gazdagsága (persze némely egyoldalúságai mellett)? A legesleghalványabb nemzetieskedés nélkül, pusztán azért, mert az önértékek reális tudatosításával a gyermekortól kezdve kellene bátorítani iszonyú gátlásokkal küszködő nemzetrészünk az anyanyelvükön való nyilvános megszólalásra. Vagy az anyanyelvünk értékeinek összehasonlításból eredő tudatosítását bizuk a magyartanárra, annak becsületességére, illetve bátorságára? De ki az, aki teljesen megszabadult a lehetséges besúgatása félelmétől? Állása elvesztésének veszélyétől? Ki mer itt teljesen becsületes lenni? Alig volt valaki, aki az elmúlt évtizedben nyíltan szóvá merete volna tenni, hogy Szerb László legenda nincs, s hogy ezt a művet a beteg lelkű tantervkészítő találta ki – öntudatlanul is szörnyű, mazochista lojalitásból.

Az iskola nem tanulhat az államtól...

Az új tanterv készítőinek – az eddigi gyakorlattal ellentétben – teljesen meg kell szabadulniuk az állampolitika befolyásától, s az irodalom, illetve a kultúra íratlan törvényeire, a magyar és európai szellemre kell hagyatkozniuk. Mindenekelőtt az előző évek tisztán irodalmi, posztmodernnek nevezhető, a háttérből hatalmi érdekektől meghatározott gyakorlatával jórészt szakítva. A posztmodern ugyanis a

maga módján (a nyugati gyökereitől függetlenül) a kommunista-szocialista rendszer üdvöskéje, s mint ilyen a csintalankodó kritikája is volt, s amelyet jóideig nem különböztettek meg az avantgárdtól. Részben érthetően, hiszen ez utóbbiról előbb egyértelműen ki kellett derülnie, hogy a nevének francia jelentésével ellentétben csupán a semminek az előőrsé. Vagyis inkább háttér, s mint ilyen természetesen veszi föl az utómodern gyűjtőnevet. Azok engedélyezték a szocializmusban, s nem ritkán azok is művelték, akik az egypárturalmat fenntartották.

A posztmodernnek Kelet-Közép-Európában nem utolsósorban lelkiismeret-kondicionáló szerepe volt. – Íme, fürödhetek a művészet tejjel-mézszel folyó Kánaánjában! A tietek Tudálékia végtelen birodalma! Mit akarnátok még!? A kapitalisták sem nyúlnának annyi pénzzel a hónotok alá, mint mi. Mennyi könyvetek jelenhet meg! – Ez volt a kimondatlan szlogen, amely kellemesen délibábosította-viccesítette a lehetséges barikádokat. A szelíd csipkelődés, gyöngéd ironizálás mellett sokféleképpen lehetett a műben kiábrándulni, szitkozódni, vádolni és temetni. Esetenként kemény szatírákat is gyakorolni. A hatalom elvárása csupán annyi volt, hogy az üzenet ne legyen egyértelmű, tehát csak kevesekhez jusson el. Vagyis több egymástól jelentősen eltérő olvasata legyen. Időnként, persze, a politika keményedésekor az alúziókból baj is származhatott, hogy a rendszer (jellemző ostobasággal) megteremtse a maga mártírjait. Elvértve és közvetve pedig a maga tartós értékű műveit.

A posztmodernnek a ma is érvényes haszna mégis az, hogy az egyetlen párt dogmáiról az irodalomra, ezen belül pedig az írók és művek irodalom-élményére irányíthatta a figyelmet. Ez a szempont különösen akkor jelentős, ha kiemelkedő írók erényei más jelentős alkotók művei által tudatosíthatók. Persze az sem mindegy, hogy kit tartunk olyan kiemelkedő íróknak, hogy valamely más művészről alkotott képét hitelesként mutathatjuk be.

A posztmodern ennek megfelelően azért is jelentős, mert a műközpontúsága kiszorította az életrajzosit. Csakhogy itt is a ló túloldalára esett, s ezt a szakemberek közül nálunk alig veszi észre valaki. A posztmodern – jelentős mértékben a kommunista liberalizmus szolgálatában – kanonizálódott, ezért a szélsőségein való túllépés ma is még a hatalommal való szembeszállással lenne egyenlő, s erre a legjobb pedagógusok sem igen mernek vállalkozni. Ez még érthetőbbé válik, ha tisztában vagyunk vele, hogy a mai délvidéki magyar pedagógiai elit fölötti szerb tanügyi minisztérium nyugalma az irodalmi semmitmondás, az üres elvontság, az ironizáló köldöknézés biztosítja. Pedig ha nem lépünk túl a több-

nyire arisztokratikus, sznob ízlésen, semmire sem kötelező ezotérián, akkor lényegében ezután is főleg félretanítjuk fiataljainkat, ahogyan eddig is cselekedtük.

2. Teljes megismerés – az élmény szintjén

Magyarrá nevelés = emberré nevelés. Az 1990/91-es tanterv mind a mai napig érvényben levő utasítása magyarul is beszélő jugoszláv (szerb) embert akar faragni az ifjú magyar (nem ritkán csak elsősorban magyarul beszélő?) emberből. Arról egy szó sincs benne, hogy a tanárnak a diákkal annak saját anyanyelvét, kultúráját, irodalmát kell megszerettetnie, s ezáltal a nemzeti azonosságtudat épülését szolgálnia. Ehelyett azt olvashatjuk, miszerint a nevelő hatás eredményeként fontos, hogy a tanuló „mások nyelvét tisztelje és becsülje”. Mintha ezt nem vonná maga után az anyanyelv és irodalom pedagógiai kultúrája! Mintha a sajátunk megszerettetése által a másoké ellen vadíthatnánk az ifjúságot! Hiszen érdemben és egészségesen nem becsülhetjük a sajátunkat, ha a másét gyűlöljük. Tehát az antikultúra és antipedagógia üzen ebben az elemi nyelvi hibákat vétő, dermesztően, több mint egy évtizede túlhaladást váró férck munkában.

A célok és feladatok meghatározásában csupán „a nyelv”, „az irodalom” stb. általános fogalma szerepel – a nemzeti, illetve nemzetiségi jelzők nélkül. S mindez – ahogyan a magyarul rosszul tudó tanterv-írónak („multikulturálnak”!) a szövegét olvassuk – „az általános emberséges fejlődés érzésének elmélyítése” érdekében. Persze, kizárólag a „tudományos világnézet” alapján, afféle erkölcsi aggályok, szeretetkomplexusok nélkül. A vallásos hit középkori kötelékétől, a protestantizmus nemzeti létet védő korlátaitól a legkevésbé visszafogottan. Hogy az évtizedek óta törvényerőre emelt, s az ekkor (a nyolcvanas és kilencvenes évek fordulóján) még tetézt hazugságok természetszerűleg állíthassák a tömeg-rablógyilkosságokban való részvétel, illetve a megfutamodás dilemmája elé az ifjúságot. Vagy ha az valamiképpen kitérhetne a választás kényszere elől, akkor – utóbb előbújva – szülei és tanárai hasadtlelkűségét tovább örözve, élete végéig hadd gyakorolja örökölt, „okos” szolgaságát.

A szubjektíve és látszat szerint mindenképpen háborúellenes posztmodern irodalomfelfogás, sajnos, akaratlanul is mindennek a háttérében álló, háborús nagyszerb totalitarizmust szolgálta és szolgálja ma is. Az öncélú formálgatásokban, a kisdedség játékaiban élte ki és éli ki magát. (Ebből nem keveset a Híd folyóiratban is találunk.) A tartalmat, az embert nem vette komolyan – íróként és tanárként sem. Tünetértékű, hogy az említett iskolaprogram céljai és feladatai

külsőségekre, látszatokra, rekvizitumokra korlátozódnak. A legfontosabb, az emberré nevelés anyanyelvi-nemzeti irodalmi mikéntje hiányzik belőlük. Nem véletlenül, hiszen a pedagógának már a Tito-érában is csak másodrangú szerepe lehetett, hogy a kilencvenes években teljesen nyoma vesszen az egyetemen. A fenék, a politika irányította az agyat, a pedagógiát.

A magánakció önámítás! A tanárok magánakciói a legjobb szándék nélkül is félrevezetők lehetnek. Nem egy magyartanártól hallottam: – Mit nekem a program! Csinálom a magamét! – Ez persze annak volt a mentegetőző és önámító racionalizálása, hogy miért nem tiltakoznak összefogva a magyarok tudatának alapos sikálása céljából született szövegészörnyesülött ellen. Ugyanis a tanárok egyéni kezdeményezésének is megvannak a maga buktatói. Először is a magyartanárok között a leglelkesebb és a legtöbb szabadidővel rendelkező sem ismerheti kellő elmélyültséggel az irodalom történetét és annak értékeit. Ő már posztmodern szellemben vizsgázott az egyetemen, s ez azt jelenti: számára esetleg öncsonkításnak is tűnik annak az utólagos fölülbírálása, amiből az egyetemen esetleg kilencrest vagy tízest kapott. Tehát legfeljebb úgy dacol az ördöggel, hogy a szerb írók tanítását (kimondatlanul) a többségiek nyelvét oktató tanárra bizza. – Minek kétszer tanulni Ivo Andriót, ha a magyar irodalomban is van néhány hozzá mérhető jelentőségű író, még sincs, vagy alig van idő rólok beszélni!? – súgja: önmagának. S esetleg – még halkabban – a legjobb diákjainak.

A középkorú magyartanár (magános angyalként) tehát a legjobb szándéka mellett sem kezdhet hozzá a fasisztoid szerb kultúrpolitika posztmodern irodalompedagógiájának a radikális meghaladásához. Ehhez ugyanis annak a felismerésnek kellene érvényt szereznie, aminek tudatosításában a már több mint tíz éve érvényben levő tanterv eleve akadályozza. Annak a gondolatnak kellene szabad teret adnia a tudatában, amely szerint – az oktatás és nevelés emberi céljainak, feladatainak értelmében – az írott szó művészete általi önmegértés, önnevelés, öntudatosodás (amelyet egyébként az érvényben levő tanterv elhanyagol) azal a nemzettel és társadalommal, réteggel szoros összefüggésben történik, amelyhez tartozunk.

Az egyoldalú, liberális személyiségközpontúság felszínes, mindent relativizáló, s esetleg rossz érdekszövetségeket kötő magányos harcost formálna az ifjú emberből. Főleg akkor, ha a tanterv a jövőben is a többértelműséget (szakmai tolvajnyelven: konnotáció) fogalmát burjánzóztatná el a dolgok egyértelműségre törekvő, de nem közhelyszerű (denotáció) megnevezésének rovására. Ne feledjük: annyi mindent nem hódított még meg a szó művészete az életünk-ből, hogy az eddig kimondatlanok a megnevezése

erőlködés nélkül újítaná meg a nyelvünket, fogalomvilágunkat, s valamelyest minden bizonnyal szélesítené a mai olvasóközönség igencsak szűkös táborát.

A mű a konkrét emberről beszél – átléphetően. Az előző évtizedek főnről – közvetve, de az adott kerektek között kíméletlenül – diktált irodalomoktatásának bűne a művek értelmezésének („dekódolásának”) elhanyagolása volt. Illetve, hogy a tanárnak olyan művet kellett földolgoznia egy-egy írótól, amelynek az üzenete nem sértette a hatalmi struktúrák érdekeit. Ennek eredményeként viszont az erkölcsi nevelés akkor is háttérbe szorult volna, ha azt az esztétizmus hirdetői eleve nem teszik gúny tárgyává.

Nos, a formálódó „elit” középiskola, de a többi közép- és általános iskola jövődó tanterveinek is – az eddig évtizeden át háttérbe szorított erkölcsi nevelés és nemzeti-társadalmi megismerés érdekében – a művek önmagából születő (ontológiai) vonatkozásai mellett eredeti módon ismeretnyújtó (gnoszeológiai) jellegzetességüket kiemelten kellene kezelniük. Magyarul: a mi körülményeink között bűn lenne kizárólag a mű szűkebb esztétikai összefüggéseit tudatosítani a diákokban. Rendkívül fontos lesz majd azt is körütekintőbben tanítani, hogy a regény, vers vagy dráma: mikor, mi célból, a társadalmi valóság mely szegmenseinek a segítségével keletkezett. Akkor is, ha az író eredetileg nem egészen azt akarta, mint amit az alkotásával a legtöbb emberben kiváltott.

Ez magától értődően az alkotók életrajzának oktatásbeli rehabilitációját is jelentené. Persze, nem pozitívista-faktográfiai ismeretanyagként, hanem mint a mű mélyebb-alaposabb birtokbavételének eszköze. Módszertanilag ez a XIX. századnak nevezett eljárást megfordítaná. Vagyis nem az életrajzból vezetné le a műveket, hanem ellenkezőleg: a bemutatásra legérdemesebbeknek tartott művek összefüggésében tárná föl az ihlető, illetve meghatározó körülményeket, az alkotó és a társadalom kapcsolatait. (Ahogyan ezt a néhány legjobb magyartanár eddig is tette, s amit az adott korlátok között Bori és Szeli tankönyvei is sugallni igyekeztek még a hatvanas évek közepén.)

A középiskolásoknak a jövőben érdemben kellene tudniuk a XX. századi magyar irodalom egyik büszkeségéről: a népi irodalomról (amely – s ezt a magyartanárok között alig tudhatja valaki! – nem azonos a népiessel!). Nevezzünk-e vagy dühöngjünk: a legalább 80 százalékban paraszt-kispolgári felmenőkre visszavezethető újabb nemzedékeink – az eddigi, jelentős mértékben etnocid tantervnek köszönhetően – inkább csak az urbánus irodalommal ismerkedhettek meg. Ennek dacára túl kevés maradhatott meg bennük Babits katolicizmusából... Hogy Márai magyar világpolgárságáról ne is beszéljünk!... És Cs. Szabó László erdélyi, magyar és világpolgá-

ri horizontjáról... Szerb Antal egyetemesség-tapasztalatáról... Vagy Szabó Lőrinc csodálatos önértékelésű mélységeiről... Azért persze Nagy Lajos tiszta baloldali etikájú (ál)dokumentum-irodalmáról sem megfeledkezve.

3. Erkölcs és nemzeti értéktudat

Az alsóbbrendű tudatosításának fontossága.

Jeleztük: a mi régióinkban mű, erkölcs, történelem és társadalom között könnyebben átjárható a határ. Ezért Széchenyi nemzeti-kulturális egyetemességeszménye, Ady magyarságot és nemzetköziséget egyeztető protestantizmusa, Németh László jobb- és baloldalon átívelő minőségforradalma, mély-magyarságeszménye, Illyés Gyula szinte folyamatosan háborgó írástudói lelkiismerete nélkül – eddigi öngyilkos gyakorlatunk folytatásaként – meddő maradna az újabb nemzedék tudása. De pártos részrehajlás azokat a kiemelkedő műveket sem terheli, amelyeket Veres Péter vagy Sinka István irodalmi hagyatékából kellene kiválasztani.

S az újabb magyar irodalomból sem csupán az ironikusan csűrők-csavarók művészi világképe kellene. Legalább ennyire fontos az eddig fájón mellőzött, öngyógyítását kereső nemzeti indulat (Nagy Lászlóék, Csoóriék után következő) irodalma. Nem baj, ha olykor tendenciózus. Tudatosítani kellene, hogy mikor, mennyire és miért az – a már említett kívánatos visszafelé következtetéssel. (Mindaddig, míg meg nem adatik nekünk, hogy olyan jogú emberek legyünk, mint azok a nemzetek, amelyeknek jelenleg a függvényei vagyunk.)

Mindazonáltal nem csupán az értékfajták tudatosítása lenne az irodalomtanár feladata. Arról is beszélnie kellene, ami alattuk van, s az elmúlt évtizedekben sokszor a politika támogatását is élvezte. A dilettantizmusra és az epigonizmusra gondolok, amely fogalmakat inkább csak Bori Imre 1968-ban megjelent vajdasági irodalomtörténete és a Symposium-mozgalom konszolidációja előtt lehetett emlegetni. Kizárólag e két fogalom alapos és módszeres tisztázásával foghatják föl a tanulók a couleur locale-nak a Szenteleky által hirdetett, de a szerb királyi diktatúra miatt legalisan csak elvétve megfogalmazott lényegi jelentését. Az epigonizmus és a dilettantizmus kategóriáinak földolgozása nélkül sok minden homályban maradna a délvidéki magyar irodalom és kultúra mai napig tartó történetében. S ezt éppen Szenteleky heroikus küzdelme tanúsítja. Nála senki sem volt jobban tisztában e fogalmakkal, mert önmagával harcolva küszködött velük. Először ugyanis – nagy tudatossággal – a saját epigonizmusával szakított, majd miután az életes irodalom megteremtéséért, egy kultúra megalkotása mellett kötelezte

el magát, a dilettantizmussal kellett megvívnia reménytelen harcát.

Ezzel összefüggésben a giccs jelenségét nemcsak az eddigi szokás szerint, tehát a hagyományos (nemzeti) formájában kellene szemléltetni, hanem kétpólusú jelenséggént, vagyis az utóbbi évtizedekben politikailag sokszor támogatott modern giccsel való szembeállításban. Ne feledjük: a posztmodern túlnyomó részben a kiábrándulás és a nihilizmus művészete, a cinizmus lelki hátterével, ezért az elkápráztatás, a hatásvadászat, a tudálékosság jelensége nem ritkán üti föl a fejét benne.

A beleélés készsége mint emberi többlet. Az ilyen hasadtlelkűség gyógyítása vagy megelőzése érdekében az empátiának és a katarzisnak az eddiginél nagyobb szerepet kell tulajdonítanunk az irodalom oktatásában. Az előző évtizedek társadalmi törekvéseinek totális veresége pszichológiai szempontból elsősorban az empatikus készség hiányával magyarázható. Nem volt eléggé előkelő a másokkal való azonosulás vállalása, minthogy a kommunista bürokrácia a létében érezte volna magát fenyegetve, ha irodalompedagógusai az új rendszer béke- és háborúbeli áldozatai iránti részvétüknek adtak volna hangot a megfelelő művek kiválasztása, és azok szereplői erkölcsiségének tudatosítása által. Így aztán az epikai sorstragédiák katartikus hatása, nevelő funkciója nem bontakozhatott ki. Annál kevésbé, minthogy a második világháború áldozatainak irodalmi emlékművei csak egyoldalú válogatásban és hatóságilag meghatározott nevelési effektusként kerülhettek a fiatalok tudatának többnyire a peremére, hogy onnan gyorsan kihulljanak.

Ha valóban alkotások átélésével akarjuk alkotásra serkenteni az ifjúságot, akkor az irodalom vonatkozásában föltétlenül föl kell dolgoznunk a rutinnak, az elgépiesedésnek, a közizlés kiszolgáltatásának a fogalmát. Akkor is, ha ezeket a jelenségeket érinteni is alig lehetett az előző évtizedekben, ha az ember nem akarta magára zúdítani az érdekeltektől függően a haragját. Az újságírás ugyanis, a politikától függően, kénytelen részt venni a bálványimádásban, akkor is, ha tisztában van vele, hogy – a király meztelen. Meg aztán a megszokásnak is nagy szerepe van abban, hogy az alkotókat ne a konkrét műveik, hanem inkább csak a nevük ismertsége alapján tiszteljék a tájékozatlan emberek.

A legfőbb művek kötelező tanítása. Ez azt jelenti, hogy a tanterv még a régi formájú gimnáziumban sem teheti alternatívvá, moduljellegűvé azt, hogy mondjuk Szenteleky, Herceg János vagy Németh István, Gion Nándor és Dudás Károly mely művei dolgoztassanak föl. A nevezettek ugyanis mindig az élet helyzetük kényszerében, illetve – ennél gyakrabban – a történelmi-társadalmi jelen kínálta lehetőségek

szerint alkottak. Más szóval: a legjelentősebb, alkotói lényüket a legteljesebben kifejező műveik leginkább életük határhelyzetében, illetve akkor születtek, midőn a föllazult rendszer nem tiltotta törekvéseiket. Ez – különös tekintettel az esszére és a publicisztikára – azt jelenti, hogy Szenteleky esetében a szerkesztő levelezését és az *Ákácok alatt* című antológia bevezetőjét, Hercegnél az *Évek és könyvek*, Némethnek pedig a *Zsebtükör* – a szépprózára gondolva pedig – Gionnak az *Ezen az oldalon*, Dudásnak a *Ketrecbál* című könyvét kell ajánlanunk regionális irodalmunk kérdéseinek a szemléltetésekor. Nevezett íróink – s ezt nem is tagadták – sokszor kenyérkeresőként vagy közéleti emberként voltak kénytelenek alkalmazkodni a szókimondást akadályozó, legalább részben uniformizáló körülményekhez, ami nem ritkán rutint, ismétlést eredményezett. Persze, ennek is többnyire megvan a maga sajátos, átlagpublicisztikánál magasabb színvonala. Csakhogy nekünk a legtartósabb értékű, leghitelesebb szellemi javakat kell átadnunk az ifjúságnak!

Az összetartozástudatot, a szolgálatvállalás készségét, a belátásból fakadó emberi alázatot kell bennük kialakítani. Azt tehát, amit tanáraikban sem az iskola vagy a társadalom, hanem az otthoni nevelésük, majd később a saját belátásuk fejlesztett ki bennük. Ami talán nincs is meg mindegyikükben, s egyelőre nem is vonhatók felelősségre érte. A közösségérzésre, az ennek megfelelő felelősségre és lelkiismeretességre gondolok, ahogyan az Tamási Áron, Wass Albert, Sütő András és Kányádi Sándor számunkra legfontosabb műveiben tükröződik.

S a tanárok munkáját időközben bizottságnak kellene ellenőriznie. Hogy az iskolát és a benne dolgozókat eltartó emberek meggyőződhesse: az irodalomtanítás immár nem pusztán a csalfa esztétikai gyönyörűségek tárházába csalja az ifjúságot, s nem is adatokkal tömi amúgy is túlterhelt fejüket, hanem a teljes értékű emberré válásnak, a nevelésnek az eszköze. Mindenekelőtt! Persze, elsősorban a hiteles irodalomesztétikai érték által.

A történelemtanítás humanizálásáért

A magyar nyelvűségen túl magyar szellemiséget is! – elvének jegyében került sor a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság legutóbbi, immár a történelemtanításunk fájó sebeit gyógyítani igyekvő újvidéki tanácskozássra. A főelőadó a terjedelmes beszámolójában az egészséges jellemfejlődés egyik feltételeként az elsajátítandó ismeretanyag nemzeti jellegét domborította ki. S aztán jött a hideg zuhany: a másik nyugalmazott egyetemi tanár fontos igazságok és feladatok sorolása közben egy mondatában elárulta, hogy azt tartaná elfogadhatónak, ha a világ-, a szerb

és a magyar történelem oktatását egyharmados részarányban irányoznák elő a jövőendő tantervei. Megborzongtam, miként akkor, amikor már a sajtóban értesültem róla: az észak-bácskai pedagógusok is ezt a megoldást javasolták.

Nem lehet egyszerűen azt mondani, hogy ez az öncsonkításigény, a titói nemzetiségnyomorító politika folytatása, lényegében alulról, a többség felől jön. Külső-felső, idős-nyugdíjas, pályairányító, de pályán kívüli sugallatok vannak mögötte. Nem biztos, hogy közvetlenül, hiszen ezt a kimondatlan szóra is hallgató mentalitást már a tanulmányaik során belesulykolták a fiatalabb pedagógusok magatartásába. Mindenesetre nagy kár, hogy a szóban forgó újvidéki tanácskozáson nemigen juthattak szóhoz. Mire sorra kerültek volna, nyilván kifáradtak.

Mindenesetre most is megtörtént, hogy egy harmadik idősebb nyugdíjas a még érvényben levő törvényre apellált (akaratlanul?), újra megfélemlítve azokat, akik a Magyarországról szabadon behozandó taneszközök belátás szerinti alkalmazása mellett voltak. Hogy a további megalázások bilincse csupán csörrent, nem kattant, az egy fiatal (zentai?) igazgatónőnek köszönhető, aki személyesen tanúsította, hogy a belgrádi minisztérium „rést nyitott” a tantervek alkalmazásában. Vajon azt jelentené ez, hogy míg nem kerül sor gyökeres tantervváltozásra, addig a tanítók és tanárok az egyéni elképzelésüknek megfelelően változtathatnak a témákon? De vajon az inspektorokhoz is elhallatszott a minisztériumi „súgás”?

Ezt tekintetbe véve, s azt is, amit Tóth professzor a bevezető előadásában mondott, néhányan azt javasoltuk (ami ellen a jelenlevő pedagógusoknak nem volt kifogása), hogy a vezetőség átiratban kérje a Magyar Nemzeti Tanácsot: a lehető legrövidebb időn belül valósuljon meg a magyarországi tan- és egyéb könyvek (és természetesen a megfelelő taneszközök) korlátlan behozatala, valamint: értesítsék az igazgatókat (és a pedagógusokat) a belgrádi minisztérium engedményéről, a tematikai egységek szabadabb kezelésének lehetőségéről. Magától értődő azonban, hogy – s ennek nyilván a Nemzeti Tanács Pedagógiai Bizottsága fog utánajárni – a minisztériumi közleménynek föltehetően egyértelműbbnek, tehát minden érdekelt számára félreérthetetlennek kell lennie. Az már – remélhetőleg – magától értődő, hogy a VMTT vezetősége visszajelzést fog kapni a MNT-től, hogy kik és hogyan vették tudomásul az egészségesebb munka végzésének lehetőségét.

E sorok írója amellet kardoskodott, hogy az új tanterv készítését nem szabad elsietni. Nem fejthette ki részletesen, de elsősorban arra gondolt, hogy a történelemtanárok többsége nem csupán a külső sugallatra vagy a beleneveltekre hallgatva nem fogadta el az önmegsemmisítő folyamatunkat meghosz-

szabbító, de azt le nem állító egyharmados témaarányt. Ebben a kétségbeejtő elképzelésben a szakma tehetetlenségi nyomatéka is jelen van. Tudniillik máról holnapra jelentős részét félre kellene dobni annak, amiből eddig oly sok vizsgát tettek, s aminek tanításába már többen bele is gépíesedhettek; máról holnapra, a tanítványokat olykor csak egy éjszakával megelőzve, a magyar történelmet kellene tanulmányozni. Igaz, hogy szakmai rutinnal, de azért – egykét évig? – az otthoni egyéb munkák rovására, a létfenntartás biztosítására korábban szánt időt kurtítva. (Azokat nem számítva, akik számára ez az anyag sem lenne új, minthogy a tilosban járva az engedélyezettnél többet csepegtettek belőle a tanítványaik fejébe. A lehetőségeknek megfelelően illegálisan egy kissé magyarrá is nevelve azokat... Ami inkább csak a lelkiismeret önnugtatására jó.)

De nem csupán ezért kellene – az új tantervek használtása mellett – fölkinálni azoknak a magyarországi tankönyveknek a szabad használatát, amelyek – ahogyan dr. Tóth beszélt róluk – többé-kevésbé eltérnek egymástól. Nem pusztán a pedagógusok iránti humanitás miatt nem kellene elsietni a dolgot. A közeljövőben (még a tantervek elkészítése előtt) kiegészítő füzeteket lenne ajánlatos kiadni. Nem a szerb (beállítottóságú) történelem oktatásának kiegészítése céljából, mint eddig, hanem fordítva. Azért, hogy kikristályosodjon: a magyar történelem mely délvídeli és délszlávokkal kapcsolatos vonatkozásait szükséges megismerniük a diákoknak.

A magyar történelem elvont fogalmát szabadon választott magyarországi tankönyv(ek) alkalmazásával lehetne konkretizálni, illetve hasznosítani. Történelmi okok miatt régióink története – legalábbis a távolmúltban – elsősorban a magyarok története. Ezt tudva is azonban a hajdani Hungáriát, majd a három részre tagoltságot, azután a Habsburgok uralmának több mint két évszázadát, végül pedig a trianoni békediktátumot követő földarabolság idejét – röviden és tömören – a többi itteni nemzet (főleg a szerbek vonatkozásában) is tárgyalni kellene.

Ez a tudományosan és életszükséglet szerint egyaránt reális és nyitott nemzeti szempont egykét éven belül egy asztalhoz ültethetné a magyar és a szerb történész-pedagógusokat, hogy átgondolják egymás szempontjait, s hogy az addig körvonalazódó magyar történelemtanítás modelljének megfelelően legalább a vajdasági szerb diákok tanulhassák a majd ezer éven át a Szávától és Dunától kisebbségben élt őseiknek s az azokat (korántsem jóságból, hanem kényszerből, esetleg belátásból) befogadó magyarok történetét.

Tantervek készítésére csupán akkor érik majd meg az idő, ha elkezdődnek ezek a megbeszélések a lé-

nyegükben bizonyos értelemben szimmetrikus, nemzeti voltukban nyitott történelemképek kapcsán. Magától értődik: ha a szerbek a Magyar Nemzeti Tanács Pedagógiai Bizottságának ismételt kérésére is ragaszkodnának mindeddig hosszú távon önrontó előítéleteikhez, önvédelmi nárcizmusukhoz, akkor a magyar történészeknek kell majd – szabad belátásból következően, egyenes gerinccel – kidolgozni azokat a tanterveket, amelyek (a világtörténelem mellett) a magyar múltszemlélet egy fontos vonatkozásaként a Délvidék történelmét, annak a szerbekkel és másokkal összefüggő vonatkozásait is föltárná. S annak alapján talán tartós érvényű tankönyvek is készülhetnek.

Addig viszont az ezután beözönlő magyarországi tankönyvek és a remélhetőleg nem sokat késő kiegészítő füzetek föltehetően több örömet fognak okozni a tanítóknak és tanároknak, mint fáradságot. A „harmadában” elképzelt tanítási anyag pedig a fiatalok személyiségét tovább immár nem hasító, lidérces álomként felejtődik el. Úgyhogy minden okuk meglesz rá, hogy jó közérzetű, egész és szabad emberekként lehessenek lojálisak ahhoz az államhoz, amelybe őseiket belekényszerítette a sors. Így lehetnének fölfuvalkodottság nélkül büszkék a magyarságukra.

Humánusan nevelni és tanítani majd csak az autonóm magyar iskolahálózatban lehet!

Aminek céljából mi itt összegyűltünk, annak megvalósítása nem ütközik a törvényekbe. Ennek örülnünk kell, mert a közoktatás formai és tartalmi magyarosítása címén az eddiginél emberibb világot igyekszünk teremteni. A „szocializmus”-nak is ez volt a szlogenje, s lám, hova jutottunk, mondhatják a tamáskodók, akik többségbe kerültek a mi világunkban. Akik most cselekvésre szánják magukat, a nagy többségükben sikertelenek által neveltettek. Azok által, akik, ill. akiknek az utódai, neveltjei közül sokan külföldre, főleg az anyaországba kényszerültek. A „szocialista öngazgatású” iskola ideológiai szöszátyárkodása, magoltató provincializmusa, nyelvi megoldatlansága leginkább elfojtotta a pedagógus személyiségét, s csak kevesen voltak a tanítványok között, akik megsejtették a mártíriumot tanítójuknak vagy tanárjuknak az illetékesek által anyagilag és erkölcsileg egyaránt alábecsült munkájában, s különösen azt becsülték nagyra, aki az ő érdekeikkel azonosulva, olykor a törvénnyel is dacolva, tette a dolgát a jövő nemzedéke érdekében.

Minket többségükben nem nevelhettek ilyen tanítók és tanárok, s az itt jelen levők mellett a távol maradtak között csak kevesen vannak, akik az alkotás

teljes felelősségével formálgathatják az ifjúság emberi arcukat. Kezdvé azon, hogy sokan eredetileg nem is pedagógusok akartak lenni. Éppen ezért: a folyamatosan és többféleképpen megalázottaknak, a magyar pedagógusoknak van-e, lesz-e lelki erejük fokozottabban a minőségre összpontosítani a munkájukat, mint eddig. Enged-e a lelki görcs, ha az iskolai feltételek legfeljebb csak nagyobb aktivitás árán javulhatnak? Tudjuk-e majd anyagilag és erkölcsileg ösztönözni őket, hogy a mai sopánkodó alkalmazkodásuk az önmegvalósítás lelkesedésévé alakuljon át?

Az utóbbi másfél évtizedben egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy teljes értékű emberekké csak magyarokként válhatunk. Paradox módon a szeparálódástól is így óvhatjuk meg magunkat. Mert egyrészt öntudatos magyarokként a szerb nyelvet is magabiztosabban sajátíthatjuk el és használhatjuk a szükségleteink szerint, másrészt pedig a többségiek figyelmét a növekvő tekintélyünk által a magyar kultúra felé fordíthatjuk. Viszont a nemzeti mivoltunk nem korlátozható a nemzeti ünnepeink és szimbólumaink külsőségeire. Nevelésünk és tanításunk forrása legkiválóbb szellemeink alkotói hagyatéka kell, hogy legyen. Ez korántsem vezethet szűk látókörhöz, nacionalista provincializmushoz, mert bár a magyarság kiemelkedő alkotói leginkább a hódítók után maradt romok eltakarításával, a pótlás feladatával, tehát a nemzet fennmaradásának kérdéseivel voltak elfoglalva, műveik embersége többnyire a más nemzetiségűek számára is átélhető és példaként tisztelhető. Ez pedig azt jelenti, hogy a belénk nevelt kommunista gátlásoktól megszabadulva, ifjúságunk magyarrá nevelését – mint a teljes értékű emberré válás egyetlen lehetőségét – még szabadabban vállalhatjuk.

Eddig a tevékenységünk minimalizálását, egy helyben topogását a szerb kormány velünk szembeni ellenszenvével, s az iskoláztatásunk anyanyelvűsítését korlátozó törvényekkel voltunk hajlamosak magyarázni. Mintha a szerb kormány nem lenne rákényszerülve az eurokompatibilitásra, s mintha a törvényeket, nem emberek alkották volna, s nem lenne lehetőség (akár polgári engedetlenség által) a törvények megváltoztatásának követelésére. Mintha nem lenne erkölcsi kötelességünk olyan feltételeket ki-harcolni, amelyek lehetővé tennék a munkánk által megtermelt javak belátásunk szerinti fölhasználását!

Ugy gondolom, hogy példamutatókká mindenekelőtt az ügyünk-hivatásunk iránti alázattal válhatunk. Ha a valós lehetőségeket nem azonosítjuk a mi magán- ill. családi életünk diktálta feltételeinkkel. Ha embertelenség közösségi érdekű kockázatot elvárni több gyermekes pedagógustól, aki talán az állása elveszthetősége miatt is szorong, akkor nem kevésbé antihumánus felelős funkciót vállalni a jelzett módon

terhelt embernek, aki természetesen a rossz körülményekre hivatkozva próbálja racionalizálni a tehetetlenségét. Nem beszélve azokról az eseteinkről, amikor a gyerekeinket Magyarországon tanítatva eleve olyan helyzetbe kerülünk, melyben „bolondok lennénk” a bőrünket a nemzetiségi oktatás vásárára vinni, amikor már tehát a szerepünk úgy válhat csak nekünk és kisebb csoportunk számára fontossá, ha nem teszünk „elhamarkodott lépést”, ha „nem megyünk fejfel a falnak” az évtizedek óta süllyedő színvonalú oktatásunk szintjének érdemi emelése érdekében.

Az óvodától az egyetemig terjedő iskolarendszerünk kialakításának apró lépésekre hivatkozva történő halasztgatása alapvetően káros. Főleg azért, mert a *délvidéki magyarság életre keltésének, azaz testi-lelki bajai öneszmélés, önrendeződés általi gyógyításának szabotálására nekünk nincs erkölcsi jogunk. Egyelőre ui. több vonatkozásban a pusztulás népe vagyunk, tehát nincs veszíteni valónk.* Senki magán-, ill. csoportérdeke, pesszimista alkata, szellemi tehetetlensége nem lehet elsődleges a mi művelődési s egyben életmentő stratégiánk lelkiismereti parancsához viszonyítva.

Ha az életmentésünkről van szó, akkor a nemzetrészünk életre galvanizálása mellett a távlati célunkat is érintenünk kell. A fennmaradásunk lehetőségét majd akkor lesz értelme mérlegelni, ha előbb kellő összefogással az iskoláinkat teljesen anyanyelvűsítve és megfelelő tartalommal ellátva, mindent megtettünk, hogy az energiánkat a pártviszályokból, a családi civakodásokból, rossz szenvedélyekből kimentve az új nemzedék testi-lelki-szellemi egészsége érdekében hasznosítsuk. Az általános és középiskoláink megteremtése mellett a Magyar Egyetem megnyitása is rendkívül sürgető, mivel néhány év alatt a magyar lakosság száma 200000 alá eshet a Vajdaságban, tehát a jogunk követelésében már nem hivatkozhatunk az európai standardra. Közöttünk remélhetőleg senki sem vár erre.

Mindez azt jelenti, hogy az itteni magyarságunk életre keltésének stratégiai alapját a független iskolarendszer megvalósítása képezi. Ennek első pontja a közoktatás, amely ügyében mi itt és most összegyűltünk. Ezt az Önök megjelenése által sikerrel kecsegtető akciót remélhetőleg ősszel már az óvó-, a tanító- és a tanárképzés rendezése folytatja majd, hogy azután a Magyar Egyetem is megnyílhatson. Ennek érdekében készítettünk mi a szerb, ill. magyar minisztériumhoz címzett és a pártjainkhoz is elküldendő nyilatkozatot, amelyben a katasztrofális iskolai körülményeinkre hivatkozva kérjük a helyzetünk európai szintű megoldását. Nyilatkozatunk mindenestre hatásosabb lenne, ha a Nemzeti Tanács illetékesei a kézjegyükkel illetnék e dokumentumot.

Abban a reményben mondok tehát köszönetet mindannyiunk nevében a Magyar Nemzeti Tanács illetékes tagjainak, hogy a tantervkészítés szuverén jogának és a tankönyvhasználat szabadságának ki harcolása ügyében is viszonylag rövid idő alatt megteszik azt, amit most a hálózatki alakítás kérdésében cselekednek.

Vegyük komolyan ifjúságunk jövőjét

Teremtsük meg oktatásunk autonómiáját!

Előrebocsátom, hogy az alkalomnak megfelelően én itt nem újdonságokkal akarok szolgálni, hanem inkább, a saját eddigi tapasztalataimat is összegezve, az oktatásügyünk tudósainak (elsősorban Ágoston Mihálynak, Horváth Mátyásnak, Tóth Lajosnak és Vajda Józsefnek) a vizsgálódási eredményeiből és a gyakorló pedagógusok időnként elhangzó panaszaiából, tiltakozásaiból igyekszem sürgősen hasznosítandó következtetéseket levonni. Nem nehéz megtennem, mert a művelődésünk egyéb területei mellett az oktatás kérdéseit is régóta tanulmányozom.

Ifjúságunk rendkívüli lelki helyzetének nem csupán a többségi egyik rétegének a náci indulatai az okozója, hanem mindaddig mi is, amíg nemtörődömségünknek, félelmeinknek engedve nem harcoljuk ki számára az autonómiát. Ennek alapvetően fontos szakasza a tantervkészítés önállóságának és a magyar iskolarendszernek a megteremtése.

Hogy mit, miből és hogyan tanul a mi ifjúságunk, azt a mi kötelességünk meghatározni. Annál is inkább, minthogy mi itt a Délvidéken csupán számbeli kisebbség vagyunk, mivel a mi tájunk legalább ezer év óta érzi a magyarok történelmének és kultúrájának nyomait. De ugyanennyire lényeges, hogy a magyar pedagógia értékeit nem politikai önreklám, hanem a magyar környezetben legalább középiskolát végzetek világsikere igazolja. Jó volna, ha a világhírű tudósaink hosszú sorának (köztük a Nobel-díjasoknak) a csillaga nem csupán az ilyen összejöveteleken ragyogná be a lelkünket, hanem a gyakorló pedagógusok és tanítványaik szellemét is folyamatosan melengethetné. Mondanom sem kell, hogy ez azon ország fölemelkedésének is egyik feltétele, amelyben élünk.

Ezzel szemben arról, hogy az agyunk ne a képességeinknek megfelelően működhessen, a belgrádi hatalom a trianoni békediktátum óta rendszeresen gondoskodik. A miniszteri rendeletek ui., ahogyan ezt állandóan tapasztalhattuk, nem ritkán többértelműek, a konkrét gyakorlati megvalósításukra vonatkozó útmutatás gyakran hiányzik belőlük, de ha egyértelműek is, az iskolák többségi vagy legalábbis államszolgálatban túlbuzgó felelősei hajlamosak a kisebbségek

számára kedvezőbb megoldások elszabotálására. Hogy a belgrádi oktatási minisztérium nem ritka szempontváltatásairól, a reformokról ne is beszéljek.

Am a pedagógiai adminisztráció gépezetének olajozott, jó szándékú működése esetében is baj lenne az általa közvetített tartalmakkal. Hadd emlékeztessenek: az elmúlt időszakban évekig megoldatlan volt a pedagógia oktatása az Újvidéki Egyetemen. A magyar pedagógiát is korlátozta és visszafejlesztette a kádárizmus, viszont a szerbek esetében érdemben ki sem alakulhatott a nevelés kultúrája. Ez nem csupán a több száz éves török hódoltság következménye, hanem annak is, hogy a trianoni döntést követő utódállam szellemi energiájának jelentős része az összetákolta egyben-tartására pazarlódott, vagyis a nevelés és a tanítás – többnyire a mai humánumon és a szakszerűségein innen – az állampolgári nacionalizmus, tehát a hamis patriotizmus szolgálatában állott és áll ma is. A mi magyar nyelvű oktatásunkkal együtt, mint-hogy minket, mint más nemzeti kultúrához tartozókat, hosszú távon megsemmisülésre ítél az a körülmény, hogy iskoláinkban általában a hamisan értelmezett multikulturalizmus dominál ahelyett, hogy a saját nemzeti értékeinket sajátíttatnánk el az új nemzedékekkel. Különben a kutatóink már több mint harminc évvel ezelőtt bebizonyították, hogy az ún. szabadkai gyakorlat megbukott, mert a többségi nyelvre való folyamatos áttérés az oktatásban fékezi a tanulók szellemi épülését.

Ennek megfelelően a tudományunk azt is kimutatta már számos esetben (hadd említsem ennek kapcsán csak Ágoston Mihály, Rehák László és Tóth Lajos nevét), hogy a magyar nyelvű oktatás színvonala alacsonyabb a szerbénél. Ezért azonban korántsem a mi hajdani tanáraink, illetve jelenlegi kollégáink a felelősök, akik mindent megtettek és megtesznek a minőségi munka érdekében! Az objektív nehézségekre gondolok, amelyekkel kapcsolatban hadd említsek csupán egyetlen példát. Vajon a szerb tankönyvek segítségével (a tanár önállóságától függően szabadon használt egyéb segédkönyvek mellett) elsajátított latin, angol, ill. német nyelvtudás állja-e a versenyt azal, amelynek birtokosa a saját anyanyelve segítségével tanulhatta az említett világnyelveket? Ahol igen, ott az idő- és az energiaveszteség is kimutató. Vagyis nem vakíthat el bennünket az a körülmény, hogy az itteni egyetemekre iratkozó viszonylag kevés diákunk többsége nemcsak hogy megállja a helyét, hanem szinte emberfeletti többletmunkájának köszönhetően élen jár az országunk tudományosságában. Manapság, persze, azért is kellemtelen a mi másodrangúságunk hangsúlyozása, mert a tények ismeretében egyszerűen nincs erkölcsi jogunk évről évre nyugtázni a magyar gyerekek-

nek egyre felemásabb módon anyanyelvű, szerb irányítású iskolákba való beiratkozását. Mindaddig nincs jogunk, míg a pedagógiának pártpolitikától független tudománya nem mutatja ki a diákjaink nevelési-oktatási feltételeinek a lényeges följavulását.

Am a fölmérések mellett logikai úton is rájöhetünk az anyanyelvű oktatás alacsonyabb színvonalára. A tankönyvek ui. többnyire fordítások, amelyek nyelvezete nem ritkán kifogásolható. A tetejében a kisebbségi tankönyvekből kevesebb és csak késve szokott megjelenni. A pedagógusaink anyanyelvi kultúrájáról itt most csak annyit, hogy ha a nagy többségük eredetileg is pedagógus akart volna lenni, s ha mindannyian nyelvi zsenik lennének, akkor sem vehetnének le maradéktalanul a szerb nyelvnek a továbbképzésük során akaratlanul fölszívott, kommunikációt torzító hatását. Mikor így vélekedek, akkor nem a nyelvi tisztaság igénye beszél belőlem (jóllehet ez sem mellékes szempont), hanem annak a ténynek az előtérbe helyezése, mely szerint a gondolkodás kialakulásának képessége nyelvfüggő. Vagyis amennyiben idegen szavakkal fölöslegesen tűzdeltek szűk szókinccsel, a szavakat keresgélve, nyökögve és rossz mondatszerkesztéssel beszélünk anyanyelvünkön, akkor a gondolkodásunk is csak töredékes lesz, a tetteink pedig bizonytalanok. A tehetségünk, készségünk többlete a gátlásaink miatt életünk végéig inkognitóban marad. A tökéletes kétnyelvűség európai eszményéhez csakis a szuverén magyar iskolarendszerünk kialakításán át vezet az út. Amit eddig a kétnyelvűség területén megvalósítottunk, az a ritka, pozitív példák mellett – elrettentő.

Gondoljunk bele: Szabadkától negyven kilométerre fedezték föl a C vitamint, s mi a néhány évvel ezelőtt még a világ erősebb felével háborúzó, minket frontira irányító Belgrádtól várjuk az oktatásunkat megváltó rendeletet, amely több mint nyolcvan éve késik. Vagyis nem csupán a pedagógusi elhivatottság, hanem az alapvető emberi tisztesség is az önálló magyar iskolarendszer létrehozására ösztönöz bennünket, amelynek koncepciója Óbecsén készült el 1996-ban Anyanyelvűsítési Tervezet címen.

A rossz érdekek által vezéreltek, vagy a félénkek azt mondhatnák, hogy a magyarverések ügyében az autonómia követelés csak olaj lenne a tűzre. Átmenetileg valószínűleg. Viszont a testi bántalmazások száma nem feltétlenül csökkenne, ha a korábbi szolgálkúságunkhoz térnénk vissza a magatartásunkban, minthogy némely elemek továbbra is a mi elűzésünkkel akarnák megteremteni a saját nemzeti boldogságukat. S emellett még a lapulásunk következtében folytatódó megnyomorodás összehasonlíthatatlanul veszélyesebb az esetenként súlyos testi sérüléseknél. A szorongásait magatehetetlenül vállaló ember ui. egyre magányosabbnak érzi magát, és –

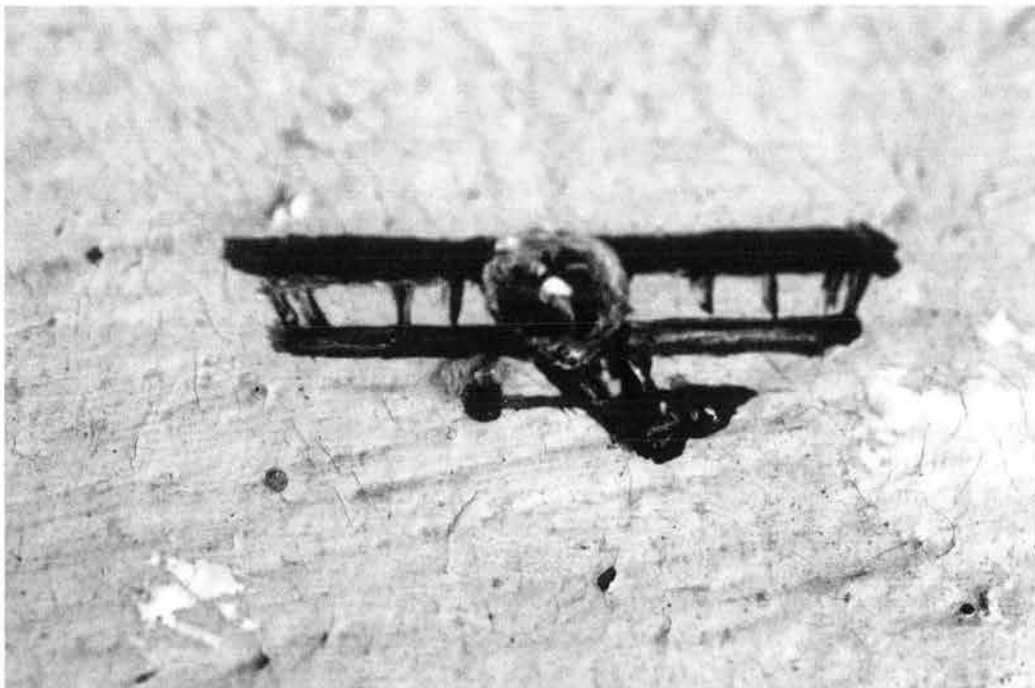
ahogy az orvostudomány régóta állítja – a bomló lélek a testet is megbetegíti, amire mi magyarok szolgálhatjuk a legkirívóbb példákat. A tudósaink és az ugyancsak világszerte jegyzett élsportolóink nagy száma mellett ti. az alkoholisták és az öngyilkosok mennyisége tekintetében is a világcsúcstot ostromoljuk. Így aztán a közvetlen létérdekeink vezérelnek bennünket, amikor – a másodrangúságunkat óhajtva megszüntetni – ember formájú iskolát akarunk teremteni az ifjúságunk számára.

Ugyanakkor haszonérdek és illem diktálja a többség nyelvének és részben a kultúrájának megismerését. Erre azonban kitűnő lehetőséget nyújt a szerb nyelv és irodalom nevű tantárgy, csupán az oktatási módszerét kellene hatékonyabbá tenni. De a mi nemzeti történelmünknek a szerbekkel érintkező oly sok vonatkozása is nagyszerű lehetőségeket tartalmaz az ismerkedésre. Az így szerzett tudás teremthet majd egészséges szellemű multikulturalizmust, főleg akkor, ha a vidékünkre költözött délszlávok is megismerkednek azok világával, akiknek szokásaiból némely elemeket az új életkörülményeknek megfelelően öntudatlanul is átvettek.

Biztosan vannak olyanok, akik megelégedtek az eddigi vívmányokkal. Mert az autonómiának egyes elemei már jelen vannak az oktatásunkban. Ezek az elemek azonban csak a tekintélyét Európában növelni igyekvő szerb politika számára lehetnek nagy eredmények, a mi szempontunkból egyelőre nem többek nagyszerű ígéreténél. Annyival többek, hogy évente egy-egy csoport tehetséges fiatal a határon innen

folytatja a tanulmányait. Hogy azonban távlatilag van-e értelme az itt maradásuknak, az attól függ, hogy a tehetséggondozó gimnáziumokat, e létünk fölött lebegő csodálatos tetőzetet aládúcoljuk-e a közeljövőben a független magyar iskolahálózat alapjaival, falaival, s így megindulhat-e a szellemi és a gazdasági vérkeringés a remélhetőleg csupán tetszhalott szerbiai magyarságban. Tehát a tehetséggondozók, az új kultúrházak, a magyar helységnevek stb. csak abban az esetben jelenthetnek igazi értéket, ha hozzájuk – mint szükséges formaságokhoz – hiteles tartalom is társul. Ez a tartalom a megteremtendő magyar oktatásrendszerben nevelődő ifjúságnak a fölszabadult közérzete, belátásból és empátiából épülő humanizmusa, tehetségének megfelelő értékalkotó készsége, európai példamutatásának megfelelő önfegyelme.

Amennyiben tehát nem sikerülne megteremtünk oktatásunk önigazgatását, akkor az azt jelentené, hogy a Nemzeti Tanács által kiharcolt vívmányaink kevesebbek a semminél. Azért kevesebbek, mert a teljes és nyilvánvaló hiány mozgósít, teremtésre ösztönöz, megsokszorozza az életerőt, míg a hivalkodó látszat a „maj” hónap” turáni-patópáli önnegyugtatásával altatja el a lelkiismeretet, szereli le a cselekvőkészséget. Mert – ugye – míg a csodálatosan forgó tetőzetet bámuljuk, addig arra nem is kell figyelniünk, hogy az csak kacsalábon forog. Értsünk szót: nem alábecsülnünk, hanem hitelesíteniünk, hasznosíthatóvá tennünk, érdemben megbecsülnünk kell azt a keveset, ami ma már az új nemzedék rendelkezésére áll.

A naiv festészet kezdete

100 éve született Nagypáti Kukac Péter

Nagypáti Péter 1908. január 10-én született Topolyán. Édesapja, Nagypáti Péter napszámos, édesanyja Soltis Erzsébet. A Kukac a család ragadványneve volt, de a festő sohasem írta rá a festményeire, neve mégis ezzel együtt maradt fenn a közleményekben. Már 1952-ben a Palicson megrendezett Magyar Ünnepi Játékok keretében is a vajdasági magyar képzőművészek kiállításán B. Szabó György Nagypáti Kukac Péterként szerepelteti, s utána is így nevezik Fehér Ferenc, Sáfrány Imre, Ács József, Juhász Erzsébet, Csernik Attila, Tolnai Ottó és sokan mások – művészek, ismerősök, bajsaiak és topolyaiak.

Nagypáti Péter tehetségét Tóth János topolyai fatelepes fedezte fel és beszélte rá apját, hogy írassa be a polgári iskolába, miközben ő állta az oktatás költségeit. Rajztanára, Bicskei Péter 1923-ban megrendezi első kiállítását, amire a szabadkai székhelyű Vajdasági Képzőművészek Egyesülete megalapításának évében és az egyesület nagysikerű topolyai kiállítását követően került sor. A tagok között találjuk Bicskei Pétert és Oláh Sándort is, aki az egyesület élén állt - Balázs G. Árpád, Farkas Béla és két emigráns magyarországi festő: Hódi Géza és Lenkei Jenő mellett. A Nagypátiért folytatott harc az egyesület konkrét törekvéseivel összhangban történt. Nagypáti kiállításával azonos évben állít ki először Benedek Péter, a magyarországi újkori naiv művészet kezdő láncszemeként számontartott festő. A horvát naiv festészetet 1930-ban indítja útjára Krsto Hegedušić, aki Hlebineben parasztfestő iskolát indít, s a tehetséges, tizenhat éves földművesfiúval, Ivan Generalićyal és Franjo Mrazzal megalapozza a falu nevét híressé tévő hlebinei iskolát. Vajdaságban 1931-ben Antalfalván (Kovačica) Martin Paluška állította ki naiv modorban megfestett képeit. A szerb naiv festészet hivatalos nyitányát Janko Brašić, a Svetozarevohoz közeli Oparić faluból származó parasztfestő fellépése jelentette 1935-ben, a belgrádi Cvijeta Zuzorić Képtárban. Tehát azt lehet mondani, hogy Nagypáti Kukac Péter festészete tágabb körben is a naiv festészet nyitányát jelenti. Nagypáti felkarolása a tehetősebb polgárok anyagi támogatását igénylő szélesebb körű mozgalomhoz is kapcsolódott,

a szociálisan veszélyeztetett helyzetű östehetségek fölkarolásának mozgalmához. Esete egy korai – mondhatnánk –, szélesebb régió első ismert ilyen jellegű jótékonyági akciója. A népi tehetségeket pártoló divat során hasonlóképpen fedezték fel és segítették anyagilag 1933-ban Szabadkán a vegyeskereskedésben inaskodó Hangya Andrást (1912–1988), 1934-ben Zentán a hadiárva Tóth Józsefet (1916–1936), 1935-ben Becskereken egy háborús rokkant házmester fiát, B. Szabó Györgyöt (1920–1963). Egyre gyakoribbá váltak a művészetet pártoló kollektív tárlatok is. A baloldali vajdasági magyar folyóirat, a Híd 1934 augusztusában a zentai Royal Szállóban kiállítást rendezett négy, szegénysorban élő pályakezdő zentai alkotónak, Tóth Józsefnek, Tóth Istvánnak, Majlend Ferencnek és Bálint Istvánnak. A kiállítás teljes anyagi és erkölcsi sikerrel zárult. Ugyanebben az évben Újvidéken megalakul a Képzőművészetet Pártoló Egyesület, mely megszervezi az amatőr festők kiállítását, itt állít ki a szabadkai Almási Gábor is. Az újvidéki Református Olvasókör 1936 áprilisában rendezte meg a jugoszláviai magyar östehetségek bemutatóját – többek között B. Szabó György és Almási Gábor is szerepel alkotásaival. Almásiról, a munkásművészről, a szabadkai Péter-Pál napi tárlat kapcsán már úgy írnak, mint akinek szobra a kiállítás szenzációja! Nagypáti ezekből a tárlatokból kimarad, ő lesz viszont e kor Bácskájának egyetlen felfedezett naiv művésze. A fiú talán legnagyobb mecénása Kis Lajos földbirtokos, a topolyai Takarékpénztár igazgatója, Bács-Bodrog vármegye Történelmi Társulatának tagja volt. Ő fizette Nagypáti útjait Szabadkára Oláh Sándor festőiskolájába 1924-1926 körül. Oláh azonban nem tudott hatni tanítványára, Nagypáti kifejezőmódja erősebbnek bizonyult. Küszködését látva Balázs G. Árpád grafikusművész arra biztatta, maradjon csak hűséges önmagához.

Nagypáti festészete az 1930-1944 közötti, valamivel több mint egy évtizedben bontakozott ki. Vándorfestőként bejárta Topolyát, Bajsát, Kishegyest, illetve a környező tanyákat. A népi építészeti, az agrár építmények, a korabeli viselet, növényzet és állatállomány mellett képeivel feljegyzett olyan, a mo-

dernizációt jelző jelképerejű újdonságokat is, mint a bicikli, a repülő és a rádió. Külön értéket képviselnek portéi, melyek közül igen kevés maradt fenn, és amelyek között külön csoportot alkotnak a katonaportrék – ezeket első világháborús katonafényképekről festette. Olajképeinek nagy része nem autentikus, nem átélt témára épül, hanem megrendelésre készült képeslapról vagy más előkép másolásával, és többnyire idegen tájakat ábrázol, ilyenek pl. Vajdahunyadvára, Balaton, Bled, Bohinj, a Tátra, az Alpesi hegyek stb. A korabeli divatnak eleget téve, sok háznak a gangját is kifestette. Ezek a falfestmények mára eltűntek, egyedül Bajsán maradt fenn egy teljes példány, az ún. Gyurec-ház gangján. Nagyapáti négy festménye még életében bekerült dr. Jovan Milekićnek az 1926-ban Szabadkán alapított Bácskai Múzeumába, ami viszont már a háború kitörésekor kezdett széthullani. Nagyapáti Péter harminchat évesen hunyt el 1944. február 7-én.

Nagyapáti festészetét másodjára B. Szabó György fedezte fel 1952-ben, a Palicson megrendezett Magyar Ünnepi Játékok keretében sorra kerülő vajdasági magyar képzőművészek kiállításán. „Primitív festőnek” nevezte – ezt a kifejezést használták ugyanis, míg a naiv megfogalmazás nem nyert létjogosultságot az európai művészet szóhasználatában (a naiv jelzőt elsőként G. Apollinaire írta le 1908-ban, H. Rousseau műveivel kapcsolatban). Fehér Ferenc költő, aki Topolyán töltötte gyermekkorát, 1953-ban megírja a Nagyapátiról szóló első verset. Néhány évre rá Sáfárány Imre festőművész elsőként végez kutatást a terepen, aminek alapján 1957-ben írása jelenik meg a Hídban. Ez később Sava Babić fordításában szerb nyelven is napvilágot lát. 1968-ban a topolyai Április 20. Általános Iskola tanárai és diákjai elsőként gyűjtik Nagyapáti festményeit és kiállítást rendeznek nekí. A diákok között volt a későbbi költő, Fenyvesi Ottó is. Ács József topolyai születésű festőművész és teoretikus, a Magyar Szó képzőművészeti kritikusaként írt e jelentős eseményről. Nagyapáti következő, 1972-ben Topolyán, Zentán és Kishegyesen megrendezett kiállításának előkészítésében Juhász Ersébet író is részt vett már, aki így fogalmazott: „Kukac Péter e táj képzőművészeti örökségének szimbóluma, belőle kell kiindulni, amikor hagyományainkat kutatjuk”. Később hozzáteszi: „Egy nincstelen, mindenkinél szegényebb s mégis mindenkinél gazdagabb vándorfestő testet öltött álmai e képek. Az ő elrajzolása láthatatlan, s csak a lélek mélyrétegében lelhető fel, ott, ahol egyenrangúsodik, fölcserélhető lesz a vágy és a valóság. A naiv művészet lényege nem a látható elrajzolás, hanem a lényegi az, hogy kívül van törtenelmen és a stílusokon, közvetlenül ad számot egy világról, észre sem véve, hogy olykor össze is keve-

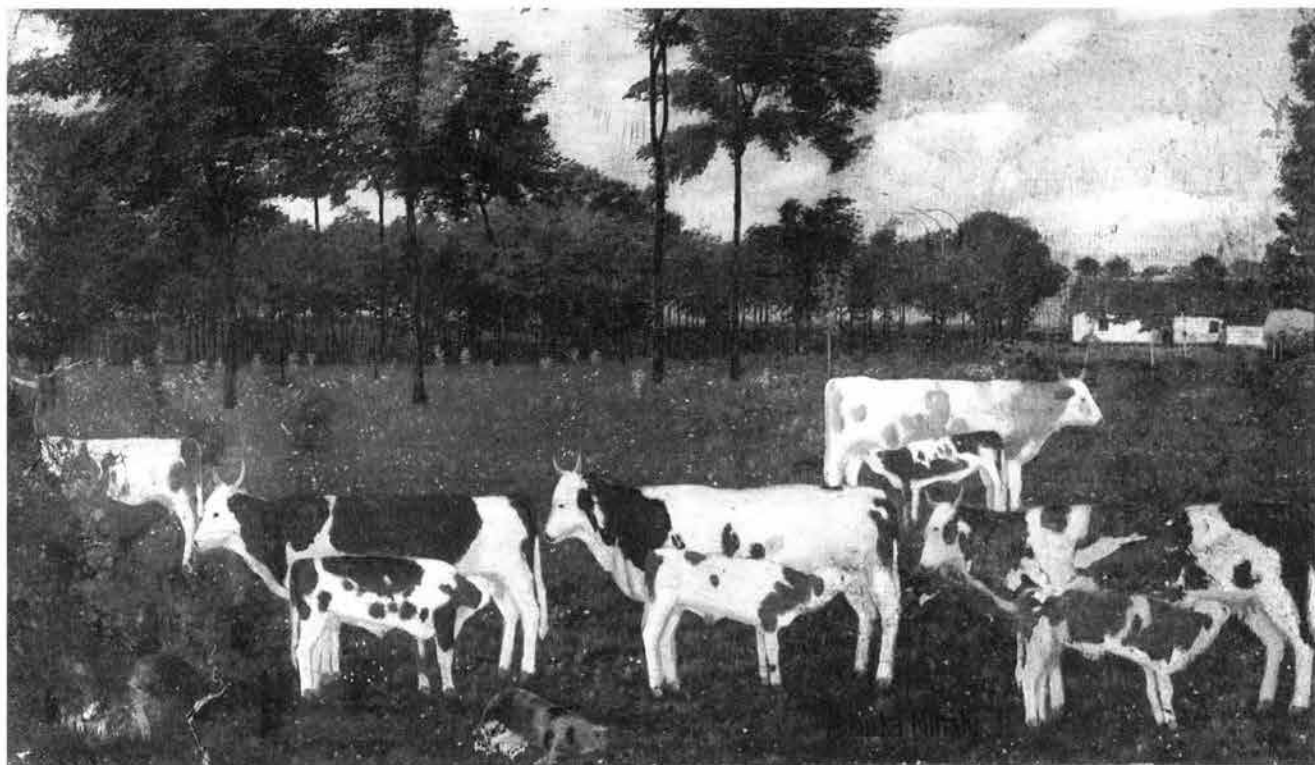
ri a valóságot a képpel, és fordítva. Idillien időtlen, s ezért örökkévaló világ tárul elénk ezeken a festményeken, s oly magától értetődő természetességgel, mint felejthetetlen legszebb álmaink képei és jelenetei. A vajdasági ember legjellemzőbb bőségálmait fejezik ki ezek a festmények, olyan álmokat »testesítenek meg«, amelyeknek kellékei a mi tájunk Nagyapáti korabeli rekvizítumaiból tevődnek össze.”

Bela Duranci 1973-ban integrálja Nagyapátit A vajdasági magyarok képzőművészeti alkotásai 1830–1930-ig című időszaki tárlatba, kiállítva Csurai János locsolója és a Veteményeskert című képeit. Sajnos ekkor sem került egyetlen műve sem közgyűjteménybe, azonban egy máig tartó komoly előrelépést tesz meg Topolya Község Képviselő-testülete és a Képes Ifjúság hetilap azzal, hogy 1973-ban megalapítja a Nagyapáti Kukac Péter Képzőművészeti Díjat. Ezt ma is vajdasági születésű, vagy alkotásaikkal ide kötődő alkotóknak, képzőművészeti kritikusoknak vagy művésztelepeknek ítélik oda. Ács József, az elismerés egyik indítványozója azzal indokolta a díjat, hogy a Vajdaságban szükség van a képzőművészeti kritika fejlesztésére, mert a kritika túlzottan irodalomcentrikus. Meggyőződése, hogy a díj hozzájárul majd a képzőművészeti kultúra fejlődéséhez, és a Nagyapáti által jelképezett művészsors, a közöny, a sorstragédia felszámolásához. Az első Nagyapátiról szóló könyv 1985-ben jelent meg az újvidéki Forum Kiadóház gondozásában, Juhász Ersébet tanulmányával. A könyvet újabb kiállítás kísérte, melyet 1986. január 17-én nyitottak meg Topolyán. A könyv előkészítésében Csernik Atilla vett részt, a kiállítás megrendezésében pedig Solymosi Lajos. Ekkor Duranci megállapítja: „A festőt a könyv megjelenése után nem lehetett csak úgy »levenni« a vajdasági képzőművészeti élet tablójáról”. Nagyapáti festményei azonban ezek után sem kerülnek be közgyűjteményekbe és naiv művészeti áttekintésekbe, sem Jugoszláviában, sem Magyarországon, egészen M. Maširević 2001-ben megjelent antológiájáig és a 2003-ban a szabadkai Városi Múzeum keretében létrejött Topolyai Múzeum megnyitásáig. Ez utóbbi tette lehetővé, hogy a komplex jellegű intézményben helyi állandó jellegű képzőművészeti tárlat is létesüljön, melyen először szerepel állandó jelleggel Nagyapáti Kukac Péter művészete. Külön említést érdemel a *Nagyapáti Kukac Péter mennybemenetele* című, jugoszláv–magyar–francia koprodukcióban 1999-ben készült játékfilm, melynek rendezője és írója Bicskei Zoltán. A filmben két bácskai festő, Nagyapáti Kukac Péter és Dobó Tihamér kanizsai festő életútjából születik meg a filmbeli Kukac Péter fiktív életútja, Szilágyi Nándor és Nagy József főszereplésével. Bicskei, Tolnaival egyetértve azt vallja, Nagyapáti nem naiv, hanem metafizikus festő, aki

aki a tanyavilág metafizikájának első vajdasági felfedezője és ábrázolója. A film a Kisközösségi Televíziók és Alkotók Harmadik Fesztiválján Budapesten nyerte a Szóts István fődíjat.

A 2008-as évet Topolyán Nagypáti Kukac Péter Emlékévvé nyilvánították. A Topolyai Múzeumban a városnapra kiállítás nyílt és egy kiadvány jelent meg a budapesti Timp Kiadó gondozásában, a terepen fellelhető teljes műjegyzékkel. Októberben a szabadkai Városi Múzeumban került megrendezésre Nagypáti tárlata. A festmények zöme

a kiállítás után visszakerül a tulajdonosokhoz, akiknek hálával tartozunk, mert három festményt kivéve, melyek közgyűjteményben vannak, ezek a magánszemélyek őrzik az egyik első európai naiv festő életművét. Felhívjuk a figyelmet arra, hogy Nagypáti festményeinek gyűjtése továbbra is folytatódik, és hogy a megfelelő megoldás az lenne, ha Topolyán kialakulna egy állandó jellegű Nagypáti Emlékgyűjtemény, aminek létrejöttében a városnak, de egy szélesebb közönségnek is szerepet kell vállalnia.

Alapító és kiadó: Aracs Társadalmi Szervezet, Szabadka

Elnök: dr. Gubás Jenő

Alapító főszerkesztő: Utasi Jenő

Alapító felelős szerkesztő: dr. Vajda Gábor

Fő- és felelős szerkesztő: Mák Ferenc

Olvasószerkesztő, lektor: Gubás Ágota

Fedőlapterv: Gyurkovics Hunor

Számítógépes tördelés: Göncöl Róbert

Nyomda: Grafoprodukt Kft. Szabadka

Igazgató: Özvegy Károly

Szerkeszti a szerkesztőbizottság: Andróczy Csaba, Bata János, CirkI Zsuzsanna, Gábrityné Molnár Irén, Gubás Ágota, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Matuska Márton, Tari István, Utasi Jenő, Zsoldos Ferenc.
A megjelent írásokért szerzőik felelnek, és nem feltétlenül fejezik ki a szerkesztőség véleményét.

Egyes szám ára: 200 din,

évi előfizetés 800 dinár + postaköltség. Külföldi előfizetés a belföldinek a kétszerese.

уплатилац		шифра плаћања		валута	износ
<input type="text"/>		189	<input type="text"/>	<input type="text"/>	800.- din.
сврха уплате		НАЛОГ ЗА УПЛАТУ			
Članarina za 2009		рачун примаоца			
прималац		260-0056780016702-59			
D.O. „ARACS” SUBOTICA		број модела	позив на број (одобрење)		
<input type="text"/>		<input type="text"/>	2009		
печат и потпис уплатиоца		место и датум пријема		датум валуте	
<input type="text"/>		<input type="text"/>		<input type="text"/>	

A szerkesztőség címe: 24000 Subotica – Szabadka, Prvog ustanka 20.

E-mail: aracs-ujzag@tippnet.rs makferenc@yahoo.com Tel/fax: 024/542-069.

Olvasható az interneten: www.aracs.org.yu

Lapunk képanyagával Nagypáti Kukac Péter jeles festőművésznk születésének 100. évfordulójára emlékezünk.

A fedőlapon: Kihallatszik a pusztára a rádió muzsikája.

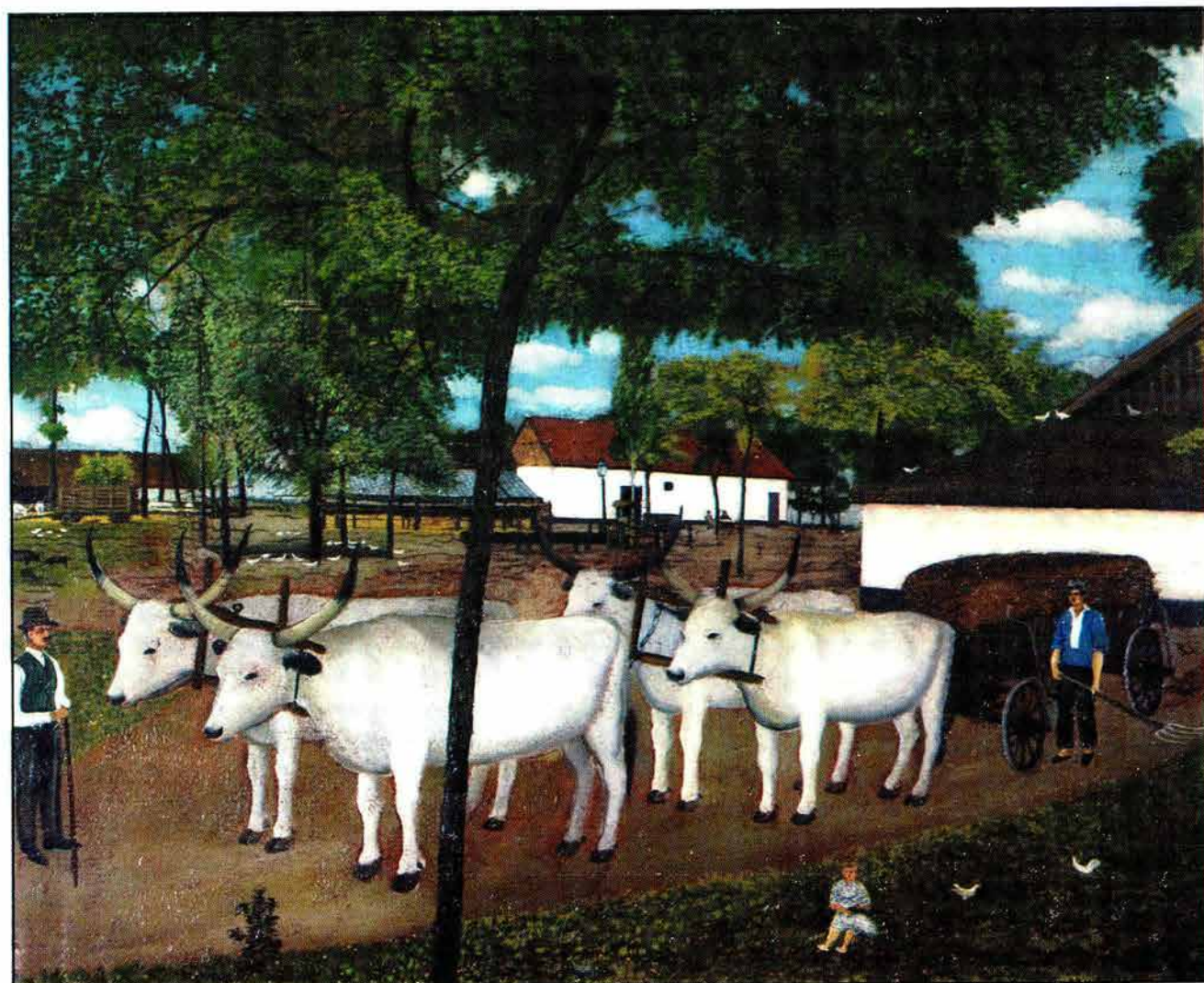
A hátlapon: Ural hegység; Falcion.

A Szerbiai Igazságügyi Minisztérium a 651-01-157/2001-08 szám alatt jegyezte be a folyóiratot.

HIBAIGAZÍTÁS: Előző számunkból kimaradt, hogy a 146., 149., 161. és 164. oldalon a fotók Váli Anna munkái. A 149. oldalon a képalírásban helyesen: az est házigazdája dr. MEDVIGY ENDRE volt (jobbról). Az érintettek szíves elnézését kérjük.

Disznóhizlalda

Kisimre gazdasága

